

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**І. Б. Медведєва
М. Ю. Погосова**

**ДІАГНОСТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА У ТРИРІВНЕВІЙ СИСТЕМІ
ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН**

Харків, Вид. ХНЕУ, 2011

УДК 005.915

ББК 65.290

M42

Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради
Харківського національного економічного університету
(протокол № 3 від 01.11.2010 р.)

Автори: к. е. н., доц. Медведєва Ірина Борисівна (вступ, розділи 1, 2),
викл. Погосова Марія Юріївна (розділ 3, 4, висновки)

Рецензенти: доктор економічних наук, професор
ЛАПКО Олена Олександрівна,
Університет банківської справи Національного банку
України (м. Київ), завідувач кафедри фінансів

доктор економічних наук, професор
ВОЖЖОВ Анатолій Павлович,
Севастопольський національний технічний університет,
завідувач кафедри «Фінанси і кредит»

M42 Медведєва І. Б. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин : монографія / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. – 264 с. (Укр. мов.)

Розкрито теоретико-методичні засади діагностування фінансової безпеки промислового підприємства з огляду на динаміку зовнішнього середовища його функціонування. Запропоновано методичне забезпечення інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, діагностування впливу загроз макро- та мезорівнів на її стан.

Рекомендовано для фахівців у галузі фінансів, а також викладачів, студентів й аспірантів економічних спеціальностей, науковців.

© Харківський національний економічний університет, 2011
© Медведєва І. Б., Погосова М. Ю. 2010

ПЕРЕДМОВА

Загальноекономічна криза, яка стала глобальною, охопила весь світ, стала негативним чинником для нашої національної економіки і призвела до спаду виробництва, розбалансування фінансово-кредитних відносин, поглиблення диспропорцій у народному господарстві. Необхідність відновлення стабільного збалансованого функціонування економіки України висуває на перший план проблему забезпечення ефективного функціонування підприємств і перш за все підприємств машинобудівної галузі промисловості, яка для України є провідною. Це потребує проведення досліджень щодо управління їх фінансовою безпекою, значення якої доведено багаторічним досвідом різних країн із розвинутою економікою.

Безпека – це складний процес, який має багаторівневий, багатофункціональний рівень. Тобто це не лише стан захищеності інтересів щодо забезпечення фінансової безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз, а й потреба у забезпеченні стаціонарної та динамічної стійкості, адаптованості системи до викликів внутрішнього і зовнішнього середовищ, а також, найголовніше, у забезпеченні розвитку підприємства.

Варто відзначити, що, дійсно, проблематика, яка піднята у монографії, це важлива наукова проблема як для нашої економічної науки, так і для України в цілому, вирішення якої потребує одержання нових наукових знань.

Подана монографія базується на результатах тривалих досліджень, що стали підґрунтям розробленого авторами комплексного методичного підходу до діагностування фінансової безпеки промислового підприємства, який дозволяє ураховувати, перш за все, внутрішні особливості функціонування кожного підприємства у трирівневій системі його фінансових відносин.

Вітаю авторів з якісною та корисною роботою, яка є внеском у розвиток економічних знань, має надзвичайну актуальність і є цікавою для будь-якого читача. Бажаю успіхів та натхнення у подальших наукових дослідженнях.

Доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заступник міністра економіки України

В. І. Мунтіян

ВСТУП

В умовах нестабільності зовнішнього середовища функціонування промислових підприємств, коли брак ресурсів фінансування їх діяльності стає загрозою не тільки здатності підтримувати процес розширеного відтворення, але й їх життєздатності, все більшої актуальності набувають питання захисту інтересів підприємства від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. Саме тому в умовах динамічного ринкового середовища набуває актуальності питання забезпечення надійного захисту підприємства, функції якого має виконувати система його безпеки.

Своєчасне визначення реальних і потенційних загроз реалізації інтересів підприємства як суб'єкта фінансових відносин, ознак та причин відхилення стану функціонування підприємства від його нормального рівня дозволить останньому посилювати якість та дієвість управлінських рішень щодо захисту власних фінансових інтересів, що є базовою умовою його збалансованого стійкого розвитку. Саме тому при оцінюванні рівня економічної безпеки набуває ваги завдання діагностування стану її фінансової складової.

Донедавна фінансова безпека розглядалась дослідниками як складова економічної безпеки держави або підприємства. Широке коло питань щодо фінансової безпеки як складової економічної безпеки і методів їх вирішення висвітлюється у працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Проте, зважаючи на проведення глибоких й обґрунтованих досліджень за тематикою фінансової безпеки, яка є надзвичайно важливою для України в умовах глобалізації економіки, зазначимо, що вивчення кола проблем щодо розроблення системи управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання, її механізму та такої його складової, як діагностування стану фінансової безпеки з урахуванням впливу факторів мікро-, мезо- та макрорівнів, не можна вважати завершеним через високу мінливість зовнішнього і внутрішнього ринкових середовищ. Тому актуальність теми монографії визначається об'єктивною необхідністю подальшого поглиблення існуючої теорії та практики діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства.

Виходячи з цього, як мету роботи визначено теоретичне обґрунтування та розроблення науково-методичного забезпечення процесу управління фінансовою безпекою промислового підприємства шляхом запровадження механізму діагностування її стану, який ураховує особливості функціонування підприємства у багаторівневому середовищі фінансових відносин у країні.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення таких логічно взаємопов'язаних завдань:

виявлення сутності поняття «фінансова безпека підприємства» на основі семантичного аналізу складових категоріального підґрунтя управління фінансовою безпекою підприємства та з урахуванням його зв'язків у сукупності фінансових відносин на всіх економічних рівнях;

на основі узагальнення теоретичних засад процесу діагностування спроможності суб'єктів господарювання до захисту своїх фінансових інтересів розроблення компонентного складу механізму діагностування фінансової безпеки підприємства як структурної одиниці механізму управління нею;

обґрунтування доцільності використання як критерію стану фінансової безпеки підприємства з огляду на його спроможність протидіяти загрозам мезо- та макрорівнів фінансового середовища, що є підґрунтям захисту власних інтересів, показника запасу міцності фінансової безпеки;

розроблення комплексного методичного підходу до діагностування стану фінансової безпеки підприємства з огляду на вплив суб'єктів ієрархічної системи його фінансових відносин;

розбудова методичних засади діагностування ймовірності зміни рівня фінансової безпеки підприємства під впливом загроз макро- та мезорівнів.

Об'єктом дослідження є процес діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства з урахуванням його зовнішнього і внутрішнього середовищ. Предметом – теоретичні положення і методичне забезпечення процесу діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства.

Інформаційну базу дослідження склали опрацьовані матеріали Державного комітету статистики України, регіональних управлінь статистики, Національного банку України, Державного казначейства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку і узагальнені первинні дані фінансової звітності 21 підприємства машинобудівної промисловості Харківського регіону за 1997 – 2008 рр.

Запропоновані в монографії пропозиції, підходи та методичні рекомендації щодо комплексного діагностування стану безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин з урахуванням особливостей його внутрішнього, зовнішнього середовищ та небезпек, що їй загрожують, надають можливість діагностувати резерви щодо збереження поточного рівня фінансової безпеки за умови загострення кризових явищ економіки України. Практичне значення положень, обґрунтувань і висновків дослідження полягає в їх використанні у практичній діяльності промислових підприємств як конкретних дієвих заходів щодо підвищення спроможності до захисту фінансових інтересів з огляду на динаміку зовнішнього середовища.

РОЗДІЛ 1

УТОЧНЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ ДІАГНОСТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Особливості зв'язків підприємства як суб'єкта фінансових відносин

Розвиток будь-якого підприємства, що успішно функціонує в умовах ринкової економіки, розглядається як постійний процес його взаємодії із зовнішнім середовищем. Саме тому все більшої актуальності набуває проблема захисту інтересів суб'єкта господарювання від негативного впливу загроз, що походять від контрагентів його економічних відносин. У таких умовах є доцільним і необхідним формування надійної системи захисту, і, перш за все, фінансових інтересів підприємства, функції якої має виконувати система його фінансової безпеки. Поглиблення наукового дослідження особливостей функціонування й управління означеною системою вимагає й поширення кризових явищ у світових фінансових відносинах, що набули особливого загострення у 2008 – 2009 рр.

Взаємодія усіх економічних суб'єктів зумовлена потребою реалізації власних інтересів (вигод, які протиставляються вигодам іншого). Це підтверджується й думкою К. Маркса та Ф. Енгельса, які у роботі [110, с. 271] відзначають, що економічні відносини кожного суб'єкта виявляються перш за все як інтереси, які є головним фактором суспільного розвитку. Базуючись на наведеній думці, О. Бияков та Н. Коломарова розглядають взаємозв'язок «потреба – інтерес – економічні відносини» та доводять, що певні потреби, виступаючи джерелом виникнення інтересів, спричиняють економічні відносини між суб'єктами макро-, мезо- та мікрорівнів [20, с. 7].

З огляду на зазначене та з урахуванням ієрархії потреб підприємств (аналогічно піраміді потреб людини, яку було запропоновано А. Маслоу [112, с. 80] – рис 1.1), зауважимо, що безпека є первісною потребою кожної економічної одиниці, без задоволення якої неможлива реалізація її інтересів, а отже й досягнення цілей більш високого рівня.

Оскільки система інтересів економічних агентів є достатньо суперечливою, що може бути подолано через їх узгодження та оптимізацію на усіх економічних рівнях, діяльність суб'єктів господарювання завжди характеризується ризиками (ймовірностями) впливу певного переліку загроз на їх спроможність до самореалізації.

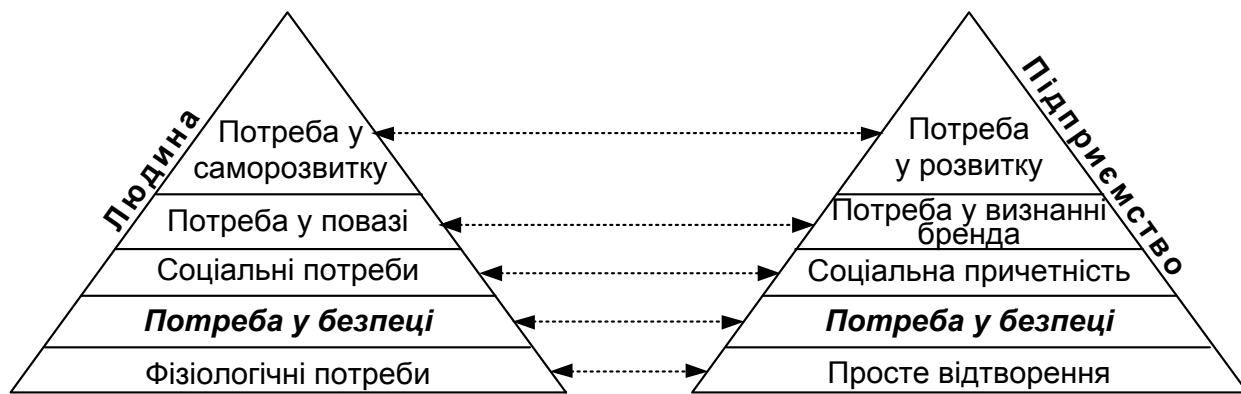

Рис. 1.1. Піраміда потреб людини та підприємства (відповідно до ієрархії потреб за А. Маслоу)

З огляду на те, що загрози фінансовій безпеці підприємства виникають у сфері його діяльності як суб'єкта фінансових відносин, доцільно розглянути зв'язки, які при цьому формуються.

Зважаючи на велику кількість наукових досліджень, варто відзначити відсутність єдності в підходах до визначення термінів «фінанси», «фінансові відносини». Як сукупність економічних відносин, що утворюються між державою, підприємствами та організаціями, галузями, регіонами й окремими громадянами у зв'язку з рухом коштів, найчастіше розглядаються фінансові відносини у літературі радянських часів. З розвитком економіки країни сутність поняття «фінанси» все більше ускладнюється і пов'язується з розширеним відтворенням суспільного продукту [177, с. 5]. Наприклад, у роботі [201, с. 14] наведено такі визначення досліджуваної категорії: фінанси – це гроші; фінанси – це система грошових відносин із приводу руху фондів коштів; фінанси – система грошових відносин, що виражають формування і використання грошових фондів у процесі їх кругообігу; фінанси – це система грошових відносин, що виникають у процесі розподілу і перерозподілу на макрорівні валового внутрішнього продукту і національного доходу (на мікрорівні – виручки і прибутку) із приводу утворення, розподілу та використання фінансових ресурсів (що найчастіше відбувається у фондовій формі) з метою задоволення суспільних інтересів і потреб.

Отже, група науковців [8; 27; 37] виокремлюють підхід, згідно з яким усі грошові відносини є фінансовими, однак при цьому не надається його обґрунтування. Таким чином, наведене підтверджує існування неоднозначності трактування сутності поняття «фінанси».

Основою фінансів як економічної категорії є фінансові відносини, що характеризують певну стадію відтворювального процесу. Фінансові відносини – це складна система відносин, що виникають у процесі виконання економічними категоріями фінансів (бюджет, кредит, ціна, заробітна плата та ін.) своїх функцій: розподільчої і контрольної [40, с. 29].

Питання про те, що включають фінансові відносини, до теперішнього часу залишається дискусійним. Так, Н. Гермогентова зауважує, що прихильники «розподільного» трактування суті фінансів вважають, що фінансові відносини виникають тільки на стадії розподілу і перерозподілу вартості сукупного суспільного продукту [40, с. 29], а інша група вчених, які дотримуються «розширювальної» концепції, розглядають їх як категорію відтворювального процесу в цілому, який містить і стадію обміну [40, с. 30].

З огляду на це є доцільним здійснити певні розмежування у визначенні фінансових та грошових потоків. Аналіз наукових публікацій [4; 8; 27; 40; 43; 90; 108; 129; 191; 199; 205] дозволив виділити два таких підходи: ототожнення вченими цих понять; виокремлення у складі грошових потоків фінансових.

Більшість науковців [8; 27; 40; 43; 191] вживає термін «фінансовий потік», коли аналізується загальний кругообіг грошей у фінансовій системі. Так, В. Бочаров зазначає, що важливою ланкою цільового використання фінансів для досягнення цілей підприємства є управління фінансовими (грошовими) потоками [27, с. 65].

О. Горбунов [43, с. 5] та В. Черевко [205, с. 6] стверджують, що фінансовий потік – це потік витрат або доходів певного економічного агента упродовж певного проміжку часу. Відзначимо, що таке тлумачення, на думку авторів, більшою мірою розкриває сутність грошового ніж фінансового потоку.

Слід звернути увагу і на трактування, яке наводить А. Поддєрьогін у роботі [191, с. 21], визначаючи грошовий потік як кількісне відображення усіх стадій процесу відтворення через формування, розподіл та використання грошових доходів, цільових фондів. На думку авторів, таке тлумачення, навпаки, найповніше відображує сутність фінансових відносин.

Прихильники другого підходу [69; 90; 129; 199] виокремлюють із загального грошового обігу фінансові потоки.

Так, досліджуючи проблему розмежування зазначених понять, А. Козлюк підкреслює, що грошовий потік – це здійснений або отриманий платіж, тоді як фінансовий потік – це «рух ресурсів у будь-якій функціональній формі, який виникає між учасниками фінансових відносин» [90, с. 19].

У новому економічному та юридичному словнику [129, с. 613] наводиться два таких визначення: по-перше, фінансовий потік тлумачиться як перелив фінансових ресурсів через посередників, а по-друге – як напрями використання фінансових ресурсів. О. Хавтур [199, с. 9] фінансовими потоками називає упорядкований рух фінансових ресурсів за певний період, який спрямований на досягнення ефективного господарювання.

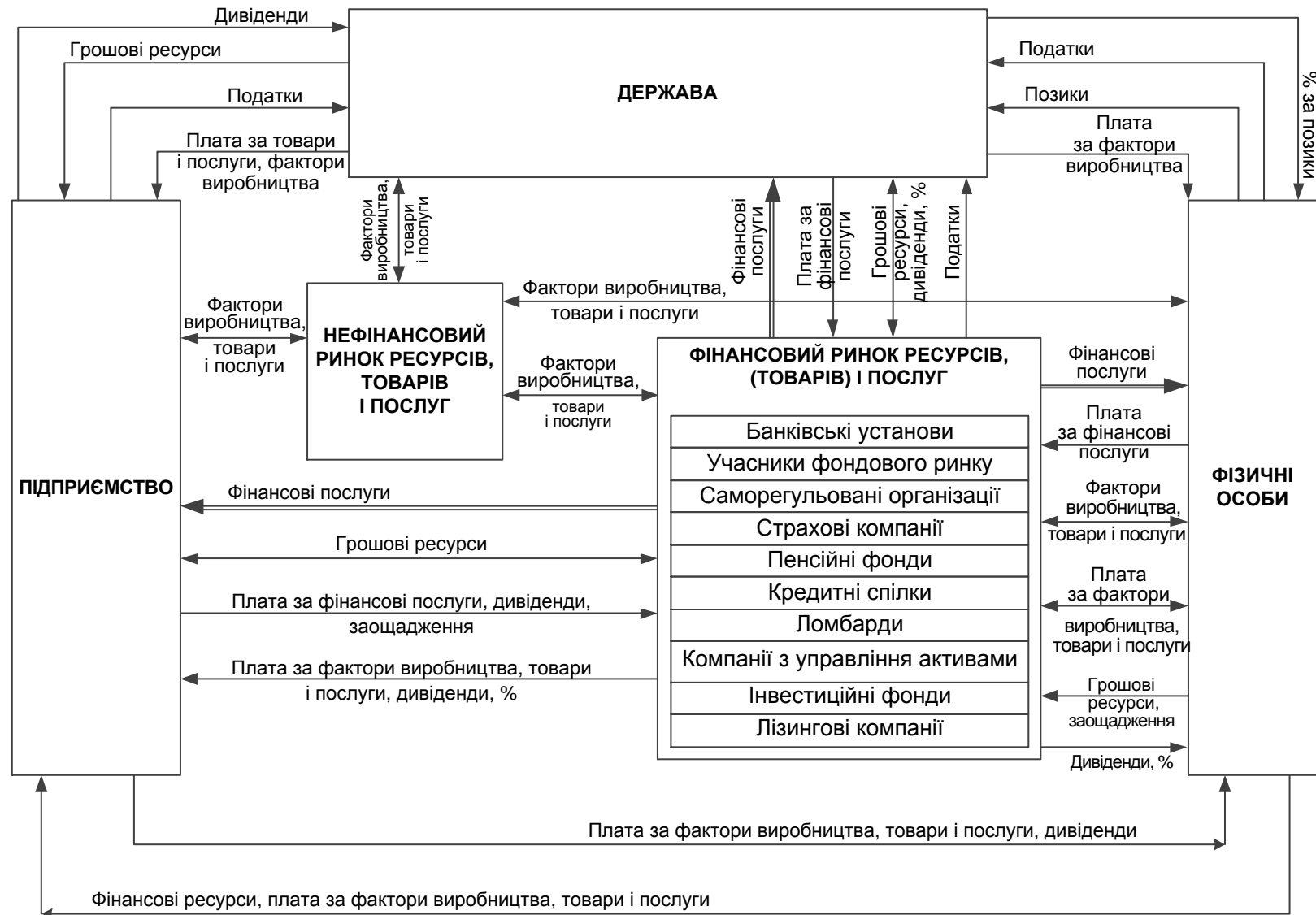
Через рух фінансових відносин тлумачить аналізоване поняття й О. Майборода, проте наголошує на його більш широкій сутності порівняно з сутністю грошового потоку [108, с. 5].

Отже, існуюча невизначеність у трактуванні науковцями аналізованих фінансових категорій викликає протиріччя при виокремленні зв'язків підприємства як суб'єкта фінансових відносин. А оскільки руйнування структури цих зв'язків спричиняє появу певних загроз щодо фінансової безпеки підприємства, є доцільним розглянути їх з урахуванням обох підходів, що дозволить обґрунтовано сформулювати теоретичні засади побудови системи управління безпекою. З огляду на це, найбільш повними, на думку авторів, є тлумачення фінансового потоку, що наводяться у роботах [4, с. 67; 69, с. 43], визначаючи його сутність як цілеспрямований рух, зміну (обсягів, типів, форм та видів) фінансових ресурсів певного суб'єкта господарювання, який здійснюється окремо або спільно з відповідними грошовими потоками, але обов'язково з урахуванням фактора часу та відбиває ліквідність зазначених фінансових ресурсів.

З урахуванням того, що фінансові відносини є складовою частиною економічних відносин та з метою виокремлення грошових потоків, які їх супроводжують, на підставі аналізу існуючих у літературі [55, с. 89; 61, с. 13–21; 69, с. 43; 200, с. 13] моделей кругообігу доходів і продуктів та з урахуванням вищезазначеного, на рис. 1.2 через сукупність двох потоків, а саме, товарного і грошового, відображено напрямки взаємодії підприємства як суб'єкта економічних відносин.

Зазначимо, що потік – це економічна величина, якій властива розмірність (співвідношення обсягу та часу) і яка вимірюється у русі певного ресурсу з урахуванням часового інтервалу [106, с. 401].

Як видно з рис. 1.2, саме у русі (кругообігу) товарного і грошового потоків формується система ієрархічних зв'язків між суб'єктами економічних відносин.

11

Рис. 1.2. Схема взаємодії підприємства як суб'єкта економічних відносин

Фінансові відносини реалізуються через процеси формування, розподілу та перерозподілу грошових фондів, а, отже характеризуються певним обсягом, терміном і цільовим призначенням фінансових потоків. Взаємодія суб'єктів фінансових відносин різних економічних рівнів здійснює певний вплив на зазначені характеристики. Негативна дія такого впливу викликає спотворення динаміки грошових потоків, що, у свою чергу, стає причиною появи додаткових загроз процесові перерозподілу та порушення структури самих фінансових відносин.

З урахуванням того, що кожний економічний агент вступає у взаємини із суб'єктами різного рівня їх функціонування, зазначені процеси піддаються певним впливам. При їх негативній спрямованості порушується одна або кілька характеристик фінансових відносин, що відповідно викликає спотворення характеристик грошових потоків та є причиною появи додаткових загроз, які впливають на процеси перерозподілу.

Так, наприклад, неефективність функціонування українських підприємств, недосконалість податкових механізмів, законодавства, що регулює бюджетні відносини, призводить до скорочення обсягів отриманих доходів держави, що є причиною порушень розподільчого процесу. Тобто у зв'язку з обмеженістю ресурсів змінюються обсяги коштів, які має бути спрямовано у певний час на реалізацію конкретних цілей, що викликає недовиконання державою своїх функцій і порушення подальшого функціонування всього грошового потоку як кількісного вираження не тільки еквівалентних товарно-грошових відносин, але й фінансових відносин, які пов'язані зі зміною фінансових активів економічних агентів (процесом перерозподілу грошових фондів). Отже, слід відзначити, що незважаючи на розбіжність підходів до трактування фінансових відносин, доцільно розглядати всю сукупність грошових потоків, яку породжує функціонування економічних агентів (рис. 1.3).

Як відображує рис. 1.3, у процесі взаємодії держави, підприємств, фінансових установ, фізичних осіб суттєвого значення набувають не стільки потоки (див. рис. 1.2), скільки їх характеристики (спрямованість руху, обсяг та термін обігу), неузгодженість яких призводить до спотворення фінансових відносин як у внутрішньому середовищі суб'єктів фінансових відносин, так і між ними (рис. 1.3).

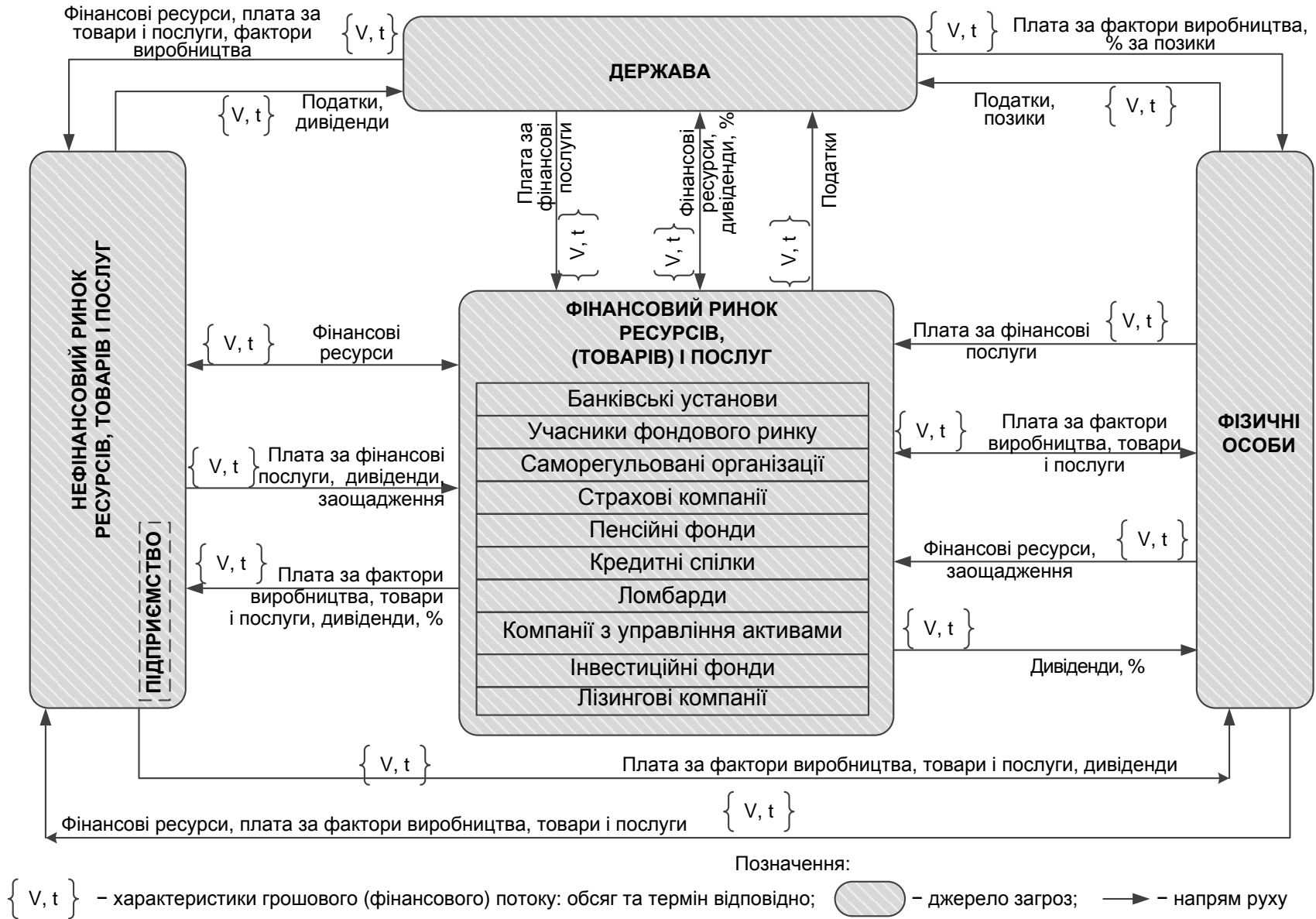

Рис. 1.3. Схема взаємодії підприємства як суб'єкта фінансових відносин

Спираючись на те, що фінанси за походженням є грошовими відносинами, а фінансові відносини за суттю відображають розподіл вартості між економічними суб'єктами, за роллю яких у суспільному відтворенні виділяються такі сфери загальної сукупності фінансових відносин, як фінанси підприємств, установ й організацій, фінанси фізичних осіб і державні фінанси, авторами запропоновано представити зв'язки підприємства як суб'єкта фінансових відносин у вигляді ієрархічної системи (рис. 1.4).

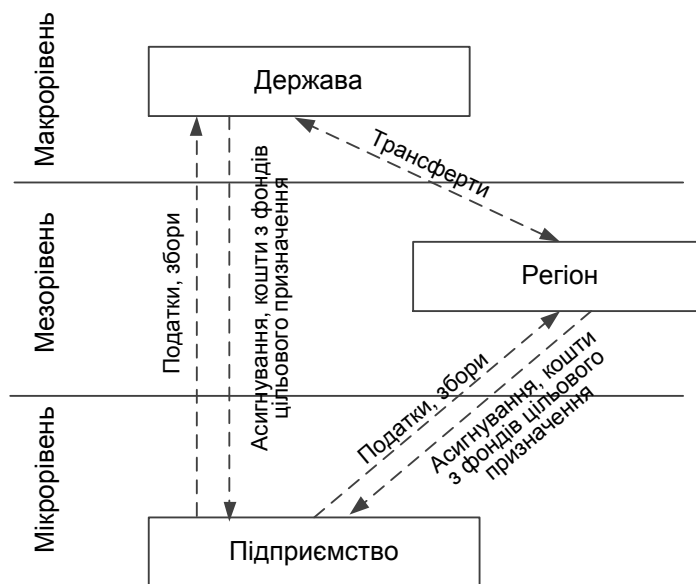

Рис. 1.4. Ієрархія зв'язків підприємства як суб'єкта трирівневої системи фінансових відносин

Як видно з рис. 1.4, поряд з кругообігом грошових потоків (див. рис. 1.3), який уособлює значною мірою трансформацію їх характеристик, ієрархічна систематизація фінансових відносин відображає підсистеми формування первинних доходів та їх первинного розподілу (мікрорівень), перерозподілу (мезо- та макрорівні) та вторинного розподілу (мікро-, мезо- та макрорівні) відповідно до механізму дії розподільчої функції фінансів.

Оскільки перерозподіл доходів і прибутків економічних суб'єктів відбувається в інтересах держави, то як верхній рівень ієрархії системи фінансових відносин виділено макрорівень, на якому відбувається формування головного централізованого фонду грошових ресурсів – державного бюджету.

Складовою (елементом) державних фінансів є місцеві фінанси, систему яких у міжбюджетних відносинах через інструмент трансфертів задіяно у перерозподілі та вторинному розподілі валового внутрішнього

продукту, що й зумовило виокремлення мезорівня як другого рівня ієрархії системи фінансових відносин. Підприємство як суб'єкт, у процесі функціонування якого відбувається первинне формування доходів, розподіл яких опосередковано регулюється фінансами, виокремлено як третій рівень ієрархії системи фінансових відносин.

З рис. 1.4 видно, що основні суперечності між суб'єктами системи фінансових відносин виникають при намаганні кожного з них зменшити обсяг грошових потоків, що спрямовуються на верхній рівень ієрархії, та збільшити обсяг грошових потоків, що надходить від нього. При цьому держава як суб'єкт фінансових відносин задля реалізації своїх функцій зацікавлена, з одного боку, у збільшенні потоків від суб'єктів нижчих економічних рівнів, а з іншого – має зважати на достатність фінансових ресурсів щодо їх розвитку. Суперечність інтересів суб'єктів ієрархічної системи фінансових відносин генерує загрози безпеці кожного з них та підприємству зокрема.

1.2. Сутність понять «загроза», «небезпека» та «безпека»

Для систематизації загроз безпеці підприємства як суб'єкта фінансових відносин необхідно визначитися із сутністю понять «небезпека», «загроза» та «безпека». У науковій літературі достатньо широко висвітлюється проблема управління безпекою на мікро-, мезо- та макрорівнях [6; 11 – 14; 15; 18; 25; 30; 32; 34; 39; 42; 44; 48; 51 – 53; 60; 63; 65; 68; 70 – 72; 74; 78; 80; 83; 85; 86; 88; 89; 94; 96; 100; 105; 117; 122; 125; 131; 132; 135; 138; 148; 149; 152; 154; 155; 166; 178; 181; 185; 193; 196; 197; 207 – 212; 219; 229; 230; 248; 257; 267; 270], але й досі немає єдиного підходу до визначення сутності зазначених понять теорії безпеки. Тому, перш за все, доцільно викласти погляд авторів на розуміння поняття «небезпека».

Так, М. Сунгуровський [178, с. 49], Б. Данилишин [18, с. 24] і В. Бурцев [30, с. 167] вважають, що небезпека – це процеси, явища, властивості об'єктів, предметів, що здатні у певних умовах завдати шкоди.

Близьким до цього є трактування небезпеки як загрози завдання певному суб'єкту або об'єкту шкоди, можливість настання якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається особою як небезпечне [229] та як конкретної і безпосередньої форми прояву загрози, що має ймовірну матеріальну інтерпретацію [100, с. 11].

Більш широким є трактування Л. Шевченка, О. Гриценка та С. Макухи [208, с. 14], які визначають небезпеку: як певний негативний вплив, що тією чи іншою мірою викликає порушення життєздатності і життєдіяльності системи; як можливість спричинення шкоди, загрози руйнування, появи небажаних негативних наслідків для розвитку явищ чи процесів. Проте згадані науковці не зазначають джерело походження явищ, що спричиняють небезпечне становище.

Відзначимо, що у проаналізованих працях [18; 100; 132; 178; 208; 229] відстежується два підходи до визначення поняття небезпека – як загрози (явища, чинника) або як певного стану. Поєднуючим обидва підходи є трактування, що наведено у роботі [34]: небезпека – це можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо, або стан, коли будь-кому (-чому) щось загрожує.

Отже, узагальнюючи наведені тлумачення, можна зробити висновок, що небезпека – це існуюча або потенційна можливість дії внутрішньої або зовнішньої загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту. Таким чином, поняття «загроза» і «небезпека» є близькими за суттю – обидва визначають причину можливості погіршення стану суб'єкта чи об'єкта. З огляду на це, доцільно визначитися з тлумаченням поняття загрози.

Спираючись на проведений аналіз наукової літератури щодо трактування сутності зазначеного поняття [15; 18; 34; 44; 50; 63; 85; 100; 123; 132; 178; 208; 229], варто відзначити, що загрозу зазвичай ототожнюють або з видом, способом дестабілізуючого впливу, або ж з наслідками такого впливу.

Так, К. Горячева [44, с. 66], визначаючи загрозу як одну з форм небезпеки, зауважує, що небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність демонструє наявну чи потенційну готовність одних суб'єктів завдати шкоду іншим. На відміну від такої точки зору, А. Качинський [85, с. 9] визначає загрозу як соціальне, природне чи техногенне явище з прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть статися у певний момент часу в межах даної території, спричинити смерть людей і завдати шкоди їхньому здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків, погіршити стан довкілля.

Як нереалізовану, але реально існуючу (з певною вірогідністю) можливість нанесення будь-якого збитку трактує поняття «загроза» А. Вінников [34]. Це визначення схоже за суттю з вищенаведеними.

На думку авторів, найбільш повним та чітким є тлумачення М. Сунгуровського, який вважає, що загроза – це явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів [178, с. 48].

Схожим за сутністю, але конкретнішим щодо діяльності підприємства тлумачать аналізоване поняття А. Кириченко та Ю. Кім [86, с. 61], які визначають загрозу підприємства як зовнішні та внутрішні потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні або ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства, і П. Орлов [132, с. 15], який трактує загрозу як потенційно можливе нанесення шкоди суб'єкта господарювання з боку окремих факторів, обумовлених характером економічної діяльності й оточенням.

З огляду на зазначене та з урахуванням пропозицій щодо класифікації фінансових ризиків, що супроводжують діяльність економічних агентів, і загроз різним аспектам їх функціонування [12, с. 26, 27; 15, с. 59, 60; 23, с. 54–61; 78, с. 31; 122, с. 28, 128; 125, с. 25; 131, с. 8; 152, с. 19], узагальнимо класифікацію загроз фінансовій безпеці суб'єкта господарювання (рис. 1.5).

Отже, визнавшись із поглядом авторів щодо тлумачення понять «небезпека» і «загроза», з'ясуємо сутнісні характеристики безпосередньо самого поняття «безпека». Результати аналізу поглядів науковців щодо зазначеного питання [6; 41; 53; 70; 71; 78; 85; 88; 94; 100; 117; 125; 129; 148; 150; 181; 207; 210; 230] угруповано за ключовим словом визначення та наведено на рис. 1.6.

Слід відзначити, що аналіз різних аспектів поняття «безпека» науковці зазвичай починають з наведення більш загального його визначення, яке подано у словнику В. Даля [50, с. 112], де воно тлумачиться як відсутність небезпеки, збереження, надійність. Але динаміка фінансових процесів, що спостерігається на сучасному етапі розвитку економіки України, призводить до ускладнення досліджуваного поняття, що, у свою чергу, викликає різноманітність підходів до трактування поняття безпеки.

Аналіз тлумачень поняття «безпека», які представлено на рис. 1.6, свідчить, що за сутнісною ознакою безпека розглядається як:

- певний стан;
- спроможність до захисту;
- система заходів, дій.

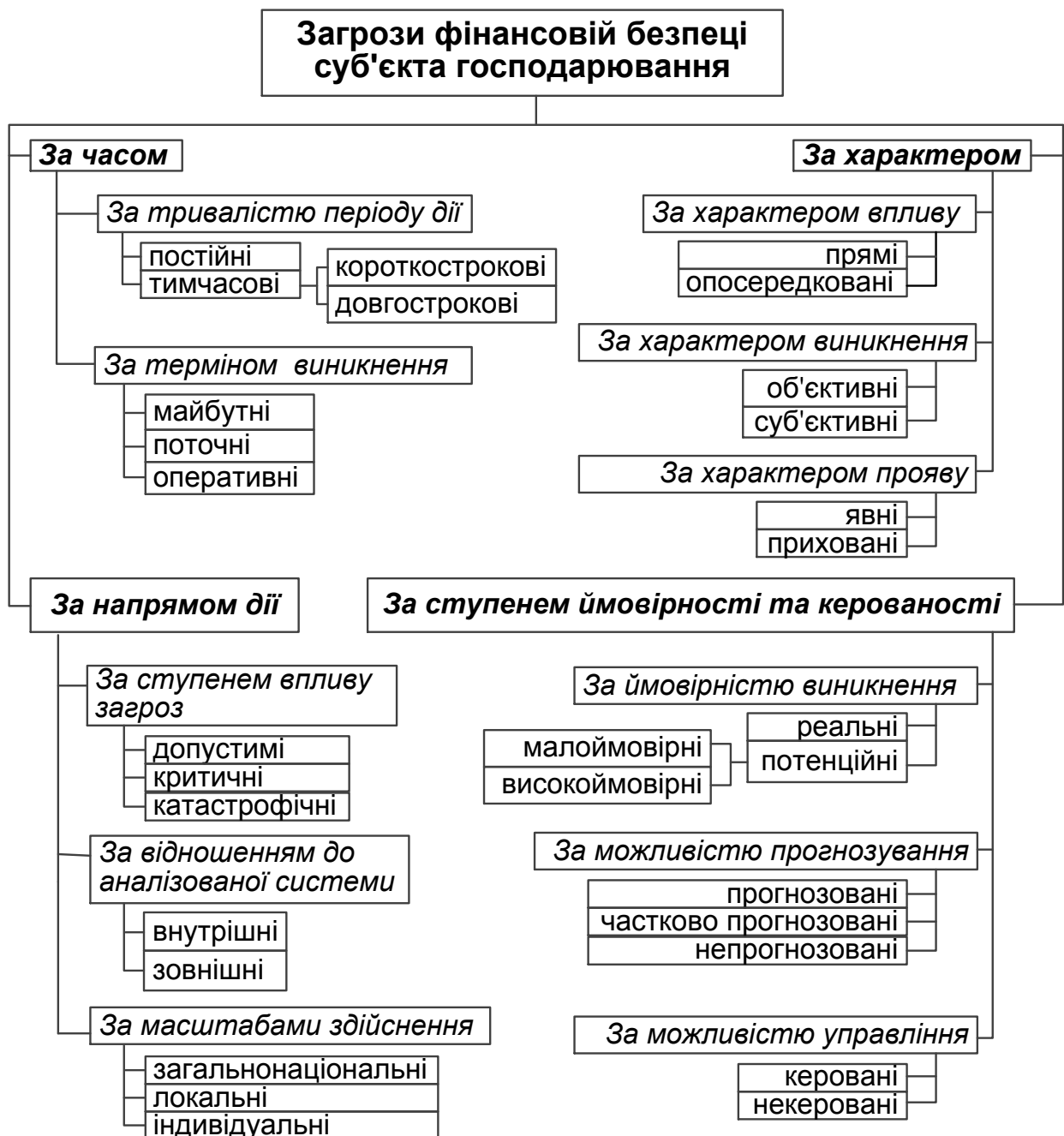

Рис. 1.5. Класифікація загроз безпеці суб'єкта господарювання

Зазначимо, що більшість науковців трактує це поняття як: стан захищеності будь-якого суб'єкта від впливу загроз [68, с. 23; 78, с. 25; 85, с. 8; 90, с. 147]; стан, при якому відсутні загрози [88, с. 147; 100, с. 12; 129, с. 56]; стан, що забезпечує виживання та розвиток в умовах загроз [41, с. 40; 71, с. 169].

Безпека як певна характеристика системи (або її складових) з точки зору її здатності (спроможності) до самозбереження та розвитку в умовах загроз розглядається у роботах [53, с. 145; 78, с. 25; 94, с. 168; 117, с. 46].

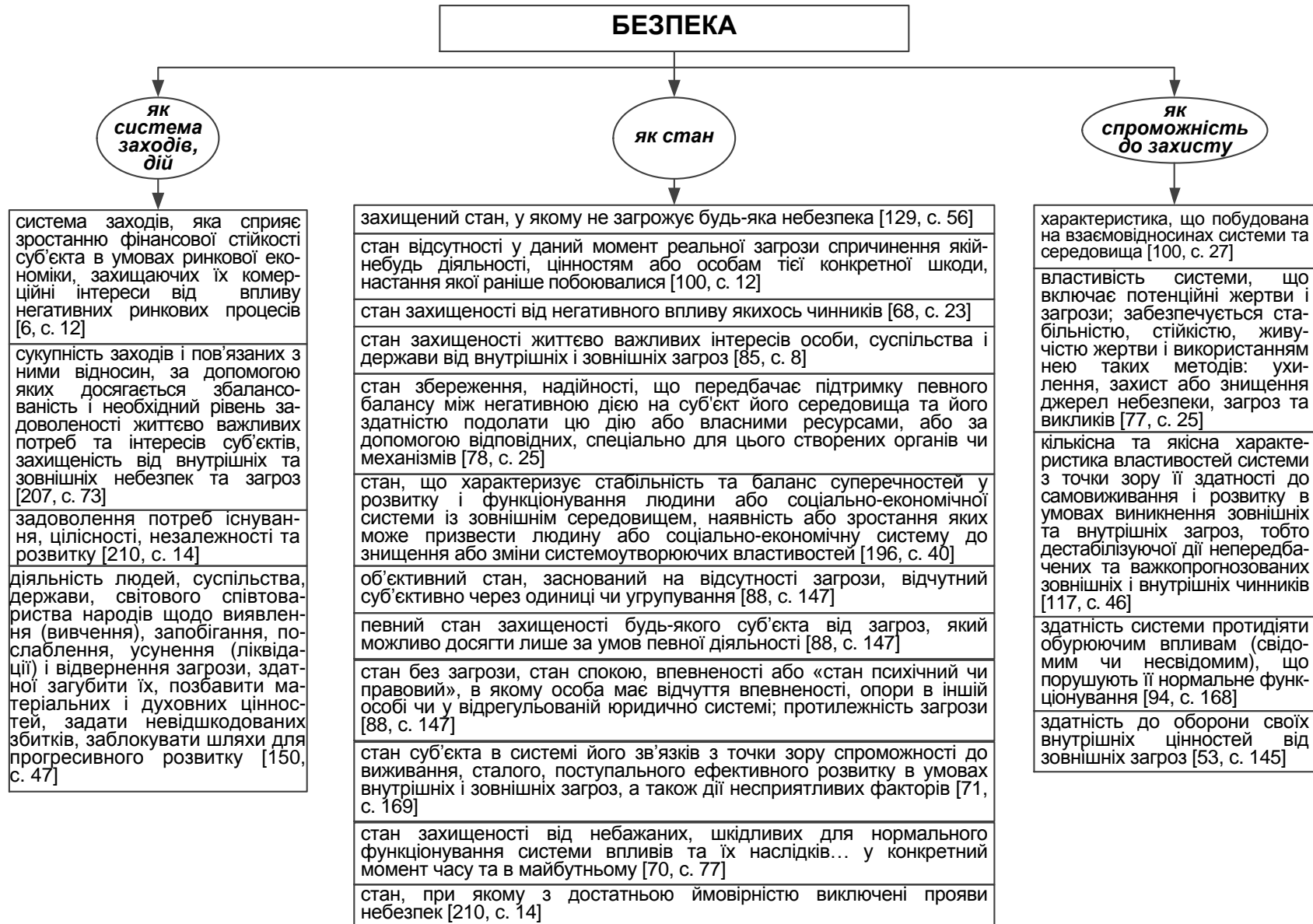

Рис. 1.6. Сутнісні характеристики поняття «безпека»

Окрім цього, як вже було зазначено вище, безпеку можна тлумачити як систему заходів, яку спрямовано на забезпечення протистояння існуючим та можливим загрозам і небезпекам. Таку точку зору висвітлено у роботах В. Бабкіна [150, с. 47], В. Горбатенка [150, с. 47], А. Половян [6, с. 14], В. Тамбовцева [181, с. 45], та Ю. Шемшумченка [150, с. 47], де сутність безпеки відображається через систему заходів, що забезпечує стійке функціонування і розвиток суб'єкта.

У роботі [53, с. 143] Р. Дацків визначає безпеку як задоволення таких потреб, як існування, цілісність, незалежність, спокій та розвиток, тобто передбачає сукупність певних дій, що сприяє підтриманню безпечного стану, який характеризується реалізацією зазначених потреб. Такого ж підходу додержуються такі науковці, як М. Зеленков [78, с. 25], В. Мельник [117, с. 46] та С. Шкарлет [210, с. 14].

Слід відзначити, що наведені тлумачення поєднують у собі дві сутнісні ознаки безпеки – певний стан та систему заходів або дій, що перекликається з точкою зору Л. Коженювські, який пропонує розглядати безпеку у розрізі двох концепцій [88, с. 148].

Згідно з першою концепцією безпека – це така форма існування, яка забезпечує тривалість, стабілізацію, вдосконалення та розвиток, тобто це певний стан, що характеризується ознаками захищеності.

У другій концепції безпека тлумачиться через загрози, що походять з оточення або існують у самій організації та в інформації, як елемента системи взаємодії підприємницької одиниці із зовнішнім середовищем. Отже, безпека сприймається як спроможність до захисту та система заходів протидії.

Таким чином, говорячи про сутність аналізованого поняття, варто зауважити, що кожна характеристика безпеки не є самостійною та має розглядатися комплексно, оскільки безпечний стан може бути досягнуто тільки за умови реалізації певної сукупності дій, результатом яких є формування спроможності суб'єкта захищати свої інтереси. Тобто підприємство або будь-який інший суб'єкт знаходиться у безпеці не стільки за умови відсутності загроз, скільки за умови спроможності діагностувати їх та протистояти їм.

Отже, проведений аналіз дозволив авторам зробити такі висновки [148, с. 261]:

загрози безпеці підприємства як суб'єкта фінансових відносин виникають у процесі реалізації його інтересів;

джерелами таких загроз є суб'єкти фінансових відносин, а саме підприємства, агенти фінансового ринку і фізичні особи (мікрорівень та мезорівень відповідно), держава (макрорівень) та викликані їх відносинами обсяг, термін і спрямованість грошових потоків, і, як наслідок, структурні елементи та явища (як то інфляція, бюджетний дефіцит, держаний борг і т. п.) фінансової системи країни;

дія загроз втілюється у зміні характеристик фінансового потоку, що у свою чергу спричиняє подальший негативний вплив на динаміку фінансових відносин;

наслідком дії загроз є порушення структури фінансових відносин, а отже й неможливість реалізації інтересів їх суб'єктів.

Аналіз зв'язків підприємства із суб'єктами ієрархічної системи фінансових відносин, загроз, що виникають у їх середовищі, та суперечностей інтересів усіх суб'єктів цих відносин дозволив авторам ототожнити фінансову безпеку підприємства з його безпекою як суб'єкта фінансових відносин. Сутність поняття фінансової безпеки підприємства з огляду на його взаємодію із суб'єктами фінансових відносин розглянуто у наступних підрозділах роботи.

1.3. Ієрархічність структурної побудови поняття безпеки

На будь-якому етапі розвитку кожна держава стикається з проблемами захисту своїх інтересів, створення умов безпечного розвитку. Але незважаючи на велику кількість теоретичних та практичних досліджень, присвячених різноманітним аспектам безпеки, ще досить широке коло проблем не дістало достатнього вивчення. І наслідком цього є відсутність та неспроможність створення необхідних умов для сталого та безперервного розвитку держави у цілому та кожного її елементу зокрема.

Спроможність підприємства протистояти руйнівній силі нестабільного середовища, в якому воно функціонує, має формуватися не тільки за рахунок власного внутрішнього потенціалу, а й на підставі створення необхідних умов щодо безпечного існування шляхом реалізації державою певної сукупності дій, спрямованої на досягнення стану захищеності від дії (впливу) існуючих або потенційних загроз. З іншого боку, в умовах глобалізації та інтеграції економіки, важливою є спроможність держави забезпечити реалізацію національних інтересів, збереження і зміцнення

своїх позицій при взаємодії з більш розвинутими контрагентами світової господарської системи. Саме тому, безпека за структурою має розглядатися як ієрархічне поняття, оскільки відображає взаємозв'язок усіх економічних рівнів – держави, регіону, суб'єкта господарювання та громадянина – що у сукупності й формує національну безпеку.

Розробленню теоретичних засад національної безпеки присвячено роботи таких вітчизняних та зарубіжних економістів: В. Горбуліна [42], О. Данільяна [51], О. Дзьобань [51], М. Зеленкова [78], В. Картавцева [83], А. Качинського [85], В. Косевцова [96], В. Ліпкана [105], Г. Моргентау [219], М. Сунгуровського [178] та ін.

Відзначимо, що В. Горбулін та О. Литвиненко у роботі [42, с. 6] виокремлюють у закордонній науковій думці два підходи щодо визначення поняття «національна безпека»: 1) національна безпека – недоторканість території та інституції держави (воєнна і політична безпека) [219]; 2) національна безпека – сукупність не лише військових та політичних, а й економічних, соціальних, гуманітарних, екологічних проблем (ідеальна теорія міжнародних відносин) [270].

Більшість сучасних українських та російських науковців є прихильниками другого підходу, оскільки розвиток держави як суб'єкта міжнародних відносин викликає ускладнення сутності аналізованого поняття.

Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» [1, с. 351] національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Близьким за суттю є визначення М. Сунгуровського [178, с. 49], який трактує національну безпеку як стан суспільства і держави, в якому забезпечуються сприятливі умови для досягнення національних інтересів за наявності та (або) у передбаченні дестабілізуючих чинників.

Результати досліджень вітчизняних науковців визначають неможливість ототожнення понять «національна безпека» та «безпека держави», обґрунтовуючи це єдністю поставлених завдань щодо захисту відповідних інтересів. Варто погодитися з думкою М. Зеленкова [78, с. 18], який вважає, що сутність поняття «безпека держави» передбачає лише певні відносини щодо забезпечення незалежності державного та суспільного ладу.

На рис 1.7 наведено структурні та сутнісні зв'язки між поняттями «національна безпека» та «безпека держави».

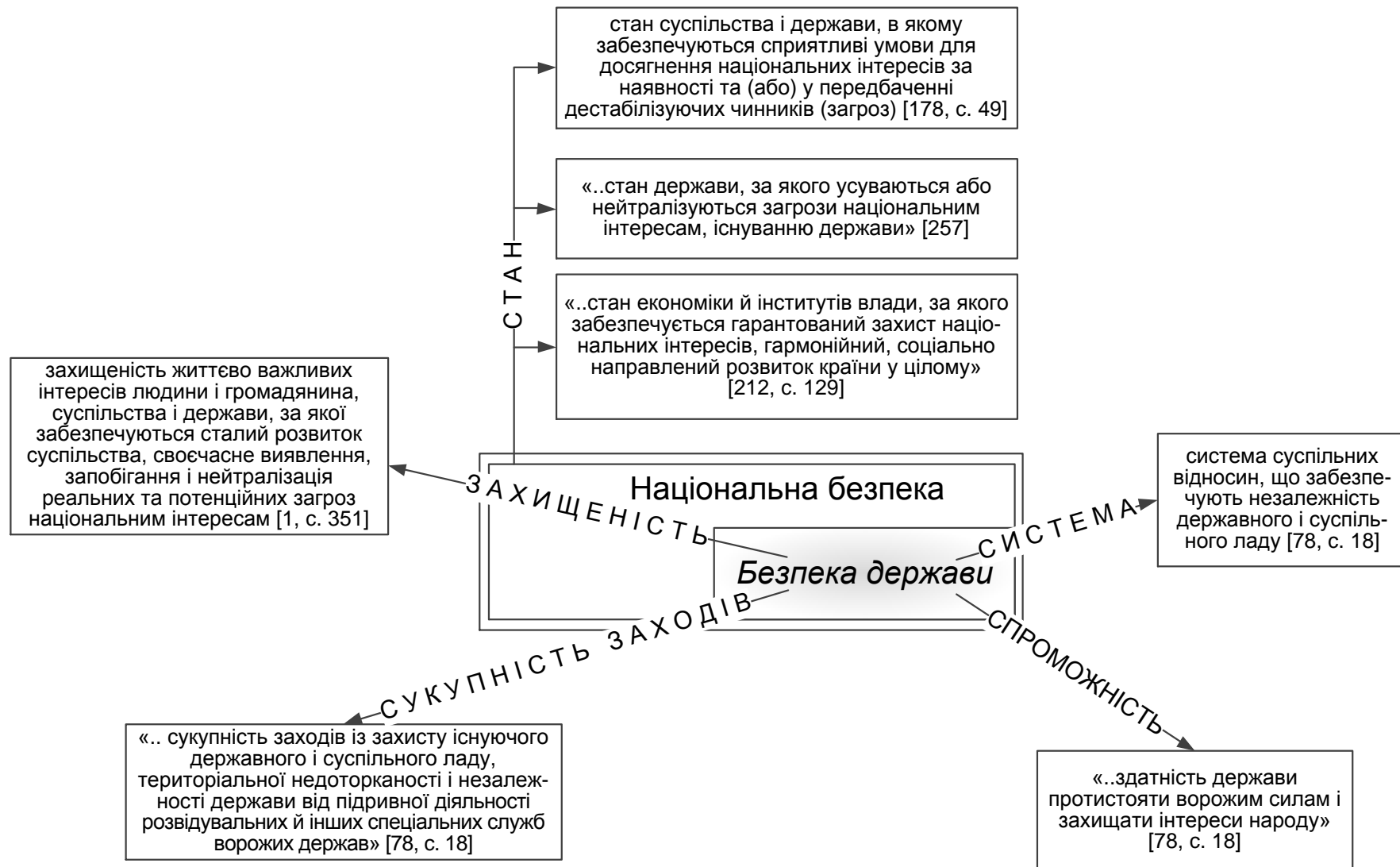

Рис. 1.7. Схема співвідношення понять «національна безпека» і «безпека держави»

Таким чином, можна зробити висновок, що змістовне наповнення поняття «національна безпека» ширше за поняття «безпека держави», оскільки втілює захист, окрім зазначених у роботі [78, с. 18] аспектів – захист державного та суспільного устрою, недоторканості та незалежності держави – ще й економічних інтересів від дестабілізуючого впливу загроз, тобто однією із складових національної безпеки є економічна безпека.

Наукові аспекти економічної безпеки держави як складової національної безпеки досліджуються у працях багатьох вчених, серед яких: В. Геєць [122], В. Горбулін [42], Г. Дарнопих [52], В. Захарченко [74], В. Косевцов [96], В. Мунтіян [125, 248], В. Сенчагов [211] та ін. Проблема формування регіональної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави займаються В. Геєць [122], З. Герасимчук [39], Р. Дацків [53], Я. Жаліло [70], М. Кизим [122], Т. Клебанова [122], Г. Пастернак-Таранушенко [135], Л. Шевченко [208] та ін.

Вивчення цієї проблеми на усіх рівнях є дуже важливим, оскільки неузгодженість економічних інтересів між усіма суб'єктами, що вступають у взаємодію, є джерелом виникнення загроз, що порушують структуру таких відносин, стримують сталий розвиток.

Як вже було відзначено у підрозділі 1.2, сьогодні немає єдиної точки зору щодо трактування безпеки, а отже це спричиняє й розбіжності у розкритті змісту й окремих її аспектів. Однак визначені підходи (тлумачення безпеки як стану, спроможності до захисту або сукупності заходів, дій) є притаманними й поняттю економічної безпеки як на рівні держави [41, с. 40; 122, с. 15; 125, с. 10; 135, с. 29; 154, с. 40; 208, с. 11; 211, с. 72], так й на рівні окремого суб'єкта господарювання [12, с. 18; 71, с. 169; 80, с. 16; 86, с. 60; 100, с. 51; 122, с. 127; 267].

Попередньо зазначимо, що важливим кроком у науці про економічну безпеку став перехід від концепції, яка базувалась на військовому чиннику, до концепції незалежності держави від зовнішньоекономічної політики інших країн, що спричинило зміну ракурсу вивчення зазначеного поняття з сукупності зовнішніх умов і чинників до ракурсу внутрішнього потенціалу.

Так, на причинно-наслідковому зв'язку між економічною могутністю країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою наголошує В. Мунтіян [248], трактуючи економічну безпеку держави як задоволення корінних національних інтересів в оборонній, виробничо-економічній, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших субекономічних сферах.

Близьким за сутністю є визначення, наведене у роботі [74, с. 121], де економічна безпека держави тлумачиться як комплекс геополітичних, правових, економічних, екологічних та інших умов, що забезпечують захист життєво важливих інтересів України стосовно її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки зростання і розвитку.

Г. Пастернак-Таранушенко розглядає це поняття як стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для добробуту її громадян та перспективного розвитку в майбутньому [135, с. 29]. На думку авторів, це трактування є більш вузьким, однак у той же час підтверджує точку зору, що держава має сприяти посиленню безпеки кожного її суб'єкта, наслідком чого буде зміцнення її загального потенціалу.

Визначення сутності аналізованого поняття з точки зору усіх трьох підходів наводять Л. Шевченко, О. Гриценко та С. Макуха у роботі [208, с. 11], де економічна безпека держави розглядається: як стан захищеності усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій; як здатність підтримувати послідовну реалізацію національних інтересів, стійку дієздатність господарюючих суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення; як сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечує економічний суверенітет, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявної системи міжнародних економічних взаємозалежностей.

Що стосується сутності аналізованого поняття на мікрорівні, то заслуговує на увагу визначення О. Прокопішиної [155, с. 24], яка тлумачить економічну безпеку як такий стан суб'єкта господарювання, при якому реально існують та суб'єктивно відчуються можливості щодо реалізації його життєво важливих інтересів відповідно до обраної місії.

Об'єднує погляди науковців важливість ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей для забезпечення протидії внутрішній та зовнішній небезпекам [12, с. 18; 100, с. 51; 125, с. 370; 212, с. 129], з чим доцільно погодитися.

Економічну безпеку як характеристику системи може бути трактовано вже як здатність, готовність, спроможність певного суб'єкта захищати свою діяльність від негативного впливу зовнішнього середовища, а також усувати різноваріантні прояви загрози [13, с. 38; 48, с. 14; 51, с. 13; 68, с. 29; 70, с. 77].

Важливо також підкреслити, що окрім наведених вище тлумачень, економічна безпека розглядається сучасними вченими як сукупність умов і факторів, що забезпечують:

здатність країни у довгостроковому режимі задовольняти свої інтереси і потреби, генерувати інноваційні зрушення в економіці, протистояти зовнішнім загрозам та використовувати національні конкурентні переваги (макроекономічний рівень) [180, с. 11];

прогресивний розвиток регіону в умовах дестабілізуючого впливу загроз, що дозволяє досягти його максимального внеску в розвиток національної економіки й у забезпечення економічної безпеки країни у цілому (мезоекономічний рівень) [122, с. 84];

поступовий, сталий, ефективний розвиток підприємства у коротко- та довгостроковій перспективах (мікроекономічний рівень) [71, с. 169].

Отже, економічну безпеку будь-якого економічного рівня має бути досліджено не окремо, а у взаємозв'язку з іншими елементами системи безпеки, що сприятиме урахуванню їх взаємного впливу при визначенні збалансованої та узгодженої сукупності дій, яка дозволить своєчасно виявляти потенційні загрози та протидіяти їм.

Таким чином, узагальнюючи проведений аналіз сутності досліджуваного поняття, доцільно відзначити, що економічна безпека на кожному рівні господарювання окремо та як система у цілому має розглядатися не тільки як стан, що характеризується певними умовами функціонування, або як система заходів протидії загрозам, а й як спроможність цієї системи забезпечити такий стан або дії, що дозволять реалізовувати власні інтереси суб'єкта кожного економічного рівня окремо та національні інтереси держави у цілому.

1.4. Економічна сутність фінансової безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин

Вивчаючи об'єкт дослідження у контексті реалізації та захисту фінансових інтересів, зауважимо, що сьогодні у науковій літературі значну кількість публікацій присвячено фінансовій безпеці держави і значно менше розглядається рівень регіону та суб'єкта господарювання. Важливу роль у теоретичному дослідженні проблематики фінансової безпеки держави відіграють праці таких науковців, як О. Барановський [15], В. Бурцев [30],

О. Гриценко [208], Б. Губський [51], Я. Жаліло [73], С. Макуха [208], Є. Олейніков [212], Г. Пастернак-Таранушенко [135], Ю. Трунцевський [185], Л. Шевченко [208], В. Шелест [209] та ін.

Так, Л. Шевченко, О. Гриценко та С. Макуха [208, с. 112] визначають фінансову безпеку держави як важливу складову частину її економічної безпеки, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, тобто трактування розкриває структурну приналежність аналізованого поняття, а також визначаються його характеристики.

По-іншому підходить до визначення фінансової безпеки Б. Губський, який тлумачить згадане поняття, конкретизуючи його складові (фінансова, грошово-кредитна, валютна, банківська, бюджетна та податкова системи), та підкреслює необхідність урахування внутрішніх та зовнішніх негативних впливів [48, с. 69].

Відзначимо, що при розкритті сутності зазначеного поняття у роботі [209, с. 184] наголошується на визначальному впливі зовнішнього середовища. Так, на думку В. Шелест фінансова безпека – це універсальна категорія, яка відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином, оскільки проявляється через захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності.

Заслуговує на увагу й визначення Ю. Трунцевського [185, с. 12], який тлумачить фінансову безпеку як умови існування та розвитку об'єкта відносин, процесів його створення і підтримання та як здатність фінансової сфери гарантовано задовольняти відповідні потреби, безперервно розвиватися і функціонувати з мінімальним ризиком можливих порушень. На думку авторів, зазначене трактування є більш систематизованим, оскільки в ньому сутність фінансової безпеки розкривається не через характеристики ізольованого економічного суб'єкта, а ув'язуються із сукупністю його відносин як джерела виникнення загроз.

Вивченню фінансової безпеки підприємства як самостійної системи увагу приділяють такі вчені, як О. Барановський [15], І. Бланк [23], К. Горячева [44], М. Єрмошенко [68], Т. Загорельська [72], М. Кизим [122], Т. Клебанова [122] та ін. Однак певні теоретичні та практичні питання, які пов'язано із зазначеною проблемою, залишаються дискусійними і вимагають додаткового вивчення.

Так, на думку авторів, недостатньо узгодженим є визначення сутності поняття «фінансова безпека підприємства». З огляду на це, доцільно розглянути тлумачення цього поняття, які висвітлюються сучасною науковою думкою.

У проекті Концепції фінансової безпеки України [154, с. 40], фінансова безпека підприємницьких структур визначається як «складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності їх життєво важливих (ключових) інтересів у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)». Також у Концепції зазначається, що мінімізація загроз та забезпечення інтересів фінансової безпеки України може бути здійснено на державному рівні.

Фінансова безпека підприємств у розумінні Д. Ваньковича [32, с. 11] – це відсутність фінансової небезпеки підприємства, а саме вдале управління оперативною, фінансовою та інвестиційною діяльністю. Таке визначення аналізованого поняття, на думку авторів, не є оптимальним, оскільки враховує тільки стан відсутності внутрішніх загроз, а, отже, практично не зважає на можливість впливу загроз зовнішнього середовища.

Важко погодитися із тлумаченням В. Ярочкина та Я. Бузанової [215], які зводять фінансову безпеку підприємства до сукупності робіт щодо забезпечення максимально високого рівня платоспроможності підприємства та ліквідності його обігових коштів.

Дещо схожими щодо трактування фінансової безпеки підприємства є погляди К. Горячевої [44, с. 65] та О. Барановського [15, с. 28].

Так, К. Горячева [44, с. 65] під фінансовою безпекою підприємства розуміє такий фінансовий стан, який характеризується збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати достатніми обсягами фінансових ресурсів реалізацію його фінансових інтересів, завдань, місії та розвиток.

Фінансову безпеку як ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин або рівень забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення його потреб і виконання існуючих зобов'язань, трактує О. Барановський [15, с. 28].

Відомий фінансист І. Бланк [23, с. 14] у тлумаченні аналізованого поняття ґрунтується на парадигмі системного підходу, інтегруючи поняття «економічна безпека підприємства» та «фінанси підприємства». Він зазначає, що фінансова безпека підприємства – це кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його фінансових інтересів від реальних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз.

Отже, наведені визначення характеризують фінансову безпеку, з одного боку, як стан захищеності певного суб'єкта від впливу загроз чи стан, при якому відсутні загрози, а з іншого – як складову економічної безпеки та елемент системи фінансових відносин. Відзначимо, що протиріччя між цими визначеннями не існує, оскільки одні відображують сутність поняття «фінансова безпека», а інші – її структурну побудову.

Щодо сутності поняття, то, на думку авторів, досить повним є тлумачення І. Бланка, оскільки воно не тільки розкриває сутність безпеки як стану захищеності від загроз, а й відбиває необхідність його оцінювання (рівень стану). Проте слід відзначити, що таке оцінювання має враховувати всі зв'язки підприємства, а отже і загрози, які виникають при його функціонуванні як складової системи фінансових відносин.

Таким чином, зважаючи на те, що фінансова безпека є складовою економічної, такі зв'язки охоплюють всі рівні економіки країни, а тому фінансова безпека держави, регіону залежить і забезпечується станом безпеки агентів системи фінансових відносин мікрорівня, а фінансова безпека суб'єктів господарювання – її станом на мезо- та макрорівнях. Тобто суб'єкт господарювання має задовільний стан фінансової безпеки за умови, якщо його фінансові інтереси певною мірою узгоджено з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища: споживачів, постачальників, конкурентів, інвесторів, держави, що забезпечує порівневу нейтралізацію джерел виникнення загроз. Крім того, як вже було зазначено, безпечний стан може бути досягнуто також завдяки стійкості підприємства до можливої або реальної небезпеки.

Як відзначено у роботі [38, с. 10], певні науковці ототожнюють поняття «фінансової стійкості» та «фінансової безпеки», що є недостатньо коректним.

Так, А. Гаскаров визначає фінансову стійкість економіки як спроможності фінансово-банківської системи забезпечувати фінансову збалансованість матеріально-речових і грошових потоків, забезпечувати

фінансовими ресурсами проведення намічених заходів соціально-економічного розвитку. Також наводиться думка Р. Коренченко, В. Аверіна, С. Утробіна та М. Марценюка [38], які тлумачать стійкість як спроможність організації зберігати себе та реалізовувати функції у станах, близьких до рухливої рівноваги.

Проте, на думку авторів, безпека підприємства як суб'єкта фінансових відносин – це спроможність захищати свої фінансові інтереси (сукупність об'єктивних потреб економічного агента, задоволення яких забезпечує його ефективне функціонування та сталий розвиток [68, с. 77]), а вже ступінь їх захищеності має визначатися через фінансову стійкість. Тобто цілком об'єктивно стверджувати, що сутність поняття «фінансова безпека» є більш широким, ніж поняття «фінансова стійкість», оскільки остання не передбачає визначення причин виникнення загроз реалізації фінансових інтересів, розроблення заходів щодо нейтралізації або попередження впливу загроз, а тільки відбиває через відповідність певним нормативам стійкість фінансової системи (стабільність та несхильність до ризику втрат) суб'єкта господарювання.

Безумовно, підприємство здатне реалізовувати свої інтереси у безпечному середовищі свого функціонування, тобто однією з його первинних потреб є потреба у безпеці. Як відзначено у роботі [112, с. 80], потребу можна розуміти як стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства у цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності та є рушійною силою їхньої активності. Тому, проводячи паралель між людиною і певним суб'єктом господарювання та з огляду на ранжування потреб, запропонованого А. Маслоу [112, с. 80], можна стверджувати, що потреба підприємства у безпеці також знаходиться на другому рівні піраміди після потреби у простому відтворенні та є підґрунтям реалізації потреб більш високого рівня (див. рис. 1.1).

Отже, на думку авторів, під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти комплексну характеристику функціонування суб'єкта господарювання, що відбиває його потребу у захисті фінансових інтересів, яка існує об'єктивно за умови постійного впливу реальних і потенційних загроз макро-, мезо- та внутрішнього середовищ, та викликає необхідність формування його спроможності реалізовувати свої інтереси у процесі взаємодії з контрагентами системи фінансових відносин.

Щодо фінансових інтересів суб'єктів трирівневої системи фінансових відносин, то аналіз публікацій [15, с. 34, 35; 23, с. 62, 63; 29; 41, с. 105, 106; 68, с. 81, 82; 130; 154, с. 40; 190] дозволив авторам в узагальненому виді представити сукупність їх фінансових інтересів (рис. 1.8).

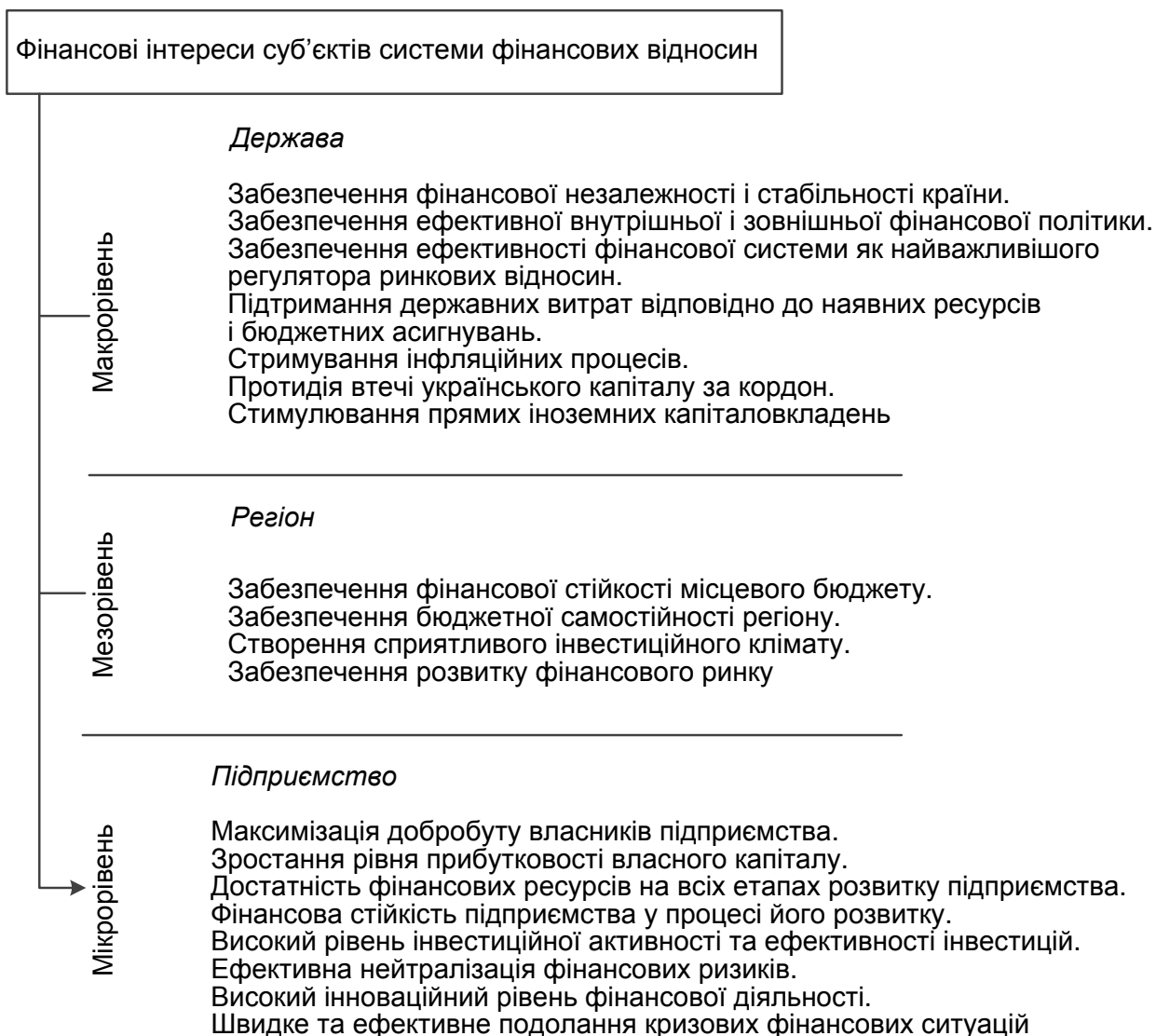

Рис. 1.8. Сукупність фінансових інтересів суб'єктів фінансових відносин

Базуючись на фінансових інтересах суб'єктів макро-, мезо- та мікрорівнів і складових фінансової безпеки держави, регіону та підприємства, запропонованих у науковій літературі [15, с. 65, 94–98; 23, с. 107–109; 44, с. 14; 68, с. 56–61; 122, с. 47; 125, с. 344; 154, с. 40], авторами виокремлено основні групи загроз фінансовій безпеці суб'єктів трирівневої системи фінансових відносин, які подано на рис. 1.9 та у табл. А.1.

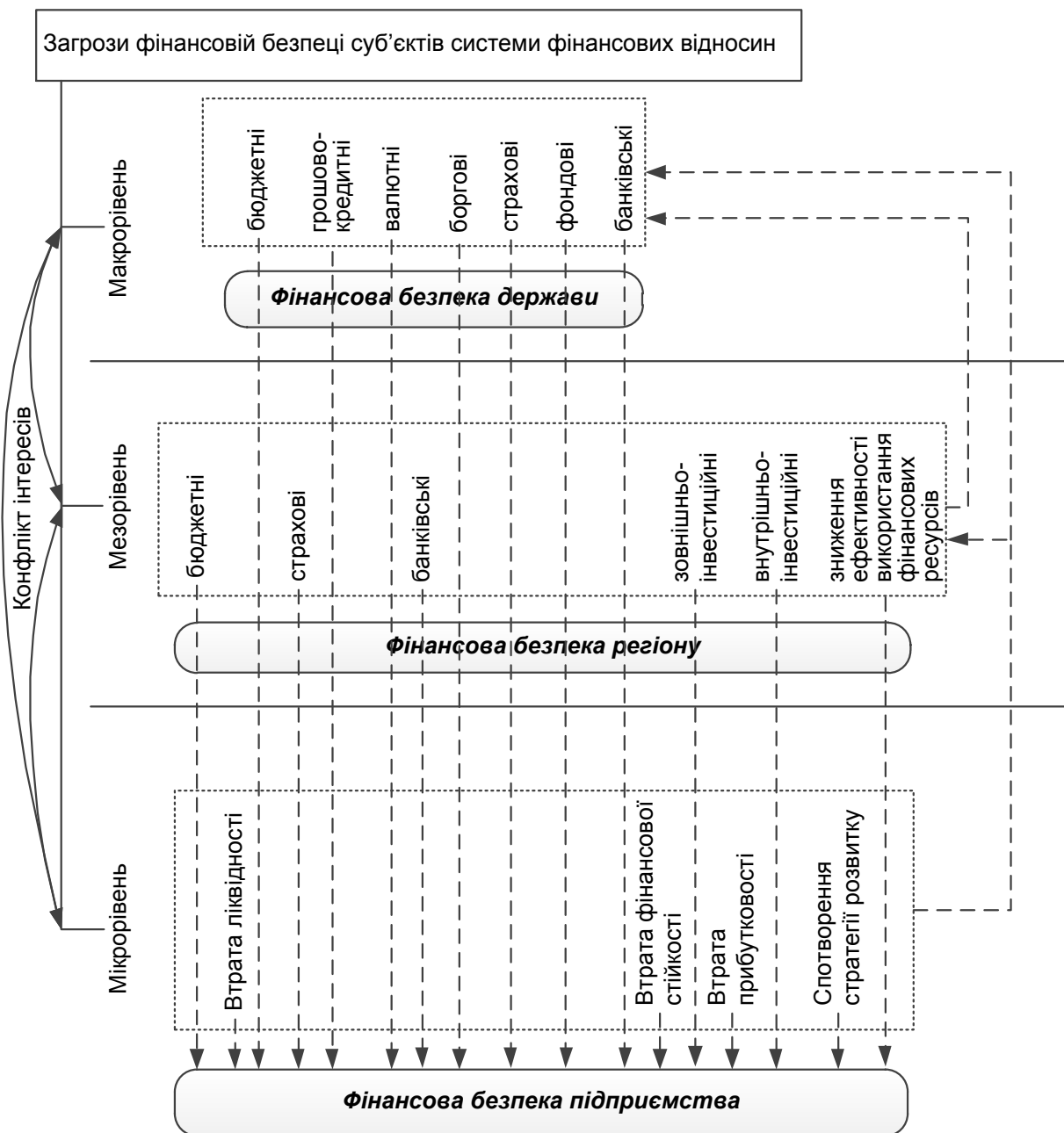

Рис. 1.9. Основні групи загроз фінансовій безпеці суб'єктів тривірневої системи фінансових відносин

Такий зв'язок виникнення загроз на усіх рівнях фінансових відносин (див. рис. 1.9) спричиняє й взаємозалежність рівня їх фінансової безпеки. Відзначимо, що Б. Бузан [217], досліджуючи економічну безпеку держави, відзначає залежність функціонування кожного суб'єкта від дії зовнішніх чинників, деструктивний вплив яких може бути нейтралізовано тільки завдяки його внутрішнім резервам, що й дозволяє забезпечити спроможність щодо реалізації власних фінансових інтересів.

Відзначимо, що використання внутрішніх механізмів нейтралізації загроз фінансовій безпеці дозволяє промисловим підприємствам приймати управлінські рішення, виходячи з конкретних умов здійснення фінансової діяльності підприємства і його фінансових можливостей та сформованого запасу міцності спроможності захищати власні фінансові інтереси. Це надає можливість найбільшою мірою врахувати вплив внутрішніх чинників на процес нейтралізації наслідків існуючих та потенційних негативних явищ у їх функціонуванні.

Оскільки результати управління фінансовою безпекою залежать не тільки від своєчасного виявлення загроз, а й адекватного реагування, доцільною є конкретизація способів нейтралізації їх впливу на діяльність промислового підприємства, що подано у табл. А.2.

Отже, підсумовуючи викладене вище, відзначимо, що ефективно здійснення політики захисту вимагає від економічних агентів з'ясування джерела виникнення та напрямів дії загроз з урахуванням взаємозв'язку усіх рівнів їх функціонування [148, с. 263].

Як вже було з'ясовано, за ознакою відношення до аналізованої системи можна виокремити внутрішні та зовнішні загрози. Кожний досліджуваний рівень може бути схильним до дестабілізуючого впливу його оточення. Однак крім цього, прийняття неефективних рішень щодо своєї діяльності є внутрішньою причиною послаблення спроможності до захисту власних інтересів.

Стосовно підприємства як суб'єкта фінансових відносин, варто підкреслити, що стан небезпеки є наслідком, по-перше, необґрунтованих власних дій щодо реалізації інтересів, а по-друге – діяльності регіону та держави. Також, при вивченні цього питання слід враховувати, що держава може впливати на умови функціонування окремого суб'єкта господарювання подвійно – прямо (наприклад, заходи податкової, грошово-кредитної політики) або опосередковано – через систему заходів щодо регулювання функціонування певної регіональної одиниці (наприклад, міжбюджетні відносини).

Щодо фінансової безпеки регіону слід зауважити, що підприємства, які формують його фінансове середовище, є джерелом виникнення внутрішніх загроз, а сфера його відносин з вищим рівнем – державою – джерелом зовнішніх загроз. Тому і його вплив, як джерела виникнення небезпечного стану функціонування промислового підприємства, необхідно визначати з урахуванням цього аспекту.

Однак слід зауважити, що незалежно від причини виникнення та виду загрози, наслідком її впливу є зміна фінансової безпеки підприємства. У той же час, ступінь такої зміни може бути різним залежно від поточного рівня фінансової безпеки та можливого його зниження, що визначається наявністю певного запасу міцності фінансової безпеки підприємства.

1.5. Запас міцності фінансової безпеки підприємства як критерій її стану

У зарубіжних публікаціях [214; 218; 269; 271] достатньо розповсюджено використовується поняття «маржа (запас, поріг) фінансової безпеки» (*financial safety margin*), проте залежно від об'єкта дослідження має особливості у його трактуванні.

Що стосується аналізованого поняття в управлінні обіговим капіталом, то М. Гретхен та Х. Кемпбел у роботі [271] наводять таке його визначення: маржа фінансової безпеки – це різниця між обсягом довгострокового фінансування та обсягом необоротних активів і постійної частини оборотних активів.

Будучи засновником концепції про граничну безпеку (*concept of «Margin of Safety»*), Б. Грехем [218] наголошує, що запас міцності на облігації інвесторів полягає у спроможності компанії отримати прибуток вищий, ніж необхідно для виконання своїх боргових зобов'язань. Досліджуючи поведінку інвесторів, Б. Грехем та Д. Додд [218] зазначають, що поріг безпеки (ступінь забезпеченості займу) – це різниця між фактичним обсягом продажів та обсягом продажів, що забезпечує рентабельність його діяльності.

Найбільш близьким трактуванням маржі фінансової безпеки до тлумачення, прийнятого українськими та російськими науковцями, є її визначення як зміни асортименту, номенклатури продукції між точкою беззбиткової (рівнем рентабельності) і поточним рівнем цін на продукцію, на підставі якої формується прибуток [269].

Розкриваючи сутність аналізу чутливості як способу оцінювання ризиків інвестиційних проектів, П. Етрилл [214, с. 202] наголошує на ідентичності сутності поняття «запас міцності» його тлумаченню в аналізі беззбитковості. Також вченим відзначається ключова роль показника

запасу міцності для визначення критичних змінних, що характеризують аналізований інвестиційний проект та розроблення системи дій щодо контролю відхилень їх значень від прогнозного рівня.

Таким чином, поняття «*financial safety margin*» у російській та українській науковій думці використовується як «запас фінансової міцності» (показник операційного аналізу) та, зазвичай, пов'язується не з безпекою підприємства, а лише з його фінансовою стійкістю, що, на думку авторів, звужує його зміст.

Отже, з огляду на наведене вище, доцільним є визначення величини відхилення поточного рівня фінансової безпеки від мінімального та проміжок часу, за яких підприємство є стійким до впливу внутрішніх та зовнішніх загроз при збереженні тенденції рівня складових фінансової безпеки мікро-, мезо- та макрорівнів. Означену величину автори пропонують трактувати як «запас міцності фінансової безпеки» та використовувати як критерій стану фінансової безпеки (ознака, за якою здійснюється оцінка рівня та визначається стан фінансової безпеки підприємства [68, с. 37; 197, с. 15; 207, с. 88]), оскільки він уособлює спроможність підприємства реалізовувати свої інтереси у процесі взаємодії з контрагентами системи фінансових відносин у динаміці.

Зазначимо, що при управлінні фінансовою безпекою важливого значення набуває визначення не тільки величини відхилення, а й проміжку часу, за якого суб'єкти господарювання є спроможними зберігати стан захищеності власних фінансових інтересів. Проте висока динаміка параметрів зовнішнього середовища висуває пріоритетом щодо визначення означеного терміна, прогнозування темпів зміни таких параметрів, що за умови браку інформації стає головною перешкодою до врахування цього фактору.

З огляду на зазначене та базуючись на концептуальних засадах кібернетики і загальної теорії систем [33; 188], що вивчають процеси гомеостазу (підтримання рівноваги системи через механізми зворотного зв'язку), та з урахування того факту, що рівень запасу міцності може формуватися і змінюватися в результаті дії різноманітних факторів, доцільним є визначення основних характеристик запасу міцності фінансової безпеки підприємства згідно з певними класифікаційними ознаками. Розроблену авторами класифікацію запасу міцності безпеки суб'єктів фінансових відносин представлено у табл. 1.1.

Класифікація запасу міцності фінансової безпеки підприємства

Класифікаційна ознака	Запас міцності фінансової безпеки	
	вид	характеристика
Причина виникнення	вимушений	обумовлений недостатністю фінансових ресурсів внаслідок погіршення умов функціонування
	свідомий	обумовлений характером фінансової політики підприємства
Термін управління	оперативний	характеризує спроможність до захисту фінансових інтересів, що пов'язані з поточним функціонуванням
	стратегічний (інвестиційно-інноваційний)	характеризує спроможність до захисту фінансових інтересів, що пов'язані з оновленням та розвитком
Рівень деталізації	загальний (інтегральний)	величина відхилення поточного рівня фінансової безпеки від задовільного, за якого підприємство є стійким до впливу внутрішніх та зовнішніх загроз при збереженні тенденції рівня складових фінансової безпеки мікро-, мезо- та макрорівнів
	часткових показників: а) індивідуальний; б) конкуренто-спроможний	величина відхилення поточних значень часткових показників від їх типового рівня: а) величина відхилення поточних значень часткових показників від їх типового для підприємства рівня; б) величина відхилення поточних значень часткових показників від їх типового для галузі (регіону) рівня
Джерело формування	внутрішній	формується за рахунок внутрішнього потенціалу підприємства внаслідок підтримання керованості процесів
	зовнішній	формується за рахунок узгодження інтересів з суб'єктами зовнішнього оточення
Ступень відхилення від типового рівня	оптимальний	дозволяє підприємству протистояти реальним та потенційним загрозам
	припустимий	свідчить про наявність певних загроз, на які підприємство своєчасно не звернуло увагу
	граничний	сигналізує про наявність у підприємства проблем щодо його здатності реалізовувати фінансові інтереси

Як видно із табл. 1.1, запропонована класифікація запасу міцності промислового підприємства відбиває його спроможність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам фінансовій безпеці, що викликані протиріччям та суперечностями їх взаємодії з суб'єктами трирівневої системи фінансових відносин.

Зазначене може бути підтверджено точкою зору таких закордонних та вітчизняних вчених: Х. Моргензана [220] та О. Барановського [15, с. 69], які підкреслюють, що безпека держави, з одного боку, гарантує економічним одиницям певну захищеність їх інтересів, а з іншого – становить джерело загроз для них.

Отже, безпека кожного суб'єкта або об'єкта має розглядатися як сукупність трьох таких його характеристик як певний стан, спроможність до захисту та система заходів, дій у взаємозв'язку з іншими елементами системи безпеки, що сприятиме урахуванню їх взаємного впливу при визначенні збалансованої та узгодженої сукупності дій, яка дозволить своєчасно виявляти потенційні загрози та протидіяти їм.

Таким чином, в умовах постійної взаємодії та взаємного впливу суб'єктів усіх рівнів економіки, особливого значення набуває проблема передбачення функціонування і розвитку підприємства, що не можливо забезпечити без створення системи управління його фінансовою безпекою, головною умовою ефективної діяльності якої є науково-обґрунтований інформаційний базис оцінювання, аналізу й прогнозування стану досліджуваного об'єкта. Все це обумовлює доцільність розроблення механізму діагностування стану фінансової безпеки суб'єкта підприємництва та методичних засад його функціонування, які дозволятимуть розпізнавати стан фінансової безпеки, визначати величину відхилення від його оптимального рівня, причини виникнення таких відхилень та розробляти заходи щодо забезпечення необхідного запасу міцності фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Система та механізм управління фінансовою безпекою підприємства

Важливим щодо підвищення ефективності господарювання та забезпечення стійкого розвитку суб'єктів підприємництва в умовах трансформаційної економіки є наявність ефективної системи їх фінансової безпеки, яка забезпечує розроблення й реалізацію комплексу заходів щодо захисту фінансових інтересів від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Як вже було зазначено у підрозділі 1.1, підприємство, вступаючи у відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, стає суб'єктом фінансових відносин, що формуються не тільки на мікро-, а й на мезо- і макрорівнях. Слід відзначити, що виокремлення таких рівнів є принципово важливим, бо як зазначають автори роботи [122, с. 123] щодо економічної безпеки підприємства – «форми прояву загроз ... мають різний характер на макро-, мезо- й мікрорівнях і становлять складну динамічну систему, що визначає вкладеність кризових соціально-економічних ситуацій, не обхідність моніторингу інтенсивності впливу загроз на різних рівнях ієрархії соціально-економічних систем».

Прийняття низки управлінських рішень щодо ідентифікації та прогнозування загроз фінансовим інтересам підприємства, вибору найбільш ефективних напрямків та механізмів їх нейтралізації є основою діяльності суб'єкта господарювання щодо забезпечення його фінансової безпеки. Вирішення цього комплексу питань, безумовно, потребує управління фінансовою безпекою підприємства, без якого є неможливим оцінювання перспектив зростання, розроблення тактики і стратегії його розвитку.

З огляду на зазначене, авторами у загальних термінах теорії управління та на базі системного підходу з'ясувано відносини між складовими системи управління безпекою підприємства як суб'єкта фінансових відносин: «система – процес» – R1; «фактор – відгук» – R2; «ресурс – економічний суб'єкт» – R3; «ціле – частина» – R4 [115, с. 91]. Схематично такі відносини подано на рис. 2.1.

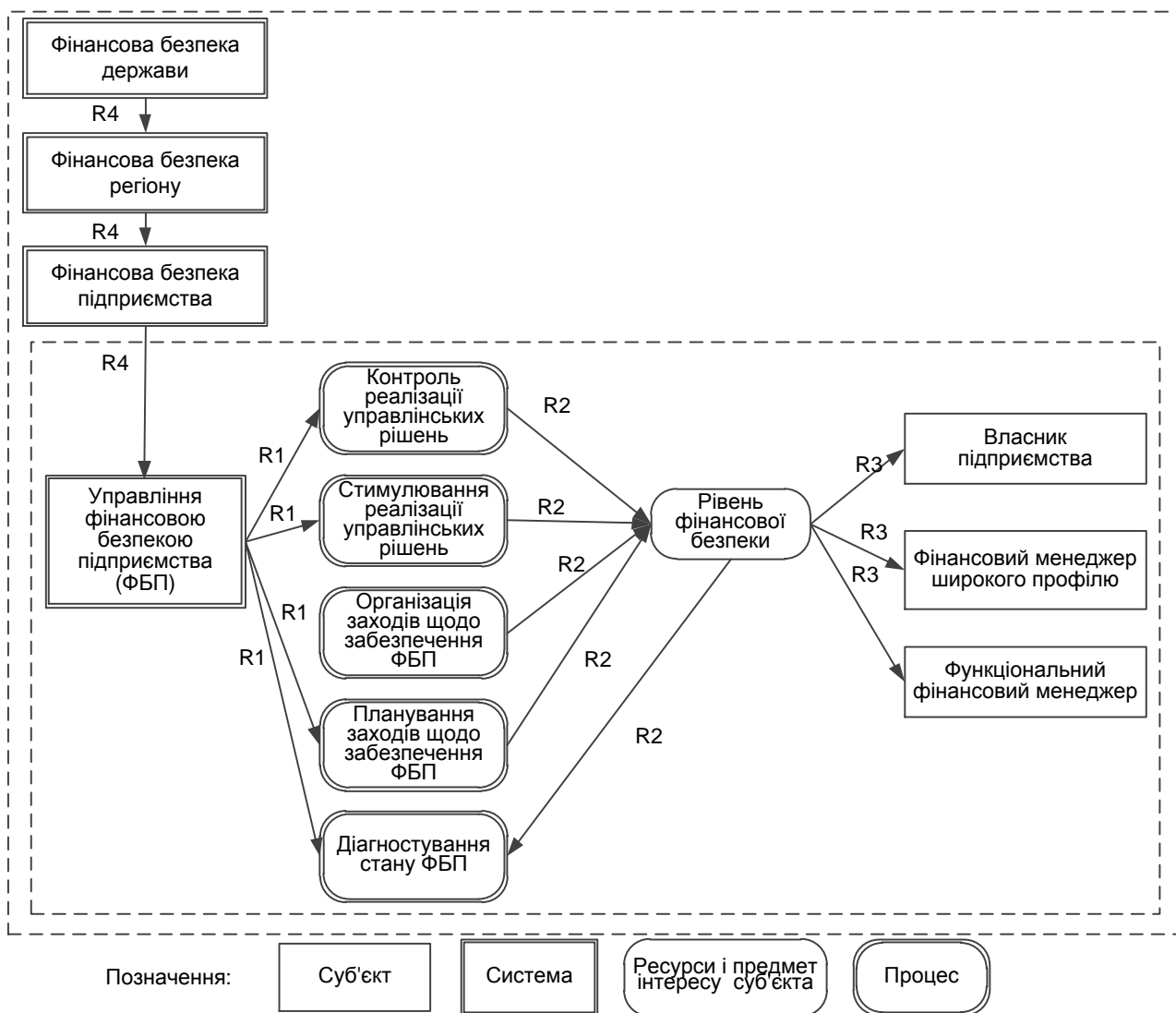

Рис. 2.1. Структура відносин системи управління фінансовою безпекою підприємства

Як видно з рис. 2.1, на макрорівні фінансова, економічна та національна безпека співвідносяться як «ціле – частина». Такий же зв'язок має фінансова безпека підприємства з фінансовою безпекою регіону та держави. Тобто усі зазначені рівні здійснюють взаємний вплив.

Підприємство як суб'єкт фінансових відносин у своїй системі управління має підсистему управління фінансовою безпекою, яка за зв'язком «система – процес» має планувати, організовувати, стимулювати та контролювати управлінські рішення, результатом чого є певний рівень об'єкта управління (відносини «фактор – відгук»). Діагностування стану фінансової безпеки, частиною якого є комплексне (з урахуванням впливу макрорівня) її оцінювання, з одного боку, є відгуком на

рівень фінансової безпеки, а з іншого – викликає як відгук реалізацію функцій управління (планування, організація, стимулювання, контроль). Кінцевими користувачами результату функціонування системи управління фінансовою безпекою, або суб'єктом управління, є власники господарюючого суб'єкта, фінансові менеджери широкого профілю та функціональний фінансовий менеджер (зв'язок «ресурс – суб'єкт споживання»), які уособлюють фінансові інтереси економічного суб'єкта (див. рис. 2.1).

Багато науковців у своїх роботах зазвичай наводять різноманітні переліки загроз безпеці підприємства. Однак, на погляд авторів, недостатньо уваги приділяється їх обґрунтуванню. Отже, є доцільним проведення аналізу взаємозв'язків підприємства як суб'єкта фінансових відносин на макро-, мезо- та мікрорівнях, які при певних обставинах можуть бути джерелом виникнення загроз фінансовим інтересам економічного агента. Запобігати по змозі їх появі та адекватно реагувати на них має система управління фінансовою безпекою економічного суб'єкта через механізм її функціонування.

Поняття «механізм» безпосередньо тлумачиться як «пристрій для передачі і перетворення рухів, що є системою тіл (ланок), в якій рух одного або декількох тіл (провідних) викликає певні рухи решти тіл системи; механізми бувають різні за конструкцією і призначенням, складають основу більшості машин, приладів й інших технічних пристроїв» [250].

У сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі [18, с. 99; 37, с. 35; 53, с. 110; 104, с. 239; 105; 123, с. 218;] механізм розглядається як принципова схема практичного використання важелів, методів, спрямованих на регулювання тих чи інших процесів або об'єктів у системі управління на всіх рівнях функціонування.

Так, Л. Фролова [106, с. 41] розглядає механізм як сукупність етапів, що дозволяють системно використовувати методи, засоби і способи управління.

Досліджуючи інституційні перетворення та напрями розвитку економіки України, науковці пропонують під механізмом економічної політики розуміти: комплексну взаємодію інструментів, за допомогою яких забезпечуються оптимальні параметри макроекономічної рівноваги [107, с. 176]; сукупність фінансових інструментів, здатних створювати фінансові передумови та стимули для соціально-економічного розвитку

території, відповідно до цілей та завдань регіональної економічної політики [108, с. 7]; системну сукупність інструментів, важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток та систему фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають можливість оцінити цей вплив [109, с. 62].

Окремо варто відзначити тлумачення сутності поняття «господарський механізм» як інструменту реалізації економічних інтересів через реалізацію економічної політики за допомогою притаманих йому організаційних форм і методів [110, с. 36].

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави М. Єрмошенко [37, с. 35] визначає як сукупність організаційної структури, методів, технологій та інструментів, завдяки яким має забезпечуватися фінансова безпека. Близьким за сутністю, але більш вузьким є трактування В. Франчуком [53, с. 110] механізму реалізації безпеки як системного поєднання і застосування функцій, заходів, засобів та принципів безпеки.

Як зазначає І. Бланк [23, с. 99], механізм управління фінансовою безпекою підприємства є сукупністю основних елементів впливу на процес розроблення та реалізації управлінських рішень щодо забезпечення захисту його фінансових інтересів від різних загроз.

Узагальнюючи наведені трактування, під механізмом управління фінансовою безпекою підприємства пропонується розуміти сукупність, у першу чергу, управлінських рішень, що приведуть до гармонізації фінансових інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, у результаті чого, враховуючи специфіку діяльності підприємства, уможлиблюється отримання прибутку, розмір якого дозволяє підприємству підтримувати свою фінансову безпеку на достатньому для нормального функціонування рівні [108, с. 92].

Слід відзначити наявність загальної тенденції у підходах багатьох вчених-економістів [23, с. 99–106; 28, с. 7; 68, с. 35; 72, с. 217; 130, с. 144] щодо визначення структури механізму управління. Більшість з них зазначають, що до складу механізму управління слід відносити сукупність стимулів, важелів інструментів, форм та засобів регулювання економічних процесів і відносин. На відміну від зазначеного підходу, К. Горячева у роботі [44, с. 67] серед інших складових механізму управління фінансовою безпекою визначає сукупність фінансових інтересів. Однак, на погляд авторів, його елементом мають бути цілі підприємства, а механізм – спрямовано на їх реалізацію.

Інший підхід запропоновано у роботі [157, с. 240], в якій О. Раєв-нева виділяє компонентний і структурний аспекти формування механізму управління та зазначає, що його основними компонентами виступають мета, критерії досягнення мети, фактори управління, методи управління, ресурси підприємства, а його структура – це сукупність локальних механізмів.

На підставі вищезазначеного та з урахуванням структури відносин системи управління фінансовою безпекою підприємства (див. рис. 1.9) можна запропонувати компонентний склад механізму управління фінансовою безпекою підприємства як складової системи управління нею, схематичний вигляд якого подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Позиціонування процесу діагностування у компонентному складі механізму управління фінансовою безпекою підприємств

За допомогою механізму управління фінансовою безпекою підприємства відбувається вплив суб'єктів фінансової безпеки (підприємство або бізнес-процес) на об'єкт (фінансові відносини, які впливають на рівень фінансової безпеки). Так, власник підприємства

встановлює цілі, з урахуванням яких функціональний менеджер широкого профілю формулює завдання та критерії (кількісний аналог цілей) для фінансового менеджера, який на підставі принципів управління фінансовою безпекою виконує функції планування, організації, стимулювання, аналізу та контролю.

Відзначимо, що найефективніше цілі управління фінансовою безпекою підприємства можуть бути досягнені тільки при достатньому рівні забезпечення дії методів (організаційних та економічних), способів, прийомів та технологій, які приводять в дію засоби управління (інструменти та важелі) [115, с. 92].

До структури механізму управління фінансовою безпекою підприємства серед інших мають входити механізм управління цілями фінансової безпеки підприємства, механізм діагностування стану фінансової безпеки, механізм прийняття рішень з управління фінансовою безпекою підприємства. Отже, такий підхід, на відміну від наведеного у роботі [44, с. 67], дозволяє виокремити управлінські впливи з регулювання, координації окремих компонентів загального механізму [157, с. 250]. Виділені за структурною ознакою складові мають аналогічний загальному механізму компонентний склад (див. рис. 2.2).

Оскільки оцінювання й аналіз стану досліджуваного об'єкта є інформаційним базисом передбачення функціонування і розвитку системи, що безпосередньо впливає на якість прийнятих рішень з управління її поведінкою у швидкозмінливому середовищі [157, с. 258], більш докладно розглянемо сутність діагностування стану фінансової безпеки підприємства та компоненти його механізму.

2.2. Економічна сутність поняття діагностування стану фінансової безпеки підприємства

Посилення процесів інтернаціоналізації, глобалізації бізнесу, диверсифікації виробництва призводить до загострення конкурентної боротьби підприємницьких одиниць. Саме тому впровадження в управлінську систему суб'єкта господарювання підсистеми діагностування стану його фінансової безпеки сприятиме підвищенню якості та дієвості вироблюваних підприємством управлінських рішень щодо захисту своїх фінансових інтересів.

Як зазначає А. Воронкова [59, с. 35], підприємство потребує проведення діагностування як при стратегічних перетвореннях, так і у поточній діяльності, а отже стан («здоров'я») суб'єктів господарювання має

контролюватися на постійній основі, оскільки тільки за такої умови можливим є збереження досягнутого рівня розвитку. Важливим є, що саме завдяки запровадженню системи діагностування, підприємство спроможне забезпечити зворотний зв'язок при реалізації управлінських рішень.

Різні аспекти процесу діагностування та методичне підґрунтя його розвитку розглядаються у працях таких науковців, як Є. Виборова [36; 239], А. Воронкова [59], С. Дведенідова [184], В. Забродський [133], М. Кизим [133; 151], Б. Коласс [91], Є. Мних [121], О. Раєвнєва [157], Л. Шевченко [93], В. Савчук [164], Є. Тренєнков [184]. Однак діагностування фінансової безпеки підприємства відноситься до числа малодосліджених у вітчизняній економічній науці та у більшості випадків звужується до аналізу фінансового стану підприємства та ймовірності банкрутства [113, с. 20–28; 134, с. 107–111; 193, с. 70–75].

З огляду на це, доцільним є визначення сутності діагностування фінансової безпеки суб'єкта господарювання та основних компонентів його механізму, як-то: сутність, мета, завдання, методи, критерії та функції.

Діагностування вперше було застосовано у медицині як розпізнавання стану досліджуваного об'єкта. Зважаючи на значну кількість трактувань поняття діагностування (економічне діагностування, фінансове діагностування) та існування розбіжності щодо його трактування [3; 10; 17; 19; 26; 36; 56; 57 59; 62; 74; 75; 80; 84; 87; 91; 93; 97; 98; 102 – 104; 106; 113; 114; 118; 119; 121; 124; 133; 134; 141; 151; 158; 159; 164; 183; 184; 202 – 204; 206; 239; 262; 263], аналіз його сутності доцільно провести методом декомпозиції визначення за двома ознаками: об'єкт та дія щодо об'єкта.

Результати декомпозиції, які подано у додатку Б, свідчать, що більшість науковців як об'єкт діагностування визначають стан досліджуваного явища [17, с. 37; 19, с. 9; 57, с. 88; 91, с. 550; 98, с. 242] та негативні кризові явища [84, с. 20; 104, с. 158; 193, с. 119]. Окрім цього, розглядаючи сутність зазначеного терміна, увага акцентується на тому, що діагностування має бути спрямоване і на причини виникнення проблем [36, с. 105; 57, с. 88; 74, с. 121; 98, с. 242], і на відхилення від нормального стану функціонування підприємства [17, с. 37; 36, с. 105; 159, с. 34, 35]. Тільки Є. Виборова [239] як об'єкт діагностування, окрім сутності і причин відхилень від нормального стану, виокремлює також і методи діагностування. Однак, на думку авторів, методи діагностування, коректніше було б віднести до компонентів його механізму.

При аналізі тлумачення економічного та фінансового діагностування виявлено, що різниця у визначенні об'єкта цих процесів полягає лише в його уточненні. Тобто якщо як об'єкт діагностування (економічного або фінансового) системи виокремлюється її стан, то увага концентрується на його економічній або фінансовій складовій відповідно.

Згідно з другою ознакою декомпозиції аналізованого поняття – дія щодо об'єкта – слід відзначити, що діагностування реалізується через процеси розпізнавання [17, с. 37; 97, с. 43; 98, с. 242], визначення [56, с. 8; 84, с. 20; 193, с. 119; 262], виявлення [62, с. 178; 74, с. 121; 118, с. 143; 133, с. 89; 134, с. 109; 159, с. 35], оцінювання [2, с. 10; 19, с. 9; 157, с. 253; 158, с. 94; 193, с. 119; 202; 204], вивчення [103, с. 74, 408; 202, с. 83], встановлення [103, с. 74; 121, с. 499; 133, с. 89; 202, с. 83] або класифікації [62, с. 178; 157, с. 253] його об'єкта (див. додаток Б).

На погляд авторів, процес діагностування найповніше характеризується дією розпізнавання, оскільки саме розпізнавання передбачає визначення, вивчення, аналіз та класифікацію об'єкта, а отже, реалізує усі аспекти діагностування [114, с. 76].

Можна погодитися з думкою, наведеною у роботах Ю. Батрина [17, с. 37], Т. Бердникової [19], Н. Зиміна [79, с. 65], Б. Райзберга [158, с. 94], Б. Литвака [103, с. 74, 408], Л. Лозовського [158, с. 94], О. Мельника [118, с. 145], В. Митрохіна [119, с. 23], Е. Стародубцевої [158, с. 94] та П. Фоміна [17, с. 37], які загострюють увагу на тому, що діагностування полягає у розпізнаванні не тільки ретроспективного, але й майбутнього стану досліджуваної системи на підґрунті розроблення заходів щодо нейтралізації або попередження розвитку негативних тенденцій її функціонування (див. додаток Б).

Отже, узагальнюючи різноманітні точки зору вчених щодо трактування сутності поняття «діагностування», можна зробити такий висновок: об'єктом цього процесу є стан, його відхилення від нормального рівня, причини виникнення цих відхилень та заходи щодо їх усунення; основною дієвою характеристикою є розпізнавання стану об'єкта.

Слід зауважити, що немає однозначності у думках учених [3; 36; 56; 84; 95; 102 – 104; 118; 124; 151; 183; 263] відносно місця процесу діагностування у системі управління підприємством. А отже, доцільним є продовжити декомпозицію досліджуваного поняття з метою визначення позиції науковців щодо зазначеної проблеми.

Так, автори робіт [36, с. 105; 87, с. 11; 102] трактують це поняття як вид аналізу, який спрямовано тільки на виявлення різноманітних збоїв і недоліків у діяльності підприємства. Інші науковці у свої працях дотримуються думки, що діагностування – це метод або методика аналізу стану виробничої системи, розпізнавання причин проблем підприємства [3, с. 675; 57, с. 55; 262], спосіб виявлення порушень в економіці підприємства [60, с. 89], прийом встановлення і визначення ознак і причин деформацій та відхилень об'єкта від норми [95, с. 215]; сукупність інформаційно-аналітичних технологій [118, с. 53].

По-іншому вважає Я. Соколов, який тлумачить фінансове діагностування як науку про управління фінансовою діяльністю [147], що з точки зору авторів не є достатньо обґрунтованим, оскільки поняття «наука» передбачає існування певних її характеристик, безпосередньо фінансова діяльність та управління нею є ширшими за процес діагностування.

На думку Б. Литвака [103, с. 408] діагностування є функцією управління, частиною інформаційного аналітичного забезпечення управління підприємством. Схоже визначає діагностування і О. Дем'янова [56, с. 8], яка трактує його як спосіб організації управління на основі системи діагностичних показників.

Також варто зауважити, що позиціонування процесу діагностування як функції управління суттєво не суперечить віднесенню його до способу, методу або прийому аналізу. Оскільки формальне словесне визначення «спосіб», «метод» або «прийом» аналізу за семантичним значенням відображає дійову спрямованість реалізації аналітичної функції управління. Тому, на думку авторів, безпосередньо сам процес діагностування доцільно розглядати як складову процесу управління.

Підсумовуючи результати аналізу сутності поняття «діагностування» та спираючись на метод аналогій, надамо визначення діагностування щодо досліджуваної предметної області. Отже, діагностування фінансової безпеки підприємства автори визначають [114, с. 76] як складову процесу управління фінансовою безпекою, що передбачає оцінювання її стану, величини відхилення від його оптимального рівня, аналіз причин виникнення таких відхилень та розроблення заходів щодо забезпечення необхідного запасу міцності фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Згідно з положенням системного підходу, підприємство є відкритою системою з ієрархічною побудовою (існування підпорядкованих елементів нижчого елемента вищого рівня), що складається із сукупності частин та знаходиться у постійному взаємозв'язку з іншими економічними агентами.

Оскільки зміни у внутрішньому середовищі підприємства зазвичай зумовлені змінами у зовнішньому середовищі, необхідно при прийнятті управлінських рішень враховувати вплив та взаємозв'язки факторів на всіх рівнях взаємодії суб'єкта господарювання. Зазначена та доведена авторами у підрозділах 1.1 – 1.4 ієрархічність поняття «фінансова безпека підприємства» обґрунтовує доцільність виокремлення у системі діагностування фінансової безпеки підприємства підсистем діагностування її стану на мезо- та макроекономічних рівнях.

2.3. Компонентний склад механізму діагностування фінансової безпеки підприємства

Відповідно до основних положень загальної теорії систем та економічної кібернетики, дієвість системи значною мірою залежить від її спроможності як отримати правильну інформацію [260], так і забезпечити повноцінну внутрішню та зовнішню інформаційну взаємодію [49, с. 102]. Тому, згідно із законом необхідного різноманіття У. Ешбі, така взаємодія у процесі прогресивного розвитку системи стає більш складною, оскільки має забезпечувати адекватну реакцію на зовнішні та внутрішні збурювання у процесі досягнення свої мети.

Як відзначає В. Гухман у роботі [49, с. 102], зменшення розмаїтості виходів об'єкта, як мета управління, досягається збільшенням розмаїтості керувань. Тому, на думку авторів, оскільки інформація реалізується у приймаючому об'єкті через пов'язані з нею певні зміни його стану (внутрішніх або зовнішніх властивостей), принципи функціонування відповідного механізму (сукупність науково-обґрунтованих положень, що орієнтує діяти певним чином [157, с. 178]) діагностування, дієздатність якого визначається якістю інформаційної взаємодії, мають формуватися з урахуванням таких її факторів, як достовірність джерела інформації, доцільність інформації та адекватність її інтерпретації [268]. А отже, авторами запропоновано до основних віднести такі принципи механізму діагностування фінансової безпеки підприємства [114, с. 77]:

дієвість – створення інформаційної бази системи управління фінансової безпеки підприємства як підґрунтя розроблення заходів щодо запобігання реальним та потенційним загрозам фінансовій безпеці підприємства;

адекватність – сукупність індикаторів має відображати основні кількісні та якісні тенденції зміни параметрів внутрішнього та зовнішнього середовищ;

актуальність – періодичність оновлення первинних даних має відповідати меті діагностування, тобто дані за певний період становлять інформаційну цінність лише тоді, якщо вони характеризують зміни у діяльності досліджуваного об'єкта та служать сигналом для прийняття управлінських рішень;

ієрархічність – урахування взаємозв'язків підприємства як суб'єкта фінансових відносин;

інтегрованість – дозволяє забезпечити координацію дій системи управління фінансовою безпекою підприємства, що сприяє підвищенню ефективності контролю за реалізацією прийнятих рішень щодо безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин.

На рис. 2.3 наведено взаємозв'язок компонентів механізму діагностування фінансової безпеки підприємства за ознакою «системний підхід» та з урахуванням вищеозначених принципів його функціонування.

Рис. 2.3. Визначення компонентів механізму діагностування за ознакою «системний підхід»

Відзначимо, що виходячи із сутності запропонованого авторами трактування, діагностування фінансової безпеки підприємства передбачає як мету його механізму підтримання в актуальному стані інформаційної бази системи управління фінансовою безпекою про її стан, запас міцності та його резерв. Щодо сфери застосування діагностування у процесі управління фінансовою безпекою підприємства, слід відзначити, що його доцільно використовувати при прийнятті окремих управлінських рішень, які пов'язані з визначенням і попередженням порушень структури фінансових відносин між підприємством та його зовнішнім оточенням, своєчасним розробленням заходів посилення ефекту або нейтралізації дестабілізуючого впливу взаємодії факторів мезо- та макрорівнів.

Виходячи із ролі діагностування фінансової безпеки підприємства в системі управління нею, авторами сформульовано основні завдання його механізму [114, с. 76], вирішення яких сприятиме досягненню зазначеної вище мети:

- формування комплексу індикаторів оцінювання рівня фінансової безпеки на рівні держави, регіону, підприємства;

- побудова моделі діагностування ступеня впливу загроз макро- та мезорівнів на безпеку суб'єктів господарювання мікрорівня;

- визначення запасу міцності фінансової безпеки підприємства;

- формування адекватної рівню запасу міцності програми нейтралізації (запобігання) впливу внутрішніх та зовнішніх реальних (потенційних) загроз фінансовій безпеці підприємства.

Як видно з рис. 2.3, виконання зазначених завдань механізму діагностування реалізується через серію взаємопов'язаних і неперервних дій (функцій), які реалізуються у певній послідовності [260]. Оскільки, з точки зору системно-функціонального аспекту системного підходу, функції розглядаються як робота елемента в системі, механізм діагностування фінансової безпеки передбачає такі функції:

- оцінювання – кількісне визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства та її запасу міцності через перетворення актуальної вхідної інформації;

- аналіз – виявлення структури і закономірностей функціонування підприємства як суб'єкта фінансових відносин, дослідження стійкості ситуації, можливих шляхів її зміни, виявлення альтернатив нейтралізації дії загроз і зростання запасу міцності фінансової безпеки;

прогнозування – виявлення основних закономірностей і тенденцій розвитку підприємства, регіону, держави, передбачення зміни умов і факторів цього розвитку, створення бази для прийняття рішень щодо підтримання задовільного рівня фінансової безпеки шляхом запобігання або нейтралізації впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Механізм діагностування фінансової безпеки підприємства передбачає сукупність послідовних, взаємозалежних між собою етапів реалізації, які спрямовані на реалізацію у межах принципів зазначених функцій, використовуючи певні методи.

З урахуванням вищенаведеного та визначених у роботах [75, с. 6; 93, с. 15; 118, с. 145; 151, с. 14] етапів діагностичного процесу, можна виокремити такі етапи діагностування фінансової безпеки підприємства:

- формування актуалізованої системи індикаторів макро-, мезо- та мікрорівнів;

- діагностування рівня та стану фінансової безпеки підприємства;

- визначення величини відхилення розрахункових значень індикаторів від їх оптимального рівня;

- визначення причинно-наслідкових зв'язків виникнення загроз;

- визначення запасу міцності фінансової безпеки суб'єкта господарювання;

- аналіз спроможності підприємства до захисту та ймовірність її зміни;

- оцінювання впливу загроз макро- та мезорівнів на суб'єктів мікрорівня;

- визначення резервів щодо запобігання або нейтралізації загроз безпеці підприємства як суб'єкта фінансових відносин.

Отже, визначені авторами мета, завдання, принципи та функції механізму діагностування стану фінансової безпеки суб'єктів господарювання, його компоненти створюють підґрунтя щодо розроблення методичного забезпечення його функціонування, застосування якого в управлінську діяльність підприємств сприятиме підвищенню якості вироблюваних ними рішень щодо захисту власних фінансових інтересів з огляду на динаміку впливу суб'єктів всіх рівнів фінансових відносин країни.

РОЗДІЛ 3

ІДЕНТИФІКУВАННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА З ОГЛЯДУ НА ДИНАМІКУ ЇЇ СТАНУ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ

3.1. Комплексний методичний підхід до діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства

В умовах нестабільності економічних процесів та загострення кризових явищ у світі в цілому та в Україні зокрема упродовж останніх років все більшої актуальності набувають проблеми об'єктивного оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, що сприятиме підвищенню адекватності реакції на флуктуації зовнішнього середовища. Проте, з одного боку, й досі не існує відповідної офіційної методики, а з іншого – вітчизняні науковці не пропонують (не додержуються) єдиної точки зору щодо підходу до її оцінювання, застосовують різноманітний перелік показників та критеріальних значень.

З метою удосконалення методичного забезпечення щодо діагностування фінансової безпеки суб'єктів господарювання необхідно узагальнити наявні підходи з метою визначення їх основних недоліків та переваг.

Спираючись на запропоновані авторами у підрозділі 2.3 принципи діагностування стану безпеки суб'єктів фінансових відносин та аналіз літературних джерел щодо означеної проблематики [6; 23; 24; 44; 46; 47; 65 – 67; 80; 99, 111; 120; 122; 160; 167; 193], порівнювати існуючі методичні підходи доцільно з огляду на такі критерії:

1) обґрунтування вибору системи часткових показників оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства;

2) визначення критеріальних значень часткових показників оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства;

3) формування інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства;

4) наявність якісної шкали визначення стану фінансової безпеки підприємства;

5) визначення часового терміну оцінювання стану фінансової безпеки підприємства;

6) можливість прогнозування стану фінансової безпеки підприємства.

У табл. 3.1 наведена узагальнена порівняльна характеристика існуючих методів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

**Порівняльна характеристика методичних підходів
щодо оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства**

Автор, джерело	Критерій порівняння					
	1	2	3	4	5	6
Александров І., Орлова Є., Половян О. [6, с. 12–19]	+	+	–	–	–	–
Бланк І. [23, с. 121–148]	–	–	+	–	+	–
Богониколос Н. [24, с. 36–41]	+	+	+	+	–	+
Геєць В., Кизим М., Клебанова Т. [122, с. 156–208]	+	–	+	+	–	+
Горячева К. [44, с. 35–64]	+	–	+	–	–	–
Гринюк Н. [46, с. 31–35]	–	–	–	+	–	–
Гришко Н. [47, с. 112–115]	–	+	–	+	+	–
Євдокімов Ф., Мізіна О. [65, с. 17–25]	–	–	+	+	–	+
Євдокімов Ф., Рябкіна І. [66, с. 16–19]	–	–	+	–	–	–
Епіфанов А., Пластун О. [193, с. 78–93]	+	+	+	–	–	–
Єрмошенко А. [67, с. 7–12]	+	–	+	+	–	+
Ілляшенко С. [80, с. 12–20]	–	+	–	–	–	–
Кракос Ю., Серик Н. [99, с. 9–11]	–	+	+	+	–	–
Марченко О. [111, с. 269–275]	+	–	–	–	–	–
Мікуліна М. [120, с. 10–12]	+	–	+	–	+	+
Реверчук Н. [160, с. 10–12]	–	–	+	+	–	–
Сергієнко Є. [167, с. 37–40]	–	+	+	+	–	+

Як видно з табл. 3.1, однією із ґрунтовніших робіт щодо розв'язання проблеми оцінювання фінансової безпеки як складової економічної безпеки є дослідження таких науковців, як В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова [122], в якому пропонуються методологічні засади системи її управління на кожному рівні ієрархії економіки України. Переваги методичного забезпечення, запропонованого у зазначеній роботі [122, с. 156–208], полягають у застосуванні методів багатовимірного статистичного аналізу як підґрунтя формування актуальної інформаційної бази щодо вирішення існуючих у досліджуваній сфері проблем та розроблення комплексу моделей оцінювання, аналізу та прогнозування стану фінансової безпеки досліджуваних суб'єктів. Віддаючи належне аналізованому дослідженню, зауважимо, що зазначені науковці не зосереджують уваги на встановленні та оцінюванні взаємного впливу суб'єктів макро-, мезо- та мікрорівнів, що, на думку авторів, унеможливає надання комплексного висновку щодо спроможності підприємницьких одиниць захищати фінансові інтереси в умовах посилення кризових явищ.

Дещо з іншого боку підходить до вирішення досліджуваної проблеми І. Бланк [23 с. 121–141], який пропонує систему аналізу, що містить горизонтальний, вертикальний, порівняльний, інтегральний та R-аналізи. Крім того, у запропонованому ним методичному підході наголошується на важливості урахування факторів зовнішнього середовища прямого та непрямого впливу. Проте, незважаючи на достатньо широкий аспект методики, вона містить певні недоліки, а саме базування її на фіксованому наборі великої кількості показників без обґрунтування критерію їх відбору та використанні нормативних значень із зарубіжних методик. Разом з цим, результатом оцінювання є фінансовий стан підприємства, який хоча й відображає певною мірою захищеність його фінансових інтересів, проте не дозволяє виміряти допустимі безпечні коливання такого стану.

Проведений аналіз методичного забезпечення дозволяє зробити висновок, що переважна кількість науковців (див. табл. 3.1) при визначенні рівня фінансової безпеки базується на використанні узагальнюючих показників, залежно від яких визначається відповідна якісна характеристика. Проте слід відзначити, що Н. Гринюк [46, с. 40], Ф. Євдокімов [65, с. 16, 17; 66, с. 13], О. Мізіна [65, с. 16, 17] та І. Рябікіна [66, с. 13] у теоретичних дослідженнях розрізняють поняття «фінансова безпека» та «фінансова стійкість», але оцінювання зводять лише до визначення рівня останньої.

Так Н. Гринюк у роботі [45, с. 163, 164], відзначає, що узагальнюючим показником рівня фінансової безпеки підприємства, окрім показника фінансової стійкості, слід вважати показник запасу фінансової міцності як межу його фінансової безпеки. При цьому автор праці визначає зазначене поняття як можливий обсяг зменшення виручки від реалізації продукції без суттєвої шкоди для його фінансового стану за умови погіршення ринкової кон'юнктури чи за інших ускладнень. Проте, на думку авторів, такий підхід є занадто вузьким, оскільки зі всієї сукупності факторів зміцнення ступеня захищеності фінансових інтересів враховується лише якість збутової політики. З огляду на визначені види загроз фінансовій безпеці, що можуть виникати на макро-, мезо- та мікрорівнях, відзначимо, що за умови варіювання тільки виручкою від реалізації продукції підприємство не здатне реалізувати свої інтереси, а отже зазначений показник не може використовуватися як показник рівня фінансової безпеки.

Слід відзначити, що певні науковці (див. табл. 3.1) не пропонують узагальнюючий показник, а при визначенні рівня фінансової безпеки базуються на співставленні досягнутого рівня показників з його оптимальними значеннями. Такий підхід, з одного боку, дозволяє визначити «слабкі місця» у діяльності суб'єктів господарювання, що є позитивним моментом, але з іншого – не надає загального уявлення про спроможність до захисту фінансових інтересів суб'єкта підприємництва.

Практичний досвід діяльності українських підприємств демонструє, що відсутність попереджувальної реакції на зміни швидкозмінливого середовища функціонування унеможливорює їх ефективний розвиток. З огляду на це важливим аспектом методичного підходу діагностування стану фінансової безпеки суб'єктів фінансових відносин мікрорівня мають стати як інструменти оперативного відстеження «слабких сигналів» загроз фінансовій безпеці, так й інструменти короткострокового та довгострокового прогнозування її стану.

Результати проведеного аналізу (див. табл. 3.1) свідчать, що хоча Н. Гришко [47, с. 113] й наголошує на важливості урахування короткострокового погіршення значень показників стану фінансової безпеки, проте не вказує механізми розпізнавання причин такого погіршення.

Отже, аналіз й узагальнення літературних джерел дозволяє дійти висновку, що більшість існуючих методик ґрунтується на принципах порівняння розрахованих значень коефіцієнтів із встановленими нормативами, які були визначені іноземними науковцями та, як підтверджує практика, не враховують особливості функціонування українських суб'єктів господарювання (див. табл. 3.1).

У науковій літературі останніх років учені [6, с. 15; 24, с. 40; 46, с. 36; 167, с. 39] активно наголошують на важливості урахування галузевих особливостей підприємств, стадії їх життєвого циклу та стратегії розвитку при встановленні критеріальних (порогових) значень як бази для визначення рівня їх фінансової безпеки. Однак, найчастіше, критеріальні значення, наведені в аналізованих наукових публікаціях [80, с. 14; 193, с. 84, 85], відповідають загальновідомим нормативам та в умовах високої мінливості умов функціонування не можуть бути однаковими для усіх суб'єктів фінансових відносин, а, отже, й використовуватися як еталон порівняння.

Відзначимо, що оскільки діяльність суб'єкта господарювання характеризується безліччю різноманітних процесів, виникає потреба урахування значної кількості показників при оцінюванні стану їх фінансової безпеки.

Загальновідомим є той факт, що якість сформованої системи показників для проведення оцінювання різних аспектів функціонування економічних агентів визначає й якість управлінських рішень. Зважаючи на це, перелік показників має об'єктивно та всебічно відображати процеси, що відбуваються не тільки у внутрішньому середовищі суб'єктів господарювання, а й ураховувати зміни та вплив їх зовнішнього оточення.

Інформаційна закритість функціонування економічних агентів, що ускладнює аналіз впливу зовнішніх загроз, з одного боку, та дублювання внутрішньою інформаційною базою тих самих аспектів діяльності, з іншого, потребують визначення внутрішніх зв'язків між ознаками досліджуваного процесу шляхом виділення меншої кількості більш індикативних факторів.

Слід зауважити, що у більшості методик [23, с. 125–137; 65, с. 21, 22; 99, с. 9, 10; 193, с. 81–85;] наведено певний перелік характеристик фінансової безпеки підприємства. Проте фіксований набір показників, без обґрунтування критерію їх відбору, на думку авторів, не може об'єктивно відображати економічні процеси швидкозмінливого середовища.

Так, Ю. Кракос та М. Серик у роботі [99, с. 9, 10] виокремлюють 5 груп показників, що характеризують персонал, рентабельність, фінанси, виробництво та ділову активність, обґрунтовуючи їх тим, що підприємство – це цілісний організаційно-адміністративний організм, в якому усі сфери знаходяться у взаємозв'язку. Проте, на думку авторів, такий перелік часткових показників є занадто широким та включає зайві показники, що відображають стан інших складових економічної безпеки (кадрову, інвестиційну, виробничу та ін.).

Іншої точки зору дотримуються автори роботи [65, с. 21, 22], сформована інформаційна база яких є дещо звуженою, оскільки характеризує або фінансову стійкість, або ефективність використання ресурсів.

Загальним недоліком зазначених методик є той факт, що більшість авторів (див. табл. 3.1) не визначає критерії формування системи показників та методи їх відбору. Крім того перелік пропонованих показників є стабільним, а тому в умовах високої динаміки стану зовнішнього середовища функціонування підприємств не може адекватно та актуально відображати стан їх фінансової безпеки.

Таким чином, відносно запропонованих у методиках системи показників відзначимо, що у більшості випадків вони характеризують фінансову стійкість підприємства, а не рівень його фінансової безпеки, та

не завжди дозволяють врахувати особливості функціонування певних галузей та української економіки у цілому, і кількісно оцінити вплив загроз макро- та мезосередовищ на безпечність стану суб'єкта мікрорівня.

Отже, вищезазначене обґрунтовує необхідність розроблення комплексного підходу до діагностування безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин. Технологію реалізації такого підходу, який розроблено авторами дослідження, подано на рис. 3.1.

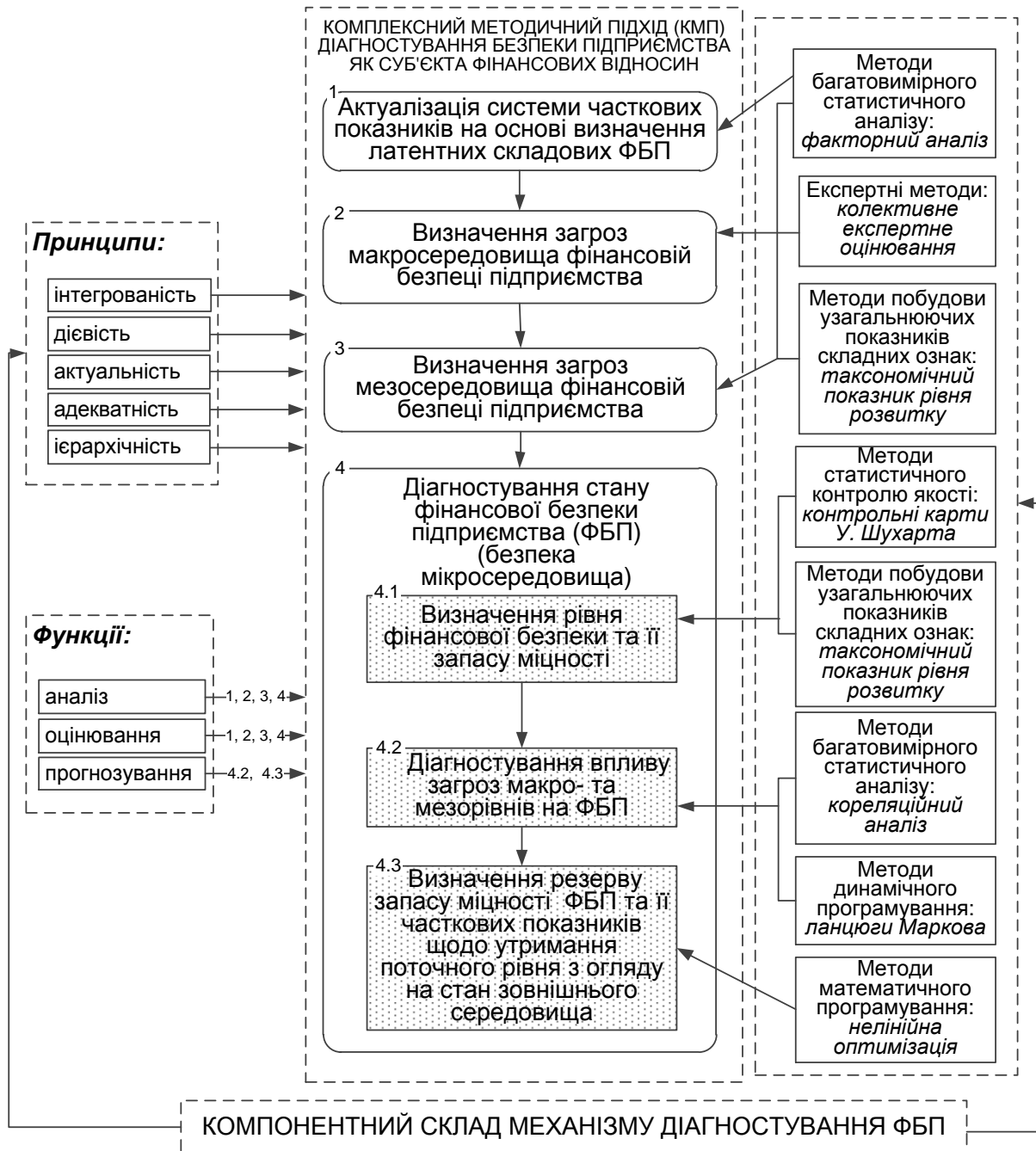

Рис. 3.1. Технологія діагностування рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання та її запасу міцності

Як видно з рис. 3.1, першим етапом діагностування фінансової безпеки підприємства авторами пропонується визначити процес актуалізації інформаційної бази діагностування фінансової безпеки підприємства та виявлення її латентних складових.

Зважаючи на те, що функціонування жодного механізму, а тим більше механізму діагностування будь-якої з ланок економічної системи, неможливе без належної інформаційної бази та враховуючи такі головні властивості інформації, як повнота, актуальність й адекватність, зазначимо, що особливої уваги потребує інформаційна база діагностування рівня фінансової безпеки підприємства, яка має містити мінімальний, але достатній набір показників для надання характеристики її реальному об'єктивному стану та ухвалення ефективних рішень.

3.2. Актуалізація інформаційної бази діагностування фінансової безпеки підприємства

З урахуванням принципів і функцій діагностування, що були запропоновані авторами у підрозділі 2.3 монографії, розглянемо методичне забезпечення означеного процесу.

Перш за все, актуалізація інформаційної бази діагностування безпеки підприємства передбачає формування сукупності показників, що характеризують аналізований процес. Відзначимо, що така сукупність має будуватися на принципах системності, тобто усі показники є взаємопов'язаними, але не дублюючими один одного, що дозволить в повному обсязі відображати реальні процеси та явища функціонування суб'єкта господарювання у системі фінансових відносин.

Аналіз методичного забезпечення, поданого у наукових публікаціях, присвячених досліджуваній проблемі [23, с. 125–137; 65, с. 21, 22; 99, с. 10; 122, с. 163; 193, с. 81–85;], дозволив сформулювати сукупність показників, за якими може проводитися діагностування стану фінансової безпеки підприємства (табл. В.1).

Після побудови системи первісних характеристик фінансової безпеки підприємства, з огляду на подальші дослідження методами багатомірного статистичного аналізу доцільним є проведення попереднього аналізу даних на існування «викидів» (грубих помилок) та підпорядкування нормальному закону розподілу.

Відзначимо, що виникнення таких «викидів» обумовлюється нестабільністю середовища функціонування підприємства. Неконтрольовані наслідки (нетипові значення у динаміці характеристик фінансової безпеки підприємства) тих або інших дій господарюючих суб'єктів носять короткостроковий і випадковий характер. Використання даних, отриманих за таких умов, для проведення досліджень із застосуванням неробастних статистичних методів багатовимірного аналізу, найчастіше призводить до отримання некоректних результатів, які не відображають тенденції розвитку певних економічних явищ та процесів.

Перевірка значень сформованої системи первісних показників фінансової безпеки на базі статистичних даних щодо діяльності 21 підприємства машинобудівної промисловості Харківського регіону за 1997 – 2008 рр. (перелік підприємств, що досліджуються, наведено у табл. В.2) відбувалася з використанням критеріїв МАD, Діксона, Грабса, Смірнова–Грабса та Тітьєн–Мура [45, с. 3–7; 54, с. 73–77;]. У результаті цієї процедури було отримано однорідну вибірку даних, яку було покладено в основу проведення подальших процедур третього етапу комплексного підходу. Відповідність цієї вибірки нормальному закону розподілу [45, с. 7–9; 54, с. 59–61;] перевірялася за критеріями Колмогорова–Смірнова, Ліліфорса та Шапіро–Уїлка. Застосування цих процедур дозволило усунути вплив випадкових (некерованих) процесів та явищ функціонування підприємств на визначення загальних тенденцій динаміки їх фінансової безпеки.

Подальша реалізація комплексного підходу передбачає застосування факторного аналізу як одного з найбільш результативних, як на думку авторів, методів багатовимірного статистичного аналізу [137, с. 95–111], який дозволяє на основі кореляційних зв'язків між частковими показниками, що характеризують стан фінансової безпеки суб'єктів господарювання, утворюються нові агреговані показники – фактори, що відображають основні тенденції динаміки її рівня.

Відзначимо, що вибір методу актуалізації інформаційної бази процесу діагностування фінансової безпеки підприємств ґрунтується на тому, що факторний аналіз: дозволяє постійно уточнювати склад показників, що характеризують стан фінансової безпеки підприємств в умовах швидкозмінного трансформаційного середовища; не спотворює статистичну інформацію і дозволяє зробити науково обґрунтовані висновки; синтезує систему значущих показників, що притаманні загальним тенденціям рівня фінансової безпеки підприємства [216, с. 20].

Основна модель факторного аналізу є лінійною та має такий вигляд:

$$Y_i = a_{1j}F_1 + a_{2j}F_2 + a_{3j}F_3 + \dots + a_{ij}F_i + V_j,$$

де F_1, F_2, \dots, F_i – фактори, що визначають систематичну варіацію та кореляційний зв'язок між ними;

a_{ij} – факторні навантаження на показники;

V_j – характерні фактори, що враховують варіацію, яка не пояснюється загальними факторами [137, с. 95, 96].

Слід відзначити, що факторні навантаження характеризують тісноту зв'язків між частковими ознаками та факторами, при чому зв'язок вважається істотним, якщо парний коефіцієнт кореляції є більшим ніж 0,7. Зважаючи на зазначене, перший фактор пояснює максимальну частку усієї мінливості ознак, що увійшли до його складу (процент повної дисперсії є максимальним), другий – максимальну з тієї, що залишалась і т. д.

Обґрунтуванням числа факторів, що беруть участь у подальшому дослідженні, є той факт, що наступний фактор не є достатньо інформативним щодо функціонування економічних систем, оскільки пояснює менш ніж 5 відсотків мінливості (розкид значень показників суттєво не змінюється при зміні значення фактора). До фактора включають змінні, які мають найбільш значущі значення коефіцієнтів кореляції з фактором, залежно від чого надається його економічна інтерпретація [137, с. 109].

Таким чином, скорочення простору ознак, що описують досліджуване явище методами факторного аналізу, дозволяє визначити найістотніші риси, які характеризують об'єкт та латентні зв'язки, що відображають внутрішні механізми його функціонування.

З огляду на багатоітеративність запропонованого методу та з метою оптимізації, усі необхідні розрахунки було реалізовано у пакеті STATGRAPHICS CENTURION XV.

Відзначимо, що первинні результати факторного аналізу довели, що на сучасному етапі функціонування підприємств не всі показники оцінювання рівня їх безпеки як суб'єктів фінансових відносин є достатньо інформативними та актуальними (факторне навантаження $< 0,7$), а, отже, такі показники, як коефіцієнт швидкої ліквідності, рентабельність капіталу, рентабельність діяльності, коефіцієнт оборотності капіталу, коефіцієнт оборотності власного капіталу, коефіцієнт маневреності капіталу, коефіцієнт забезпечення запасів та витрат власними джерелами фінансування і коефіцієнт заборгованості було вилучено з подальшого моделювання.

Ітеративне застосування процедури факторного аналізу дозволило отримати результати, які подано у табл. 3.2 та відображено на рис. 3.2.

Таблиця 3.2

**Навантажувальні характеристики часткових показників
фінансової безпеки підприємств**

Частковий показник	Навантажувальні характеристики			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі	0,28	-0,89	-0,20	0,01
Тривалість фінансового циклу	-0,18	0,04	-0,08	-0,92
Коефіцієнт покриття	0,51	0,75	0,17	0,05
Рентабельність власного капіталу	0,17	0,24	0,95	0,06
Рентабельність перманентного капіталу	0,19	0,24	0,95	0,05
Оборотність дебіторської заборгованості	0,03	0,11	0,02	0,93
Коефіцієнт автономії	0,90	0,09	0,20	0,16
Коефіцієнт фінансування	-0,88	-0,04	-0,08	-0,05
Коефіцієнт поточної заборгованості	-0,91	-0,04	-0,06	-0,02
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності	0,86	0,13	0,18	0,13
Коефіцієнт інвестування	0,42	0,78	0,34	0,13

Як видно з табл. 3.2 та рис. 3.2, з обраних для дослідження показників фактороутворюючими є такі: питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі, тривалість фінансового циклу, коефіцієнт покриття, рентабельність власного капіталу, рентабельність перманентного капіталу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт поточної заборгованості, коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності та коефіцієнт інвестування.

Виходячи із сутності факторного аналізу, найбільш вагомий вклад дає перший фактор – 44,90 % мінливості. Другий та третій фактори пояснюють 19,75 і 14,54 % відповідно, а останній фактор – менш ніж 10 % мінливості. Отже, такі високі значення загальної поясненої мінливості свідчать про те, що факторний аналіз дозволив на рівні 88,35 % спільності представити первісні змінні, які відбивають стан фінансової безпеки підприємств Харківської області у 1997 – 2008 рр. чотирма незалежними складовими.

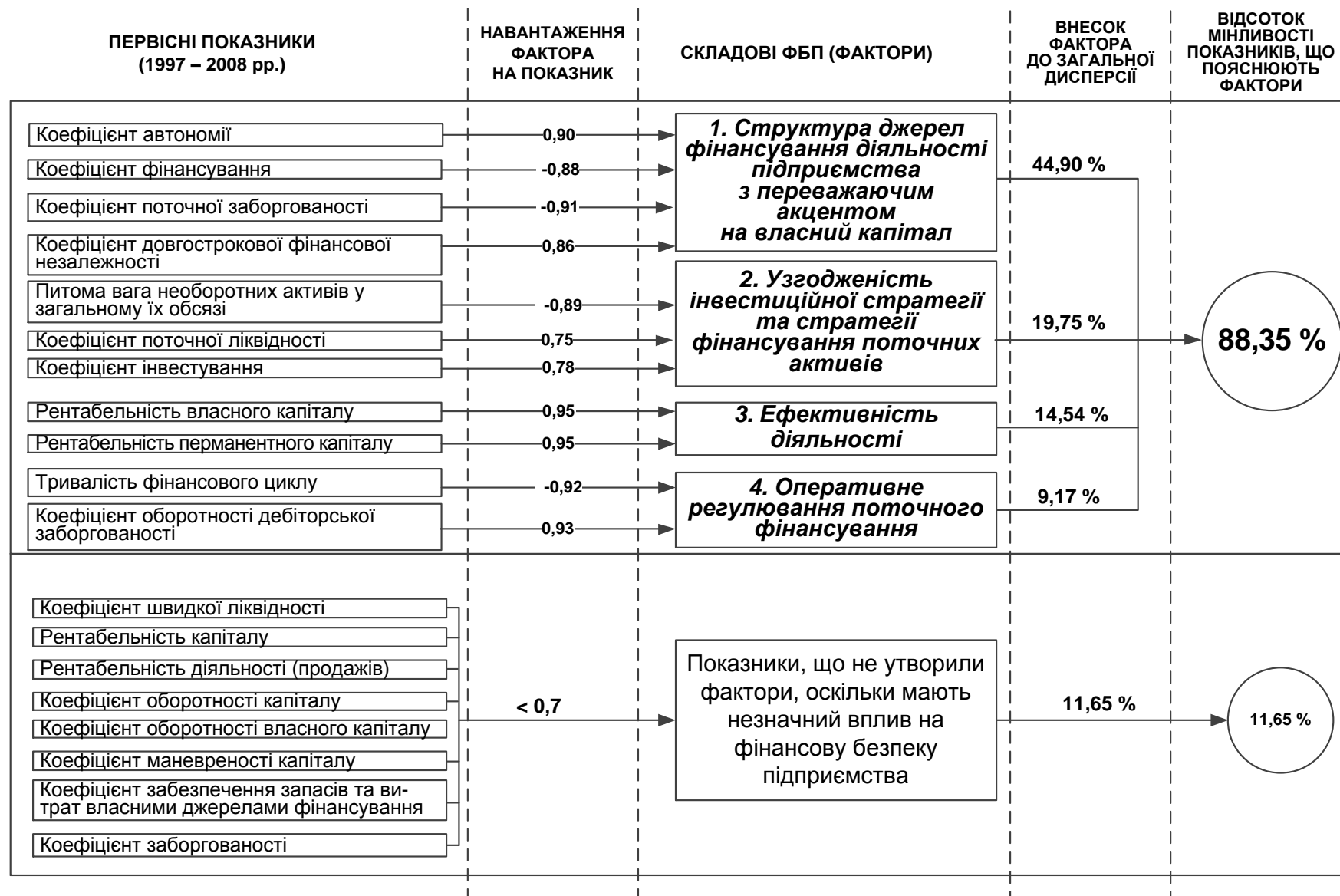

Рис. 3.2. Актуалізація первісних показників фінансової безпеки підприємства

Спираючись на структуру факторів та значення їх навантаження на часткові показники (див. рис. 3.2), було визначено економічну інтерпретацію складових фінансової безпеки, які є притаманними для машинобудівних підприємств Харківського регіону.

Як видно з рис. 3.2, структуру першого фактора визначають такі показники, як коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт поточної заборгованості та коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності (навантаження становлять 0,90, -0,88, -0,91 і 0,86 відповідно за показниками).

Спираючись на економічну сутність зазначених показників, перший фактор можна інтерпретувати як складову структури джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал. Значний відсоток пояснювальної мінливості та високі навантаження першого фактора на зазначені показники свідчать, що для аналізованих промислових підприємств саме власні джерела фінансування як інвестиційної, так й поточної діяльності є найвагомим підґрунтям щодо їх спроможності захищати фінансові інтереси від впливу загроз мезо- та макросередовищ.

На думку авторів, привалювання у структурі пасивів промислових підприємств власних джерел фінансування їх діяльності є цілком об'єктивним та закономірним для сучасних умов розвитку фінансових відносин в Україні. Так, високі значення коефіцієнта автономії (більш ніж 0,7), що відображає частку власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування, у більшості досліджуваних підприємств свідчать про спроможність суб'єктів господарювання, у разі значних коливань зовнішнього фінансового середовища, забезпечити сплату своїх боргових зобов'язань, що, у свою чергу, є основою усталених зв'язків із контрагентами-кредиторами. Крім цього, переважання власних джерел у структурі капіталу дозволяє підприємству не залучати додаткові короткострокові кредити для покриття запасів та витрат. Ця тенденція підтверджується й зворотною спрямованістю впливу коефіцієнта поточної заборгованості та коефіцієнта фінансування (навантаження фактора на показники має від'ємне значення та становить -0,88 та 0,91 – див. рис. 3.2), що відбиває відношення суми боргів підприємства та величини його власного капіталу або активів відповідно.

Отже, усі показники, що визначили структуру першого фактора, є тісно взаємозв'язаними та визначають спроможність промислового підприємства щодо підтримання високого рівня адаптації до дій контрагентів його фінансових відносин.

Структуру другого фактора визначають питома вага необоротних активів у їх загальній кількості, коефіцієнт покриття та коефіцієнт інвестування з навантаженням -0,89, 0,75 і 0,78 відповідно. Такий склад фактора дозволяє трактувати його як складову узгодженості інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів, що знаходить своє відображення у спроможності промислового підприємства знайти розумну межу між політикою капіталовкладення та фінансування експлуатаційних потреб.

З урахуванням того факту, що однією з важливіших проблем підприємств машинобудівної галузі є моральна та фізична застарілість основних фондів, реалізація ефективної інвестиційної політики набуває все більшого значення і має бути націлена на зміцнення позицій суб'єкта господарювання при взаємодії з зовнішнім оточенням. Високе значення загальної дисперсії цієї складової свідчить, що сьогодні актуальності набуває проблема приведення масштабів капітальних вкладень відповідно до реальних фінансових можливостей підприємства.

До третього фактора увійшли показники рентабельності власного капіталу та рентабельності перманентного капіталу з навантаженням 0,95. Усі навантаження мають позитивний знак, а отже кількісне зростання показників, що складають структуру фактора, мають стимулюючий вплив на динаміку досліджуваного явища. Виходячи зі структури фактора його доцільно інтерпретувати як складову ефективності діяльності підприємства.

Зазначені показники є одними з першочергових індикаторів зміни рівня фінансової безпеки промислового підприємства, оскільки, поєднуючи сукупність часткових характеристик ефективності, описують різні сторони його функціонування. Аналіз їх взаємозв'язку дозволяє виокремити чинники, що спричиняють як позитивний, так й негативний вплив на спроможність підприємства щодо захисту фінансових інтересів, а, отже, й у разі дестабілізуючої дії, розробити відповідний комплекс протидій.

Відсоток варіації часткових показників, який пояснюється зазначеною складовою (14,54 % – див. рис. 3.2), свідчить, що спроможність підприємства до забезпечення достатнього для реалізації своїх

фінансових інтересів рівня фінансовою безпеки певною мірою залежить від рентабельності його діяльності. Утім слід зауважити, що вплив складової ефективності діяльності підприємства на формування достатнього рівня його фінансової безпеки більш ніж у два рази є меншим за складову структури джерел фінансування, про що свідчить відсоток пояснювальної першим фактором загальної мінливості часткових показників.

Стосовно четвертого фактора слід відзначити, що він формується двома частковими змінними – тривалістю фінансового циклу та коефіцієнтом оборотності дебіторської заборгованості, які характеризують політику фінансування виробничого процесу, а протилежний вплив цієї складової фінансової безпеки на зазначені показники свідчить, що прискорення промисловими підприємствами оборотності дебіторської заборгованості сприяє скороченню їх фінансового циклу. Отже, за своєю сутністю четвертий фактор доцільно інтерпретувати як складову оперативного регулювання поточного фінансування діяльності підприємства.

Відзначимо, що для підприємств машинобудівної галузі на кінець аналізованого періоду характерним є тенденція збільшення фінансового циклу, що негативно відбивається на діяльності суб'єктів господарювання: збільшується час, упродовж якого грошові кошти вилучаються з обігу, а отже підприємство потребує більшого обсягу фінансових ресурсів для фінансування поточних потреб.

Слід зауважити, що оскільки цей фактор є четвертим і пояснює лише 9,17 % загальної мінливості показників, то тенденція збільшення фінансового циклу економічних агентів тільки започатковується, що пов'язано перш за все з розгорненням кризових явищ упродовж 2007 – 2008 рр. Зазначимо, що така динаміка в умовах нестабільності середовища та високої ризиковості функціонування, коли більш безпечною є діяльність, що ґрунтується на фінансуванні за рахунок власних коштів, є значною загрозою щодо погіршення стану фінансової безпеки суб'єктів фінансових відносин.

З огляду на це, слід підкреслити важливе значення складової оперативного регулювання поточного фінансування при діагностуванні стану фінансової безпеки промислового підприємства, оскільки вона відбиває динамічність бізнес-процесів, досягнення поставлених цілей та ефективність використання його потенціалу. Зазначимо, що більшість

досліджуваних підприємств характеризуються незадовільними значеннями цих показників. З одного боку, це можна пояснити особливостями їх діяльності (висока тривалість операційного циклу, значна частка фінансування діяльності за рахунок власних коштів, низькі темпи зростання обсягів виробництва та ін.), а, з іншого, існуванням внутрішніх та зовнішніх загроз, що безпосередньо впливають на взаємовідносини між контрагентами.

Наявність загальних тенденцій формування спроможності промислових підприємств щодо захисту своїх фінансових інтересів, які було визначено факторним моделюванням на основі часткових характеристик рівня фінансової безпеки 21 підприємства машинобудівної промисловості Харківського регіону за 1997 – 2008 рр., підтверджується їх тісним групуванням у просторі трьох перших факторів. Діаграму розташування досліджуваних підприємств у просторі перших трьох складових їх фінансової безпеки подано на рис. 3.3.

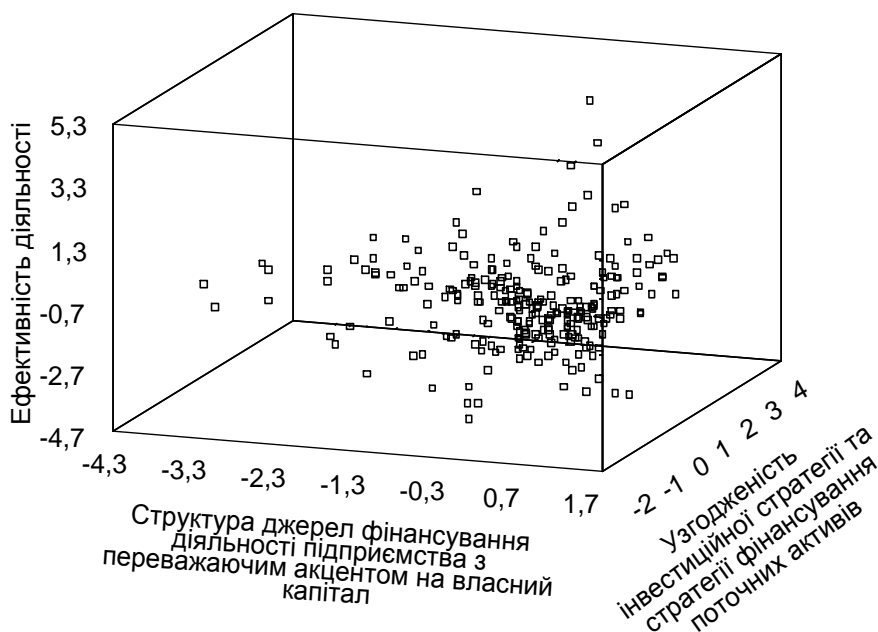

Рис. 3.3. Діаграма розташування досліджуваних підприємств у просторі перших трьох складових фінансової безпеки підприємства

З рис. 3.3 видно відсутність групування підприємств за роками та розташування деяких з них на певній відстані від основної маси, що свідчить про існування значних коливань у функціонуванні промислових підприємств під впливом мезо- та макросередовищ, а також про їх недостатню увагу до якості формування стратегії свого розвитку.

Таким чином, застосування факторного моделювання дозволило виявити агреговані чинники, що відбивають вплив сукупності часткових показників на формування стану фінансової безпеки промислового підприємства. Зауважимо, що визначені тенденції формування їх спроможності щодо захисту своїх фінансових інтересів є загальними для досліджуваних промислових підприємств, пояснюють 88,35 % загальної мінливості часткових характеристик та відображають особливості сучасного процесу управління нею. Це обґрунтовує доцільність використання сформованої сукупності часткових показників як базисних параметрів інтегрального оцінювання стану фінансової безпеки промислового підприємства.

Зважаючи на ієрархічність запропонованого комплексного методичного підходу до діагностування фінансової безпеки підприємства, його наступними етапами передбачено визначення загроз промислового підприємству, що надходять із зовнішніх макро- та мезосередовищ його функціонування (відповідно етап 2 та 3). Методом їх реалізації є розрахування таксономічного показника рівня розвитку: часовий розріз побудови такого показника використовується для обчислення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки держави; співставлення часового та порівняльного розрізу інтегрального індикатора – для регіонів (див. підрозділи 2.2 та 2.3 відповідно).

3.3. Визначення загроз макросередовища фінансовій безпеці підприємства

Глобалізація економіки держав у цілому та їх фінансових систем зокрема, окрім розширення можливостей щодо реалізації фінансових інтересів суб'єктів макро-, мезо- і мікрорівнів, є генератором системи нових загроз, які пов'язані з високим ступенем мобільності фінансових ринків, збільшенням обсягу капіталів, посиленням конкуренції, а, отже, й загостренням суперечностей між економічними агентами унаслідок нерівномірності їх розвитку та ускладнення характеристик системи фінансових відносин.

Дослідження переваг та недоліків глобалізаційних процесів не є новою проблемою в українській та закордонній науковій думці. Також достатню кількість робіт присвячено формуванню механізму захисту

національних, у тому числі й економічних інтересів України, тобто забезпеченню її національної та економічної безпеки [21; 163; 231]. Проте, незважаючи на значну роль взаємопроникнення та взаємозалежності національних фінансових систем, що призводить до посилення динаміки й збільшення обсягу фінансових потоків, їх безпека в умовах глобалізації є недостатньо дослідженою [168; 189; 194; 249].

Оскільки підприємство є найактивнішою первісною ланкою створення національного доходу держави, забезпечення його спроможності до захисту власних фінансових інтересів потребує розроблення відповідних інструментів своєчасного виявлення слабких сигналів загроз як у внутрішньому, так й у зовнішньому середовищі функціонування суб'єкта підприємництва, та розроблення заходів щодо їх запобігання або адаптування до них. Проте такі заходи не можуть бути однаковими для всіх суб'єктів фінансових відносин, оскільки діяльність кожного з них характеризується різноманітною сприйнятливістю факторів впливу зовнішнього середовища та особистими джерелами помилкових управлінських рішень, що призводять до негативних наслідків.

А отже, підвищення рівня безпечності функціонування підприємства як суб'єкта фінансових відносин не можливе без досягнення високого рівня фінансової безпеки регіону та держави. Тільки за умови ефективної взаємодії та нарощування запасу міцності фінансової безпеки економічного агента стає можливим сталий розвиток як суб'єктів макро-, мезо-, так і мікрорівнів. Незважаючи на існування базових досліджень з управління безпекою суб'єктів фінансових відносин [15; 23; 68; 122; 154; 193], недостатньо розробленим є методичне забезпечення щодо діагностування її стану як елемента ієрархічної системи.

Як зазначається у Наказі Міністерства економіки [228], методика розрахунку рівня економічної безпеки України може використатися для визначення рівня складових економічної безпеки органами виконавчої влади, науковими інститутами та іншими установами в межах своєї компетенції для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері.

Щодо фінансової складової економічної безпеки України, то у методиці [228] її визначено як такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної

економічної системи та економічне зростання. Виходячи з наведеного трактування, до структури фінансової безпеки держави включено такі складові, як бюджетна, валютна, грошово-кредитна, боргова, страхова, фондова та банківська, а отже й формування сукупності актуальних загроз фінансовій безпеці промислових підприємств, джерелом яких є їх фінансові відносини з державою буде відбуватися за означеними секторами.

З огляду на зазначене, у роботі було проведено оцінювання рівня, стану фінансової безпеки України за означеною вище методикою з внесенням певних доповнень та змін, обґрунтування яких наведено у додатку Е.1, на основі статистичних даних Державного комітету статистики України, Національного банку України, Державного казначейства України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [236 – 238; 241; 242; 245; 252 – 256; 258; 259; 265] за період 2000 – 2008 рр. Первісні значення індикаторів подано у табл. Е.2.1.

Графічне зображення динаміки рівня фінансової безпеки України та індикаторів рівня її складових подано на рис. 3.4.

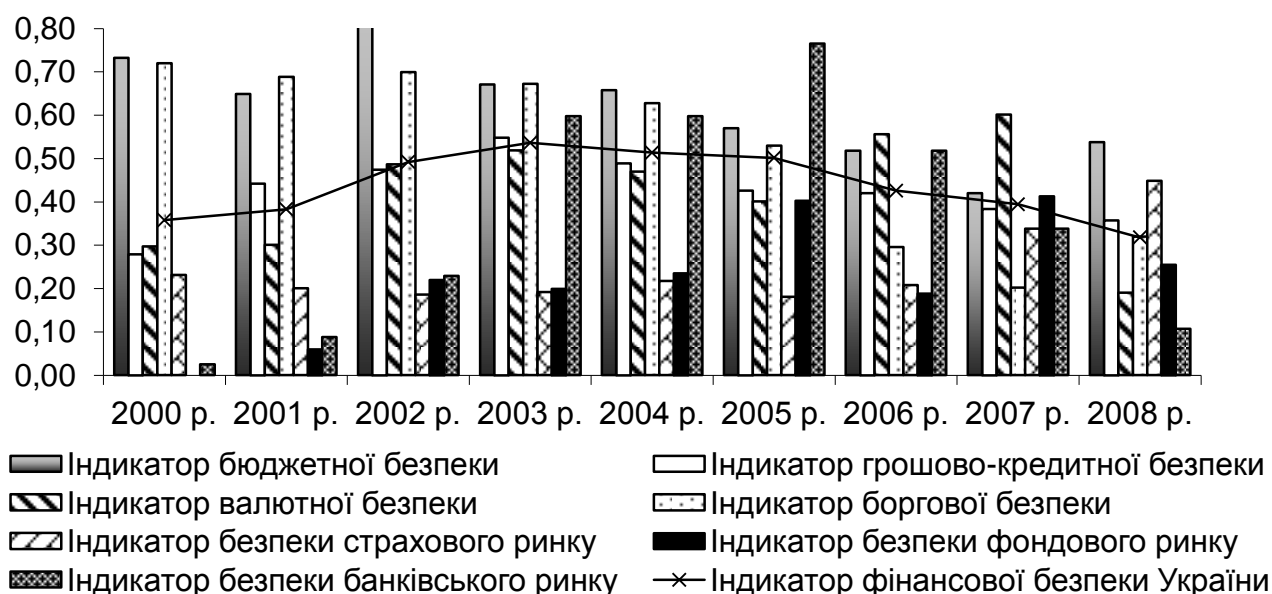

Рис. 3.4. Динаміка інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки України та індикаторів рівня її складових

Результати оцінювання (нормовані значення індикаторів, їх вагові коефіцієнти, вагові коефіцієнти складових фінансової безпеки, індикатори кожної складової та інтегральний індикатор) стану фінансової безпеки України подано у табл. Е.2.2.

Для детальнішого аналізу передумов виникнення загроз фінансовій безпеці промислового підприємства доцільно розглянути динаміку та визначити тенденції кожної зі складових стану фінансової безпеки на макрорівні ієрархії фінансових відносин і відстежити вплив індикативних показників, що їх формують, на спроможність реалізовувати та захищати власні інтереси промисловими підприємствами.

Графічне зображення динаміки показників бюджетної складової та її індикатора ($I_{\text{БюджБ}}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора бюджетної складової подано на рис. 3.5 та 3.6 відповідно (нумерація індикаторів (показників) кожної складової фінансової безпеки відповідає їх нумерації у табл. Е.2.1).

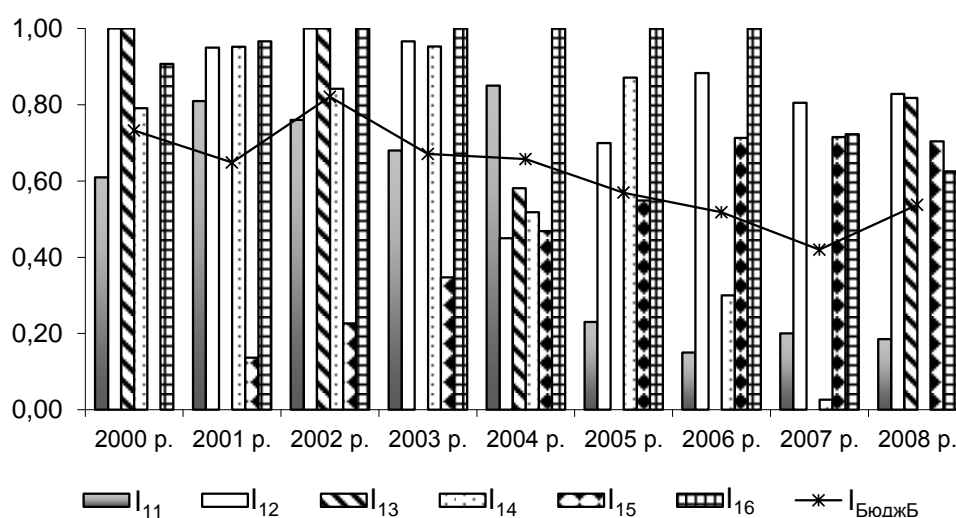

Рис. 3.5. Динаміка показників бюджетної складової та її індикатора за роками

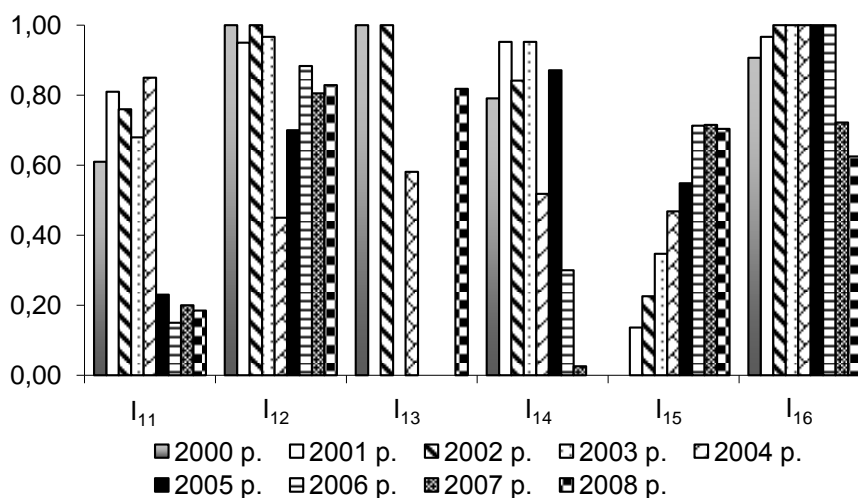

Рис. 3.6. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора бюджетної складової

Дані табл. Е.2.2 та рис. 3.5 свідчать, що упродовж аналізованого періоду бюджетна складова фінансової безпеки України утримується на рівні вищому, ніж середній (значення її індикатора становлять від 0,73 у 2000 р. до 0,42 у 2007 р.), проте загальна тенденція є негативною, що не сприяє виконанню державою своїх функцій, а отже не створюються сприятливі умови безпечного функціонування та розвитку підприємств промисловості.

Доцільно зауважити: незважаючи на те, що темпи падіння, починаючи з 2003 р., є нижчими, ніж темпи зростання у попередні роки, що може свідчити про відносну міцність накопиченого бюджетною системою фінансового потенціалу, недосконалість та висока ризикованість бюджетної складової фінансової безпеки держави проявляється у зростанні рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет (див. табл. Е. 2.1), що свідчить про посилення податкового тягаря на підприємства. В умовах відсутності зворотних фінансових потоків (держава – підприємство), незважаючи на збільшення дохідної бази держави, значне податкове навантаження викликає скорочення фінансових ресурсів підприємств, що унеможлиблює достатнє фінансування їх поточних виробничих потреб та викликає необхідність залучення додаткових кредитів, що є негативною тенденцією внаслідок підвищення відсоткових ставок та скорочення обсягів в умовах кризових явищ. З іншого боку, зазначений фактор є причиною зниження платоспроможності споживачів, що призводить до зменшення ринків збуту вироблюваної продукції та контрагентів і, як наслідок, порушення виробничого процесу.

Зауважимо, що оскільки ці роки відзначалися профіцитним бюджетом, то достатньо високий рівень бюджетної складової у 2000 та 2002 рр. (0,73 та 0,82 відповідно за роками) було забезпечено оптимальними величинами показника відношення профіциту державного бюджету та ВВП і показника покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень (значення їх індикаторів у зазначені роки становили 1,0). Також позитивною тенденцією характеризуються індикатор, що відображає співвідношення профіциту (дефіциту) торговельного балансу та загального обсягу зовнішньої торгівлі – від 0,79 у 2000 р. до 0,82 у 2002 р. (індикатор I_{14} на рис. 3.6), та індикатор, що відображає амплітуду коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України – від 0,91 у 2000 р. до 1,00 у 2002 р. (індикатор I_{16} на рис. 3.6).

Проте у період 2005 – 2008 рр., при збереженні достатньо низького рівня дефіцита державного бюджету, значного зростання зазнає відношення дефіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі з (-1,29 %) до (-12,32 %) відповідно у 2005 та 2008 рр. Хронічний наростаючий дефіцит бюджету є головним чинником неможливості фінансування та заохочування розвитку промислового сектору державою внаслідок значного браку коштів, що спричиняється постійною потребою фінансування дефіциту переважно за рахунок внутрішніх запозичень, викликаючи відтік коштів з реального сектору, звуження інвестиційних можливостей підприємств, спотворення ефективного розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами трирівневої системи фінансових відносин.

Серед показників, що входять до бюджетної складової, слід також відзначити динамічне зростання величини обсягу трансфертів з державного бюджету: значення цього індикатора становило 0,00; 0,14; 0,23 відповідно за 2000 – 2002 рр. (індикатор I_{15} на рис. 3.6). Слід зазначити, що цей індикатор відзначається загальною тенденцією до зростання протягом майже всього аналізованого періоду (див. табл. Е.2.2 та рис. 3.6). Проте таку міжбюджетну трансфертну політику не можна вважати виваженою, оскільки вона не сприяє зміцненню фінансової самостійності бюджетів місцевого самоврядування та не стимулює місцеву владу до підвищення ефективності бюджетного процесу, що ставить під сумнів її спроможність захищати фінансові інтереси громади відповідної територіально-адміністративної одиниці.

Відрізняється своїм значенням від усіх інших показників, що входять до бюджетної складової, амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України: упродовж майже усіх аналізованих років величина цього показника (30,67; 21,94; 25,74; 27,27; 28,85; 24,98 % відповідно за 2001 – 2006 рр. (див. у табл. Е.2.1)) знаходилась близько до меж допустимих значень (нижня норма становить 20 %; верхня норма – 30 % [228]), а, отже індикатор I_{16} з 2002 р. діставав свого оптимуму (див. рис. 3.6). Проте у 2007 – 2008 рр. його значення перевищує оптимальне – 35,55 та 37,49 % відповідно за роками, що свідчить про збільшення міжрегіональних диспропорцій та виникнення відповідних загроз розвитку бюджетної складової фінансової безпеки як у держави, так і на регіональному рівні.

Основною причиною різкого падіння рівня індикатора бюджетної складової фінансової безпеки України у 2003 р. з 0,82 до 0,67 є зниження значення індикатора показника покриття дефіциту зведеного державного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень від оптимального до нульової величини, тобто мінімально можливої границі (див. табл. Е.2.2).

Характеризуючи загалом падіння індикатора бюджетної складової у 2003 – 2008 рр., зазначимо, що причиною такої тенденції є такі зміни: при збереженні динаміки індикаторів I_{11} , I_{13} та I_{14} дестабілізації бюджетної складової сприяло зростання показників рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет (26,5; 30,40; 32,00; 31,00; 31,40%), покриття зовнішніми запозиченнями дефіциту зведеного бюджету (10,81; 35,48; 84,21; 53,49; 21,82%) та відношення дефіциту (профіциту) торгівельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі (4,82; -1,29 (дефіцит); -7,00 (дефіцит); -9,74 (дефіцит); -12,32 % (дефіцит)) (див. табл. Е.2.1), що призвело до зниження відповідних індикаторів (I_{11} : 0,85; 0,23; 0,15; 0,20 і 0,18; I_{13} : 0,58; 0,00; 0,00; 0,00 і 0,82, та I_{14} : 0,52; 0,87; 0,30; 0,03 і 0,00) (див. табл. Е.2.2).

Оскільки за вагою бюджетна складова є найбільш значущою (її вага становить 0,2023 [178]), то від'ємна динаміка її індикатора матиме значний негативний вплив на загальний стан фінансової безпеки кожного з економічних рівнів, серед першочергових наслідків чого є значні порушення у системі фінансових відносин, що не може не викликати зменшення обсягів інвестицій, розгорнення інфляції та значні коливання курсу національної грошової одиниці, а отже є причиною виникнення загроз ефективному функціонуванню промислових підприємств.

Відзначимо, що за умов розгортання кризових явищ в економіці України, формування ефективної грошово-кредитної політики та узгодження її з іншими складовими фінансової політики держави є важливою умовою можливості підприємств протидіяти загрозам нестійкого середовища їх функціонування. Проте, як свідчать розрахунки індикаторів грошово-кредитної складової фінансової безпеки України, сьогодні вона, більшою мірою, навпаки є джерелом виникнення загроз спроможності промислових підприємств реалізовувати власні фінансові інтереси.

Графічне зображення динаміки показників грошово-кредитної складової та її індикатора ($I_{ГрКБ}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора бюджетної складової подано на рис. 3.7, 3.8 відповідно.

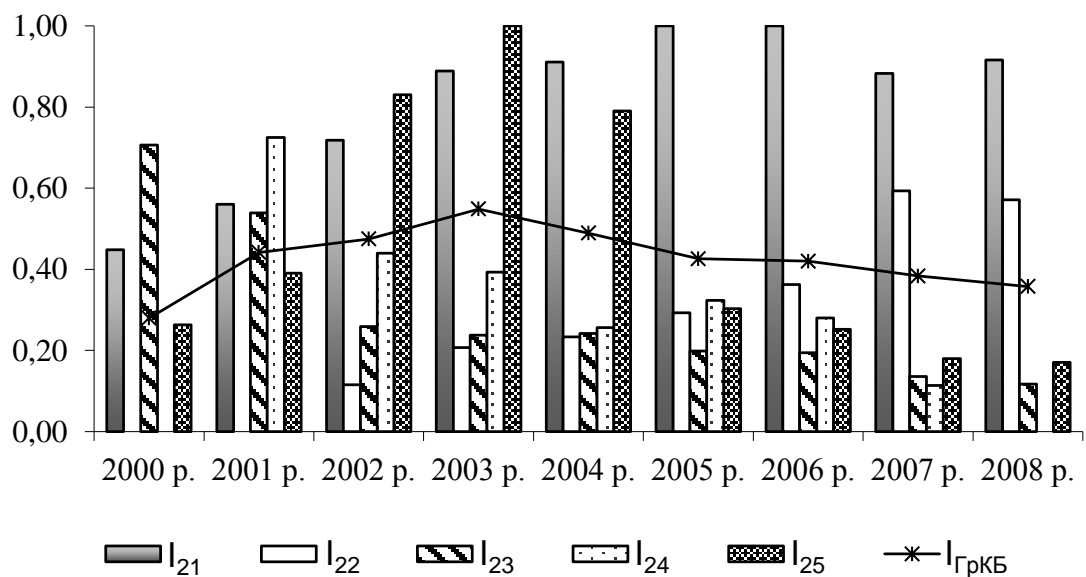

Рис. 3.7. Динаміка показників грошово-кредитної складової та її індикатора за роками

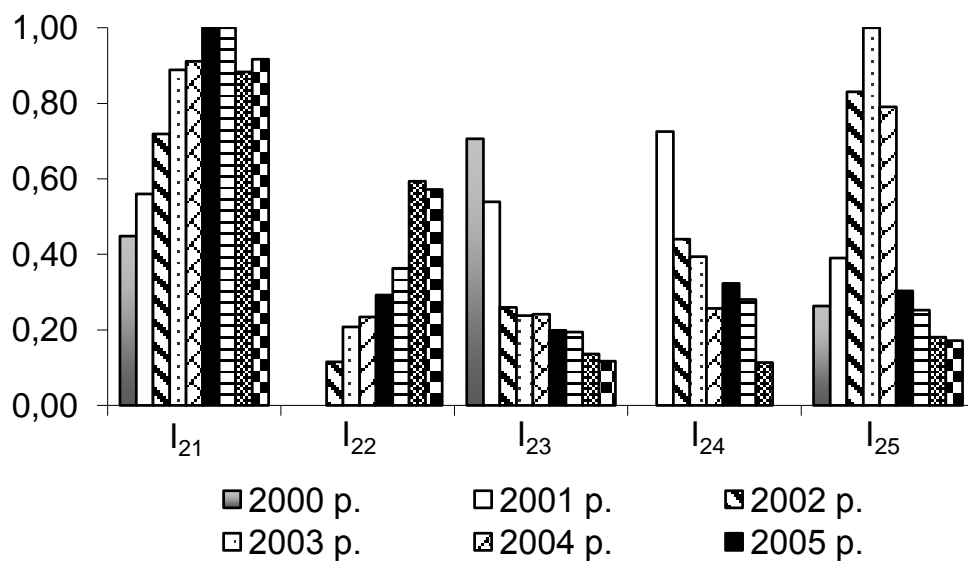

Рис. 3.8. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора грошово-кредитної складової

Як і для попереднього індикатора, характерним є відмінність динаміки за двома періодами: 2000 – 2003 рр. – зростання (0,28; 0,44; 0,47 і 0,55 відповідно за роками) та 2004 – 2008 рр. – поступове падіння (0,49; 0,43; 0,42; 0,38 і 0,36 відповідно за роками) (див. табл. Е.2.2). Зауважимо, що тенденції обох періодів носять стрибкоподібний характер, що свідчить про розбалансованість показників регулювання грошового обігу та кредитування економіки.

Падінню індикатора грошово-кредитної безпеки продовж 2004 – 2008 рр. сприяли значні темпи погіршення грошових індикаторів (обсяг готівки (I_{23}) становив 0,20; 0,19; 0,14 і 0,12 відповідно за роками; рівень інфляції (I_{24}) становив 0,32; 0,28; 0,11 і 0,00 відповідно за роками) та індикатора показника питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками (I_{25} становив 0,30; 0,25; 0,18 і 0,17 відповідно за роками) (див. табл. Е.2.2 та рис. 3.8).

У роботі [15, с. 122, 123] однією з невирішених проблем грошового обігу та інфляційних процесів в Україні визначається відсутність замкненого циклу обертання національної грошової одиниці, що призводить до зростання готівки у грошовому обігу та викликає загрозу погіршення стану розрахунків між контрагентами і, як наслідок, зростання неплатежів, створює передумови ухилення від сплати податків, тобто відбувається спотворення системи фінансових потоків у трирівневій системі взаємодії економічних суб'єктів.

Відзначимо, що упродовж 2000 – 2003 рр. динаміка грошово-кредитної складової мала протилежну спрямованість відносно бюджетної складової (див. рис. 3.5 та 3.7), що свідчить про недостатню узгодженість дій уряду, який відповідає за бюджетну політику, з діями НБУ, який визначає основні засади грошово-кредитної політики.

Таким чином, низький рівень фінансової безпеки та неузгодженість формування бюджетної і грошово-кредитної політики уряду створюють вагоме підґрунтя до появи певної сукупності загроз промисловим підприємствам, оскільки спостерігається спотворення системи їх взаємозв'язків у трирівневій системі фінансових відносин. Аналіз динаміки двох перших складових інтегрального індикатора фінансової безпеки України дозволив виявити протиріччя, яке полягає у тому, що при неузгодженій бюджетній та грошово-кредитній політиці продовж 2000 – 2003 рр. спостерігалось покращення стану фінансової безпеки держави, а спроби щодо їх узгодження у 2004 – 2007 рр. призвели до поступового її погіршення. Це можна пояснити тим, що ручне, надмірно ситуативне, керування економікою та жорстке адміністрування фінансових процесів у 2000 – 2003 рр. ще могло дати позитивні результати. Супротив цьому, починаючи з 2004 р., коли ринкові процеси все-таки стали превалювати в економічному середовищі України, виникла об'єктивна потреба у застосуванні відповідних механізмів, що й викликало доцільність та необхідність узгодженості усіх його складових. Проте недостатня розвиненість ринкових

механізмів та перманентні спроби адміністративного втручання й призвели до падіння рівня інтегрального індикатора фінансової безпеки України та підвищення рівня небезпеки зовнішнього середовища функціонування промислових підприємств [139, с. 166].

Система грошово-кредитної політики також передбачає валютне регулювання, що має забезпечувати валютну безпеку держави. Графічне зображення динаміки показників валютної безпеки та її індикатора ($I_{ВБ}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора валютної безпеки подано на рис. 3.9 та 3.10 відповідно.

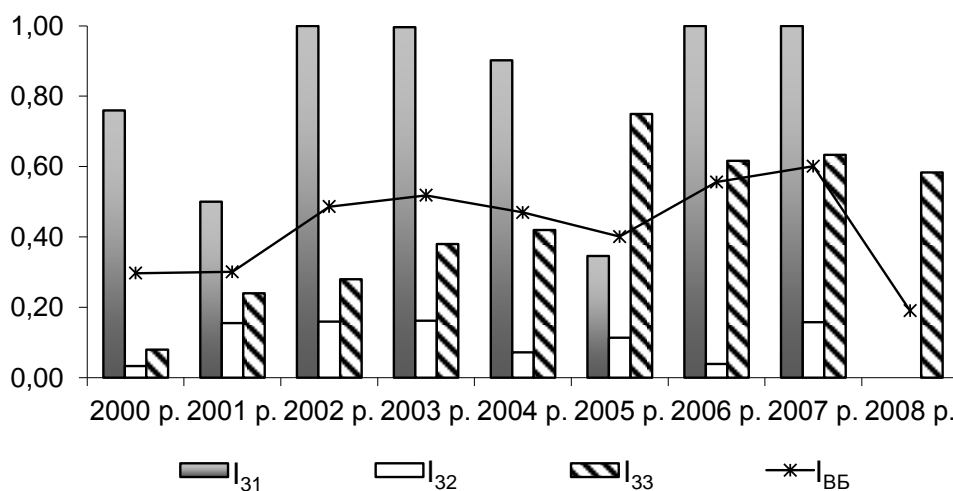

Рис. 3.9. Динаміка показників валютної безпеки та її індикатора за роками

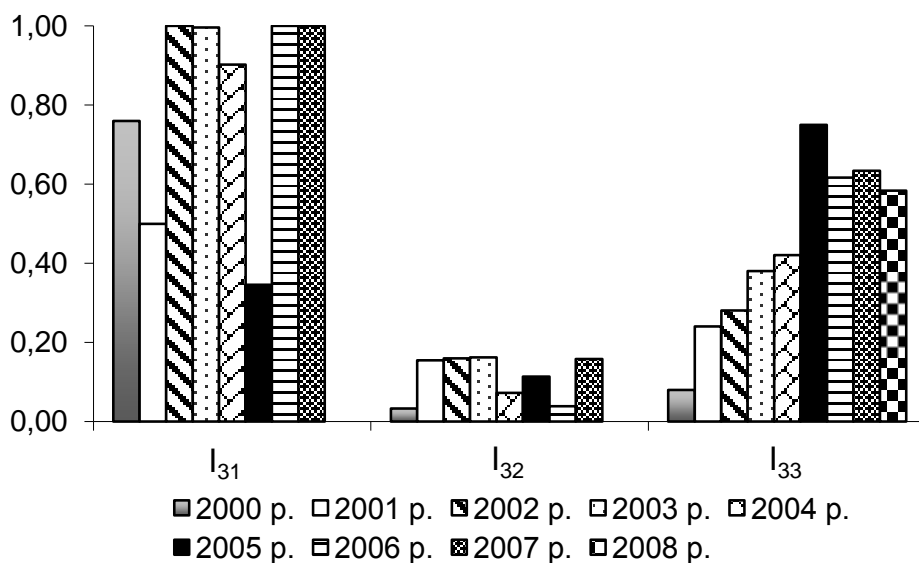

Рис. 3.10. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора валютної безпеки

Як видно з рис. 3.9, динаміка індикатора валютної безпеки продовж аналізованого періоду відзначалась коливальним характером з тенденцією до збільшення – з 0,30 у 2000 р. до 0,60 у 2007 р., і значним падінням у 2008 р. до рівня 0,19. Виключно позитивна тенденція спостерігалася у період з 2000 до 2003 рр. та 2006 – 2007 рр., чому сприяло зростання практично усіх показників цього індикатора.

Погіршення рівня валютної безпеки у 2004 та у 2005 рр. було викликано, в основному, збільшенням величини доларизації економіки. Так, якщо у 2003 р. співвідношення обсягу депозитів в іноземній валюті та загального обсягу депозитів становило 31,91 %, то у наступні роки цей показник збільшився до 36,40; 34,31 і 38,07 % відповідно у 2004 – 2006 рр. та 44,08 % – у 2008 р. (див. табл. Е.2.1). Так, за умови підвищення рівня доларизації економіки, відбувається зниження маси національної валюти в обігу, підвищення кредитних ризиків, вірогідності загрози неплатежів та банкрутств промислових підприємств.

Стримати в 2005 р. погіршення стану валютної безпеки (індикатор валютної безпеки ($I_{\text{ВБ}}$) дорівнював 0,40 – див. табл. Е.2.2) вдалося завдяки підвищенню обсягу валових міжнародних резервів України, які збільшилися відносно 2004 р. на 58 % і становили 4,5 місяця імпорту проти 2,6 у 2004 р. (див. табл. Е.2.1), що й привело до зростання відповідного індикатора (I_{33}) (див. рис. 3.10).

Достатність валютних резервів є однією з умов створення сприятливого зовнішнього середовища промислових підприємств, оскільки є дієвими інструментами держави щодо стабілізації грошового обігу, проведення міжнародних розрахунків та обслуговування державного зовнішнього боргу [15, с. 173].

Зростання коливань офіційного курсу гривні до долара США підвищує залежність усієї економіки держави та перш за все викликає збільшення рівня інфляції, оскільки безпосередньо впливає на обсяги імпорту та експорту країни.

Вагомим джерелом загострення небезпечних явищ у зовнішньому середовищі функціонування промислових підприємств є стан боргової безпеки держави. Графічне зображення динаміки показників боргової складової та її індикатора ($I_{\text{ВБ}}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора боргової складової подано на рис. 3.11 та 3.12 відповідно.

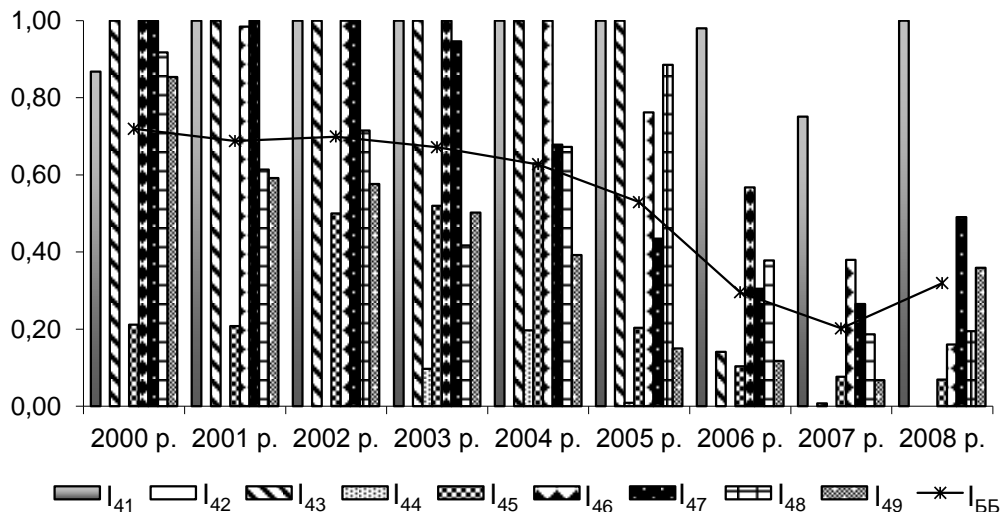

Рис. 3.11. Динаміка показників боргової безпеки та її індикатора за роками

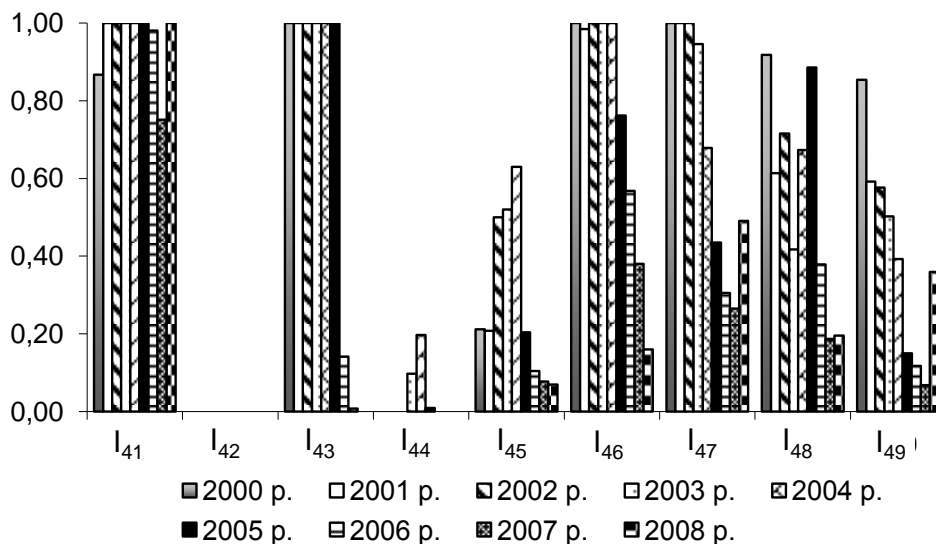

Рис. 3.12. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора боргової безпеки

Як видно з рис. 3.11, продовж аналізованого періоду стан боргової безпеки характеризується негативною тенденцією. Відповідно рівень індикатора I_{ББ} зменшився із задовільного (значення індикатора у 2000 р. становило 0,72) до рівня нижче середнього (значення індикатора у 2008 р. становило 0,32) – див. табл. Е.2.2. Прискорене падіння цього індикатора спостерігається починаючи з 2005 р.

Слід відзначити, що практично усі роки співвідношення загального обсягу державного боргу і ВВП знаходилось у межах оптимального рівня (при нормативі $\leq 55\%$ значення цього показника становило 45,3; 36,5; 33,5;

29,0; 24,7; 17,7; 14,8; 12,51 і 19,90 % відповідно за 2000 – 2008 рр. – див. табл. Е.2.1), а співвідношення загального обсягу зовнішнього боргу і ВВП знаходилось за межами навіть його мінімального можливого значення (при нормативі $\leq 25\%$, значення цього показника становило 61,1; 53,6; 51,1; 47,5; 47,2; 45,8; 50,6; 57,6 і 56,7 % відповідно за 2000 – 2008 рр. – див. табл. Е.2.1).

Значний негативний вплив на зниження рівня індикатора боргової безпеки протягом аналізованого періоду здійснювала група показників, що характеризує обсяг внутрішнього боргу (I_{47}), обсяг платежів з обслуговування зовнішнього (I_{46}) та внутрішнього (I_{48}) боргів, а також обсяг заборгованості уряду за державними цінними паперами (I_{49}) (див. рис. 3.12). Погіршення ситуації у 2007 – 2008 рр. пов'язано із значним зростанням заборгованості банківського (на 16,3 млрд дол. США) та інших секторів економіки (на 15,0 млрд дол. США). Так, якщо обсяг валового зовнішнього боргу України на 01.01.2009 р. становив 103,2 млрд дол. США (56,7 % від ВВП), то упродовж 2008 р. він збільшився на 21 млрд дол. США (25,6 %) проти 14,7 млрд дол. США (37 %) у 2007 р. [243].

Зростання загального обсягу державного боргу та перевищення критичного рівня є значною загрозою функціонування промислових підприємств, оскільки унеможлиблює виконання державою своїх функцій у повному обсязі, падіння інвестиційної привабливості та вилучення значного обсягу коштів з реального сектору на його обслуговування.

Отже, незважаючи на те, що індикатор співвідношення загального обсягу державного боргу і ВВП упродовж 2000 – 2008 рр. дістає свого оптимального значення, політика обслуговування боргу спричиняє загрози щодо спроможності держави захистити свої інтереси у сфері боргової безпеки.

Неефективність використання залучених із зовнішніх та внутрішніх джерел позик призводить лише до загострення ситуації, оскільки не створюються сприятливі для вирішення поточних проблем промислових підприємств умови: залучені кошти не використовуються як інвестиційні або кредитні ресурси, тобто не спрямовуються у реальний сектор, а у більшості випадків використовуються на погашення попереднього боргу.

Відзначимо, що в умовах браку коштів, розвиненість та високий рівень безпеки фінансового ринку є однією з головних зовнішніх запорок ефективного функціонування промислових підприємств, оскільки означений ринок є дієвим інструментом акумулювання та перерозподілу внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів.

Одним з елементів сектору фінансового ринку є страховий ринок, безпека якого також здійснює певний вплив (ваговий коефіцієнт цієї складової становить лише 0,06 [228]) на інтегральний індикатор фінансової безпеки держави та функціонування підприємств.

Графічне зображення динаміки показників безпеки страхового ринку та її індикатора (I_{CB}) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора безпеки страхового ринку подано на рис. 3.13 та 3.14 відповідно.

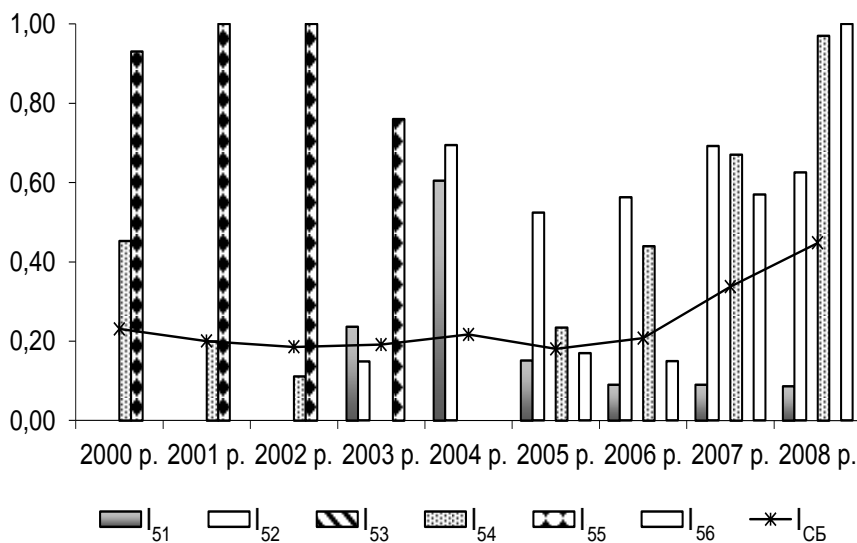

Рис. 3.13. Динаміка показників безпеки страхового ринку та її індикатора за роками

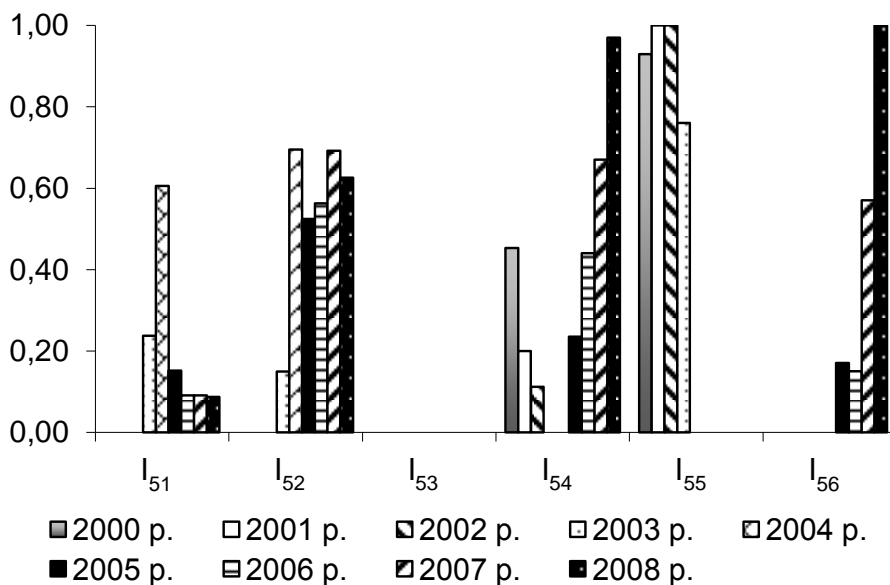

Рис. 3.14. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора безпеки страхового ринку

Як видно із даних табл. Е.2.2 та рис. 3.13, стан безпеки страхового ринку України, незважаючи на позитивну динаміку, ще й досі знаходиться на незадовільному рівні: значення його індикатора упродовж 2000 – 2008 рр. становить 0,23; 0,20; 0,19; 0,19; 0,22; 0,18; 0,21; 0,34 і 0,45 відповідно за роками, що свідчить про недостатню розвиненість страхового ринку та існування певних проблем щодо приближення його до європейських стандартів. Зауважимо, що значних коливань індикатора не відстежується, що тільки підтверджує відсутність стратегії подолання перешкод щодо розвитку страхового ринку, а отже й створення сприятливих умов взаємодії з промисловими підприємствами, про що свідчить падіння показника проникнення страхування з 5,63 % у 2004 р. до 2,52 % у 2008 р. внаслідок відсутності необхідних страхових продуктів, що матимуть попит у промислових підприємств, з одного боку, а з іншого – неможливість страховиками брати на страхування великі за обсягом ризику та забезпечення надійного захисту.

Окрім структурних проблем стратегічного значення, як-то низька капіталізація страхових компаній, значна частина псевдострахування, використання схем перестрахування для виведення капіталу з країни, актуальним залишається питання довіри до страхування життя (частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій дорівнює 0,0; 1,13; 0,50; 0,80; 0,96; 2,5; 3,3; 4,35 і 4,56 % відповідно за 2000 – 2008 рр. при нормативному значенні ≥ 30 % – див. табл. Е.2.1). А отже і відповідний індикатор упродовж аналізованого періоду дорівнював нулю (див. рис. 3.13) і не мав позитивного впливу на динаміку індикатора безпеки страхового ринку.

Зазначені фактори не дозволяють страховикам акумулювати значні обсяги коштів, які б були вагомим інвестиційним ресурсом реальному сектору у довгостроковій перспективі. Крім того, у сьогоденних умовах функціонування промислові підприємства як об'єкт інвестиційних інтересів не є достатньо привабливим унаслідок неефективності їх діяльності.

Тенденцію зниження стану безпеки страхового ринку у 2000 – 2003 рр. було підтримано падінням рівня страхових виплат (19,06; 13,99; 12,23 і 9,42 % відповідно за роками при нормативі ≥ 30 %) та збільшенням частки премій, що належить перестраховикам нерезидентам (24,3; 25,9; 29,7 і 34,8 % відповідно за роками при нормативі ≤ 25 %) (див. табл. Е.2.1).

Значна позитивна тенденція індикатора безпеки страхового ринку, яка відслідковується упродовж 2006 – 2008 рр. (0,21; 0,34 і 0,45 відповідно за роками – див. табл. Е.2.2) пояснюється тим, що обсяг валових страхових премій за аналізований період демонстрував стійку тенденцію до зростання. Також позитивною тенденцією страхового ринку України 2006 – 2008 рр. є підвищення активності іноземного капіталу, що відобразилось у збільшенні частки сукупного обсягу статутного капіталу страхових компаній, які належать нерезидентам. Це сприяло збільшенню відповідного індикатора від нульового значення у 2000 – 2004 рр. до 0,57 і 1,00 % відповідно у 2007 – 2008 рр.

Таким чином, незважаючи на незначну вагу аналізованої складової фінансової безпеки України, що характеризує безпеку страхового ринку, стан якої залишається небезпечним, необхідно приділяти акцентованій уваги вирішенню проблем, що перешкоджають її розвитку, а, отже, здійснюють негативний вплив, тобто не сприяють зміцненню потенціалу як України, так і підприємств щодо захисту своїх фінансових інтересів. Недостатня кількість та низька якість страхових продуктів і послуг, з одного боку, та значні ризики неплатежів і банкрутств промислових підприємств – головна перешкода їх ефективної взаємодії, а отже й відсутності механізму захисту інтересів промислових підприємств.

Шостою за значущістю складовою фінансової безпеки держави є безпека фондового ринку. Головною причиною неузгодженості інтересів промислових підприємств та цього сегменту фінансового ринку є недостатній розвиток останнього і внаслідок цього значний рівень недовіри з боку реального сектору, що у свою чергу стримує можливість його ефективного функціонування. Графічне зображення динаміки показників безпеки фондового ринку та її індикатора ($I_{\text{ФБ}}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора безпеки фондового ринку подано на рис. 3.15 та 3.16 відповідно.

Як видно з рис. 3.15, також як і страхового ринку, стан безпеки фондового ринку характеризується коливальною тенденцією упродовж всього аналізованого періоду (значення її індикатора становить 0,00; 0,01; 0,22; 0,20; 0,24; 0,40; 0,19; 0,42 і 0,26 відповідно за роками – див. табл. Е.2.2).

Слід відзначити, що зазначена динаміка ґрунтувалася на нестійкій тенденції показника відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акції до ВВП (27,3; 33,5; 36,0; 37,1; 40,0; 34,5; 36,0; 34,67 і 30,69 %

відповідно за роками – див. табл. Е.2.1) та дохідності облігацій внутрішньої державної позики (20,5; 15,7; 10,8; 9,8; 11,2; 7,3; 9,3; 6,71 і 11,86 % відповідно за роками – див. табл. Е.2.1).

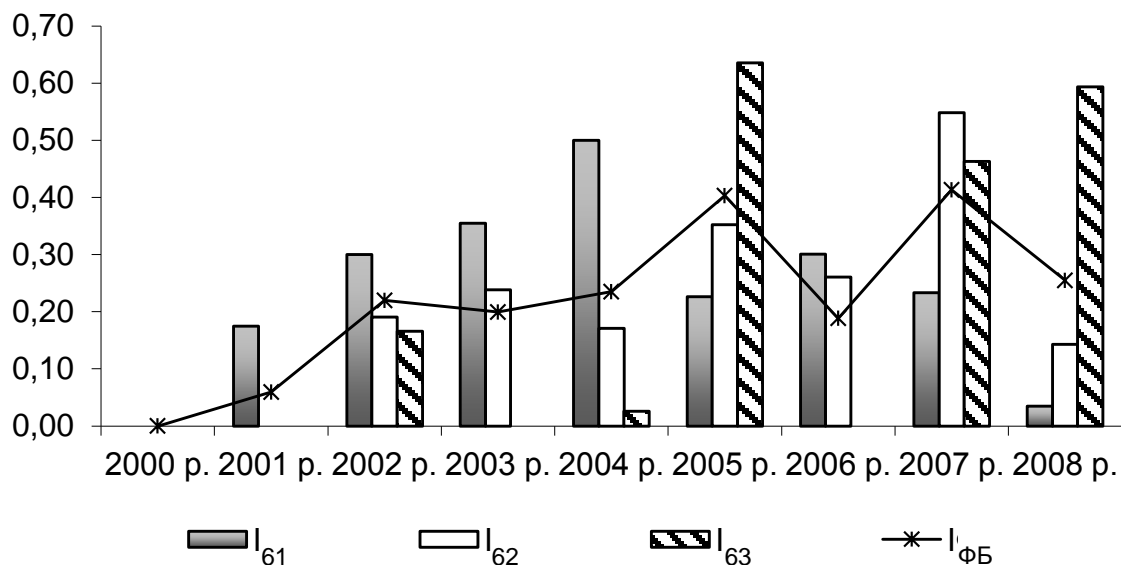

Рис. 3.15. Динаміка показників безпеки фондового ринку та її індикатора за роками

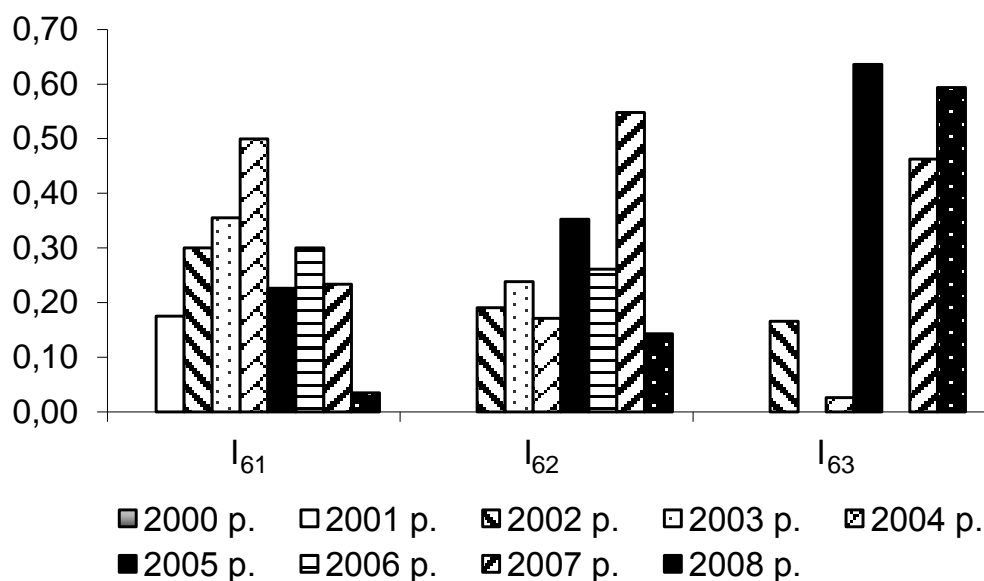

Рис. 3.16. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора безпеки фондового ринку

Серед чинників низької капіталізації фондового ринку України О. Барановський зазначає такі: мала «глибина» фондового ринку, незначна кількість підприємств-емітентів акцій, неготовність вітчизняного ринку

залучати інвестиції шляхом публічного розміщення акцій, відсутність масового перерозподілу активів у промисловості, несприятливий інвестиційний та підприємницький клімат та ін. [15, с. 657]. Коливання доходності державних цінних паперів звужує інвестиційні можливості підприємств через штучний перерозподіл фінансових ресурсів.

Таким чином, тенденція зростання амплітуди коливання інтегрального індикатора безпеки фондового ринку відбиває зниження безпечності його стану внаслідок нестабільності розвитку. Це також підтверджується коливаннями інтегрального індикатора фондового ринку, який визначає макроекономічну ситуацію тенденцій його розвитку: його значення складало 1,46; 2,65; 3,83; 3,64; 7,33 і 6,97 відповідно за 2003 – 2008 рр. [244].

Зауважимо, що зниження інтегрального індикатора фондового ринку у 2006 та 2008 рр. знайшло відображення у зниженні індикатора безпеки фондового ринку з 0,40 у 2005 р. до 0,19 у 2006 р. і з 0,42 у 2007 р. до 0,26 у 2008 р. Однак, незважаючи на загальну позитивну тенденцію, досягнутий рівень індикатора безпеки фондового ринку не можна вважати достатнім, оскільки він й досі залишається нижче за середній та є занадто чутливим до зміни умов функціонування економічних агентів.

Ураховуючи вищенаведене зазначимо, що на сьогодні відсутнім є тісний ефективний взаємозв'язок між реальним сектором та фондовим ринком, а отже промислові підприємства фактично не мають доступу до залучення фінансових ресурсів унаслідок значних недоліків законодавчої бази, вузького кола фінансових інструментів, незахищеності прав інвесторів та ін. Усе це свідчить про неможливість ефективної реалізації фінансових інтересів суб'єктів фінансового та реального секторів, а отже їх взаємодія у більшості випадків є лише джерелом виникнення додаткових загроз та спотворення системи фінансових відносин між ними.

Вагомий внесок у розвиток фінансових відносин між державою та підприємством робить її банківський сектор, а тому банківська безпека посідає одне з найвагоміших місць серед складових фінансової безпеки України та має значний вплив на фінансову безпеку промислових підприємств.

Графічне зображення динаміки показників банківської безпеки та її індикатора ($I_{\text{БанкБ}}$) за роками і внутрішньорічна динаміка показників індикатора банківської безпеки подано на рис. 3.17 та 3.18 відповідно.

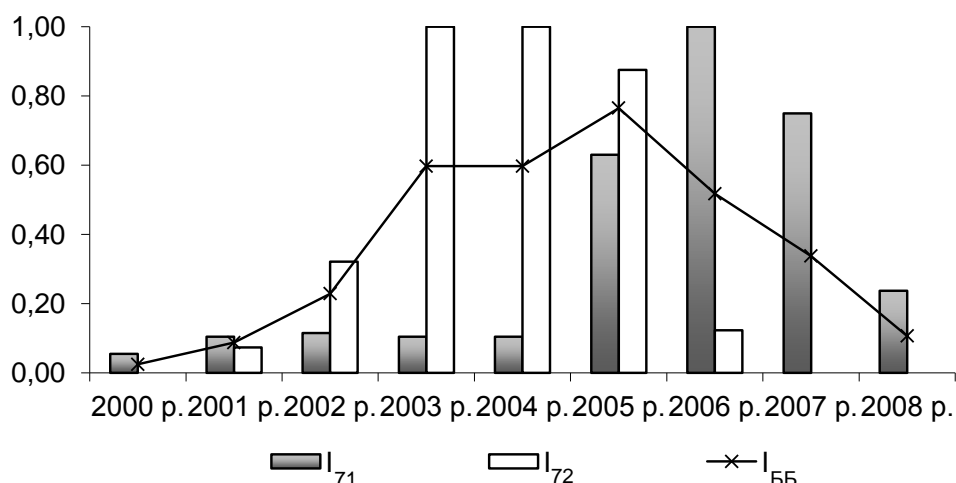

Рис. 3.17. Динаміка показників банківської безпеки та її індикатора за роками

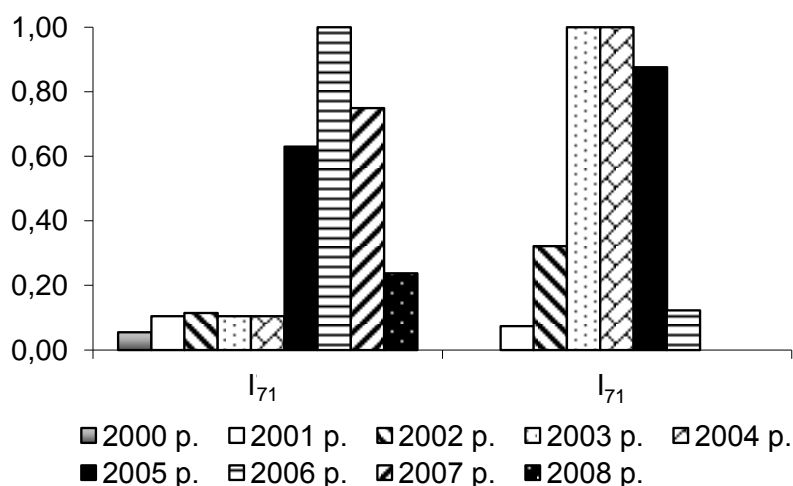

Рис. 3.18. Внутрішньорічна динаміка показників індикатора банківської безпеки

Як видно з рис. 3.17, динаміка стану банківської безпеки характеризується тенденцією стрімкого зростання упродовж 2000 – 2005 рр. (індикатор банківської безпеки становив 0,02; 0,09; 0,23; 0,60; 0,60 і 0,77 відповідно за роками – див. табл. Е.2.2) та падінням на 0,66 пунктів у 2008 р., що є закономірним в умовах розгортання світової фінансової кризи. З огляду на склад показників, які характеризують безпеку банківського сектору, слід відзначити, що така тенденція визначалась зростанням обсягу кредитування банками реального сектору економіки упродовж 2000 – 2004 рр. (індикатор становить 0,00; 0,07; 0,32; 1,00 та 1,00 відповідно за роками – див. табл. Е.2.2).

Подальше його зниження у 2005 – 2006 рр. до рівня 0,88 і 0,21 відповідно, передусім, зумовлено переспрямованістю кредитних ресурсів з реального у споживчий сектор економіки.

Падіння ліквідності банків, дефіцит довгострокових фінансових ресурсів та інші наслідки занепаду банківського сектору призвели до нульових значень зазначеного індикатора у 2007 – 2008 рр.

Слід підкреслити й тенденцію сталого зростання показника частки іноземного капіталу у загальному обсязі капіталу банків, яка становила відповідно за роками 11,1; 12,1; 12,3; 12,1; 12,1; 21,3; 27,6; 35,0 і 40,5 % (див. табл. Е.2.1).

Згідно з характеристичними значеннями, що запропоновано у методиці, згаданий показник має набувати свого оптимального рівня у межах від 25 до 35 % [228], що й відбулося у 2006 р., коли індикатор (I_{71}) досягнув одиниці (див. рис. 3.18). З огляду на існуючі оптимальні норми, зауважимо, що слід мати на увазі як позитивні, так й негативні сторони присутності іноземного капіталу у банківській сфері. Попри позитивних надбань, що полягають у зниженні відсоткових ставок, розширенні банківських послуг і підвищенні їх якості та зростанні міжнародного фінансового рейтингу України, водночас виникають загрози не тільки для банківської системи, а й для фінансової безпеки держави в цілому. Як зазначає В. Геєць [240], найбільш небезпечними серед них є такі:

структурні ризики «залежного розвитку» (один із проявів такого виду ризику можна було спостерігати вже у 2005 – 2008 рр., коли занадто висока соціальна спрямованість бюджету, з одного боку, призвела до «вимивання» обігових коштів з економіки, а з іншого, підвищення рівня присутності іноземного банківського капіталу не сприяло збільшенню обсягу кредитування інноваційного розвитку промислового сектору, оскільки банки з іноземним капіталом зазвичай інвестують високоприбуткові галузі країн із значним рівнем безпеки. Як видно з табл. Е.2.2, при стрімкому зростанні індикатора (I_{71}) з 0,11 у 2004 р. до 0,63 у 2005 р. та 1,00 у 2006 р. індикатор обсягу кредитування банками реального сектору економіки знизився з 1,00 у 2004 р. до 0,88 у 2005 р. та 0,12 у 2006 р.;

«обвальна» глобалізація національної господарської системи та втрата економічного суверенітету;

неконтрольований відплив капіталу та фінансових ресурсів, який може базуватися на перевищенні фінансової потужності іноземних банків над вітчизняними, що при недостатньому контролі з боку НБУ може

призвести до неможливості змінювати пропозицію грошей через грошовий мультиплікатор пропорційно до частки іноземних філій в активах банків.

Отже, рівень безпеки банківської системи України, незважаючи на позитивну тенденцію, є недостатнім. Зазначимо, що внаслідок розповсюдження фінансової кризи та в результаті виникнення значних проблем у банківському секторі, що пов'язані з падінням ліквідності, дефіцитом довгострокових фінансових ресурсів, великим рівнем зовнішнього боргового навантаження і зростанням частки проблемних кредитів, браком внутрішніх джерел капіталізації і зростаючою присутністю іноземного капіталу [16], рівень його безпеки зазнав значного падіння (з 0,34 у 2007 р. до 0,11 у 2008 р. – див. табл. Е.2.2). За таких умов значною перешкодою для промислових підприємств є висока вартість кредитних ресурсів, надання переваги галузям, які забезпечують своєчасне повернення кредитів та високу дохідність операцій, що унеможлиблює використання й цього джерела залучення додаткових коштів.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна зробити висновок, що динаміка усіх складових фінансової безпеки держави та показників, які їх визначають, свідчать про достатню небезпечність сучасного стану фінансової безпеки макрорівня, а отже фінансові відносини промислових підприємств із зовнішнім середовищем характеризуються певною сукупністю загроз, що знижують їх спроможність до захисту фінансових інтересів.

З метою найбільш вагомих загроз було проведено кореляційний аналіз ступеня впливу кожної зі складових фінансової безпеки держави на функціонування промислових підприємств. Так, у більшості з досліджуваних суб'єктів реального сектору найбільш уразливою є складова, що характеризує структуру джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал, головні загрози якій надходять зі страхового, фондового та банківського секторів, а також боргової політики держави. Крім того, значного впливу зазнають і складові, що характеризують інвестиційну стратегію та стратегію поточного фінансування. Зазначене свідчить про те, що головною перешкодою ефективного функціонування промислових підприємств є брак коштів, а зовнішнє середовище не тільки не сприяє їх залученню, а навпаки спричиняє певну сукупність загроз унаслідок низького рівня безпеки секторів фінансових ринків та низької результативності їх взаємовідносин.

Таким чином, важливим є досягнення саме узгодженого розвитку кожної складової, що дозволяє реалізовувати системну та ефективну політику вирішення ключових проблем розвитку як держави, так і регіональних суб'єктів фінансових відносин, аналіз рівня фінансової безпеки яких подано у підрозділі 3.4 з метою виявлення джерел виникнення загроз фінансовій безпеці промислових підприємств на мезорівні.

3.4. Визначення загроз мезорівня фінансовій безпеці підприємства

Упродовж останніх років, в умовах, коли кризові явища набувають все більшого загострення, особливої уваги потребують питання відносин між державою та регіонами і впливу їх взаємодії на діяльність підприємств. Проблема забезпечення ефективної державної політики на мезорівні залишається одним з головних завдань Уряду країни, що підтверджується і законодавчими актами останніх років [224; 226], які наголошують на стихійності, неврегульованості державної політики та політики органів місцевого самоврядування, а також значній диференціації розвитку і ступеня захисту інтересів регіонів та є одним із впливових факторів на умови функціонування кожного окремого суб'єкта господарювання та економіки України загалом. З огляду на зазначене та з урахуванням завдань дослідження доцільно провести аналіз стану фінансової безпеки регіонів України та визначити головні причини виникнення загроз фінансовій безпеці промислових підприємств внаслідок порушення ієрархічної системи фінансових відносин у їх взаємодії.

Погоджуючись з думкою В. Керецмана [246], під регіоном будемо розуміти адміністративну одиницю субнаціонального рівня, яка має чітко визначені кордони, знаходиться в ієрархічній системі державного управління, на неї поширюється дія одного кола нормативно-правових актів (області України, Автономна Республіка Крим). Відзначимо, що фінансова безпека на рівні регіону, як окремий об'єкт, є найменш дослідженою частиною загальних питань управління фінансовою безпекою, а у сучасній науковій думці існує незначна кількість праць, присвячених вивченню зазначеного поняття [116; 153; 169; 170].

Так, М. Медвідь [116, с. 3] під фінансовою безпекою регіону розуміє такий стан економічного розвитку регіону, що характеризується необхідними фінансовими ресурсами для забезпечення виконання функцій

фінансової системи стосовно захисту його фінансових інтересів, попередження фінансових загроз та небезпек, з метою ефективного функціонування економіки регіону в цілому.

У роботах [169, с. 113; 170, с. 106] автори, наголошуючи на особливій ролі фінансово-кредитної сфери в економічному розвитку України, ототожнюють поняття «фінансова безпека» і «безпека фінансово-кредитної сфери» та звертають увагу на необхідність розвитку організаційних засад її забезпечення на регіональному рівні. Проте власного тлумачення досліджуваного поняття як об'єкта управління автори не надають.

Перевагами володіння фінансовими ресурсами характеризують фінансову складову економічної безпеки регіону (ЕБР) В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова та інші у праці [122, с. 84–122], в якій вони розглядають економічну безпеку як трирівневу систему (держава, регіон, підприємство) та виокремлюють регіональну підсистему національної економічної безпеки регіону та ЕБР як самостійну економічну систему. Як самостійне економічне поняття фінансова безпека регіону в роботі не досліджувалась.

Ґрунтуючись на тому, що фінансова система регіону є структурним елементом (формує сфери та ланки) загальнодержавної фінансової системи, під фінансовою безпекою регіону, на думку авторів, слід розуміти такий стан її складових, що характеризує стійкість суб'єктів мезорівневих фінансових відносин до внутрішніх і зовнішніх загроз як підґрунтя їх здатності щодо реалізації своїх фінансових інтересів.

Беручи до уваги структурну побудову фінансової системи, доцільно виокремити такі складові фінансової безпеки регіону:

бюджетну – як таку, що відображає ефективність функціонування сфери державних фінансів регіону;

інвестиційну та складову ефективності підприємницької діяльності – як такі, що відображують результативність функціонування сфери фінансів господарюючих суб'єктів регіону з огляду на їх здатність до формування фінансових ресурсів;

складову відкритості фінансової системи регіону – як таку, що відображає вплив сфери фінансів господарюючих суб'єктів та міжнародних фінансів на розвиток регіону;

банківську – як таку, що, з одного боку, характеризує доступність кредитних ресурсів для суб'єктів сфер фінансової системи регіону, а з іншого – спроможність банківських установ до акумуляції фінансових ресурсів та їх ефективного використання.

Стосовно виокремлених складових фінансової безпеки регіону зауважимо, що певні науковці наголошують на значній ролі бюджетної складової як у контексті фінансової безпеки держави і регіону, так і впливу на діяльність підприємств реального сектору [64, с. 45; 82, с. 151; 169, с. 115;].

Так, Н. Дюженкова зазначає, що фінансова складова економічної безпеки регіону визначається, перш за все, стійкістю її бюджетної системи, спроможністю забезпечити соціально-економічну сталість та розвиток регіону [64, с. 45]. Схожої думки дотримується й Б. Карпінський, який визначальними чинниками вважає величини доходу та витрат місцевих бюджетів, що припадають на одного мешканця досліджуваної території [82, с. 151]. З огляду на це, бюджетна складова містить найбільшу кількість первісних показників, які характеризують тенденції її зміни, а отже й можливості визначення загроз, що надходять від неї.

Оскільки одним із факторів, що визначають спроможність промислового підприємства реалізовувати фінансові інтереси, є сприятливий інвестиційний клімат у відповідному регіоні, то доцільно погодитися з думкою авторів роботи [58, с. 34], що сповільнення інвестиційної активності як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів, є причиною виникнення ризиків, а отже й погіршення стану їх фінансової безпеки.

Слід зауважити, що якість відносин між банківськими установами та господарюючими одиницями є впливовим чинником щодо рівня їх фінансової безпеки, оскільки, як зазначено у роботі [232], банківський кредит – це невід’ємний елемент ринкового господарства, який безпосередньо впливає на процеси відтворення на макро- і мезорівнях та рівні окремого підприємства.

Щодо страхової складової, то у первинних розрахунках її було використано, проте значна нерівномірність розвитку страхування у регіональному розрізі та відсутність безперервного динамічного ряду відповідної статистичної інформації не дозволяють її врахувати при аналізі мезорівневих тенденцій стану фінансової безпеки. Складова ж фондового ринку не є впливовою на досліджуваному рівні фінансових відносин і, до того ж, має найменшу значущість серед складових фінансової безпеки держави та, як свідчить результат попереднього аналізу (див. підрозділ 1.1), станом на 2008 р. залишається на рівні нижче за середній. Усі названі фактори й зумовили недоцільність її урахування при оцінюванні стану фінансової безпеки регіонів України.

Проте варто відзначити, що нерівномірність розвитку означених секторів на мезорівні створює значні перешкоди та є джерелом виникнення значних загроз, оскільки підприємства позбавлені можливостей реалізації певної сукупності власних інтересів через відсутність урахування особливостей їх функціонування у певному регіоні.

Вибір методичного підходу, що застосовується у роботі для оцінювання рівня фінансової безпеки регіонів України, базується на аналізі поглядів таких учених, як І. Благун [22], Н. Вавдіюк [31], В. Геєць [122], З. Герасимчук [39], Б. Данилишин [18], М. Долішній [161], Н. Дюженкова [64], Я. Жаліло [70], В. Загорський [73], Б. Карпінський [82], М. Кизим [122; 213], Т. Клебанова [122; 152], С. Лукін [107], В. Максимов [109], М. Медвідь [116], Л. Піддубна [136], В. Пономаренко [152], О. Раєвнева [156], Б. Суховірський [179], О. Татаркін [179], О. Тищенко [213], К. Фісун [195], праці яких присвячено вивченню різноманітних сторін функціонування регіону як елемента економічної системи держави. Незважаючи на відмінності в об'єктах дослідження зазначених авторів (державне регулювання [161; 162; 179], інвестиційна політика [18], економічний потенціал [73; 107; 152; 171; 213], конкурентоспроможність [136], соціально-економічний розвиток [31; 39; 156; 179; 195], економічна [31; 41; 122; 152] і фінансова безпека [116; 153; 169; 170] та ін.) і використання різних первинних характеристик, у підґрунті методичних підходів до визначення результатуючих показників лежать принципи інтегрального оцінювання. При цьому як метод згортання первісних характеристик об'єкта дослідження у багатьох з них пропонується метод таксономії [22, с. 80, 81; 122, с. 99; 152, с. 92; 156, с. 86–92; 213, с. 61].

Слід відзначити, що оскільки складові фінансової безпеки регіону у кількісному виразі відображаються через систему часткових індикаторів, то застосування інтегрального індикатора її стану показника рівня розвитку дозволить, на думку авторів, більш структуровано, з одного боку, та всебічно – з іншого, діагностувати причини динаміки як рівня фінансової безпеки загалом, так її складових.

Основні етапи процесу інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки регіону, що базується на методі таксономії [137, с. 88–92], подано у додатку Ж.

Інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки регіону може змінюватися у діапазоні від 0 до 1, а отже й інтерпретувати його доцільно аналогічно до загального індикатора на рівні держави ($I_{\text{ФБД}}$).

Важливим є те, що для ґрунтовнішого визначення загроз промисловим підприємствам, що надходять від суб'єктів мезорівневих фінансових відносин, оцінювання стану захищеності фінансових інтересів має базуватися на прискіпливому відборі первісних показників. Так, вивчення найбільш значущих наукових публікацій та законодавчих актів [15, с. 95; 68, с. 56; 89; 128, с. 18–20; 225; 227; 264], присвячених дослідженню стану економічної безпеки та розвитку регіонів, дозволило виокремити первісні показники, що характеризують стан складових фінансової безпеки регіону та є сигналами щодо виникнення загроз ефективної взаємодії у трирівневій системі фінансових відносин. Їх перелік наведено у додатку 3.1.

Джерелами інформаційного забезпечення інтегрального оцінювання є дані Державного комітету статистики України, регіональних управлінь статистики, Національного банку України, Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України [76; 77; 172 – 176; 187; 233 – 235; 251; 261; 266].

Зробимо два зауваження щодо застосування вихідної інформації та особливостей застосування таксономічного методу для визначення рівня фінансової безпеки регіонів України:

1) як видно з додатка 3.1, вихідними даними є абсолютні та відносні показники, які мають різні одиниці виміру, що обґрунтовує доцільність проведення процедури їх стандартизації (див. додаток Ж);

2) як зазначають О. Раєвнева і Н. Голіяд, залежно від мети дослідження інформаційна база може формуватися або у часовому, або у порівняльному розрізі. У першому випадку визначаються тенденції розвитку регіонів у динаміці, у другому – місце кожного з регіонів України у загальній їх сукупності [156, с. 47]. Тому, з огляду на те, що у роботі вивчалася динаміка рівня фінансової безпеки кожного регіону еталонні значення (максимальне або мінімальне) обиралися за кожним регіоном окремо (це не стосується показників, що мають еталоном критеріальне значення).

Після реалізації всіх етапів використовуваної методики (див. додаток Ж) були отримані значення часткових та інтегрального індикаторів рівня фінансової безпеки регіонів у часовому розрізі, динаміку яких подано у додатку 3.2.

Для узагальненого оцінювання рівня фінансової безпеки регіонів України за аналізований період, представимо динаміку середніх за регіонами значень інтегрального індикатора ($I_{\text{ФБР}}$) у графічному вигляді, який представлено на рис. 3.19.

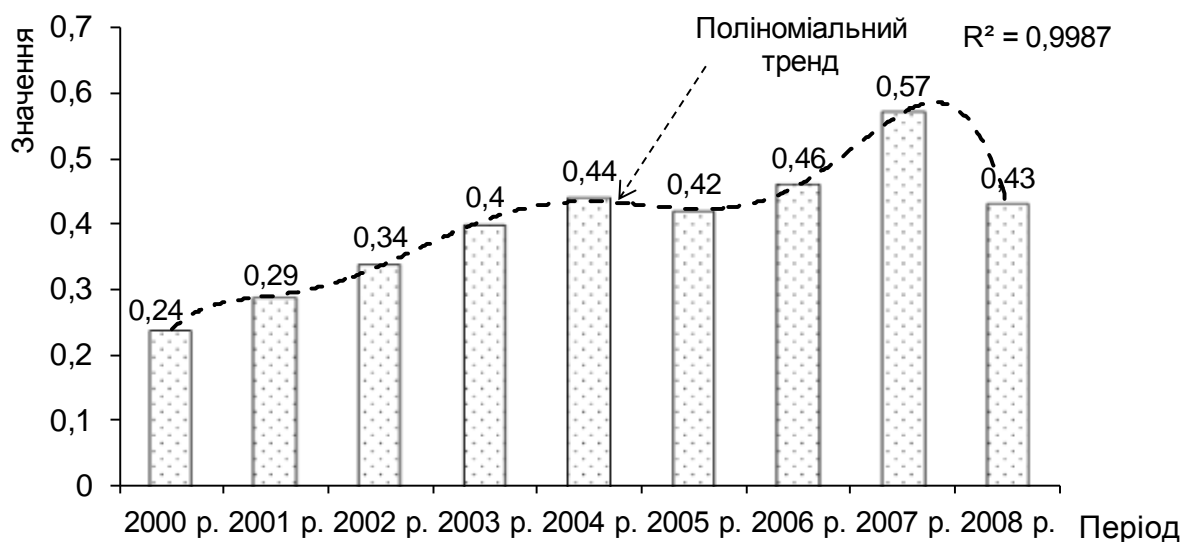

Рис. 3.19. Динаміка середньорегіонального значення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки регіонів України

Відзначимо, що середньорегіональний рівень фінансової безпеки може формуватися, з одного боку, близьким рівнем значень за регіонами, а з іншого – значним їх розкидом. Недостатня стабільність, розбалансованість та диспропорційність функціонування фінансово-економічної системи України зумовлює значну варіацію визначальних факторів впливу на стан їх фінансової безпеки, а отже й відмінності у спроможності суб'єктів мезорівня до захисту власних фінансових інтересів та джерел загроз, що впливають на функціонування промислових підприємств. Підтвердженням цього є представлена на рис. 3.19 та даними табл. 3.2.6 динаміка рівня фінансової безпеки регіонів України, який упродовж досліджуваного періоду характеризується коливальною тенденцією з різким його зниженням у 2008 р.

Особливістю тренду динаміки стану фінансової безпеки регіонів України є наочне виокремлення трьох періодів: 2000 – 2004 рр., коли практично усі регіони характеризуються зростанням, 2005 р. – коли більше третини регіонів (дев'ять з 25 досліджуваних: Донецька, Закарпатська, Кіровоградська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська) зазнають падіння аналізованого індикатора, а інші зберігали його значення майже на тому ж рівні (окрім Дніпропетровської області, яка покращила значення індикатора з 0,41 до 0,51) та 2008 р. – коли після покращення рівня фінансової безпеки спостерігається його різке падіння (окрім Кіровоградської області) (див. табл. 3.2.6 та рис. 3.19). Графічне зображення динаміки інтегрального та часткових

індикаторів (бюджетної ($I_{БР}$), інвестиційної ($I_{ІНР}$) складових, складової ефективності підприємницької діяльності ($I_{ФРР}$), відкритості фінансової системи регіону ($I_{ВРР}$) та банківської ($I_{БКР}$)) рівня фінансової безпеки регіонів України подано у додатку 3.3.

Для з'ясування факторів, що визначали означену динаміку та спричинили виникнення загроз фінансовій безпеці підприємств, сформуємо таблицю, де за роками сірим кольором зображено часткові індикатори, які були найбільш значущими щодо зростання, падіння або утримання рівня фінансової безпеки регіону (табл. 3.3). Регіони у табл. 3.3 угруповано за ознакою динаміки досліджуваного індикатора: зростання (\uparrow), утримання значення (\leftrightarrow) та падіння (\downarrow).

Як видно із табл. 3.3, найменшим впливом на стан фінансової безпеки промислових підприємств у 2000 – 2004 рр. характеризуються її банківська та бюджетна складові мезорівня, і, навпаки, у з 2005 р. по 2007 р. їх динаміка у ряді регіонів відзначалася незначним покращенням.

Виходячи із методу розрахунку інтегрального індикатора це можна пояснити тим, що значення відповідних первісних показників упродовж цього періоду були значно нижчими за свої кращі (еталонні) величини, і навпаки, наближеними до них були значення більшості первісних показників інших складових. Це пояснення стосується й періоду з 2005 до 2008 рр.

Щодо банківської складової, то найбільш загальне пояснення хвилеподібної динаміки її впливу на стан фінансової безпеки промислових підприємств полягає у цілком об'єктивному факті, сутність якого концентрується, по-перше, стосовно 2000 – 2001 рр. – у ступені розвиненості банківської системи України, по-друге, стосовно 2002 – 2007 рр. – у механізмі її розвитку, та, по-третє, стосовно 2008 р. – у ступені захищеності від зовнішніх загроз.

Період 2000 – 2001 рр. характеризується незначною різноманітністю банківських послуг і недостатньою підтримкою економіки кредитними ресурсами при їх значному браку у промисловому секторі, що й визначало у цих роках найнижчі за увесь аналізований період середні за регіонами значення часткового індикатора банківської складової (табл. 3.2.6). Доцільно відзначити, що кількість самостійних регіональних банків суттєво не змінювалась ані у 2000 – 2001 рр., ані в інших роках, що аналізувалися.

Вплив часткових індикаторів фінансової безпеки регіонів України на динаміку її загального індикатора

Регіон (область)	2000 – 2004 рр.					2005 р.					2007 р.					2008 р.								
	Динаміка I _{ФБР}	Частковий індикатор					Динаміка I _{ФБР}	Частковий індикатор					Динаміка I _{ФБР}	Частковий індикатор					Динаміка I _{ФБР}	Частковий індикатор				
		I _{БР}	I _{ІНР}	I _{ФРР}	I _{ВРР}	I _{БКР}		I _{БР}	I _{ІНР}	I _{ФРР}	I _{ВРР}	I _{БКР}		I _{БР}	I _{ІНР}	I _{ФРР}	I _{ВРР}	I _{БКР}		I _{БР}	I _{ІНР}	I _{ФРР}	I _{ВРР}	I _{БКР}
Дніпропетровська	↑					↑					↑					↓								
АРК	↑					↔					↑					↓								
Вінницька	↑					↔					↑					↓								
Волинська	↓					↔					↑					↓								
Житомирська	↑					↔					↑					↓								
Запорізька	↑					↔					↑					↓								
Івано-Франківська	↑					↔					↑					↓								
Київська	↑					↔					↑					↓								
Луганська	↑					↔					↑					↓								
Львівська	↑					↔					↑					↓								
Миколаївська	↓					↔					↑					↓								
Полтавська	↑					↔					↑					↓								
Сумська	↑					↔					↑					↓								
Харківська	↑					↔					↑					↓								
Херсонська	↑					↔					↑					↓								
Чернівецька	↓					↔					↑					↓								
Донецька	↑					↓					↑					↓								
Закарпатська	↑					↓					↑					↓								
Кіровоградська	↑					↓					↑					↔								
Одеська	↑					↓					↑					↓								
Рівненська	↑					↓					↑					↓								
Тернопільська	↑					↓					↑					↓								
Хмельницька	↑					↓					↑					↓								
Черкаська	↑					↓					↑					↓								
Чернігівська	↑					↓					↑					↓								

Характерним для всіх регіонів України для періоду 2000 – 2001 рр. є зниження обсягу кредитів, наданих в економіку (рис. 3.20: номери регіонів відповідають їх нумерації у табл. 3.2.1). Тільки для Київської (регіон 10) та Кіровоградської (регіон 11) областей ця тенденція не підтверджувалася.

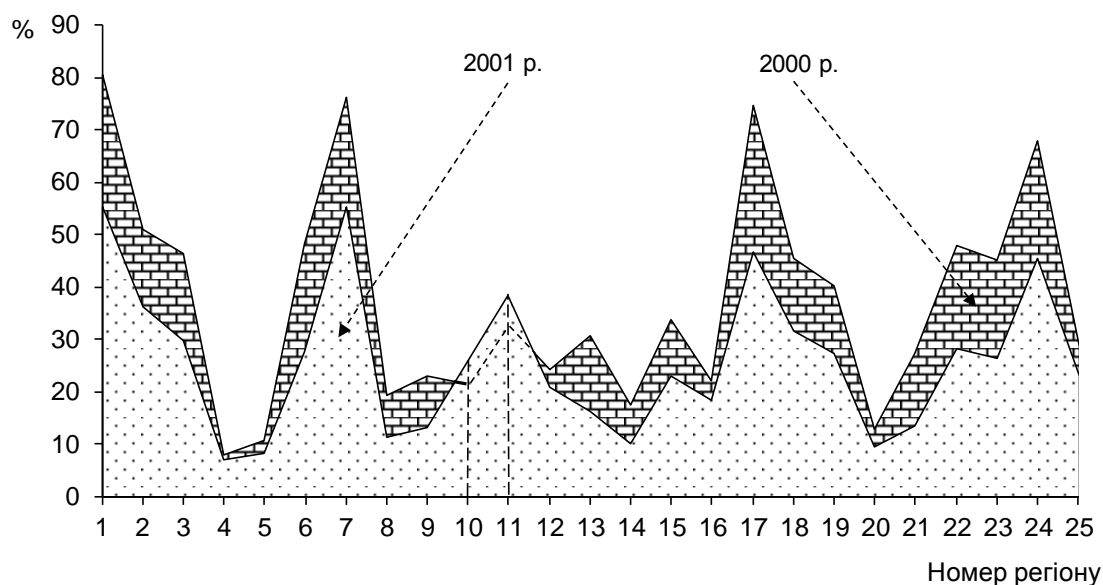

Рис. 3.20. Динаміка частки кредитування економіки у загальній кількості кредитних операцій банків регіону

Крім того, як видно з рис. 3.20, більший обсяг кредитних ресурсів, що вкладалися в економіку, є притаманним для регіонів із розвинутою туристично-торговельною інфраструктурою (АРК, Закарпатська, Рівненська та Чернівецька області – регіони 1, 7, 17 і 24 відповідно), а регіони промислового спрямування, типовими представниками яких є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Харківська та Херсонські області (регіони 4, 5, 14, 20 і 21 відповідно) відзначалися значеннями показника БК₄ на рівні, нижчому за 10 %. Визначена тенденція відбиває переважне спрямування кредитних ресурсів у сферу обігу, що є характерним для банківських систем, які знаходяться на початковій стадії свого розвитку.

У 2002 р. у всіх регіонах започатковується тенденція до зростання обсягу кредитування юридичних осіб, яка підтримується до 2004 р., та набуває занепаду в 2005 – 2008 рр.

При цьому, упродовж 2002 – 2008 рр. відбувається й збільшення питомої ваги довгострокових кредитів (для юридичних та фізичних осіб) у загальному обсязі кредитних операцій (первісний показник БК₃) на фоні

позитивної динаміки частки вкладів населення в обсязі пасивів банків (первісний показник BK_5), Це свідчить про те, що у 2002 – 2004 рр. банківська система України набуває якісних ознак у своєму розвитку. Проте у 2005 – 2008 рр. (з піком у 2007 р.) відбувається зміна структури кредитування (рис. 3.21), яка полягає у зміщенні акценту кредитних операцій з юридичних на фізичних осіб (у тактичному періоді споживче кредитування є достатньо виправданим інструментом), що за умови відсутності дієвих механізмів запобігання фінансових ризиків та зростання загроз зовнішнього середовища (нестабільна політична ситуація (2005 – 2008 рр.) і світова фінансова криза (2008 р.)) практично знищує здатність банківських установ та суб'єктів господарювання протистояти загрозам їх фінансової безпеки. Тобто мова йде про недостатню увагу агентів банківського сегменту фінансового ринку до стратегії свого розвитку, що й призвело у 2008 р. до позиціонування відповідної складової фінансової безпеки регіонів як найвпливовішої загрози суб'єктам фінансових відносин мікрорівня.

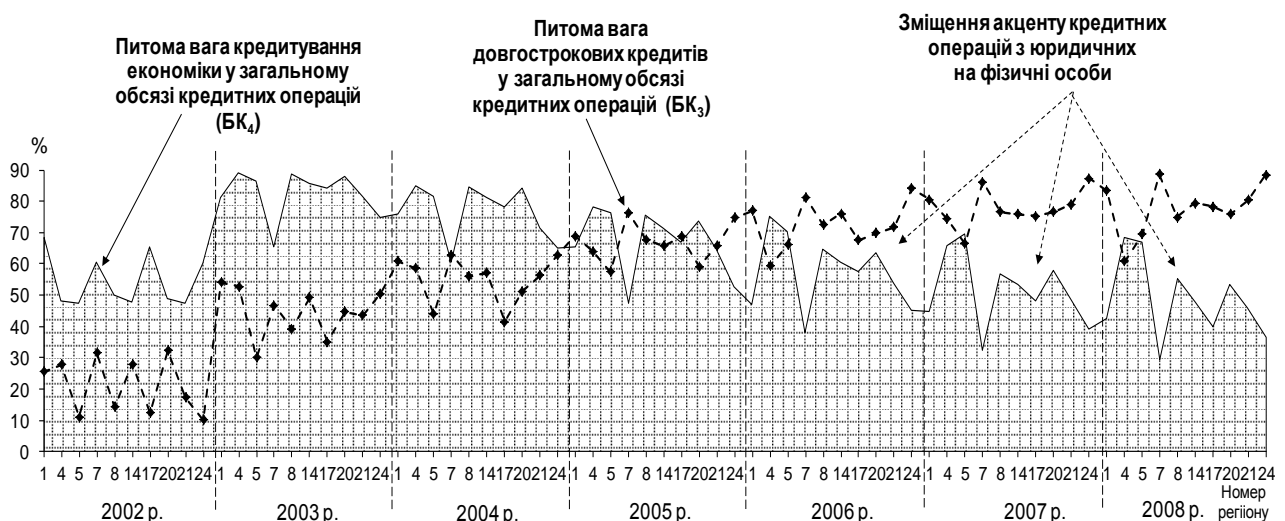

Рис. 3.21. Динаміка зміщення акценту банківських операцій з кредитування економіки на споживче кредитування

Отже, відсутність стратегії розвитку найбільш сформованого інституту фінансового ринку, яким є банківський ринок, може стати об'єктивним фактором посилення негативного впливу на стан та динаміку функціонування усіх суб'єктів фінансових відносин і перш за все фінансування розвитку промислових підприємств.

Для з'ясування, які ж із первісних характеристик часткового індикатора бюджетної складової фінансової безпеки регіонів зумовили означену вище тенденцію та з метою визначення актуальних загроз фінансовій безпеці промислових підприємств, побудуємо для показників $B_1 - B_{11}$ шахову матрицю, де під ризикою відображено кількість регіонів, для яких їх значення були нижчими за середні, а над ризикою – вищими за середні (рис. 3.22).

	B_1	B_2	B_3	B_4	B_5	B_6	B_7	B_8	B_9	B_{10}	B_{11}
2000 р.	0 25	4 21	22 3	0 25	0 25	14 11	20 5	25 0	0 25	12 13	17 8
2001 р.	0 25	23 2	14 11	0 25	0 25	24 1	16 9	24 1	0 25	11 14	20 5
2002 р.	0 25	9 16	17 8	0 25	0 25	25 0	25 0	25 0	0 25	18 6	24 1
2003 р.	0 25	18 7	16 9	0 25	0 25	24 1	24 1	25 0	0 25	1 24	20 5
2004 р.	0 25	19 6	11 14	0 25	0 25	4 21	0 25	2 23	23 2	11 14	21 4
2005 р.	1 24	22 3	9 16	4 21	3 22	0 25	0 25	0 25	25 0	3 22	7 18
2006 р.	25 0	2 23	6 19	25 0	25 0	1 24	5 20	0 25	24 1	6 19	7 18
2007 р.	25 0	9 16	6 19	25 0	25 0	3 22	9 16	1 24	24 1	20 5	8 17
2008 р.	8 17	13 12	7 18	25 0	25 0	0 25	8 17	0 25	24 1	12 13	0 25

Рис. 3.22. Шахова матриця розподілу значень $B_1 - B_{11}$ відносно їх середнього рівня

Як видно із рис. 3.22, упродовж 2000 – 2004 рр. для усіх 25 регіонів характерними є низькі значення показників обсягу ВРП у розрахунку на одну особу (B_1), середнього рівня доходів (B_4) та видатків (B_5) місцевого бюджету на одну особу наявного населення (без урахування міжбюджетних трансфертів) та відношення обсягу трансфертів із державного бюджету до доходів місцевого бюджету (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) (B_9) (окрім 2004 р.).

Слід зауважити, що у зазначені роки спостерігається перевищення показником індексу ВРП (B_2) свого середнього значення (для 23 регіонів – у 2001 р., для 18 та 19 регіонів – у 2003 та 2004 рр. відповідно –

див. рис. 3.22). Поєднання такої динаміки свідчить про низьку самостійність місцевих бюджетів, а саме про те, що навіть ті регіони, що мають достатній ресурсний потенціал, не здатні забезпечити достатній обсяг фінансових ресурсів виконання своїх функцій, однією з яких є забезпечення безпечного розвитку реального сектору.

Окремо слід зупинитися на динаміці показника питомої ваги обсягу трансфертів у доходах місцевого бюджету (B_9). З огляду на його значимість для підтримання рівня фінансової безпеки регіону, цей показник носить двоїстий характер. З одного боку, його зростання збільшує обсяг фінансових ресурсів регіону, а, отже, й є підтримуючою базою щодо реалізації фінансових інтересів, а з іншого – його позитивна динаміка є фактором, що стримує власний розвиток регіону, оскільки руйнує систему стимулювання та зацікавленості місцевої влади щодо пошуку інноваційно-інвестиційних шляхів зміцнення їх фінансової самостійності.

З огляду на зазначене, становить інтерес тенденція аналізованого показника, який характеризується своїми найвищими значеннями практично за всіма регіонами України (23 регіони, 25 регіонів, 24 регіони, 24 регіони, 24 регіони – див. рис. 3.22) відповідно у 2004 – 2008 рр. І протилежна картина спостерігається у 2000 – 2003 рр.: у всіх 25 регіонах України питома вага обсягу трансфертів у доходах місцевого бюджету відзначається значеннями, нижчими за їх середній рівень.

Зрозумілим стає факт, що упродовж 2000 – 2004 рр. за умови недостатньої бюджетної підтримки базовою складовою фінансової безпеки регіонів є складова відкритості фінансової системи регіону та ефективності підприємницької діяльності (див. табл. 3.3 та рис. 3.23), яка уособлює результат операційної, фінансової й інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та стан дебіторської і кредиторської заборгованостей підприємств регіону (аналіз їх співвідношення дозволяє визначити результативність відносин із споживачами та кредиторами щодо своєчасного забезпечення потреби суб'єктів господарювання у коштах і достатнього рівня їх платоспроможності).

Як видно з рис. 3.23, складова відкритості фінансової системи регіону, яка уособлює тенденції щодо залучення додаткових фінансових ресурсів через прямі іноземні інвестиції у регіон у розрахунку на одну особу (BP_1), темп їх зростання (BP_2) та співвідношення обсягу прямих іноземних інвестицій і ВВП (BP_3), за середнім значенням відповідного часткового індикатора є домінуючою у 2000 – 2003 рр. та відіграє достатньо вагому роль у 2004 – 2008 рр.

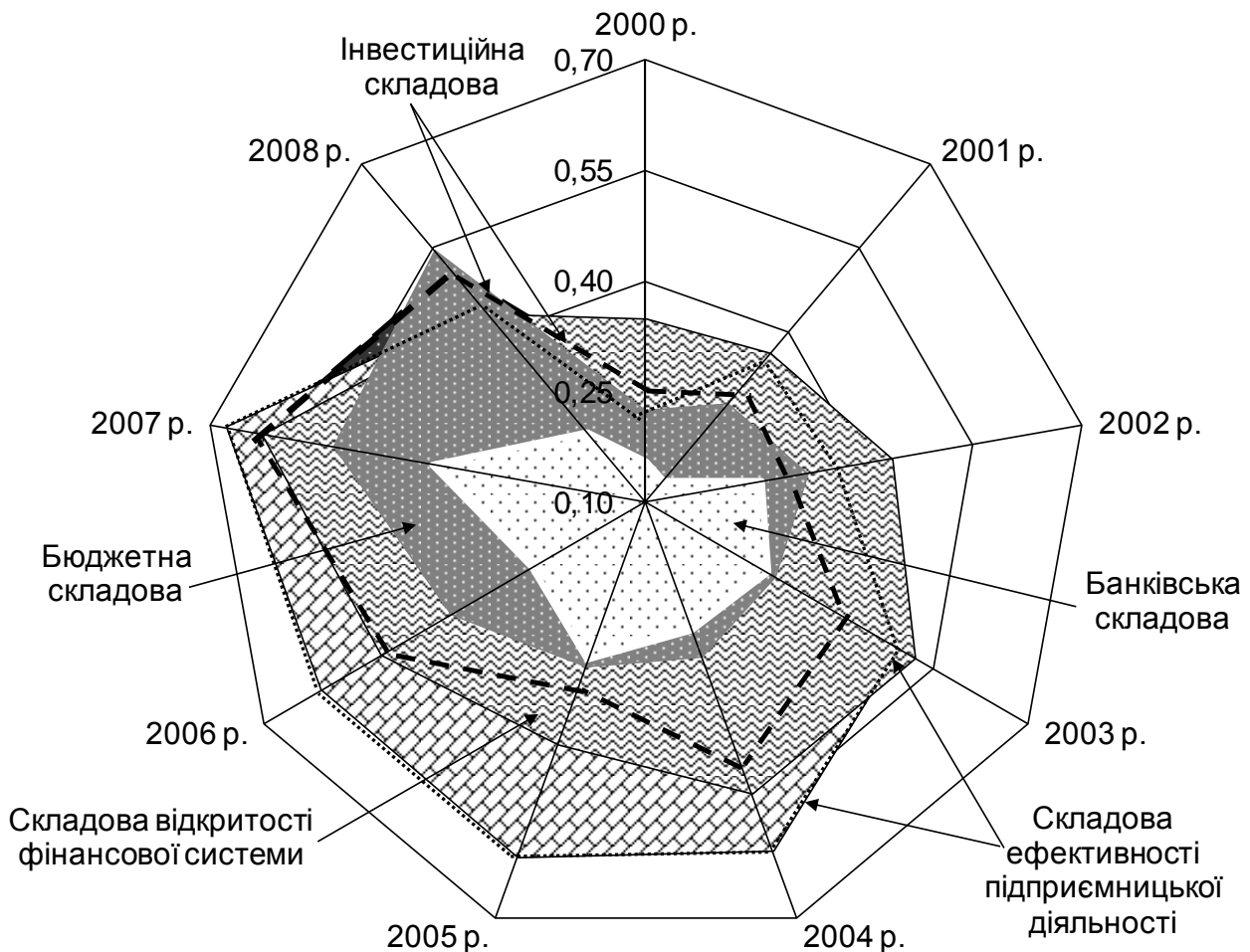

Рис. 3.23. Діаграма динаміки середніх за регіонами значень часткових індикаторів складових їх фінансової безпеки

Проте, як видно із табл. 3.3, не для всіх підприємств ця складова має переважаючий вплив, тобто існує значна диференціація привабливості регіону для інвесторів, а отже й достатньо велика нерівномірність у розміщенні іноземних інвестицій. Так, лідируючими областями за часткою обсягу прямих іноземних інвестицій в обсязі ВРП є Київська, Закарпатська та Запорізька області, а найнижчими значеннями цього показника характеризуються Вінницька та Чернівецька області (рис. 3.24), що є певною загрозою промисловим підприємствам означених регіонів.

З огляду на склад регіонів-лідерів і регіонів-аутсайдерів за складовою відкритості фінансової системи відзначимо, що найбільш привабливими для іноземних інвесторів є промислові (Київська, Запорізька, Дніпропетровська та ін.) або туристичні (АРК, Закарпаття та ін.) центри України.

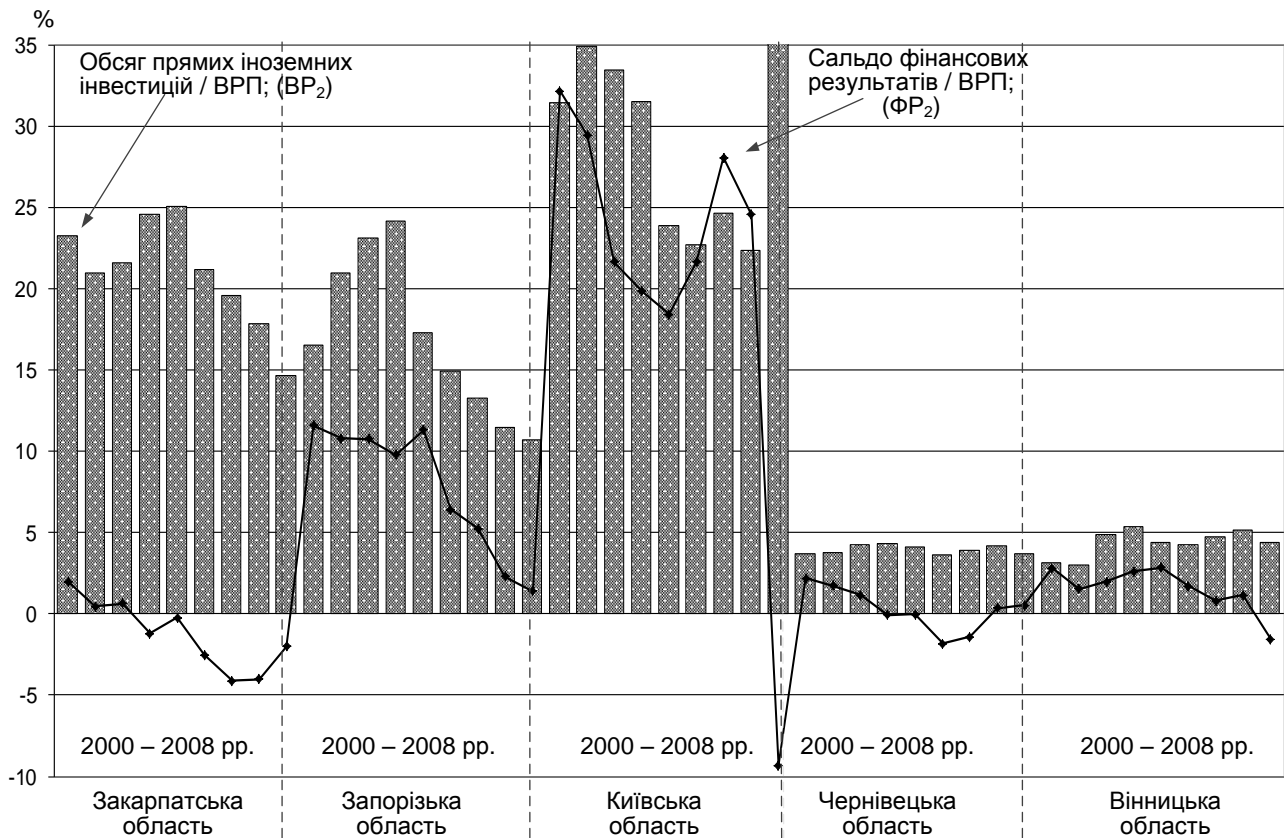

Рис. 3.24. Діаграма співставлення динаміки значень первісних показників індикаторів відкритості фінансової системи регіонів та ефективності їх підприємницької діяльності

Як наочно видно з рис. 3.24, зазначені регіони характеризуються достатньо великим розкидом значень показника співвідношення сальдо фінансових результатів та ВРП регіону (ФР₂). Так, якщо для Київської області його величина знаходилась у діапазоні 18,4 – 32,2 %, для Запорізької – 1,4 – 11,6 %, то для Вінницької, Чернівецької та Закарпатської областей цей показник був значно нижчим та розташовувався у таких межах: -1,6 % – 2,9%, -1,8% – 2,19 % та -2,5 – 2,0 % відповідно за регіонами. Проте Закарпаття, на відміну від Вінницької та Чернівецької областей, за показником питомої ваги обсягу прямих іноземних інвестицій у ВРП регіону (23,3 і 14,6 % відповідно у 2000 та 2008 рр.) є близьким до його рівня у Запорізькій (16,5 і 10,7 % відповідно у 2000 та 2008 рр.) та Київській (31,4 і 38,7 % відповідно у 2000 та 2008 рр.) областях. Довідково зазначимо, що цей показник у Вінницькій та Чернівецькій областях за означені роки становив: 3,1 і 4,4 % та 3,7 – 4,7 % відповідно за регіонами. Таку тенденцію можна пояснити тим, що

чим вищим є рівень промислового розвитку регіону або туристичного бізнесу у регіоні (у випадку із Закарпатською областю), тим більшою є їх потреба у реалізації інфраструктурних проектів – транспортних мереж, зв'язку тощо, які до того ж є високорентабельними. Тому логічно є недостатня зацікавленість інвесторів у спрямуванні коштів до Вінницького та Чернівецького регіонів.

З огляду на зазначене, доцільно погодитися з думкою авторів праці [209, с. 14], які зазначають, що така структура об'єктів інвестування не сприяє структурному реформуванню економіки та модернізації ключових галузей промисловості України. А отже, домінанта складової відкритості фінансової системи регіону у його фінансовій безпеці, з одного боку, створює міцне підґрунтя щодо спроможності суб'єктів мізорівня до захисту своїх інтересів через приток додаткових фінансових ресурсів, а з іншого – формує базові передумови виникнення загроз стану їх фінансовій безпеці у стратегічній перспективі. Це ще раз підтверджує об'єктивну необхідність розроблення стратегії фінансового розвитку суб'єктів трирівневої системи фінансових відносин як у середньостроковому, так й у довгостроковому аспектах.

Що стосується значного впливу упродовж 2000 – 2008 рр. складової ефективності підприємницької діяльності на стан фінансової безпеки всіх регіонів (див. рис. 3.23), слід зазначити, що його кількісним підґрунтям було перевищення значень відповідного часткового індикатора рівня інших складових, що, з одного боку, свідчить про спроможність підприємств ефективно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, а з іншого – створення сприятливих умов щодо їх подальшого розвитку. Щодо динаміки часткового індикатора ефективності підприємницької діяльності регіонів України, то для їх більшості вона визначалася такими тенденціями:

зменшення кількості збиткових підприємств у 2004 та у 2007 рр. (первісний показник ΦP_1) і їх збільшення у 2008 р. (рис. 3.25);

зростання рентабельності операційної діяльності підприємств у 2004 та у 2007 рр. (первісний показник ΦP_3) і її падіння у 2008 р. (рис. 3.25);

падіння обсягу простроченої дебіторської та кредиторської заборгованостей у її загальному обсязі (первісні показники ΦP_3 та ΦP_3 відповідно) при незначних відхиленнях рівня їх співвідношення (рис. 3.26).

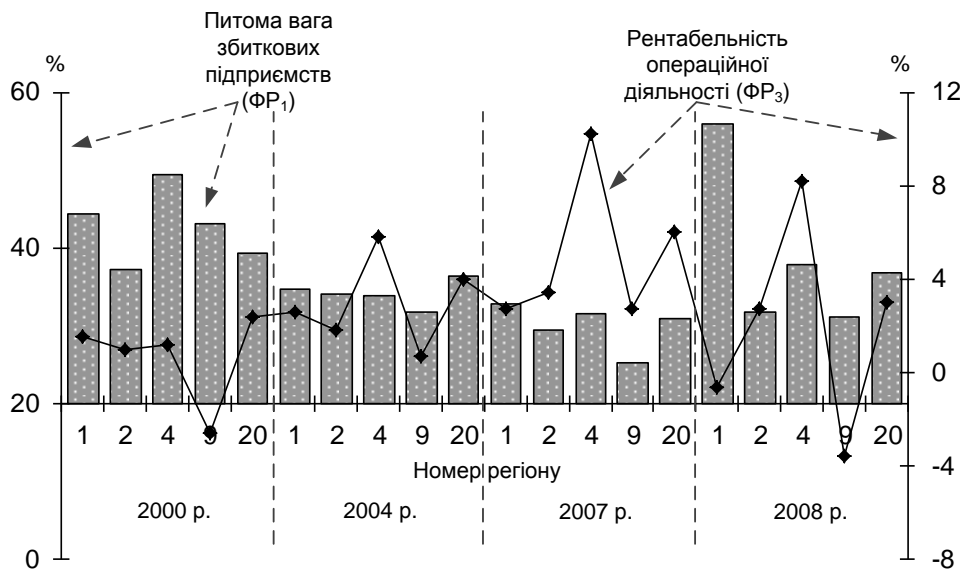

Рис. 3.25. **Діаграма співставлення динаміки значень первісних показників FR_1 та FR_3 індикатора ефективності підприємницької діяльності регіону**

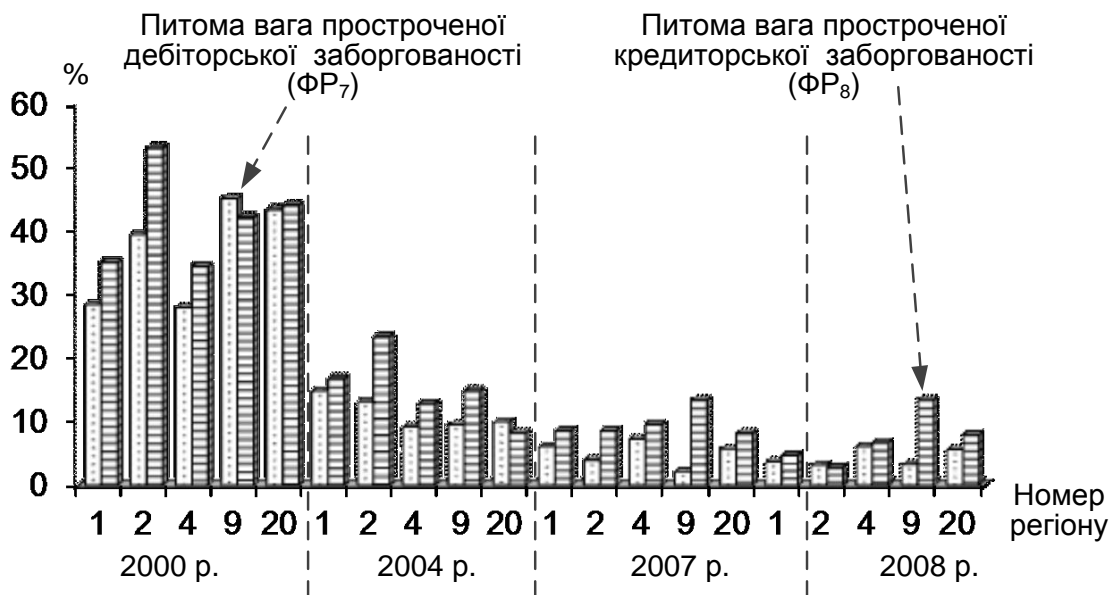

Рис. 3.26. **Діаграма співставлення динаміки значень первісних показників FR_7 та FR_8 індикатора ефективності підприємницької діяльності регіону**

Отже, означені тенденції ефективності підприємницької діяльності суб'єктів мезорівневих фінансових відносин свідчать, що позитивні (негативні) коливання величини відповідного часткового індикатора визначалися підтримуючим (стримуючим) впливом підвищення (зниження) результативності основної діяльності підприємств регіонів та покращенням

(погіршенням) стану платіжної дисципліни відповідно за роками, що сприяло збалансуванню (порушенню) структури фінансових потоків як самих регіонів, так і між ними.

Проте слід відзначити, що три області України, а саме Вінницька, Закарпатська та Запорізька, у 2007 – 2008 рр. відзначалися дещо іншими тенденціями щодо динаміки простроченої заборгованості (табл. 3.4: «→» – збереження тенденції відносно попереднього року; «↑» та «↓» – тенденція до різкого зростання або падіння до попереднього року відповідно).

Таблиця 3.4

Показники стану простроченої дебіторської та кредиторської заборгованостей

Область	Первісний показник часткового індикатора ефективності підприємницької діяльності регіону						ФР ₇ / ФР ₈		
	ФР ₇			ФР ₈			2006 р.	2007 р.	2008 р.
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.			
Вінницька	6,2	4,0	3,2	13,9	8,6	2,9	0,4	→0,5	↑1,1
Закарпатська	15,5	8,4	8,5	15,0	8,8	1,7	1,0	→1,0	↑4,9
Запорізька	12,2	10,0	9,7	24,3	7,7	8,1	0,5	↑1,3	→1,2

Як видно з табл. 3.4, при незначному зниженні обсягу простроченої дебіторської заборгованості та значному падінні обсягу простроченої кредиторської заборгованості показник співвідношення їх питомої ваги для Вінницької, Закарпатської у 2008 р. та Запорізької у 2007 р. областей зріс приблизно у два, п'ять та три рази відносно попереднього року відповідно за областями. Це свідчить про опосередкований вплив на фінансову безпеку регіонів маркетингової стратегії, а стабільність простроченої дебіторської заборгованості – про низький збут вироблюваної продукції, що призводить до зниження темпів припливу фінансових ресурсів до регіону та скорочення можливих джерел фінансування поточної діяльності підприємств.

Щодо інвестиційної складової фінансової безпеки регіонів України, то слід відзначити, що за ступенем впливу вона посідала третє місце серед інших складових, а відповідний частковий індикатор набував свого максимального значення у 2003 – 2004 рр. та 2006 – 2007 рр., що й зумовлювало у цих роках його підтримуючу дію на інтегральний індикатор фінансової безпеки майже за усіма регіонами: тренди

середнього за регіонами значення інтегрального індикатора фінансової безпеки регіонів України (див. рис. 3.19) та часткового індикатора інвестиційної складової (рис. 3.27) відбивають практично однакову тенденцію їх динаміки.

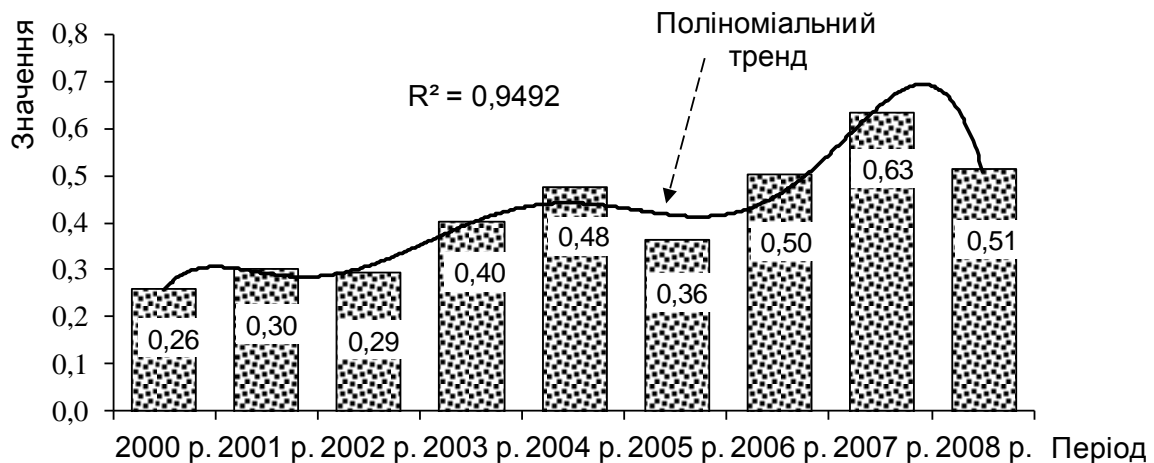

Рис. 3.27. Динаміка середнього за регіонами значення часткового індикатора інвестиційної складової фінансової безпеки регіонів України

Слід підкреслити загальну для регіонів України позитивну тенденцію перевищення темпом зростання інвестицій в основний капітал (I_1) темпу приросту фізичного обсягу ВРП (B_2) та промислового виробництва (ΦP_4) (рис. 3.28), що, з одного боку, безумовно створювало підґрунтя для їх стратегічного розвитку.

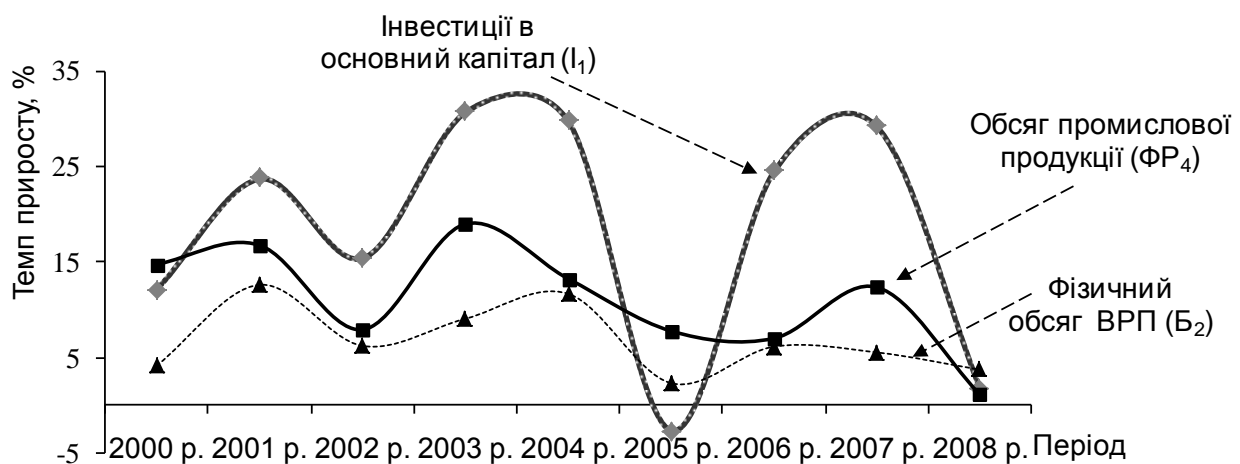

Рис. 3.28. Динаміка середніх за регіонами значень первісних показників B_2 , I_1 та ΦP_4

Проте, з іншого боку, стрибкоподібний характер та низька віддача таких капіталовкладень нівелювала закладений потенціал, про що свідчить значний рівень зносу виробничих фондів підприємств та нестійка динаміка інвестиційної складової фінансової безпеки, що створювало додаткові перешкоди щодо їх розвитку у довгостроковій перспективі та безпечної реалізації фінансових інтересів.

Як видно з рис. 3.27 та 3.28, у 2005 та 2008 рр. спостерігалось зниження рівня інвестиційної складової, що негативно вплинуло на стан фінансової безпеки регіонів (див. табл. 2.3). Зазначимо, що значною мірою падіння довіри не тільки зовнішніх, а й внутрішніх інвесторів, визначалося політичною та економічною нестабільністю цього періоду.

Важливою характеристикою регіонів як суб'єктів фінансових відносин є показник структури інвестицій в основний капітал за ознакою джерел фінансування, оскільки відображає здатність до зміцнення ресурсного потенціалу підприємств регіону за рахунок ефективного використання залучених фінансових ресурсів (рис. 3.29).

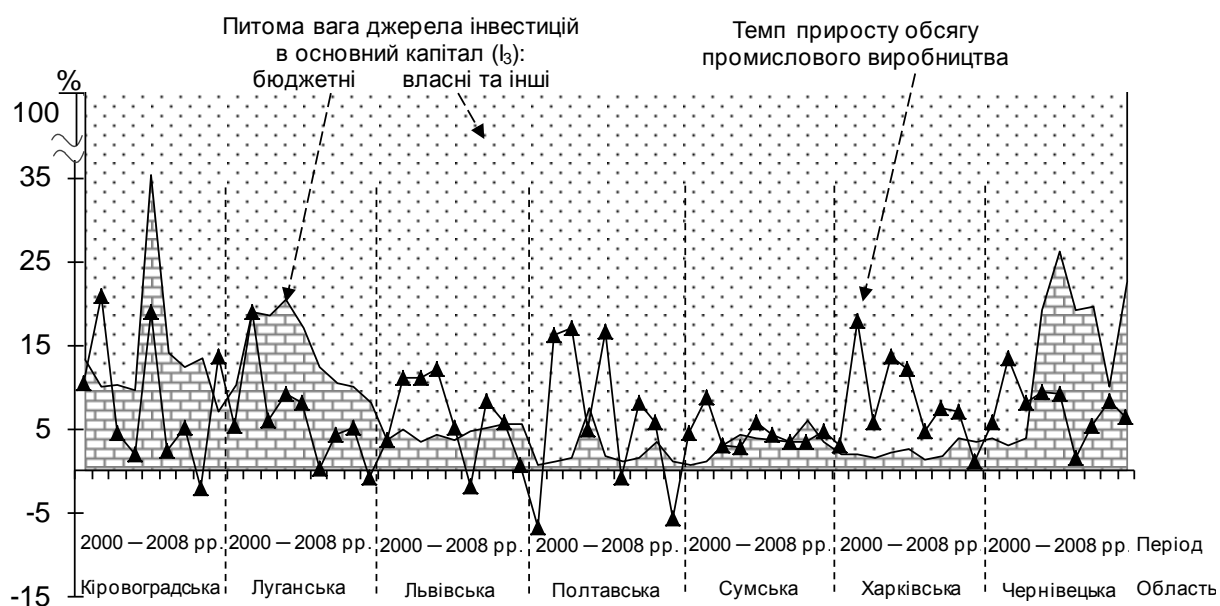

Рис. 3.29. Діаграма співставлення динаміки значень первісних показників I_3 та B_2

Як видно з рис. 3.29, співставлення динаміки первісних показників I_3 та B_2 свідчить про таке:

переважним джерелом фінансування оновлення основних фондів є власні ресурси підприємств;

розподіл бюджетних інвестицій за регіонами характеризується значною варіацією, тобто є нерівномірним;

ресурси, залучені у промислову сферу, використовуються недостатньо ефективно, оскільки зростання їх обсягу не сприяє приросту обсягів промислового виробництва ані у періоді їх освоєння, ані у наступному періоді, як це притаманно динаміці інноваційно-інвестиційного процесу;

падіння обсягу інвестиційних ресурсів, що надходили з місцевих та державного бюджетів, у більшості регіонів у період 2008 року відбувалося внаслідок переважання фінансування соціальної сфери, а не реального сектору економіки.

Отже, аналіз динаміки індикатора інвестиційної складової фінансової безпеки регіонів України дозволяє зробити висновок, що при визначенні стратегії промислових підприємств з формування свого потенціалу щодо захисту фінансових інтересів більшою мірою вони мають спиратися на власні ресурси.

Таким чином можна зробити висновок, що як на макро-, так і на мезорівнях відсутня стратегія стійкого розвитку кожного з суб'єктів фінансових відносин. Різкі коливання у рівні часткових та інтегрального індикаторів рівня фінансової безпеки дозволяють стверджувати, що функціонування регіональних одиниць не можна вважати достатньо ефективним та таким, що має стратегічну спрямованість, а отже зовнішнє середовище діяльності промислових підприємств не слід вважати за безпечне.

З огляду на це, на думку авторів, доцільним є порівняння регіональних суб'єктів фінансових відносин за рівнем їх фінансової безпеки.

При визначенні динаміки інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки регіонів України у порівняльному розрізі еталонним значенням було обрано найкращий їх рівень серед усієї сукупності досліджуваних регіонів, що й дозволило провести співставлення ступеня їх захищеності від загроз внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Аналіз стану захищеності фінансових інтересів регіону у порівняльному розрізі доводить, що у більшості регіонів динаміка рівня фінансової безпеки є однаковою з її динамікою у часовому розрізі (див. додаток 3.2 та 3.4, рис. 3.30).

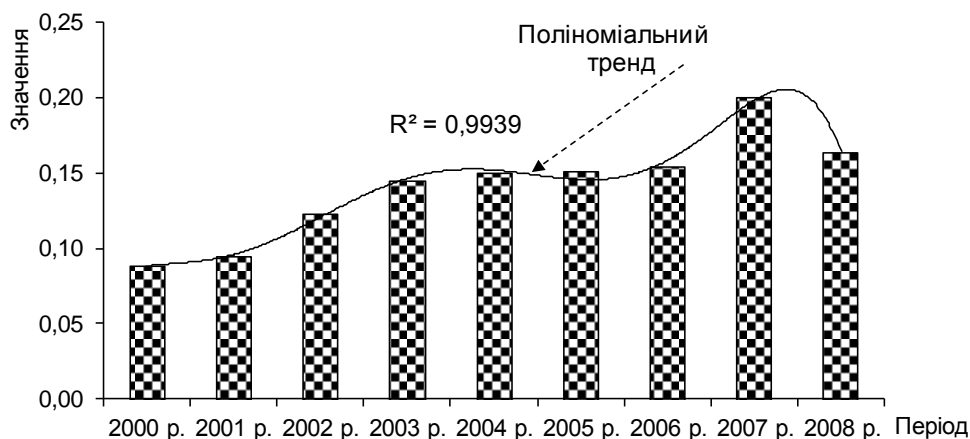
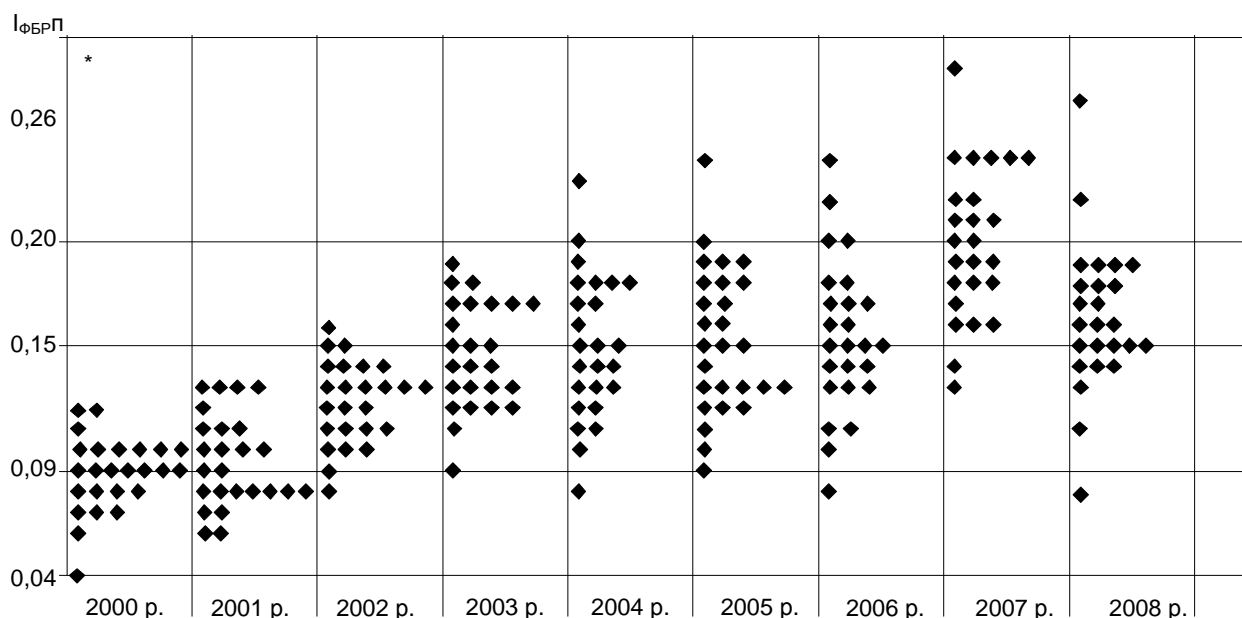

Рис. 3.30. Динаміка середнього за регіонами значення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки регіонів України (у порівняльному розрізі)

Для з'ясування можливого угруповання регіонів за значеннями інтегрального індикатора рівня їх фінансової безпеки у порівняльному розрізі ($I_{\text{ФБРП}}$) доцільно провести розподіл регіонів на 4 рівномірних інтервали (0,04 – 0,09; 0,10 – 0,15; 0,16 – 0,20; 0,21 – 0,26), що дозволить відстежити якісні зміни щодо спроможності суб'єктів мезорівня до захисту їх фінансових інтересів у динаміці та створення сприятливих умов функціонування промислових підприємств (рис. 3.31).

Примітка: * кожен квадрант матриці відображає кількість регіонів з певним рівнем їх фінансової безпеки у відповідному році

Рис. 3.31. Динаміка угруповання регіонів відповідно до досягнутого рівня їх фінансової безпеки

Як видно з рис. 3.31, динаміка угруповання регіонів у чотирьох інтервалах є неоднорідною упродовж 2000 – 2008 рр. Відзначимо, що незважаючи на найнижчі значення фінансової безпеки у всіх регіонах у 2000 – 2001 рр., саме цей період характеризується найбільшою щільністю розподілу досягнутого ними рівня захищеності фінансових інтересів.

Загальне покращення стану фінансової безпеки суб'єктів мезорівня України спостерігається у 2002 та 2003 рр., коли усі регіони (за виключенням Тернопільської (у 2002 р.) та Чернігівської (у 2002 – 2003 рр.) областей – див. додаток 3.4) перетнули межу другого інтервалу, що відбулося, більшою мірою, за рахунок покращення захищеності інтересів в інвестиційній сфері фінансових відносин. Крім того саме у цей період відбувається поступове зміцнення складової ефективності підприємницької діяльності, тобто регіони України окрім кількісного зростання формують стратегічний потенціал, що дозволяє зменшити дисбаланс їх розвитку.

Проте починаючи з 2004 р. та досягаючи свого піку у 2006 р. спостерігається поступове розшарування регіонів відповідно до рівня їх фінансової безпеки: з'являються такі суб'єкти мезорівня, що характеризуються значними позитивними змінами у стані захищеності фінансових інтересів (Дніпропетровська та Одеська області – див. додаток 3.4) та такі, що незважаючи на підтримання загальної тенденції продовжують залишатися на найнижчому рівні (Тернопільська та Чернігівська області – див. додаток 3.4).

Проте слід зауважити, що за умови зниження рівня фінансової безпеки переважної кількості регіонів у 2006 р., її стан на рівні держави сягає максимального рівня, головним чином, за рахунок значного покращення стану її бюджетної складової (див. табл. Е.2.2 та 3.4.1). Таку ситуацію зумовлено, головним чином, за рахунок збільшення відпливу коштів з місцевих бюджетів до державного, а отже й скорочення власних фінансових ресурсів регіону.

Зворотна тенденція спостерігається у 2007 р. – погіршення стану фінансової безпеки України супроводжується значним його поліпшенням у всіх її регіонах (див. табл. Е.2.2 та 3.4.1). Зазначимо, що міжбюджетні відносини у 2007 р. характеризувалися активною підтримкою макрорівнем мезорівневих суб'єктів, що призвело до значного погіршення стану бюджетної складової фінансової безпеки держави, про

що свідчить зростання трансфертів з державного бюджету та зменшення рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України, що позитивно вплинуло на динаміку стану фінансової безпеки регіонів, оскільки підприємства зазнавали меншого податкового тиску, а отже вивільнялися фінансові кошти, які спрямовувалися на поточне або інвестиційне фінансування. Значне погіршення стану фінансової безпеки упродовж 2008 р. та переважне угруповання регіонів в інтервалі $[0,09 - 0,20]$ викликано скороченням обсягу власних фінансових ресурсів і можливостей їх залучення та неефективного використання, що є наслідком розвитку кризових явищ як на світових ринках, так і в Україні.

Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що розшарування суб'єктів мезорівня (див. рис. 3.31) визначено, перш за все, диспропорційністю їх розвитку та нерівномірністю бюджетного забезпечення, що є головним чинником спотворення спроможності до захисту інтересів підприємства, регіонів та держави. Підтвердженням цього є загострення уваги сучасних науковців на розробленні теоретичних та практичних засад бюджетного федералізму як необхідної умови побудови міжбюджетних відносин таким чином, що при достатній самостійності регіонів вдається узгодити їх інтереси з інтересами суб'єктів фінансових відносин як макро-, так і мікрорівня за рахунок подолання горизонтального та вертикального дисбалансів.

Ураховуючи визначені тенденції рівня фінансової безпеки на рівні держави і регіону та той факт, що безпека за структурою є ієрархічним поняттям і відображає взаємозв'язок усіх економічних рівнів – держави, регіону, суб'єкта господарювання та громадянина, запропоноване методичне забезпечення щодо діагностування безпеки підприємства носить комплексний характер і враховує особливості функціонування суб'єкта підприємництва у багаторівневому середовищі фінансових відносин країни. Реалізацію етапів зазначеного підходу з урахуванням визначених загроз макро- та мезосередовищ представлено у четвертому розділі монографії.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Методичний підхід до інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

У сучасних умовах функціонування, коли значна кількість підприємств ще недостатньо адаптувалася до швидкозмінливого ринкового середовища, ефективність реагування суб'єкта підприємництва на динаміку його оточення залежить від багатьох факторів, серед яких одним із значущих, з огляду на загострення кризи, є спроможність захищати свої фінансові інтереси.

Як було зазначено вище та як свідчать результати практичної діяльності промислових підприємств, складність управління в умовах нестабільності зовнішнього середовища функціонування економічних агентів полягає у тому, що відхилення значень коефіцієнтів, які використовуються у фінансовому менеджменті для їх характеристики, з встановленими фіксованими нормативами не достатньою мірою відображають особливості та специфіку відносин, що виникають між суб'єктами господарювання при реалізації власних інтересів.

Зважаючи на відзначене, важливим є застосування гнучких інструментів для визначення типових для конкретного підприємства значень показників, які б ураховували внутрішні особливості його функціонування. Як такий інструмент доцільно використовувати контрольні карти У. Шухарта, які зазвичай застосовують у менеджменті якості для контролю якості продукції або як діагностичний інструмент з'ясування статистичної стабільності (керованості) технологічного процесу, тобто наявності чи відсутності спеціальних причин варіабельності [175, с. 3; 186, с. 75–77; 223, с. 187, 189;].

У. Шухарт запропонував дуже просте визначення причин варіабельності, трактуючи її як вихід точки, що відображує час на контрольній карті та стан досліджуваного процесу на певний момент, за її верхню або нижню границю (під границею розуміється допустима величина відхилення характеристики від її типового значення). Однак у подальшому,

у мірі того, як контрольні карти набували ширшого застосування в аналізі промислових технологічних процесів, усе частіше виникала ситуація, коли більшість означених точок знаходилися у зоні між верхньою та нижньою границею, але з карт було зрозуміло, що з процесом щось відбувається (тенденція до зростання або зниження) [2, с. 36].

Відзначимо, що джерелами мінливості будь-якого процесу є звичайні причини – такі, що виникають внаслідок побудування та функціонування процесу (керовані варіації) – та спеціальні – такі, що знаходяться поза процесом, але впливають на його функціонування (некеровані варіації). Дія спеціальних причин призводить до непередбачуваної динаміки процесу та ускладнює управління ним [127, с. 78, 79].

Незважаючи на те, що теоретичним підґрунтям карт якості У. Шухарта є теорія ймовірності, підпорядкованість динаміки характеристик економічних процесів нормальному закону розподілу не є обов'язковим, що дозволяє зробити передбачення щодо можливості їх застосування як дієвого інструменту в умовах стохастичності.

Техніка контрольних карт відрізняється від звичайного вибіркового методу, за якого розглядається ізольована вибірка, розраховуються статистики та робляться висновки щодо параметрів сукупності. Як вже було відзначено, цей метод є динамічним, оскільки надає інформацію про розвиток процесу та дозволяє відстежити, коли і де досліджувані величини виходять за границі випадкових коливань, вказуючи тим самим на можливі зміни процесу. Метою визначення контрольних границь є з'ясування параметрів стану процесу відносно значень цих границь [127, с. 91–93].

Отже, використовуючи метод аналогії, викладемо основні теоретичні положення щодо застосування карт якості У. Шухарта для визначення величини відхилення індикаторів фінансової безпеки підприємства від рівня, який є характерним (типовим) для його функціонування протягом досліджуваного періоду.

Для побудування карт У. Шухарта застосовується актуалізована і попередньо перевірена на «викиди» вибірка даних, що характеризує досліджуване явище через рівні інтервали часу (за роками).

Загальний вигляд контрольної карти У. Шухарта подано на рис. 4.1.

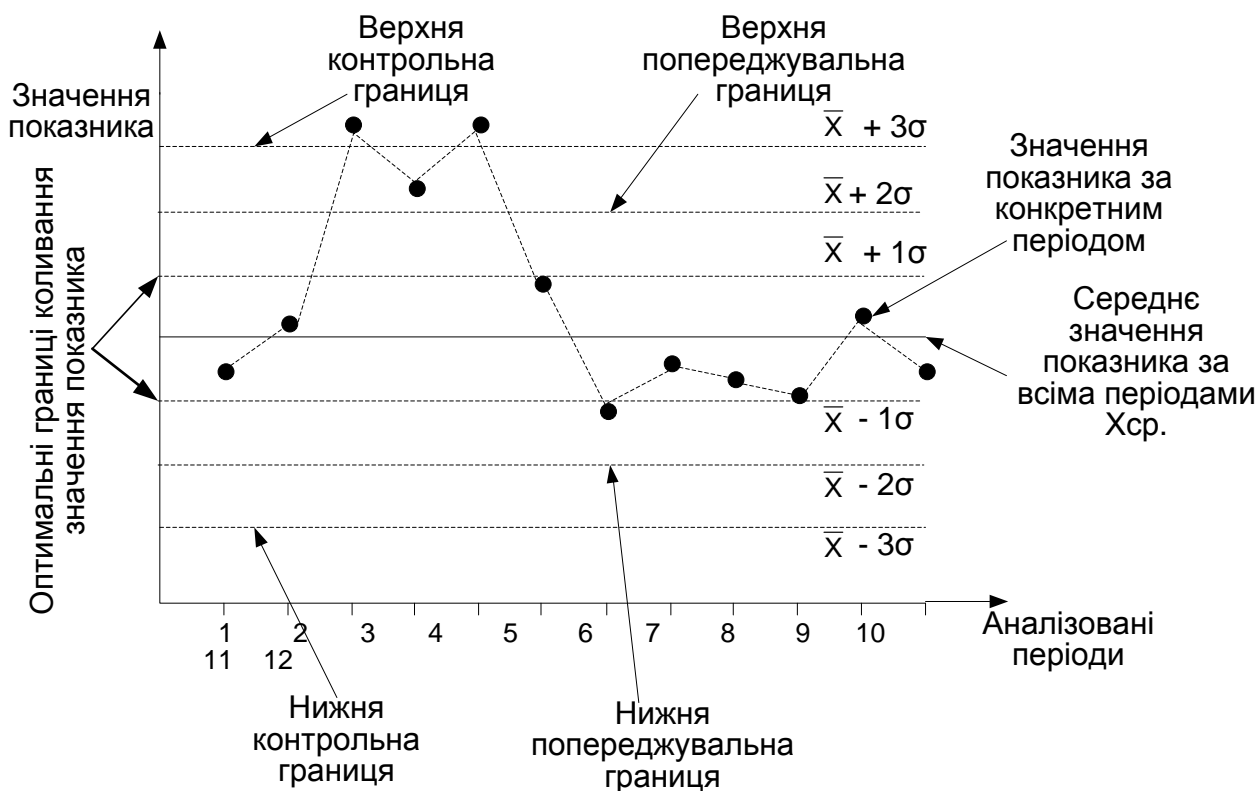

Рис. 4.1. Загальний вигляд контрольної карти якості У. Шухарта

Як видно з рис. 4.1, контрольна карта У. Шухарта має дві статистично обчислені контрольні границі щодо центральної лінії, що відбиває типове значення показника, які називають верхньою контрольною (ВКГ) і нижньою контрольною (НКГ) границями (див. рис. 3.1). Вони містяться на карті на відстані 3σ від центральної лінії, де σ – стандартне відхилення. Величина 3σ вказує, що приблизно 99,7 % значень характеристики потраплять у ці границі за умови, що процес знаходиться у статистично керованому стані, тобто іншими словами: є ризик, рівний приблизно 0,03 %, чи в середньому три на тисячу випадків, що точка виявиться поза контрольними межами, коли процес знаходиться у статистично керованому стані.

Імовірність того, що «порушення» границь справді випадкова подія, а не реальний сигнал, вважається настільки малою, що поява точки поза границями потребує негайного вжиття заходів щодо її повернення у межі типового стану. Оскільки заходи треба приймати саме на цьому етапі, то контрольні границі 3σ називають «границями дій» [127, с. 93].

Також на контрольній карті позначаються ще й границі на відстані двох σ від центральної лінії: тоді будь-яка точка, що попадає за її межі, є застереженням щодо можливості виходу процесу зі стану статистичної керованості. Тому границі 2σ називають «попереджувальні».

Одним із різновидом карт У. Шухарта є так звана Х-карта для індивідуальних значень характеристики досліджуваного процесу, яка дозволяє виявити небажані варіації від її середньої величини.

Технологію інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання та її запасу міцності може бути представлено сукупністю процедур та методів їх реалізації, графічне зображення яких подано на рис. 4.2.

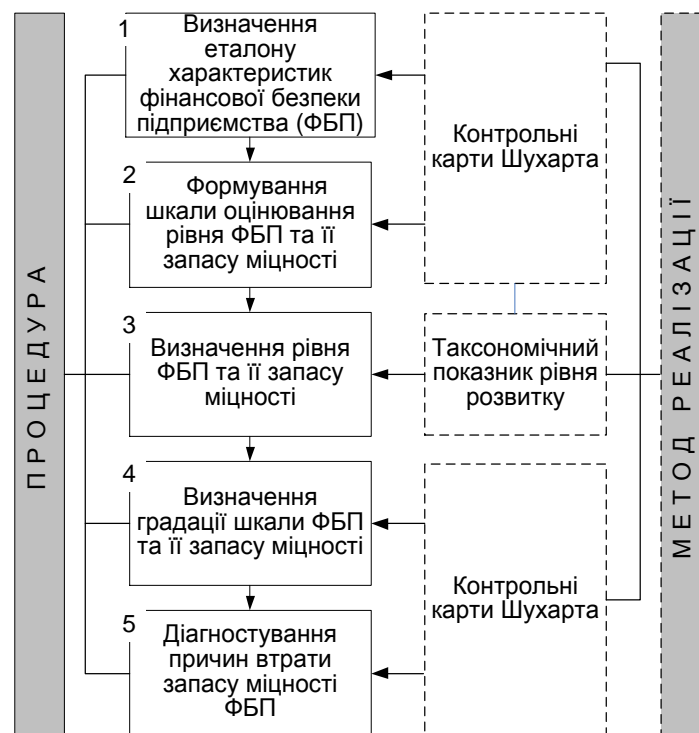

Рис. 4.2. Процедури технології інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання та її запасу міцності й методи їх реалізації

Відзначимо, що багатоаспектність функціонування економічних агентів обумовлює велику кількість показників, які його характеризують. Проте висока мінливість умов господарювання обмежує інформативність певних показників, а отже, система показників діагностування фінансової безпеки має містити невелику кількість найбільш чутливих показників. Як вже було зазначено, проведення факторного аналізу, результати якого подано у попередньому розділі, дозволило актуалізувати сукупність часткових показників фінансової безпеки, які було відібрано на базі аналізу літературних джерел [253, с. 125–137; 65, с. 21, 22; 99, с. 10; 122, с. 163; 193, с. 81–85;] щодо зазначеної проблемної сфери.

Після проведення всіх етапів зазначеного методу залишилося 11 показників ($X_i, i = 1, \dots, N; N = 11$) із 19 початкових, що характеризують тенденції сучасної діяльності підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону щодо захисту своїх фінансових інтересів (див. табл. В.1). Отриману систему часткових показників, що є найбільш індикативними з огляду на відображення змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах функціонування суб'єктів господарювання, використаємо як вихідну інформацію для діагностування рівня та запасу міцності їх фінансової безпеки відповідно до технології інтегрального оцінювання запропонованого авторами методичного підходу (див. рис. 4.2).

На основі значень статистик ($\bar{O}_{ij}, \bar{O}_{ij} \pm 1\sigma, \bar{O}_{ij} \pm 2\sigma, \bar{O}_{ij} \pm 3\sigma; j$ – номер підприємства, $j = 1, \dots, M, M = 21$), визначених за контрольними картами У. Шухарта (додаток І), для усіх часткових показників за всіма аналізованими підприємствами формуються матриці їх еталонних значень (за \bar{O}_{ij}) та значень, що відповідають оптимальним, попереджувальним та контрольним границям (див. рис. 4.1), після чого із застосуванням таксономічного показника рівня розвитку (процедура 3 на рис. 4.2) розраховується інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Етапи стандартного алгоритму визначення таксономічного показника рівня розвитку подано у додатку Ж. Проте слід відзначити особливості розрахунку інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки ($I_{\text{ФБП}}$), що полягають у такому:

- еталоном i -го часткового показника j -го підприємства обирається його середнє генеральне значення \bar{O}_{ij} ;

- для визначення шкали інтерпретації рівня фінансової безпеки за значенням $I_{\text{ФБП}}$ чотири рази проводиться перерахунок інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки:

- 1) перший раз – як поточні значення часткових показників за останній рік аналізованого періоду обираються їх середні генеральні величини (\bar{O}_{ij}), які характеризують типовий для j -го підприємства рівень відповідного показника, тобто, еталон, що з економічної точки зору відповідає такому твердженню: якщо значення всіх часткових показників є типовими, то й значення інтегрального індикатора (рівня фінансової безпеки) сягає свого типового значення, а отже є еталонним та дорівнює

одиниці. Позначимо інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки у точці-еталоні $I_{\text{ФБП}}(\bar{O})$ та надамо відповідну йому сутнісну ознаку «оптимальний рівень»;

2) другий раз – як поточні значення часткових показників за останній рік аналізованого періоду обираються величини $(\bar{O}_{ij} \pm 1\sigma)$, які відповідають оптимальним границям коливання значення показника без втрати керованості його динамікою. Відповідний інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки позначимо $I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} \pm 1\sigma)$, а сутнісну ознаку назвемо «попереджувальний рівень»;

3) третій раз – як поточні значення часткових показників за останній рік аналізованого періоду обираються величини $(\bar{O}_{ij} \pm 2\sigma)$, які відповідають попереджувальним границям коливання значення показника, вихід за межі яких є проявом можливої втрати керованості його динамікою. Відповідний інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки позначимо $I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} \pm 2\sigma)$, а сутнісну ознаку назвемо «контрольний рівень»;

4) четвертий раз – як поточні значення часткових показників за останній рік аналізованого періоду обираються величини $(\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma)$, які відповідають контрольним границям коливання значення показника, знаходження яких у межах від $\bar{O}_{ij} \pm 2\sigma$ до $\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma$ свідчить про наявність розгалуженості динаміки показника, а вихід за межі $\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma$ – про втрату керованості його динамікою. Про це ж свідчитимуть й відхилення значень $I_{\text{ФБП}}$ від його величини у точці $\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma$. Позначимо відповідний інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки $I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma)$, а відповідну йому сутнісну ознаку назвемо «контрольний рівень». Рівень фінансової безпеки, нижчий за контрольний, позначимо як кризовий;

- розрахунок $I_{\text{ФБП}}$ для кожного підприємства відбувається за стандартним алгоритмом.

Економічна інтерпретація запропонованого інтегрального індикатора ($I_{\text{ФБП}}$) полягає у такому: чим ближче його значення до одиниці, тем вище рівень захищеності підприємств від деструктивного впливу загроз оточуючого середовища.

Зауважимо, що, з огляду на завдання дослідження, застосування методу контрольних карт дозволяє ґрунтовно визначити [144, с. 74; 145, с. 122; 147, с. 62, 63]:

1. Середнє значення характеристик фінансової безпеки підприємства, яке може бути використано як еталон при визначенні її рівня, оскільки саме генеральна середня статистка відображає типове для аналізованого підприємства значення показника, при дотриманні якого воно здатне приймати адекватні динаміці зовнішнього середовища управлінські рішення щодо подальшого розвитку.

2. Рівень фінансової безпеки відповідно до оптимальних, попереджувальних і контрольних границь динаміки часткових показників як оптимальний, попереджувальний і контрольний відповідно.

3. Запас міцності фінансової безпеки ($3M_{\text{ФБП}}$) відповідно до її рівня:

$$Q_{\text{ФАІ}} = \frac{2_{\text{ФАІ}} - 2_{\text{ФАІ}} (\bar{O}_{\pm 3\sigma})}{2_{\text{ФАІ}} (\bar{O}) - 2_{\text{ФАІ}} (\bar{O}_{\pm 3\sigma})}. \quad (4.1)$$

3.1. Абсолютний – тобто такий, що дозволяє підприємству протистояти реальним та потенційним загрозам – індикатор рівня фінансової безпеки знаходиться у таких межах:

$$I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} - 1\sigma) \leq I_{\text{ФБП}} \leq I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} + 1\sigma).$$

3.2. Припустимий – тобто такий, що свідчить про наявність певних загроз, на які підприємство своєчасно не звернуло увагу – індикатор рівня фінансової безпеки знаходиться у таких межах:

$$I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} + 1\sigma) < I_{\text{ФБП}} \leq I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} + 2\sigma); \quad I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} - 2\sigma) \leq I_{\text{ФБП}} < I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} - 1\sigma).$$

3.3. граничний – тобто такий, що сигналізує про наявність у підприємства проблем щодо його здатності реалізовувати фінансові інтереси та свідчать про потребу впровадження заходів щодо узгодження динаміки часткових показників фінансової безпеки – індикатор рівня фінансової безпеки знаходиться у таких межах:

$$I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} + 2\sigma) < I_{\text{ФБП}} \leq I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} + 3\sigma); \quad I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} - 3\sigma) \leq I_{\text{ФБП}} < I_{\text{ФБП}}(\bar{O}_{ij} - 2\sigma).$$

За кризового рівня фінансової безпеки у підприємства відсутній її запас міцності.

4. Стан фінансової безпеки відповідно до наявного її рівня та запасу міцності:

4.1. Безпечний – як такий, що якісно відображає економічну сутність оптимального або попереджувального рівня фінансової безпеки та відповідних йому її абсолютного або припустимого запасу міцності. За такого стану менеджмент підприємства підтримує керованість динаміки більшої частини часткових показників фінансової безпеки, що дозволяє йому в повному обсязі, або із незначними обмеженнями, реалізовувати фінансові інтереси та ефективно взаємодіяти з контрагентами.

4.2. Нестійко-безпечний – як такий, що якісно відображає економічну сутність контрольного рівня фінансової безпеки та відповідного йому її граничного запасу міцності. За такого стану менеджмент підприємства має звужені можливості щодо реалізації фінансових інтересів та має вживати адекватних заходів щодо проявів «розладу» динаміки частини часткових показників фінансової безпеки, нездолання якого може призвести до ще більшого порушення структурних та часових характеристик генерованих фінансових потоків, що унеможлиблює повноцінний процес розширеного відтворення.

4.3. Небезпечний – як такий, що якісно відображає економічну сутність кризового рівня фінансової безпеки та відсутність її запасу міцності. Для такого стану є характерним: повна втрата керованості динаміки практично всіх часткових показників фінансової безпеки; основна загроза полягає у неспроможності внутрішнього середовища своєчасно ідентифікувати та адекватно реагувати на прояви втрати керованості, що притаманні нестійко-безпечному стану фінансової безпеки, а отже, навіть зовнішня фінансова підтримка не дозволяє підприємству вийти з кризового стану.

З урахуванням значень показника $I_{\text{ФБП}}$ у точках $\bar{O}_{ij} \pm 1\sigma$, $\bar{O}_{ij} \pm 2\sigma$, $\bar{O}_{ij} \pm 3\sigma$, авторами запропоновано шкалу градуювання рівня фінансової безпеки підприємства та її запасу міцності [147, с. 63], яку у графічному виді подано на рис. 4.3.

Отже, відповідно до особливостей розрахунку інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки, після визначення еталонних значень часткових показників сформуємо шкалу оцінювання рівня фінансової безпеки (табл. 4.1).

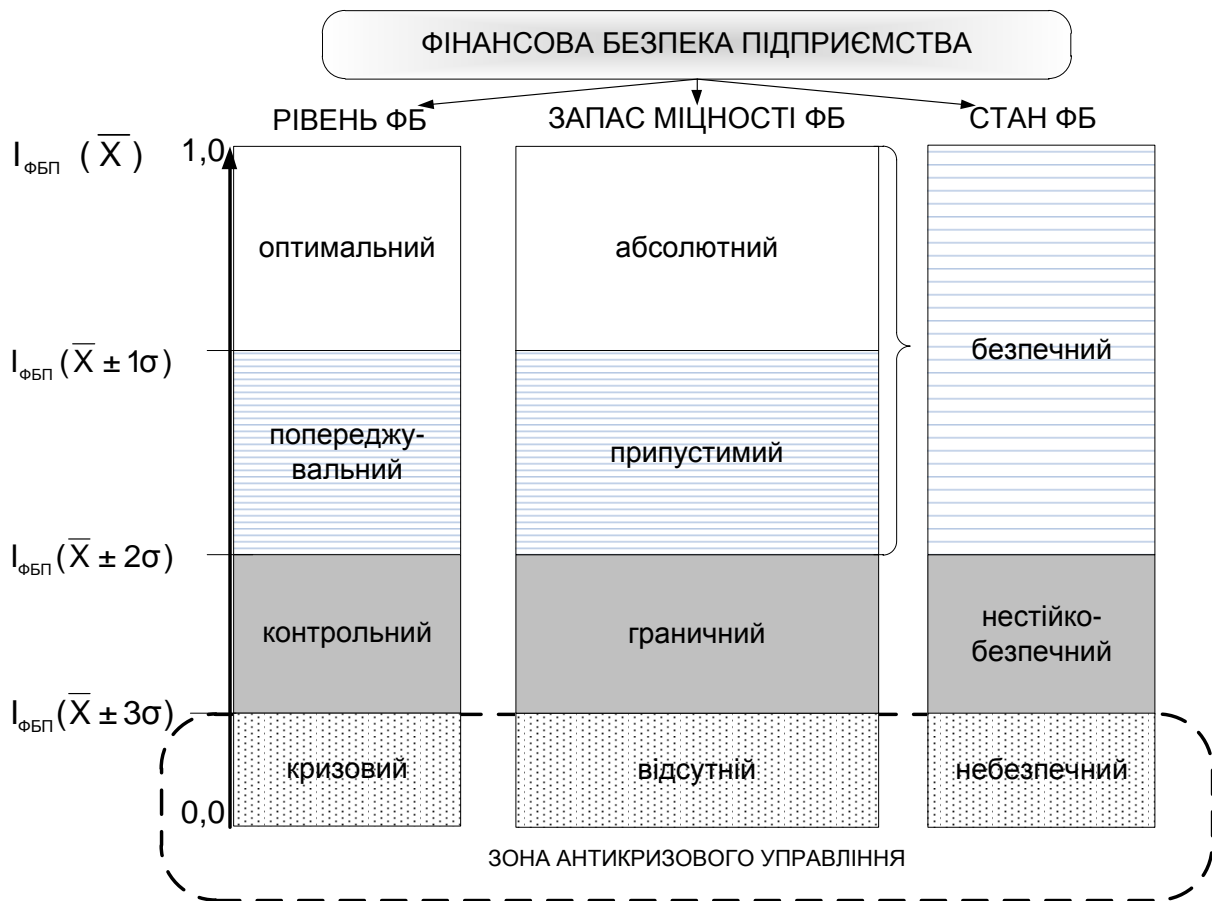

Рис. 4.3. Шкала оцінювання рівня, стану та запасу міцності фінансової безпеки підприємств

У табл. 4.2 подано результати розрахунку рівня та запасу міцності фінансової безпеки для досліджуваних підприємств, де трактування запасу міцності відбувалося відповідно до табл. 4.1.

Аналіз даних табл. 4.1 дозволяє зробити висновок, що фінансова безпека підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону характеризується коливальною тенденцією її рівня, тобто у майже всіх суб'єктів господарювання відсутній сталий розвиток та існують значні коливання ступеня захищеності їх фінансових інтересів. Також слід підкреслити значний розрив між мінімальним та максимальним рівнями фінансової безпеки підприємств (значення інтегрального індикатора за всіма підприємствами розташовується в інтервалі від 0,00 (для ВАТ «Електромашина» та ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. С. В. Косіора» у 2008 р.) до 0,91 (ВАТ завод «Електромаш» у 1998 р.)), що можна пояснити різною спроможністю досліджуваних підприємств щодо адаптації до умов функціонування, які змінювалися з розвитком ринкових відносин (див. табл. 4.2).

Градація шкали рівня фінансової безпеки за аналізованими підприємствами

Ідентифікатор підприємства	Границі рівня фінансової безпеки підприємства			
	кризовий	контрольний	попереджувальний	оптимальний
П1	0,35	0,52	0,75	1,00
П2	0,21	0,36	0,66	1,00
П3	0,53	0,67	0,83	1,00
П4	0,23	0,42	0,70	1,00
П5	0,47	0,63	0,81	1,00
П6	0,22	0,43	0,72	1,00
П7	0,29	0,47	0,72	1,00
П8	0,22	0,42	0,70	1,00
П9	0,05	0,22	0,58	1,00
П10	0,12	0,30	0,63	1,00
П11	0,11	0,29	0,62	1,00
П12	0,30	0,45	0,70	1,00
П13	0,22	0,42	0,71	1,00
П14	0,08	0,24	0,59	1,00
П15	0,64	0,75	0,88	1,00
П16	0,49	0,65	0,82	1,00
П17	0,15	0,32	0,62	1,00
П18	0,15	0,30	0,60	1,00
П19	0,33	0,52	0,75	1,00
П20	0,11	0,27	0,61	1,00
П21	0,35	0,50	0,73	1,00

Рівень та запас міцності фінансової безпеки підприємств

Підприємство	Значення за роками																							
	Рівень фінансової безпеки												Запас міцності фінансової безпеки*											
	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
П1	0,68	0,76	0,67	0,35	0,58	0,84	0,89	0,70	0,78	0,82	0,59	0,10	П	А	П	Г	П	А	А	П	А	А	П	В
П2	0,66	0,72	0,64	0,81	0,54	0,64	0,60	0,58	0,74	0,55	0,62	0,00	А	А	П	А	П	П	П	П	А	П	П	В
П3	0,61	0,75	0,86	0,83	0,62	0,74	0,77	0,68	0,88	0,82	0,31	0,12	Г	П	А	П	Г	П	П	П	А	П	В	В
П4	0,18	0,36	0,59	0,38	0,55	0,65	0,63	0,67	0,58	0,39	0,22	0,57	В	Г	П	Г	П	П	П	П	П	Г	В	П
П5	0,62	0,66	0,63	0,77	0,64	0,74	0,72	0,67	0,78	0,66	0,59	0,00	Г	П	Г	П	П	П	П	П	П	П	Г	В
П6	0,36	0,39	0,75	0,55	0,49	0,65	0,28	0,67	0,70	0,52	0,23	0,36	Г	Г	А	П	П	П	Г	П	П	П	Г	Г
П7	0,48	0,62	0,69	0,62	0,48	0,67	0,68	0,77	0,79	0,66	0,44	0,04	П	П	П	П	П	П	П	А	А	П	Г	В
П8	0,33	0,42	0,42	0,26	0,73	0,47	0,63	0,54	0,72	0,74	0,58	0,25	Г	П	П	Г	А	П	П	П	А	А	П	Г
П9	0,35	0,60	0,30	0,52	0,49	0,41	0,13	0,50	0,64	0,62	0,31	0,38	П	А	П	П	П	П	Г	П	А	А	П	П
П10	0,46	0,37	0,54	0,66	0,63	0,79	0,60	0,60	0,37	0,10	0,47	0,50	П	П	П	А	А	А	П	П	П	В	П	П
П11	0,31	0,22	0,38	0,38	0,36	0,28	0,12	0,20	0,18	0,32	0,18	0,18	П	Г	П	П	П	Г	Г	Г	Г	П	Г	Г
П12	0,60	0,69	0,80	0,66	0,78	0,66	0,77	0,68	0,67	0,68	0,35	0,04	П	П	А	П	А	П	А	П	П	П	Г	В
П13	0,68	0,48	0,39	0,50	0,52	0,74	0,62	0,69	0,25	0,17	0,47	0,43	П	П	Г	П	П	А	П	П	Г	В	П	П
П14	0,19	0,15	0,59	0,46	0,55	0,58	0,47	0,33	0,33	0,42	0,40	0,38	Г	Г	П	П	П	П	П	П	П	П	П	П
П15	0,61	0,91	0,87	0,89	0,87	0,90	0,83	0,81	0,84	0,82	0,47	0,04	В	А	П	А	П	А	П	П	П	П	В	В
П16	0,45	0,65	0,64	0,75	0,73	0,86	0,81	0,77	0,82	0,78	0,23	0,21	В	П	Г	П	П	А	П	П	П	П	В	В
П17	0,48	0,60	0,48	0,83	0,60	0,39	0,54	0,63	0,58	0,55	0,55	0,06	П	П	П	А	П	П	П	А	П	П	П	В
П18	0,62	0,59	0,80	0,54	0,61	0,47	0,59	0,61	0,52	0,52	0,20	0,16	А	П	А	П	А	П	П	А	П	П	Г	Г
П19	0,59	0,56	0,53	0,61	0,27	0,65	0,85	0,64	0,79	0,77	0,36	0,23	П	П	П	П	В	П	А	П	А	А	Г	В
П20	0,39	0,14	0,49	0,53	0,28	0,65	0,59	0,48	0,61	0,47	0,50	0,24	П	Г	П	П	П	А	П	П	А	П	П	Г
П21	0,69	0,76	0,71	0,66	0,49	0,75	0,63	0,84	0,85	0,68	0,33	0,11	П	А	П	П	Г	А	П	А	А	П	В	В

Примітка: * А – абсолютний; П – припустимий; Г – граничний; В – відсутній

Найбільшою кількістю підприємств із безпечним станом фінансової безпеки (див. табл. 4.2 та рис. 4.3) характеризуються 2000, 2004 і 2005 рр. (більш ніж 90 % підприємств мають абсолютний та припустимий її запас міцності). Варто відзначити, що у ці ж періоди й динаміка фінансової безпеки на рівні держави відзначалася зростанням (див табл. Е.2.2).

Для детальнішого аналізу тенденцій рівня фінансової безпеки досліджуваних підприємств розглянемо його динаміку за роками.

Аналіз динаміки інтегральних показників рівня фінансової безпеки підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону дозволяє виокремити дві групи, на які вони розподіляються згідно зі шкалою якісної оцінки (див. табл. 4.2).

До першої групи потрапили підприємства, запас міцності фінансової безпеки яких за аналізований період майже постійно забезпечував оптимальний або попереджувальний її рівень (див. табл. 4.2).

Слід відзначити, що підприємства, які увійшли в цю групу за значеннями інтегрального індикатора (ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш», ВАТ «Електромашина», ВАТ «Завод ім. Фрунзе», ВАТ «Автрамат», ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь», ВАТ «Лозівський завод металоконструкцій», ВАТ «Турбоатом», ВАТ «Точприлад», ВАТ «Харківський електроапаратний завод») мають його задовільний рівень та таку спільну особливість, як вирішеність проблеми оновлення основних фондів, що можна вважати за стратегічний фактор, і наявність поточних проблем у вигляді нестачі обігових коштів або нестабільності цінової політики на сировину, матеріали, енергоносії (див. додаток К).

Незважаючи на те, що найбільш значущою складовою, яка характеризує фінансову безпеку підприємств, є складова структури джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал, лише у п'яти підприємств (ВАТ «Автрамат», ВАТ «Харківський електроапаратний завод», ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь», ВАТ «Лозівський завод металоконструкцій», ВАТ «Турбоатом») цієї групи високий рівень фінансової безпеки підтримувався переважно за рахунок означеної складової. Графічне зображення динаміки складової структури джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал для підприємств першої групи за роками подано на рис. 4.4.

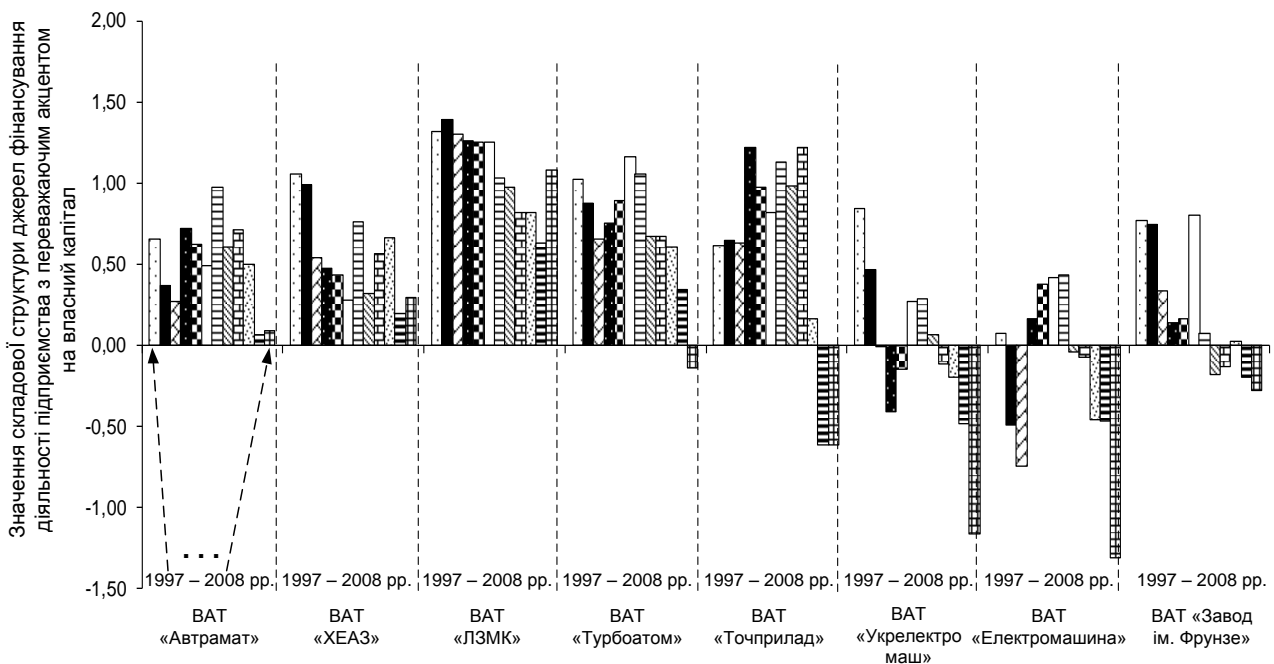

Рис. 4.4. Динаміка складової структури джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал для підприємств першої групи за роками

Одним з представників підприємств зазначеної групи є ВАТ «Точприлад», який характеризується нестабільною позитивною динамікою інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки та її запасу міцності (див. табл. 4.2).

Слід підкреслити, що значне зменшення рівня спроможності підприємства щодо захисту фінансових інтересів у 2005 р. зумовлено отриманням збитків як наслідку нестабільної цінової політики на сировину, матеріали, енергоносії та комплектуючі, що має найбільший вплив на його фінансовий результат діяльності (див. додаток К). Ситуація, що склалася, підтверджується від'ємним значенням складової ефективності його діяльності – -2,34 у 2005 р. (див. додаток Д) та втратою керованості процесу управління динамікою коефіцієнта покриття, що й відображає контрольна карта Шухарта (рис. 4.5).

Як видно з рис. 4.5, тільки упродовж 2005 р. процес управління коефіцієнтом покриття діяльності ВАТ «Точприлад» втрачає керованість: значення у відповідному році перетинає контрольну межу 4,66 ($\bar{O}_i + 3\sigma$), тобто у 1997 – 2004 та 2006 – 2008 рр. лежать в межах контрольних границь ($\bar{O}_i \pm 3\sigma = [-0,42; 4,66]$).

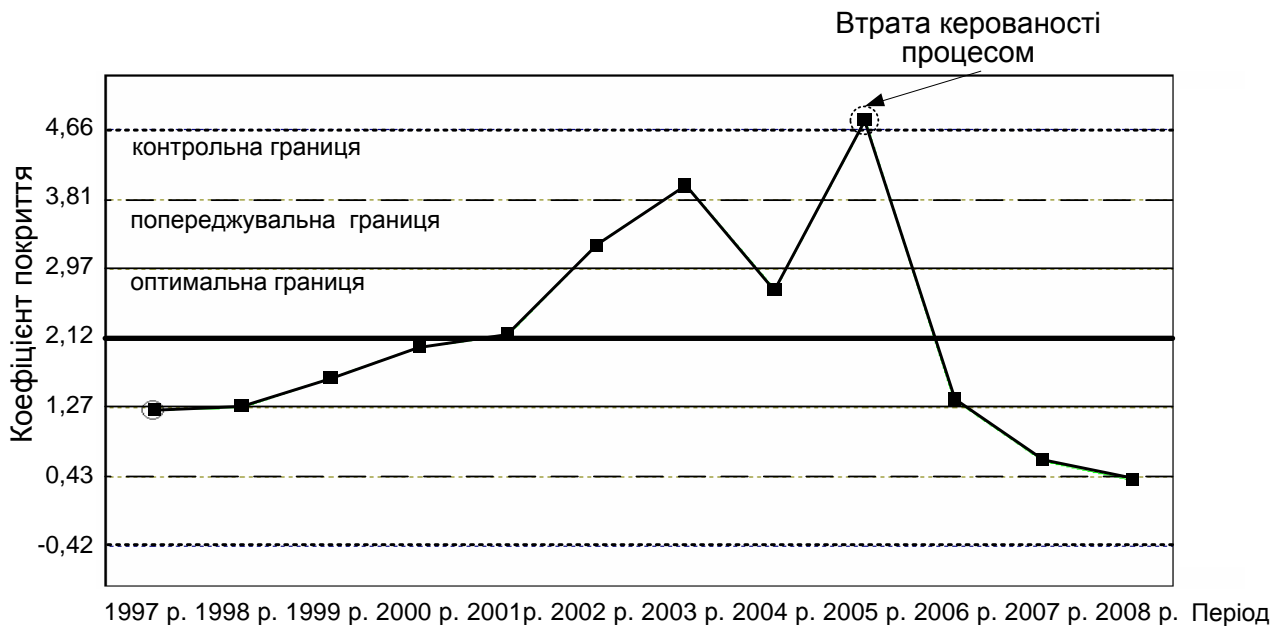

Рис. 4.5. Контрольна карта динаміки коефіцієнта покриття

Відзначимо, що перші сигнали про виникнення порушень у фінансуванні обігових активів за рахунок короткострокових зобов'язань почали з'являтися ще у 2002 р., коли простежується вихід величини аналізованого показника за межі оптимального рівня ($\bar{O}_i \pm \sigma = [-1,27; 2,97]$) та подальшого перетинання й попереджувальних меж ($\bar{O}_i \pm 2\sigma = [0,43; 3,81]$) у 2003 р. (див. рис. 4.5).

Причиною втрати керованості зазначеним процесом у 2005 р. і, як наслідок, зниження рівня захищеності фінансових інтересів суб'єкта господарювання, стало залучення довгострокових кредитів до фінансування обігових коштів за умови зменшення короткострокових та отримання значних збитків.

Однак, варто відзначити, що незважаючи на отримання прибутків у 2006 р. (зростання значення складової ефективності діяльності збільшилося до 1,26), рівень фінансової безпеки ВАТ «Точприлад» залишився на тому ж самому рівні (див. табл. 4.2), що викликано негативним впливом її найвагомшої складової, а саме складової структури джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал (її значення у 2006 р. складає -0,16 – див. додаток Д).

Подальша тенденція до погіршення стану зазначеної складової фінансової безпеки упродовж 2007 – 2008 рр. спричинена виходом значень часткових показників, що склали відповідний фактор (рис. 4.6).

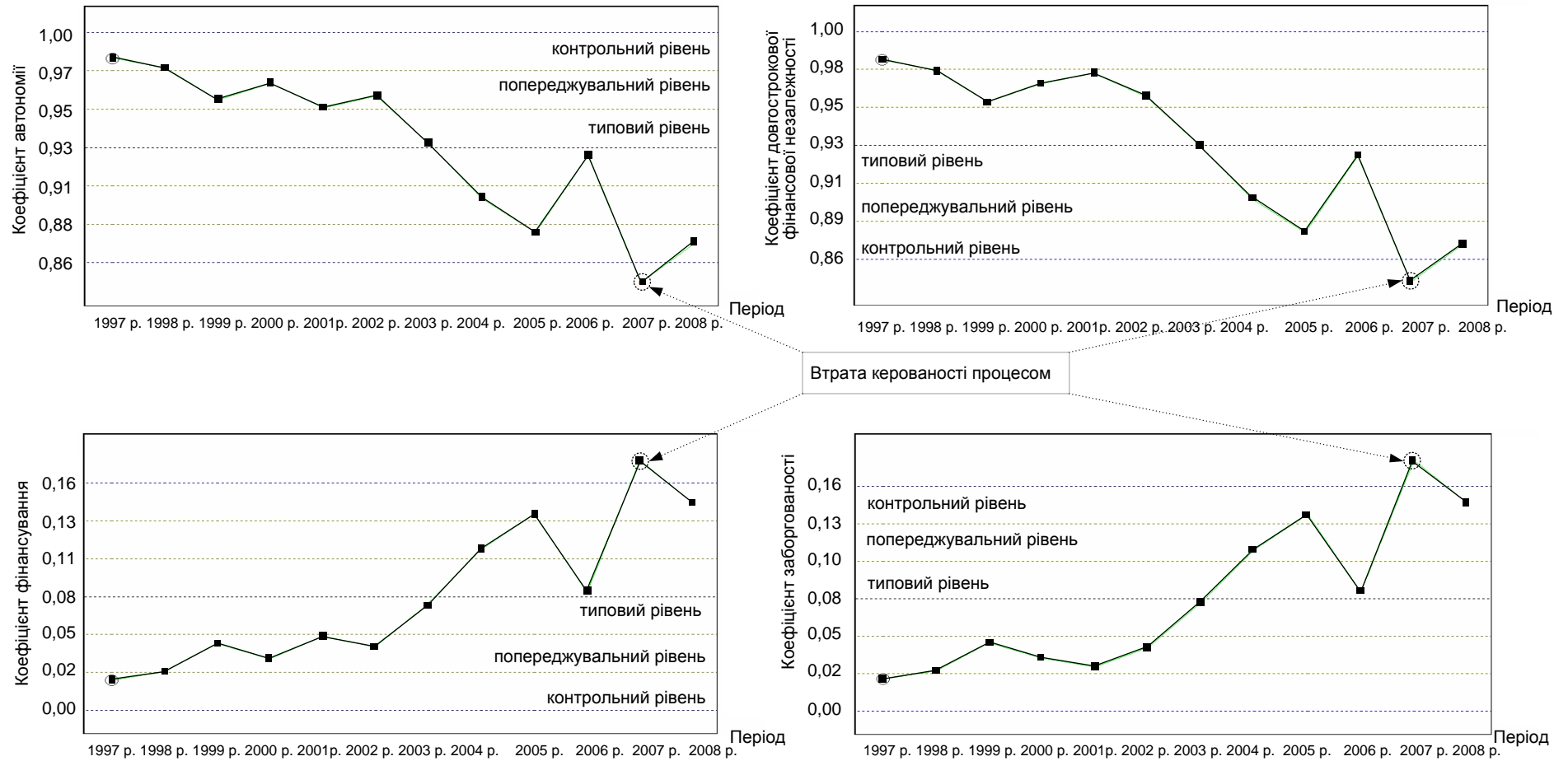

Рис. 4.6. Контрольні карти динаміки часткових показників складової (структура джерел фінансування з переважанням власного капіталу) фінансової безпеки підприємства

Дані рис. 4.6 підтверджують тезис, що головним підґрунтям забезпечення задовільного рівня фінансової безпеки підприємствами машинобудівної галузі Харківського регіону є достатній обсяг власного капіталу, який дозволяє зменшити залежність їх діяльності від функціонування контрагентів.

Також до підприємств, що підтримують задовільний рівень фінансової безпеки за рахунок переважання власного капіталу у структурі джерел фінансування, відноситься ВАТ «Лозівський завод металоконструкцій».

Так, різке падіння інтегрального індикатора фінансової безпеки підприємства у 2007 – 2008 рр., головним чином, зумовлено зменшенням значення саме цієї складової та від'ємним значенням складової ефективності діяльності (див. додаток Д) внаслідок впливу таких загроз, як нестабільна цінова політика на сировину, матеріали, енергоносії та комплектуючі, різке коливання курсу валют та збитків від утримання соціальної сфери (див. додаток К).

Також причиною падіння спроможності ВАТ «Лозівський завод металоконструкцій» до захисту фінансових інтересів є незважена політика залучення позикового капіталу (різке зниження значень першої та четвертої складових у 2007 – 2008 рр. відповідно). Відзначимо, що упродовж аналізованого періоду підприємство характеризується збільшенням дебіторської заборгованості держави (з 69,20 тис. грн до 256,60 тис. грн у 2006 – 2007 рр. відповідно), заборгованості за виданими авансами (з 5,40 тис. грн до 13 861,00 тис. грн у 2007 – 2008 рр. відповідно) та дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги (з 38,10 тис. грн до 457,00 тис. грн у 2007 – 2008 рр. відповідно) при значно меншій кредиторській заборгованості за товари, роботи, послуги (особливо у 2007 р.), що призвело до недостатності власних коштів для фінансування оборотних фондів і, як наслідок, – залучення довгострокового кредиту для їх поповнення (за даними балансу відповідних років).

Зазначена тенденція аналізованих показників підтверджується погіршенням стану керованості часткових показників складової узгодженості інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів і його оперативного регулювання. Контрольні карти У. Шухарта, що відображають вихід значень за рівень контрольної межі, наведено у табл. И.12.

Стосовно ВАТ «Турбоатом» варто відзначити, що головною причиною значного зменшення рівня фінансової безпеки підприємства у 2002 р. (значення відповідного інтегрального індикатора знизилося більш

ніж у 1,5 раза – з 0,60 до 0,39 відповідно у 2001 – 2002 рр. – див. табл. 4.2) стала неузгодженість інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів, у результаті – погіршення ефективності залучення позикового капіталу і, як наслідок, збільшення фінансових інвестицій заводу та зменшення обсягу оборотного капіталу при збереженні структури фінансування активів.

На основі аналізу динаміки даних річної звітності підприємства за відповідні роки, можна стверджувати, що у 2006 р. підприємство нарощує довгострокову заборгованість та інвестує ці кошти у зростання основних фондів, але політика управління кредиторською заборгованістю призвела до часткового порушення структури джерел фінансування діяльності підприємства (спостерігається незначне зменшення значення першої складової фінансової безпеки підприємства – див. додаток Д) та неузгодженості інвестиційної стратегії і стратегії фінансування поточних активів, що й відбивається виходом значень відповідних часткових показників за контрольні межі (див. табл. И.17).

Відзначимо, що значне погіршення рівня захищеності фінансових інтересів ВАТ «Турбоатом» у 2008 р., головним чином, спричинено, з одного боку, подальшим зниженням до від'ємного значенням складової структури фінансування діяльності підприємства з переважним акцентом на власний капітал, а з іншого – зростанням ефективності діяльності (див. додаток Д). Тобто, залучення довгострокових кредитів, як і отримання нетипових надприбутків, можливе тільки у супроводі зростання рівня загроз.

Отже, для підприємств із великою тривалістю виробничого циклу, окрім міцної автономії джерел фінансування, надзвичайно важливими є ефективно залучення позикових джерел та їх раціональний розподіл.

До цієї ж групи підприємств відноситься й ВАТ «Харківський електроапаратний завод», визначальна роль першого фактора якого підтверджується спроможністю підтримувати попереджувальний рівень фінансової безпеки у 1997 – 2000 рр. та граничний – у 2007 р., навіть за умови погіршення стану керованості часткових показників складової узгодженості стратегій інвестування та поточного фінансування, а також оперативного управління останнім (див. додаток Д) і значним зниженням рівня фінансової безпеки у 2001 та 2008 рр. (з 0,60 до 0,39 у 2000 – 2001 рр. та з 0,36 до 0,23 у 2007 – 2008 рр. відповідно) унаслідок втрати керованості процесу управління залученням позикових коштів, що

знайшло відображення у виході значення показників поточної заборгованості та тривалості фінансового циклу за рівень контрольної межі відповідно у 2001 та 2008 рр. (рис. 4.7 та 4.8).

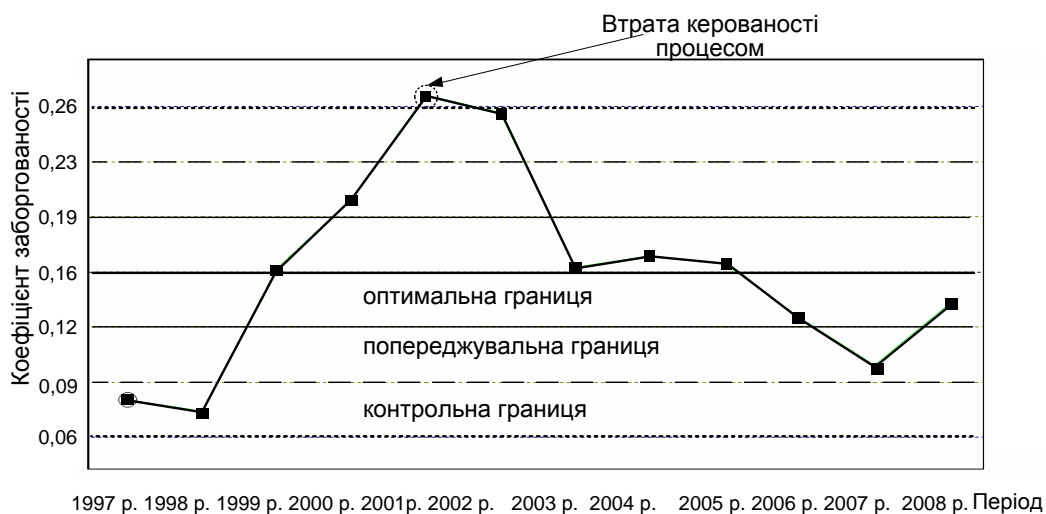

Рис. 4.7. Контрольна карта динаміки коефіцієнта поточної заборгованості

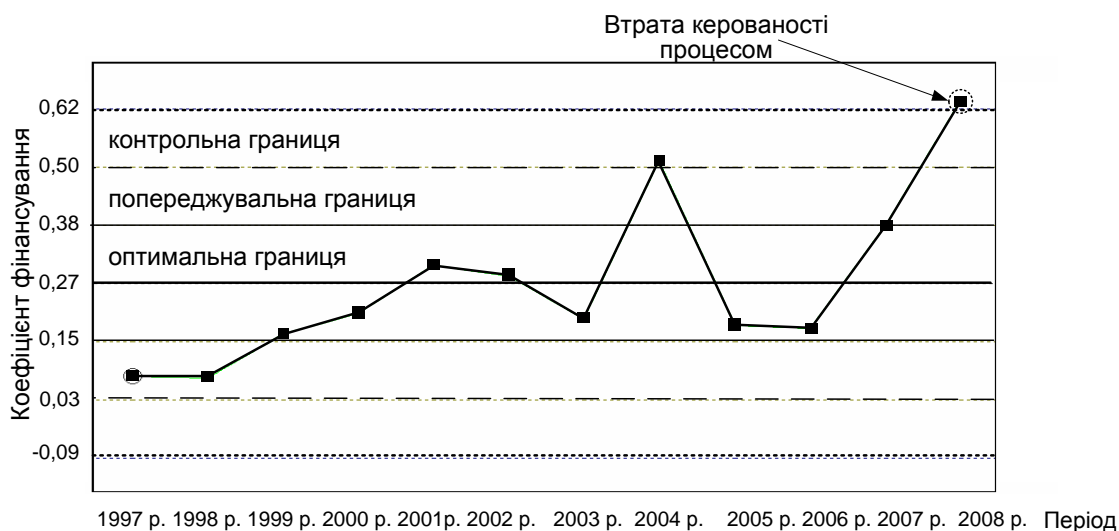

Рис. 4.8. Контрольна карта динаміки коефіцієнта поточної заборгованості

Відзначимо, що іншою причиною падіння інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки у 2001 р. є значні збитки заводу. Як свідчить увесь динамічний ряд його значень, це, скоріше, є винятком для цього підприємства, який був викликаний тимчасовою проблемою, а саме великою дебіторською заборгованістю контрагентів за товари, роботи, послуги, що спостерігалася за даними балансу відповідного року.

Така проблема могла виникнути як наслідок необґрунтованої зміни споживачів продукції ВАТ «Харківський електроапаратний завод». Слід відзначити, що для цього підприємства один із вагоміших факторів, який впливає на його фінансово-економічну стабільність, є гостра конкуренція та втрата ринку збуту товарів (див. додаток К), чим і може пояснюватися наявність стрибків у значеннях інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки.

Особливість динаміки інтегрального індикатора фінансової безпеки ВАТ «Завод ім. Фрунзе» (тимчасові зниження рівня захищеності фінансових інтересів у 1997, 2000 та 2002 рр.) можна пояснити реалізацією у цей період інвестиційного проекту з оновлення основних фондів, що й призвело до погіршення фінансових результатів діяльності заводу. Це підтверджується й втратою керованості часткових показників складової узгодженості інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів фінансової безпеки підприємства (див. додаток Д).

Економічна інтерпретація такої динаміки відбиває той факт, що рівень ліквідності активів поступово набуває своєї типової величини відповідно до окупності інвестиційного проекту, а, отже, підприємство нарощує результативність діяльності, яку було втрачено через спрямованість значного обсягу коштів на капіталовкладення, а не на фінансування експлуатаційних потреб. Зростання фондівіддачі у 2005 р. дозволяють ВАТ «Завод ім. Фрунзе» забезпечити оптимальний рівень своєї безпеки (значення показника складає 0,72 і 0,74 відповідно у 2005 – 2006 рр.) (див. табл. 4.2).

Зауважимо, що реалізація інвестиційних заходів, з огляду на їх сутність, хоча й призводить до певного дисбалансу в динаміці більшості показників (див. табл. И.8) та свідомого зменшення запасу міцності навіть до граничного рівня, проте дозволяє аналізованому підприємству забезпечити високу ефективність його діяльності.

Таким чином, вищезазначене підтверджує, що однією з головних заporук високої захищеності власних фінансових інтересів підприємств є не тільки фінансування їх діяльності за рахунок власних джерел, а й готовність до значних інвестиційних проектів на базі узгодження стратегічних та тактичних аспектів політики фінансування, що, у свою чергу, буде сприяти технічному і технологічному оновленню виробничої діяльності та підвищувати її відповідність вимогам ринкового середовища.

Детальний аналіз діяльності ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь» дозволяє зробити висновок, що значення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки впродовж 1997 – 2008 рр. знаходилося у межах оптимальної та попереджувальної величини (див. табл. 4.2). Окремо слід відзначити 2006 р., коли підприємство характеризується відсутністю запасу міцності, що обумовлено нетиповим погіршенням значення першої складової, тобто відбувається зміщення переважного акценту у структурі джерел фінансування з власного на позиковий капітал (див. табл. И.10). Зауважимо, що за таких умов значення усіх часткових показників його фінансової безпеки знаходяться у межах керованості, що й дозволило аналізованому підприємству вже у наступних роках забезпечувати попереджувальний рівень захищеності фінансових інтересів.

Слід відзначити, що високий рівень захищеності фінансових інтересів ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь», головним чином, обумовлюється диверсифікацією діяльності зазначеного підприємства – основну діяльність досліджуваного господарюючого суб'єкта переважно пов'язано з будівництвом, архітектурою, інженерною і технічною діяльністю та роздрібною торгівлею, а отже, аналізоване підприємство не відбиває властивості, що є характерними для складових фінансової безпеки підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону.

Підсумовуючи вищенаведене, відзначимо, що для підприємств першої групи є характерними такі особливості динаміки стану фінансової безпеки:

при незначних негативних коливаннях частки власного капіталу у структурі джерел підприємства та за умови ефективного управління іншими складовими зазначені суб'єкти господарювання здатні упродовж певного періоду підтримувати задовільний рівень фінансової безпеки;

при динамічній зміні зовнішнього середовища, що викликає прискорення деформації структури джерел фінансування у бік зниження величини власного капіталу в пасивах підприємства, воно не здатне так само швидко змінити політику залучення позикового капіталу для фінансування своїх активів через їх важку структуру.

Дещо інші причини погіршення стану захищеності фінансових інтересів характеризують діяльність підприємства другої групи – виникнення неконтрольованих явищ та процесів у системі їх фінансових відносин призводило до вимушеного зниження запасу міцності фінансової безпеки, що й було головною причиною неспроможності досягти її оптимального рівня.

Як свідчать дані річних звітів підприємств цієї групи, а саме ВАТ «Харківський завод «Гідропривід», ВАТ «РОСС», ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. С. В. Косіора», ВАТ «Харківський завод штампів та пресформ», ЗАТ «Харківський велосипедний завод ім. Г. І. Петровського», ВАТ «Форез», АТЗТ «ХЗЕМВ-1», АТ «ХЗЕМВ», ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе», ВАТ «Харківський підшипниковий завод», до фінансово-економічних чинників, що мають значний вплив на їх діяльність, відносяться неможливість витримати надмірний податковий тиск, який стримує їх розвиток через недостатність обігових коштів, що, у свою чергу, спонукає до залучення короткострокових «дорогих» кредитів і призводить до посилення залежності від дій контрагентів (див. додаток К). Зазначені чинники є першопричиною зниження спроможності будь-якого суб'єкта господарювання захищати свої фінансові інтереси, що й відбиває величина інтегрального індикатора стану фінансової безпеки підприємств, які увійшли до групи з її низьким рівнем.

Процеси, що є характерними для підприємств другої групи, проаналізуємо на прикладі ВАТ «Харківський завод «Гідропривід» та ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе».

Так, упродовж 1997 – 2005 рр. ВАТ «Харківський завод «Гідропривід» відзначається коливальною динамікою інтегрального індикатора з тенденцією до зростання (0,61; 0,75; 0,86; 0,83; 0,62; 0,74; 0,77; 0,68; 0,88 відповідно за 1997– 2005 рр. – див. табл. 4.2), а починаючи з 2006 р. спостерігається поступове його зниження (0,82, 0,31 і 0,11 відповідно за 2006 – 2008 рр. – див. табл. 4.2). Проте у 1997 та 2001 рр. запас міцності фінансової безпеки зазначеного підприємства характеризується лише граничним рівнем, що пояснюється втратою керованості управління оборотністю дебіторської заборгованості та його платіжними можливостями (значення відповідних показників у відповідні роки перевищували значення $\bar{O}_i \pm 3\sigma$ – див. табл. И.3).

Варто відзначити, що при різкому падінні рівня першої складової фінансової безпеки підприємства у 2007 р., навіть при зростанні другої та третьої складових, ВАТ «Харківський завод «Гідропривід» втрачає запас міцності фінансової безпеки (інтегральний індикатор становить 0,31 – див. табл. 4.2), що унеможлиблює протидіяння подальшому

розгортанню кризових явищ у зовнішньому оточенні. Наслідки небезпечного стану проявляються у критичному рівні неузгодженості стратегій фінансування та ефективності діяльності (значення відповідних складових становить -0,02 та -0,48 – див. додаток Д).

Таким чином, можна зробити висновок, що навіть за умови зваженої політики залучення позикового капіталу та обґрунтованому спрямуванні фінансових ресурсів на збільшення матеріально-технічної бази і поповнення обігових коштів, але при зниженні частки власного капіталу у структурі джерел фінансування діяльності, підприємство втрачає запас міцності фінансової безпеки.

Отже, суб'єкти господарювання, що відносяться до другої групи, для підтримання спроможності до захисту своїх фінансових інтересів також мають приділяти акцентовану увагу інструментам підтримання частки власного капіталу на типовому для нього рівні (контрольні карти динаміки значень часткових показників першої та другої складових свідчать про втрату керованості у 2007 – 2008 рр. – див. табл. И.3 – И.7, И.11, И.13, И.14, И.16, И.20).

Відносно ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» слід відзначити, що різке падіння ступеня захищеності зумовлено деструктивним впливом нестабільної цінової політики на сировину, матеріали, енергоносії та комплектуючі і податкового тиску, що викликало перевищення собівартості продукції відносно чистого доходу від її реалізації. А отже, діяльність зазначеного суб'єкта господарювання характеризується зниженням виробничих запасів з причини недостатності фінансування їх поповнення, що спричинило зростання незавершеного виробництва та зменшення підтримуючого обсягу готової продукції.

Тому першочерговим завданням щодо зміцнення своєї спроможності протидіяти загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища для таких підприємств є зменшення невиробничих витрат, частки позик у структурі фінансування поточних витрат та збільшення обсягу обігових коштів за рахунок більш ефективного використання наявних джерел фінансування.

Таким чином, за умови важкої структури активів суб'єкта господарювання, що є характерним для підприємств машинобудування, та відсутності власних обігових коштів, значний дестимулюючий вплив здійснює державна цінова політика та недостатній ступінь розвитку її

фінансового сектора. А при посиленні інфляційних процесів підприємницька одиниця практично нездатна захистити свої фінансові інтереси від сукупного впливу загроз зовнішнього середовища її функціонування.

Слід відзначити, що запропонований авторами методичний підхід надає змогу визначити інтегральну оцінку рівня фінансової безпеки підприємств у динаміці на основі типового для них рівня її часткових показників, що дозволяє урахувати внутрішні особливості функціонування суб'єкта підприємництва. Головною його перевагою є можливість визначення причин виникнення відхилень стану фінансової безпеки підприємства від його оптимального рівня через з'ясування поведінки кожного управлінського процесу. Застосування контрольних карт У. Шухарта підвищує якість вироблюваних управлінських рішень відносно спроможності до захисту власних фінансових інтересів, оскільки за їх допомогою стає можливим обґрунтування доцільності відповідних превентивних заходів за умови появи перших сигналів про розлад певного процесу (значення показників знаходиться у попереджувальних та контрольних межах) і заходів протидії загрозам фінансовій безпеці суб'єкта господарювання (значення показника виходить за контрольні межі).

Як вже було з'ясовано вище, спроможність до захисту фінансових інтересів формується у підприємства за рахунок запасу міцності його фінансової безпеки, а головним джерелом загроз є негативні та заздалегідь не передбачені зміни зовнішнього середовища. З огляду на це, важливим є своєчасне урахування динаміки макро- та мезосередовищ, чому й присвячено наступний підрозділ роботи.

4.2. Визначення впливу складових макро- та мезорівнів на стан фінансової безпеки підприємства

Спроможність підприємств як нижчої ланки економічної системи країни реалізовувати власні фінансові інтереси певною мірою залежить від стану фінансової безпеки на макрорівні, а отже відстеження динаміки її рівня та існуючих і можливих загроз, що надходять з держави, є завданням не тільки управлінських структур макроекономічного рівня, а й менеджерів суб'єктів господарювання.

Відзначимо, що у кризових умовах функціонування промислових підприємств окрім існування внутрішньої неузгодженості та неефективності управлінських рішень важливого значення набуває вплив зовніш-

нього середовища. Як було зазначено у попередніх розділах, вступаючи у фінансові відносини ієрархічної фінансової системи, кожен з суб'єктів (держава, регіон і підприємство) є носієм фінансових інтересів, неспівпадіння яких створює загрози їх реалізації. Отже, перед промисловими підприємствами постає об'єктивна необхідність проведення оцінювання стану фінансової безпеки держави з метою визначення існуючих та потенційних загроз їх фінансовим інтересам.

З огляду на це, метою даного підрозділу є розроблення методичного підходу до діагностування рівня фінансової безпеки підприємства з огляду на динаміку стану суб'єктів фінансових відносин мезо- та макро-рівнів. Зважаючи на зазначене, на думку авторів, найбільш дієвим інструментом щодо досягнення поставленої мети є застосування одного з методів динамічного програмування, а саме, марківських процесів, побудова моделі яких дозволяє прийняти рішення щодо об'єктів, які характеризуються кінцевим числом їх станів.

Аналіз інтегральних індикаторів стану фінансової безпеки України та її регіонів, які було розраховано у підрозділах 3.3 та 3.4, свідчить про наявність певної неузгодженості їх динаміки (рис. 4.9).

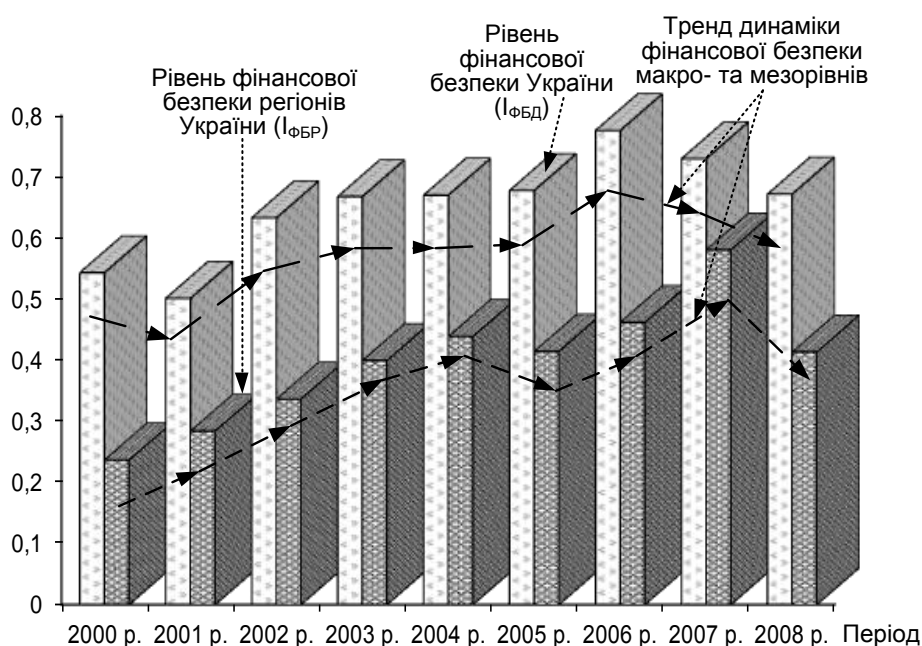

Рис. 4.9. Динаміка рівня фінансової безпеки України та її регіонів (середній рівень)

Так, як видно з рис. 4.9, динаміка рівня фінансової безпеки України та її регіонів (за середніми значеннями) характеризується такими тенденціями за роками:

період 2002 – 2004 рр. та 2006 р. відзначається одночасним збільшенням обох рівнів, а 2008 р. – одночасним їх зниженням;

у 2001 та 2007 рр. простежується поліпшення стану фінансової безпеки регіонів на фоні її погіршення на макрорівні;

зворотну тенденцію можна побачити у 2005 р., коли зростання рівня захищеності фінансових інтересів держави супроводжується його зниженням на мезорівні.

Відзначимо, що значний горизонтальний та вертикальний дисбаланси функціонування регіональних одиниць, неузгоджена політика уряду в усіх ланках фінансової системи супроводжується й недостатньою розвиненістю фондового, страхового та банківського ринків, що не сприяє ефективному функціонуванню фінансових потоків економічних агентів та призводить до зниження їх фінансової безпеки. А отже, держава в умовах кризи має активізувати діяльність щодо узгодження, по-перше, внутрішньої бюджетної та грошово-кредитної політик з метою забезпечення прогнозованого рівня інфляції і стабільності національної грошової одиниці, зменшення державного боргу та спрямування кредитних ресурсів на розвиток реального сектору економіки, безпеки і фінансової стабільності банківської системи України, прозорої інфраструктури фондового та страхового ринків, а по-друге, забезпечити рівномірність їх розвитку на регіональному рівні.

Таким чином, одним із наслідків неспроможності суб'єктів кожного з економічних рівнів ієрархічної системи фінансових відносин узгодити розбіжності фінансових інтересів є порушення структури руху їх фінансових потоків, що спричиняє виникнення загроз їх безпечному господарюванню. А отже, в умовах поширення кризових явищ, механізм діагностування стану фінансової безпеки підприємства, як найактивнішої ланки системи фінансових відносин країни, має використовувати науково-обґрунтоване методичне забезпечення щодо прогнозування зміни у запасі міцності суб'єктів підприємництва, а отже й у їх спроможності до захисту фінансових інтересів під впливом змін зовнішнього середовища мезо- та макрорівнів.

Для пояснення означених вище тенденцій і виявлення тісноти та спрямованості статистичного зв'язку динаміки рівня фінансової безпеки України і регіонів авторами було проведено кореляційний аналіз, сутність якого щодо досліджуваної предметної області полягає у такому:

з'ясування, наскільки мінливість рівня фінансової безпеки регіонів (за інтегральним індикатором $I_{\text{ФБР}}$) знаходиться у відповідності з мінливістю складових фінансової безпеки держави (за частковими індикаторами бюджетної складової ($I_{\text{БюджБ}}$), грошово-кредитної складової ($I_{\text{ГрКБ}}$), валютної складової ($I_{\text{ВБ}}$), боргової складової ($I_{\text{ББ}}$), складової безпеки фондового ($I_{\text{ФБ}}$), банківського ($I_{\text{БанкБ}}$) та страхового ($I_{\text{СБ}}$) ринків – див. підрозділ 3.2);

з'ясування, наскільки мінливість рівня фінансової безпеки держави ($I_{\text{ФБД}}$) знаходиться у відповідності з мінливістю складових фінансової безпеки регіону (бюджетної ($I_{\text{БР}}$), інвестиційної ($I_{\text{ІНР}}$), складової ефективності підприємницької діяльності ($I_{\text{ФРР}}$), відкритості фінансової системи регіону ($I_{\text{ВРР}}$) та банківської ($I_{\text{БКР}}$) – див. підрозділ 3.3).

Графічне зображення результатів кореляційного аналізу подано на рис. 4.10 та 4.11.

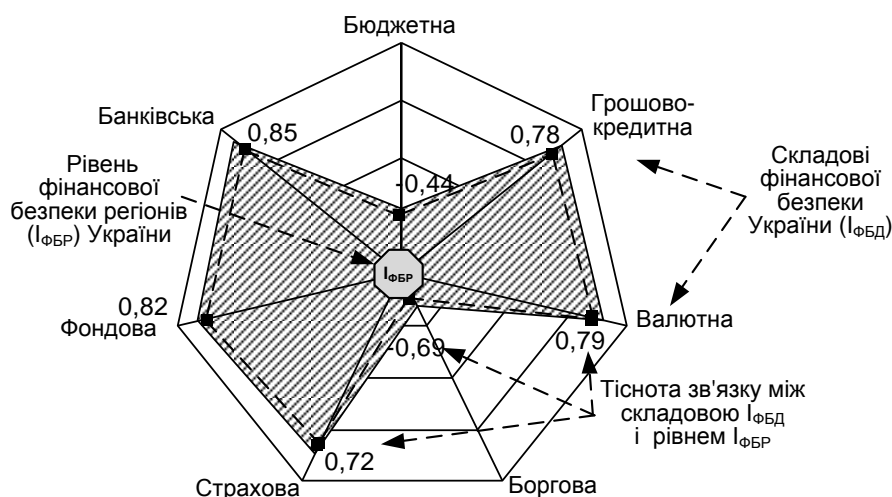

Рис. 4.10. Діаграма тісноти та спрямованості статистичного зв'язку рівнів фінансової безпеки регіонів та складових фінансової безпеки України

За результатами кореляційного аналізу можна зробити такі висновки:

1) різноспрямованість динаміки стану фінансової безпеки суб'єктів макро- і мезорівнів пояснюється особливостями їх бюджетної та боргової складових (коефіцієнти кореляції між інтегральним індикатором фінансової безпеки регіону та частковими індикаторами рівня бюджетної та боргової складових фінансової безпеки держави становлять -0,44 та -0,69 відповідно – див. рис. 4.10):

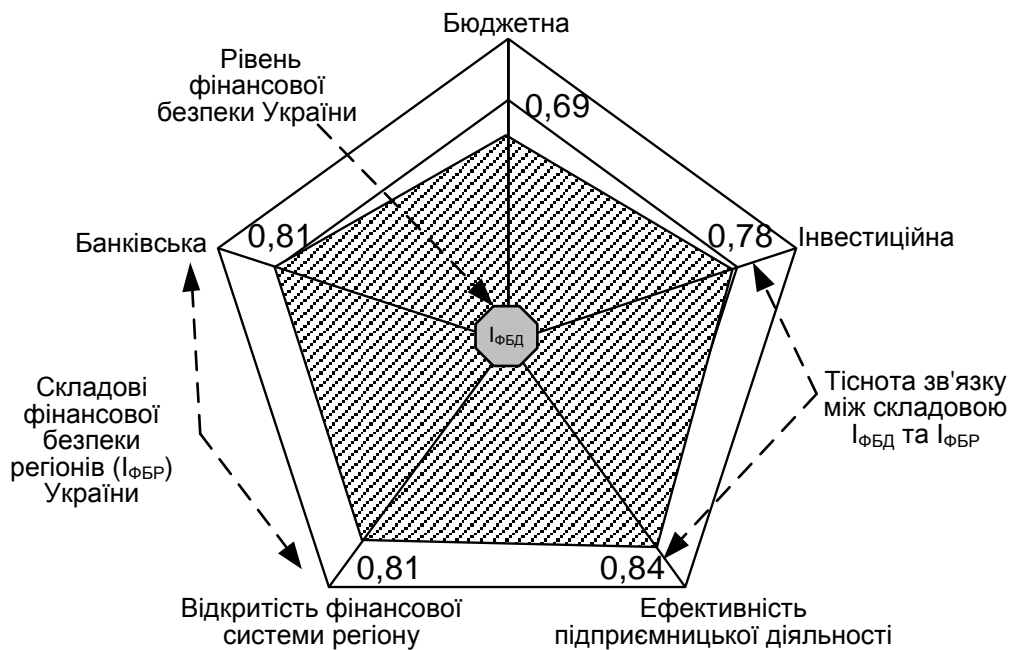

Рис. 4.11. Діаграма тісноти та спрямованості статистичного зв'язку складових фінансової безпеки регіонів України та її рівня у державі

зростання рівня бюджетної безпеки України за рахунок збільшення величини перерозподілу ВВП через зведений державний бюджет та значної варіації обсягу міжбюджетних трансфертів призводить до погіршення стану фінансової безпеки регіонів (а саме їх бюджетної складової);

залучення державою додаткових кредитних ресурсів для забезпечення виконання своїх функцій та делегованих органам місцевого самоврядування повноважень призводить до погіршення боргової безпеки України, але створює передумови поліпшення бюджетної та інвестиційної безпеки регіонів як бази покращення загального стану фінансової безпеки суб'єктів мезорівня;

2) тісний кореляційний зв'язок динаміки рівня фінансової безпеки регіонів та складових (грошово-кредитної, валютної, боргової, фондової, страхової та банківської: відповідні коефіцієнти кореляції становлять 0,78; 0,79; -0,69; 0,82; 0,72; 0,85 – див. рис. 4.10) фінансової безпеки України доводить ієрархічність формування спроможності економічних агентів щодо захисту своїх фінансових інтересів;

3) покращення стану розвитку та захищеності фінансового ринку на рівні держави позитивно відбивається на рівні регіону, оскільки створює передумови для підвищення їх якісного функціонування (про що свідчать

високі позитивні значення відповідних коефіцієнтів кореляції – див. рис. 4.10 та 4.11). З цього слідує, що підвищення безпеки та ефективності банківського ринку зокрема та фінансового у цілому потребує саме виваженої політики уряду, яка створить умови його суб'єктам для розширення позитивного впливу на ефективність діяльності суб'єктів підприємницької діяльності у кожному регіоні України (коефіцієнт кореляції цієї складової знаходиться на рівні 0,84);

4) високі позитивні величини коефіцієнтів кореляції часткових індикаторів рівня фінансової безпеки складових відкритості фінансової системи регіону та інвестиційної із загальним індикатором рівня фінансової безпеки держави (їх значення становлять 0,81 та 0,78 відповідно – див. рис. 4.11) свідчать, що регіональна політика спрямована на створення стратегічного потенціалу держави та залучення додаткових фінансових ресурсів. Проте якщо звернутися до досвіду розвинутих країн щодо їх інвестиційної політики, слід підкреслити, що в Україні майже відсутня державна підтримка інвестиційно спрямованої політики розвитку. Це спричиняє зниження фінансового потенціалу як окремих регіонів, так і держави у цілому, і ускладнює забезпечення економічних агентів фінансовими ресурсами. Окрім прямого фінансування держава має створювати сприятливий клімат для інвестиційної діяльності, що дозволить підвищувати конкурентоспроможність вироблюваної продукції та зміцнювати позиції кожного суб'єкта фінансових відносин.

З метою виявлення найбільш уразливих місць функціонування промислових підприємств було проведено кореляційний аналіз, що дозволило визначити, наскільки мінливість рівня кожної зі складових фінансової безпеки суб'єктів господарювання (підрозділ 3.2) знаходиться у відповідності з мінливістю складових фінансової безпеки макро- та мезосередовищ (підрозділ 3.3 та 3.4) і сформував перелік найбільш актуальних зовнішніх загроз щодо захисту власних фінансових інтересів для кожного з аналізованих промислових підприємств (додаток Л). Узагальнені результати проведеного аналізу, що представлені у вигляді відсотка промислових підприємств, стан фінансової безпеки яких відчуває вплив складових фінансової безпеки зовнішнього середовища, подано у табл. 4.3.

Відсоток промислових підприємств, стан фінансової безпеки яких відчуває вплив складових фінансової безпеки зовнішнього середовища

Складові фінансової безпеки за рівнями	Фактори фінансової безпеки промислових підприємств			
	Структура джерел фінансування діяльності підприємства з переважанням акцентом на власний капітал	Узгодженість інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів	Ефективність діяльності підприємства	Оперативне регулювання поточного фінансування діяльності підприємства
Макрорівень				
Бюджетна	61,9	33,3	14,3	28,6
Інвестиційна	52,4	28,6		38,1
Ефективності підприємницької діяльності	38,1	9,5	–	42,9
Відкритість фінансової системи регіону	23,8	19,0	4,8	14,3
Банківська	23,8	19,0	9,5	19,0
Мезорівень				
Бюджетна	–	–	4,8	–
Грошова-кредитна	9,5	4,8	9,5	28,6
Валютна	19,0	4,8	–	9,5
Боргова	66,7	28,6	9,5	33,3
Страхова	76,2	28,6	9,5	33,3
Фондова	42,9	14,3	–	33,3
Банківська	42,9	19,0	–	38,1

Таким чином, отримані результати підтверджують наявність статистичного зв'язку між динамікою стану фінансової безпеки суб'єктів макро- та мезорівнів ієрархічної системи фінансових відносин й обґрунтовують доцільність застосування ланцюгів Маркова для діагностування зміни рівня безпеки підприємств як нижчого рівня означеної системи, оскільки усі її суб'єкти характеризуються кінцевим числом станів їх фінансової безпеки.

Спираючись на сутність теорії ланцюгів Маркова [5, с. 170–173; 9, с. 9–12; 165; 222, с. 252], авторами розглянуто технологію реалізації зазначеного методу при діагностуванні безпеки суб'єктів мікросередовища як складової системи фінансових відносин [142, с. 118–121], що графічно зображено на рис. 4.12.

Рис. 4.12. Послідовність реалізації процесу діагностування фінансової безпеки підприємства (ФБП) з використанням ланцюгів Маркова

Необхідно відзначити, що підприємство як елемент загальної фінансової системи упродовж свого функціонування може знаходитися у різних станах ($S_1 \dots S_i$; $i = j = n$, де n – кількість можливих станів), що відповідають певним рівням його фінансової безпеки та її запасу міцності. Для того щоб визначити ймовірність досягнення j -го рівня ФБП, необхідно задати ймовірності переходу з рівня i на рівень j (P_{ij}), сукупність яких за всіма рівнями i складатиме матрицю переходів.

Ймовірність переходу – це ймовірність того, що у наступному періоді підприємство буде знаходитися у певному j -му стані фінансової безпеки, за умови, що відомо її поточний i -й рівень та динаміка зовнішнього середовища.

Оскільки підприємство може знаходитися тільки на одному з n рівнів, то для певного моменту часу необхідно завдати ймовірності переходу, які можна подати у вигляді матриці:

$$|P_{ij}| = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} & \dots & P_{1n} \\ P_{21} & P_{22} & \dots & P_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_{i1} & P_{i2} & \dots & P_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_{n1} & P_{n2} & \dots & P_{nn} \end{pmatrix},$$

де P_{ij} – ймовірність переходу за один крок з рівня S_i на рівень S_j ;

P_{ii} – ймовірність збереження підприємством поточного рівня фінансової безпеки;

n – кількість рівнів фінансової безпеки.

Перехідні ймовірності марківського ланцюга створюють квадратну матрицю розміром $n \times n$. Визначимо певні її особливості відповідно до [5, с. 177; 9, с. 9–12; 165, с. 11, 12; 221, с. 75–77; 222, с. 256–257;].

1. Кожен рядок (i) характеризує певний стан фінансової безпеки підприємства, а її елементи – ймовірність всіх можливих переходів за один період з теперішнього i -го в майбутній j -й стан, у тому числі і ймовірність залишитися у тому ж (теперішньому) стані.

2. Елементи стовпців (j) показують ймовірність всіх можливих переходів підприємства за один період у заданий (j -й) стан його фінансової безпеки. Таким чином рядок (i) характеризує ймовірність переходу підприємства із теперішнього i -го стану фінансової безпеки, а стовець – у майбутній j -й стан.

3. По головній діагоналі матриці перехідних ймовірностей знаходяться вірогідність P_{ii} того, що підприємства залишиться у досягнутому стані захищеності його фінансових інтересів.

Зауважимо, що оскільки володіючи певним запасом міцності, підприємство може зберегти, збільшити або зменшити його, тоді й сума ймовірностей перебування в одному із зазначених рівнів становитиме одиницю:

$$\sum_{j=1}^n P_{ij} = 1.$$

При цьому перехід з одного рівня на інший може бути викликано як внутрішніми, так і зовнішніми змінами.

З огляду на означене, пропонований методичний підхід передбачає побудову матриць ймовірностей переходу підприємств між рівнями його фінансової безпеки за різних рівнів стану фінансової безпеки регіонів та держави.

Як видно з рис. 4.12, наступним кроком технології застосування марківських ланцюгів є визначення ймовірності знаходження підприємства на певному рівні його фінансової безпеки на початок аналізованого періоду.

Для полегшення опису математичної сутності процесу формування вектору початкових ймовірностей (P_{1j}) та матриці ймовірностей переходу поставимо у відповідність кожному рівню фінансової безпеки (див. рис. 4.3) його кількісне словесне трактування:

- оптимальний рівень ФБП – перший рівень ФБП;
- попереджувальний рівень ФБП – другий рівень ФБП;
- контрольний рівень ФБП – третій рівень ФБП;
- кризовий рівень ФБП – четвертий рівень ФБП.

Отже, оскільки рівень фінансової безпеки підприємства у певний період є точно визначеним, наприклад, він характеризується попереджувальним рівнем (тобто, другим), то вектор початкових ймовірностей (P_{1j}) матиме значенням елемента P_{12} – одиницю, а всі інші його елементи дорівнюватимуть нулям: $P_{11} = 0$, $P_{12} = 1$, $P_{13} = 0$, $P_{14} = 0$.

Для більш наглядного аналізу процесу діагностування впливу стану фінансової безпеки зовнішнього середовища на ступінь захищеності фінансових інтересів підприємства варто звернутися до графу станів фінансової безпеки, вершини якого відображають можливі рівні фінансової безпеки підприємства (S_i), а стрілки – ймовірності їх зміни.

Графічне зображення марківського ланцюгу станів фінансової безпеки підприємств ($n = 4$) подано на рис. 4.13.

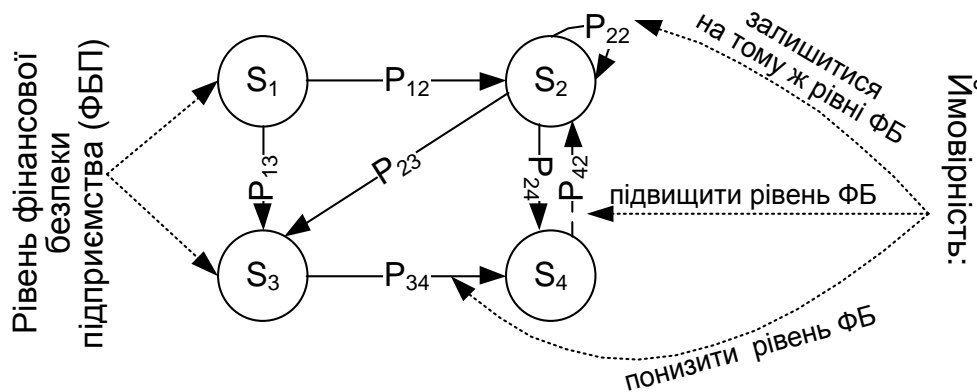

Рис. 4.13. Граф станів фінансової безпеки підприємства

Таким чином, маючи матрицю перехідних ймовірностей (P_{ij}), яка задає вірогідність зміни i -го рівня фінансової безпеки підприємства при різних її рівнях на мезо- та макросередовищах, можна визначити

ймовірність зміни рівня захищеності фінансових інтересів підприємства через певний час за такою формулою:

$$P_i(t) = \sum_{j=1}^n P_j(t-1) \times P_{ji},$$

де $P_i(t)$ – ймовірність знаходження підприємства на S_i рівні фінансової безпеки через певний час t ;

$P_j(t-1)$ – ймовірність того, що підприємство знаходилося на початковому S_j рівні фінансової безпеки;

P_{ji} – ймовірність зміни підприємством рівня фінансової безпеки S_j на рівень S_i (за умови $j > i$ – підприємство підвищує рівень своєї безпеки; за умови $j < i$ – знижує; за умови $j = i$ – не змінює);

t – період;

n – кількість рівнів фінансової безпеки, на яких може знаходитися підприємство.

Оскільки практичне впровадження запропонованого методичного підходу щодо врахування впливу бізнес-середовища на спроможність підприємства реалізовувати фінансові інтереси сприятиме як удосконаленню системи управління його фінансовою безпекою, так і підвищенню ефективності управлінських рішень щодо його функціонування взагалі, проведемо його апробацію на прикладі підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону, з метою своєчасного діагностування можливих змін рівня їх фінансової безпеки.

Для формування матриць ймовірностей переходів підприємств з одного рівня фінансової безпеки до іншого за умови різної динаміки рівнів фінансової безпеки регіонів та України, необхідно визначити ймовірності сполучень динаміки рівня фінансової безпеки 21-го підприємства машинобудівної галузі Харківського регіону (інтегральний індикатор стану фінансової безпеки підприємства $I_{\text{ФБП}}$), 25-ти суб'єктів (регіонів) мезорівня (інтегральний індикатор стану фінансової безпеки регіону $I_{\text{ФБР}}$) та України у цілому (загальний індикатор стану фінансової безпеки держави $I_{\text{ФБД}}$). Проведений авторами аналіз таких сполучень за 2000 – 2008 рр. для означених суб'єктів фінансових відносин дозволив отримати шукані матриці (табл. 4.4) [143, с. 455].

**Матриці ймовірностей досягнення підприємством певного рівня
фінансової безпеки ($I_{\text{ФБП}}$) у 2009 р.**

Рівень ФПБ	Оптимальний	Попереджувальний	Контрольний	Кризовий
1. Рівень фінансової безпеки держави та її регіонів зростає ($I_{\text{ФБД}} \uparrow I_{\text{ФБР}} \uparrow$)				
Оптимальний	0,32	0,68	0,00	0,00
Попереджувальний	0,24	0,63	0,10	0,03
Контрольний	0,22	0,44	0,22	0,12
Кризовий	0,00	1,00	0,00	0,00
2. Рівень фінансової безпеки держави зростає, а в регіонах – падає ($I_{\text{ФБД}} \uparrow I_{\text{ФБР}} \downarrow$)				
Оптимальний	0,00	1,00	0,00	0,00
Попереджувальний	0,27	0,73	0,00	0,00
Контрольний	0,00	0,67	0,33	0,00
Кризовий	0,00	0,00	0,00	0,00
3. Рівень фінансової безпеки держави падає, а в регіонах – зростає ($I_{\text{ФБД}} \downarrow I_{\text{ФБР}} \uparrow$)				
Оптимальний	0,00	0,75	0,25	0,00
Попереджувальний	0,00	0,29	0,43	0,29
Контрольний	0,00	0,00	0,00	1,00
Кризовий	0,00	1,00	0,00	0,00
4. Рівень фінансової безпеки держави та її регіонів падає ($I_{\text{ФБД}} \downarrow I_{\text{ФБР}} \downarrow$)				
Оптимальний	0,00	0,00	0,00	0,00
Попереджувальний	0,00	0,44	0,22	0,34
Контрольний	0,00	0,00	0,43	0,57
Кризовий	0,00	0,20	0,00	0,80

Схематичне зображення марківського ланцюгу станів фінансової безпеки підприємства у вигляді графів за умови різного впливу зовнішнього середовища подано на рис. 4.14.

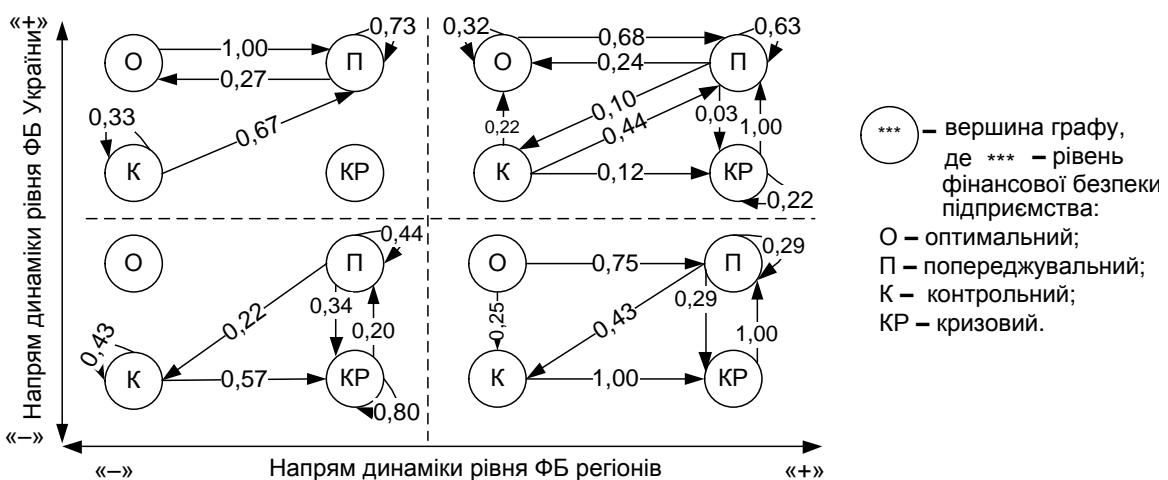

Рис. 4.14. Марківські ланцюги станів фінансової безпеки підприємства у двомірному просторі динаміки рівня ФБ регіонів та України

На рис. 4.14 вершини графу зазначають можливі рівні фінансової безпеки підприємства, а ймовірність їх зміни упродовж наступного року зображено числами на дугах, що з'єднують вершини.

Доцільно звернути увагу на такі факти: по-перше – за умови неузгодженої динаміки зовнішнього середовища, коли захищеність інтересів держави зростає навіть при її падінні у регіонах, ймовірність погіршення рівня фінансової безпеки підприємства з попереджувального або контрольного до кризового дорівнює нулю (верхній лівий квадрант на рис. 4.14); по-друге – за умови зростання рівня фінансової безпеки регіонів на фоні погіршення стану фінансової безпеки держави ймовірність погіршення рівня фінансової безпеки підприємства з контрольного до кризового дорівнює одиниці (нижній правий квадрант на рис. 4.14). Означені факти дозволяють прийти до висновку про опосередковану роль впливу регіону (тобто, через політику держави) на рівень фінансової безпеки підприємств.

Оскільки динаміка фінансової безпеки зовнішнього середовища у 2008 р. характеризувалася одночасним її падінням і на рівні держави, і на рівні регіонів, діяльність підприємств у цей період наражалася на значні загрози, що й підтверджується високими ймовірностями погіршення рівня їх фінансової безпеки у 2009 р. (див. рис. 4.14):

підприємства, що у 2008 р. характеризувалися попереджувальним рівнем фінансової безпеки (див. рис. 4.14: вершина П графу нижнього лівого квадранта) за означених умов у 2009 р. втратять досягнутий рівень – ймовірність його зниження до контрольного рівня становить 22 %, а до кризового – 34 %;

жодне з досліджуваних підприємств не зможе досягнути оптимального рівня фінансової безпеки. Ймовірність потрапити з її контрольного рівня до кризового дорівнює 0,58 (див. рис. 4.14), максимальна ймовірність залишитися у кризовому стані становить 0,8. У той же час лише з двадцятивідсотковою ймовірністю підприємство може покращити свій стан з кризового до попереджувального [145, с. 456]. Зазначені тенденції підтверджуються реальними результатами функціонування підприємств у 2009 р.

Для прогнозування можливості зміни суб'єктами підприємництва стану їх фінансової безпеки через два роки на підставі даних, що наведені у табл. 4.4 та на рис. 4.14, розрахуємо відповідні вектори ймовірностей (табл. 4.5):

$$P_i(2010) = \sum_{j=1}^4 P_j(2009) \times P_{ji},$$

де $P_i(2010)$ – ймовірність знаходження підприємства у стані S_i у 2010 р.;

$P_j(2009)$ – ймовірність знаходження підприємства у 2009 р. на S_j рівні фінансової безпеки;

P_{ji} – ймовірність зміни підприємством у 2010 р. S_j рівня фінансової безпеки на рівень S_i (за умови $j > i$ – підприємство поліпшує стан своєї безпеки; за умови $j < i$ – погіршує; за умови $j = i$ – не змінює).

Таблиця 4.5

Матриця ймовірностей досягнення підприємством певного рівня фінансової безпеки у 2010 р.

Рівень ФПБ	Оптимальний	Попереджувальний	Контрольний	Кризовий
1. Рівень фінансової безпеки держави та її регіонів зростає ($I_{ФБД} \uparrow I_{ФБР} \uparrow$)				
Оптимальний	0,28	0,64	0,06	0,02
Попереджувальний	0,27	0,63	0,07	0,03
Контрольний	0,21	0,66	0,08	0,05
Кризовий	0,25	0,62	0,09	0,04
2. Рівень фінансової безпеки держави зростає, а в регіонах – падає ($I_{ФБД} \uparrow I_{ФБР} \downarrow$)				
Оптимальний	0,27	0,73	0,00	0,00
Попереджувальний	0,20	0,80	0,00	0,00
Контрольний	0,18	0,71	0,11	0,00
Кризовий	0,00	0,00	0,00	0,00
3. Рівень фінансової безпеки держави падає, а в регіонах – зростає ($I_{ФБД} \downarrow I_{ФБР} \uparrow$)				
Оптимальний	0,10	0,50	0,27	0,13
Попереджувальний	0,11	0,59	0,22	0,08
Контрольний	0,13	0,54	0,24	0,09
Кризовий	0,07	0,46	0,29	0,18
4. Рівень фінансової безпеки держави та її регіонів падає ($I_{ФБД} \downarrow I_{ФБР} \downarrow$)				
Оптимальний	0,00	0,00	0,00	0,00
Попереджувальний	0,00	0,22	0,18	0,6
Контрольний	0,00	0,10	0,17	0,73
Кризовий	0,00	0,00	0,00	1,00

Як видно із даних табл. 4.5, ймовірність залишитися у початковому стані фінансової безпеки за роками збільшується, окрім ситуації, коли спроможність до захисту фінансових інтересів регіонів підтримується її зростанням й на рівні України (ймовірність залишитися в оптимальному стані зменшується з 0,33 до 0,28). Слід зазначити, що і ймовірність попадання підприємства у кризову зону фінансової безпеки також зрос-

тає, а, отже, все більшої ваги щодо зміцнення захищеності фінансових інтересів суб'єктів господарювання набуває їх внутрішній потенціал та узгодженість фінансових потоків.

Незважаючи на фіксовану кількість станів фінансової безпеки, у яких може знаходитися підприємство під впливом зовнішнього середовища, кожен із суб'єктів господарювання має власні особливості. З огляду на це, проаналізуємо ймовірність збереження стану фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» (як такого, що є типовим представником суб'єктів підприємництва, що додержуються інноваційно-інвестиційної стратегії свого розвитку) та ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» (ВАТ «ХТЗ») – як такого, що є типовим представником занепадаючих підприємств) у 2010 р. за умови збереження тенденцій макро- та мезосередовища. Узагальнені результати проведеного аналізу подано у табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Ймовірності досягнення підприємством певного стану ФБ

Динаміка рівня ФБ зовнішнього середовища	Стан ФБ ВАТ «Автрамат»			Стан ФБ ВАТ «ХТЗ»		
	2008 р.	2010 р.		2008 р.	2010 р.	
	рівень	рівень	ймовірність	рівень	рівень	ймовірність
I _{ФБД} ↑ I _{ФБР} ↑	П	П	0,63	КР	П	0,62
I _{ФБД} ↑ I _{ФБР} ↓		П	0,80		–	–
I _{ФБД} ↓ I _{ФБР} ↑		П	0,59		П	0,46
I _{ФБД} ↓ I _{ФБР} ↓		КР	0,60		КР	1,00

Як видно з табл. 4.6, стан фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» на кінець 2008 р. характеризувався її попереджувальним рівнем. З огляду на отримані ймовірності досягнення підприємством певного рівня фінансової безпеки через 2 роки, зауважимо, що за умови збереження динаміки зовнішнього середовища (рівень фінансової безпеки держави та її регіонів падає) ВАТ «Автрамат» з ймовірністю 60 % опиниться у кризовому стані і лише з ймовірністю 22 % зможе зберегти досягнутий рівень захищеності фінансових інтересів.

Найбільшу ймовірність (80 %) зберегти досягнутий стан фінансової безпеки підприємство отримає, якщо держава буде зміцнювати стан захищеності фінансових інтересів навіть на фоні погіршення її у регіонах. У той же час, якщо за умови перших двох варіантів сполучення динаміки макро- та мезосередовищ підприємство за 2 роки не буде здатне забезпечити покращення стану фінансової безпеки, оскільки його функціонування супроводжуватиметься постійним виникненням загроз у

фінансових відносинах з регіональними та державними суб'єктами господарювання, то поліпшення ситуації на рівні держави сприятиме зростанню ймовірності досягнення оптимального рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» (див. табл. 4.4).

Щодо ВАТ «ХТЗ», то позитивна динаміка зовнішнього середовища (рівень фінансової безпеки держави та її регіонів зростає) створює значне підґрунтя для досягнення попереджувального рівня фінансової безпеки – ймовірність переходу з кризового стану до попереджувального становить 62 % (див. табл. 4.5). Проте за умови негативної односпрямованої динаміки регіонів й України, яка характерна для 2008 та 2009 рр., аналізоване підприємство у 2009 р. з ймовірністю 0,57 залишається у кризовому стані (див. рис. 4.14: сполучення вершини К та КР графу нижнього лівого квадранта) і має стовідсоткову ймовірність залишитися на цьому ж рівні фінансової безпеки у 2010 р. (див. табл. 3.5), що й підтверджується результатами функціонування ВАТ «ХТЗ» – з осені 2008 р. завод практично не веде виробничої діяльності.

Таким чином, результати апробації запропонованої авторами технології діагностування впливу динаміки фінансової безпеки макро- та мезосередовищ на спроможність підприємств машинобудівної галузі промисловості Харківського регіону щодо захисту своїх фінансових інтересів надають змогу зробити висновок про їх дієвість та актуальність в умовах швидкозмінливого середовища завдяки можливості прогнозування змін у внутрішньому середовищі підприємницьких суб'єктів з урахуванням різноманітного впливу їх оточення. Проте слід відзначити, що в умовах посилення кризових явищ у зовнішньому середовищі функціонування досліджуваних підприємств доцільно проаналізувати можливі оперативні корегування управлінських рішень за умови збереження керованості обраної підприємством стратегії розвитку, чому присвячено наступний підрозділ монографії.

4.3. Моделювання резерву запасу міцності щодо збереження поточного рівня фінансової безпеки підприємства

Характерні для сучасного фінансового середовища України кризові тенденції вимагають від господарюючих суб'єктів все більшої уваги до визначення заходів своєчасного адаптування процесу реалізації фінансових інтересів до умов зовнішнього середовища.

Найголовнішою перешкодою щодо утримання в умовах кризи досліджуваними підприємствами рівня фінансової безпеки постає проблема недостатності ресурсів для фінансування поточної діяльності внаслідок зростання неплатоспроможності контрагентів та накопичення простроченої дебіторської заборгованості, обмеженість можливостей залучення кредитних коштів та посилювання вимог фінансової дисципліни. З огляду на зазначене, значної уваги потребує пошук резервів підвищення ступеня захищеності фінансових інтересів у внутрішньому середовищі суб'єктів господарювання.

Визнаючи значущість стратегічних аспектів багатьох сучасних досліджень, на думку авторів, в умовах, що склалися, доцільним є з'ясування можливостей оперативного маневру підприємства як інструменту збереження безпечності реалізації фінансових інтересів, у чому і полягає мета даного підрозділу.

Поширення кризових явищ унеможлиблює розроблення та прийняття підприємством однозначного ефективного рішення, оскільки швидкозмінливе зовнішнє середовище потребує постійної зміни та адаптації кожного з економічних агентів до його нестабільних умов. З огляду на це, важливим є можливість формування політики захисту фінансових інтересів суб'єктів макро- та мезорівнів залежно від стану фінансової безпеки, рівень якої певною мірою визначається їх взаємодією.

Останнім часом все більше уваги з боку науковців приділяється застосуванню інструментарію сценарного підходу, який уможлиблює допомогу у врахуванні внутрішньої стратегії управління підприємством та сценаріїв змін, що відбуваються у його зовнішньому середовищі. Це робить управління фінансовою безпекою підприємства більш гнучким завдяки можливості розроблення альтернативних планів реагування на динаміку оточення. Отже, сценарний підхід дозволяє з'ясувати ключові фактори, які потребують уваги підприємства для ефективною реалізації власних фінансових інтересів за умов різного впливу зовнішнього середовища [123, с. 65, 66].

Як зазначалося авторами у підрозділах 1.5 та 4.1 монографії, здатність суб'єкта господарювання протистояти впливу загроз характеризується певним запасом міцності його фінансової безпеки ($ЗМ_{\text{ФБП}}$), що відображається досягненням індикатором її рівня ($I_{\text{ФБ}}$) відповідних значень. Оскільки цей індикатор є інтегральним, тобто його значення уособлює відхилення часткових показників від їх типових

величин, доцільно оцінити запас міцності часткових показників фінансової безпеки ($ЗМЧП_{ФБП}$), під яким слід розуміти відхилення поточних значень часткових показників від величини їх контрольної границі.

Запровадження у механізм діагностування стану фінансової безпеки підприємства поняття запасу міцності її часткових показників та інструменту відповідного кількісного оцінювання надає його менеджменту змогу з'ясувати позитивні та негативні чинники досягнення поточного запасу міцності фінансової безпеки за певних умов зовнішнього середовища.

Таким чином, розроблення можливих сценаріїв захисту фінансових інтересів підприємства за умов різного впливу зовнішнього середовища базується на з'ясуванні, на скільки поточний (реальний) рівень фінансової безпеки підприємства відрізняється від максимально досяжного та мінімального допустимого, тобто оптимальних його значень з огляду на можливу динаміку впливу суб'єктів мезо- та макрорівнів фінансових відносини, що потребує використання математичного програмування, застосування якого дозволяє знайти певне (мінімальне, максимальне) значення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки (цільової функції) при обмеженнях на його структурні складові (часткові показники). Зауважимо, що у даному випадку під оптимальним будемо вважати найкраще значення первісних показників, можливе за умов певного стану фінансової безпеки зовнішнього та внутрішнього середовища.

Звернення до математичного програмування, а саме до методу нелінійного програмування, пояснюється тим, що саме цей метод є одним з потужних інструментів дослідження операцій, сутність якого полягає в оптимізації нелінійної цільової функції на множині, що описується лінійними рівняннями і нерівностями, та становить теоретичний апарат модельного дослідження, спрямованого на пошук найкращого способу розподілу обмежених ресурсів за декількома взаємозалежними за метою і використанням видами діяльності [126, с. 373; 182, с. 805–808].

Як цільову функцію доцільно обрати рівень фінансової безпеки підприємства при обмеженнях на значення її часткових показників з огляду на вплив зовнішнього середовища, який може характеризуватися таким станом: сприятливий (одночасне збільшення рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів), негативний (зростання рівня захищеності фінансових інтересів держави супроводжується його зниженням у регіонах, і навпаки) та агресивний (одночасне зниження рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів).

Як було визначено у підрозділі 4.1, досліджувані підприємства залежно від рівня їх фінансової безпеки, а також проблем і загроз, що супроводжують їх діяльність, можуть бути поділені на 2 групи: суб'єкти господарювання, які дотримуються стратегії розвитку, та суб'єкти господарювання, які змушені задовольнятися стратегією виживання. З огляду на зазначене формується система обмежень на часткові показники (X_i) фінансової безпеки: значеннями обмежень для кожного i -го показника використовуються величини певних їх границь (оптимальної (ОГ), попереджувальної (ПГ) та контрольної (КГ)), які було знайдено за контрольними картами У. Шухарта при формуванні шкали оцінювання рівня, стану та запасу міцності фінансової безпеки підприємств (див. підрозділ 4.1).

Зважаючи на те, що кожний частковий показник, залежно від його значення, знаходиться між двома суміжними границями, то й обмеження він матиме з двох сторін, що зумовлює доцільність спрямування цільової функції на її максимум для визначення максимального досяжного рівня фінансової безпеки, якщо величина часткового показника буде наближуватися до своєї «кращої» границі (такої, що знаходиться ближче до типового значення (точки-еталону)), та на її мінімум для визначення мінімально допустимого рівня фінансової безпеки, якщо величина часткового показника буде наближуватися до своєї «гіршої» границі (такої, що знаходиться далі від типового значення (точки-еталону)).

Важливо відзначити, що оскільки рівень фінансової безпеки зумовлюється стратегією підприємства, станом зовнішнього середовища та запасом міцності часткових показників, визначення цільової функції і системи обмежень буде достатньо різнитися, що потребує вирішення сукупності задач нелінійного програмування (табл. 4.7).

Розглянемо вхідні міркування щодо визначення поданих вище обмежень на часткові показники фінансової безпеки економічних агентів мікрорівня та спрямування відповідної цільової функції.

Як видно з табл. 4.7, чим гірше прогнозований вплив зовнішнього середовища, тим ширшими мають бути обмеження.

Так, за умови сприятливого стану зовнішнього середовища для підприємств, що розвиваються та мають значний запас міцності фінансової безпеки (див. табл. 4.2), система обмежень значень часткових показників передбачає додержання їх в оптимальних границях з огляду на керованість процесу: X_i має бути обмежено величинами $\bar{O}_i \pm 1\sigma$.

Сукупність цільових функцій та обмежень задач оптимізації рівня фінансової безпеки підприємства та її часткових показників

Цільова функція	Стан зовнішнього середовища	Система обмежень для підприємств, що додержуються:	
		стратегії розвитку	стратегії виживання
$I_{\text{ФБП}} \rightarrow \min$ $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \max$	Сприятливий	$-ОГ \leq X_i \leq +ОГ$	для показників-стимуляторів $-ПГ \leq X_i \leq -ОГ$ для показників-дестимуляторів $+ОГ \leq X_i \leq +ПГ$
	Негативний	для показників-стимуляторів $-ПГ \leq X_i \leq -ОГ$ для показників-дестимуляторів $+ОГ \leq X_i \leq +ПГ$	
	Агресивний	для показників-стимуляторів $-КГ \leq X_i \leq -ПГ$ для показників-дестимуляторів $+ПГ \leq X_i \leq +КГ$	

Проте для представників другої групи підприємств, що характеризуються переважно стратегією виживання, формування системи обмежень часткових характеристик має певні особливості. Так, з огляду на значні проблеми у їх функціонуванні, при моделюванні слід мати на увазі, що навіть за сприятливих умов зовнішнього середовища такі економічні агенти не здатні забезпечувати оптимальний рівень як часткових показників, так й інтегрального індикатора їх фінансової безпеки. Тобто тільки за умови стабільного та негативного середовища вони спроможні забезпечувати мінімальний рівень фінансової безпеки при додержанні значень часткових показників хоча б у межах попереджувальних границь (див. табл. 4.7).

У той же час, якщо фінансова безпека держави та її регіонів одночасно зменшується та загострюються загальні кризові явища (агресивний стан зовнішнього середовища), досліджувані підприємства першої та другої групи, з одного боку, здатні дотримуватися обраної стратегії або підтримувати своє функціонування лише за рахунок послаблення керованості процесом управління часткових показників фінансової безпеки (їх величини мають знаходитися у межах нижньої контрольної границі для показників-стимуляторів та у межах верхньої – для показників-дестимуляторів (див. табл. 4.7)), а з іншого – такі заходи є джерелом виникнення нових загроз, а отже за умови таких процесів у їх

оточенні посилюється потреба у постійному діагностуванні інтервалів можливого маневрування, оскільки підвищується можливість втрати керованості динамікою часткових показників та рівня фінансової безпеки підприємства у цілому.

Отже, економіко-математичну модель задач оптимізації рівня фінансової безпеки підприємства та її часткових показників можна представити у такому вигляді:

цільова функція: $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \max; I_{\text{ФБП}} \rightarrow \min;$
система обмежень:

сценарій 1: за умови сприятливого стану зовнішнього середовища для підприємств із стратегією розвитку:

$$\bar{O}_i - 1\sigma \leq X_i \quad (i = 1, 2, \dots, 11) \leq \bar{O}_i + 1\sigma; \quad (4.2)$$

для підприємств із стратегією виживання оптимізація не має сенс;

сценарій 2: за умови негативного впливу стану зовнішнього середовища для підприємств із стратегією розвитку і стратегією виживання:

$$\bar{O}_i - 2\sigma \leq X_i \quad (i = 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11) \leq \bar{O}_i - 1\sigma. \quad (4.3)$$

$$\bar{O}_i + 1\sigma \leq X_i \quad (i = 2, 8, 9) \leq \bar{O}_i + 2\sigma. \quad (4.4)$$

сценарій 3: за умови агресивного впливу стану зовнішнього середовища для підприємств із стратегією розвитку і стратегією виживання:

$$\bar{O}_i - 3\sigma \leq X_i \quad (i = 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11) \leq \bar{O}_i - 2\sigma. \quad (4.5)$$

$$\bar{O}_i + 2\sigma \leq X_i \quad (i = 2, 8, 9) \leq \bar{O}_i + 3\sigma. \quad (4.6)$$

Порівняння реальних значень рівня фінансової безпеки підприємства та її часткових показників із їх максимально досяжною та мінімально допустимою величиною, отриманих у результаті вирішення задач нелінійного програмування, дозволить з'ясувати причини відхилення поточного рівня фінансової безпеки від меж оптимального інтервалу їх коливання за умови певного стану зовнішнього середовища.

З огляду на можливість збереження поточного значення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, практичний інтерес має визначення величини відхилення $3M_{\text{ФБП}}$ та $3M_{\text{ЧП}_{\text{ФБП}}}$ від їх оптимальних значень. Таку величину слід трактувати

як резерв запасу міцності фінансової безпеки (часткових показників) щодо збереження її (їх) поточного рівня ($P(ЗМ_{\text{ФБП}})$ та $P(ЗМЧП_{\text{ФБП}})$). Нульове або від'ємне значення означеної величини свідчить про наявність загроз втрати поточного рівня фінансової безпеки підприємства.

За аналогією з формулою (4.1) величина запасу міцності часткових показників фінансової безпеки визначається таким чином:

$$ЗМЧП_{\text{ФБП}}(X_i) = \begin{cases} \frac{(\bar{O}_i + 3\sigma) - X_i}{(\bar{O}_i + 3\sigma) - \bar{O}_i} * 100 \%, \text{ якщо } X_i > \bar{O}_i; \\ \frac{X_i - (\bar{O}_i - 3\sigma)}{\bar{O}_i - (\bar{O}_i - 3\sigma)} * 100 \%, \text{ якщо } X_i < \bar{O}_i, \end{cases} \quad (4.7)$$

де $ЗМЧП_{\text{ФБП}}(X_i)$ – запас міцності фінансової безпеки i -го часткового показника;

X_i – реальне або модельоване значення i -го часткового показника;

\bar{O}_i – середнє (типове) значення i -го часткового показника;

$\bar{O}_i + 3\sigma$ – значення верхньої контрольної границі i -го часткового показника;

$\bar{O}_i - 3\sigma$ – значення нижньої контрольної границі i -го часткового показника.

Відповідно до границь часткових показників, визначених за картами У. Шухарта (оптимальної, попереджувальної та контрольної), $ЗМЧП_{\text{ФБП}}$ дорівнює одиниці (100 %) у типовому значенні показника та нулю (0 %) – у значенні контрольних границь.

Резерв запасу міцності фінансової безпеки підприємства щодо збереження її поточного рівня ($P(ЗМ_{\text{ФБП}})$) та запасу міцності часткових показників фінансової безпеки підприємства щодо збереження їх поточного рівня ($P(ЗМЧП_{\text{ФБП}})$) визначаються за такими формулами:

$$D(\zeta_{\hat{O}i}) = \zeta_{\hat{O}i} - \zeta_{\hat{O}i}^{\min}; \quad (4.8)$$

$$D(\zeta_{\hat{O}i} \times \bar{I}_{\hat{O}i}) = \zeta_{\hat{O}i} \times \bar{I}_{\hat{O}i} - \zeta_{\hat{O}i}^{\min} \times \bar{I}_{\hat{O}i}, \quad (4.9)$$

де $\zeta_{\hat{O}i}^{\min}$ – величина $ЗМ_{\text{ФБП}}$, розрахована за мінімально допустимим значенням $I_{\text{ФБП}}$, отриманим у результаті вирішення задач нелінійного програмування;

$\zeta \times i_{\text{ФБП}}^{\min}$ – величина ЗМЧП_{ФБП}, розрахована за мінімально допустимим значенням X_i , отриманим у результаті вирішення задач нелінійного програмування.

Зважаючи на зазначене, розроблену авторами технологію прийняття рішення пошуку резервів покращення стану фінансової безпеки суб'єктів господарювання [146, с. 351–355] можна представити у вигляді схеми, яку подано на рис. 4.15.

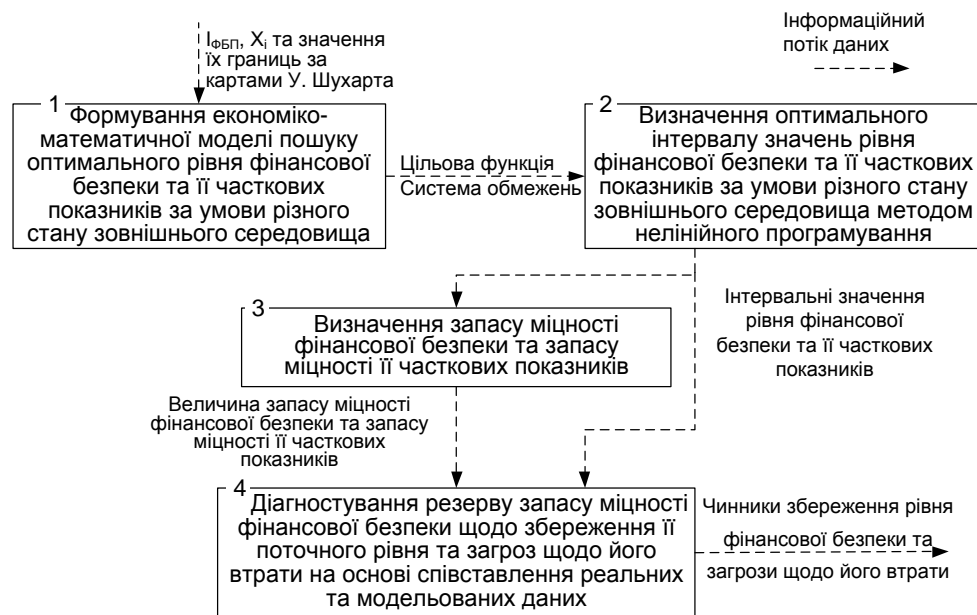

Рис. 4.15. **Схема технології діагностування можливості збереження та загроз втрати поточного рівня фінансової безпеки підприємства**

Апробуємо запропонований методичний підхід на даних за 1997 – 2008 рр. для ВАТ «Автрамат» (стратегія розвитку) та ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» (стратегія виживання).

Для цього сформуємо економіко-математичну модель задач оптимального програмування для ВАТ «Автрамат», вигляд якої подано нижче.

Цільова функція: $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \max$; $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \min$;
система обмежень (див. табл. И.9):

сценарій 1: за умови сприятливого стану зовнішнього середовища (одночасне збільшення рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів) відповідно до моделі (4.2):

$$0,68 \leq X_1 \leq 0,75; 52,53 \leq X_2 \leq 94,39; 1,54 \leq X_3 \leq 2,58; -0,02 \leq X_4 \leq 0,01;$$

$$-0,02 \leq X_5 \leq 0,01; 1,23 \leq X_6 \leq 1,79; 0,71 \leq X_7 \leq 0,80; 0,25 \leq X_8 \leq 0,41;$$

$$0,14 \leq X_9 \leq 0,30; 0,78 \leq X_{10} \leq 0,89; 0,99 \leq X_{11} \leq 1,14;$$

сценарій 2: за умови негативного впливу стану зовнішнього середовища (зростання рівня захищеності фінансових інтересів держави супроводжується його зниженням в регіонах, або навпаки):

відповідно до моделі (4.3):

$$\begin{aligned} 0,64 \leq X_1 \leq 0,68; & 1,02 \leq X_3 \leq 1,54; \\ -0,04 \leq X_4 \leq -0,02; & -0,04 \leq X_5 \leq -0,02; \\ 0,95 \leq X_6 \leq 1,23; & 0,67 \leq X_7 \leq 0,71; \\ 0,72 \leq X_{10} \leq 0,78; & 0,91 \leq X_{11} \leq 0,99; \end{aligned}$$

відповідно до моделі (4.4):

$$\begin{aligned} 94,39 \leq X_2 \leq 115,32; \\ 0,41 \leq X_8 \leq 0,48; \\ 0,30 \leq X_9 \leq 0,38. \end{aligned}$$

сценарій 3: за умови агресивного впливу стану зовнішнього середовища (одночасне зниження рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів):

відповідно до моделі (4.5):

$$\begin{aligned} 0,61 \leq X_1 \leq 0,64; & 0,50 \leq X_3 \leq 1,02; \\ -0,06 \leq X_4 \leq -0,04; & -0,06 \leq X_5 \leq -0,04; \\ 0,66 \leq X_6 \leq 0,95; & 0,63 \leq X_7 \leq 0,67; \\ 0,67 \leq X_{10} \leq 0,72; & 0,83 \leq X_{11} \leq 0,91; \end{aligned}$$

відповідно до моделі (4.6):

$$\begin{aligned} 52,53 \leq X_2 \leq 73,46; \\ 0,48 \leq X_8 \leq 0,56; \\ 0,38 \leq X_9 \leq 0,46. \end{aligned}$$

Результати оптимізації рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» та її часткових показників, отримані з використанням інструменту «Пошук рішення» додатка Microsoft Office Excel через використання програми нелінійної оптимізації Generalized Reduced Gradient, подано у табл. 4.8.

Оскільки стан зовнішнього середовища у 2008 р. характеризувався погіршенням стану фінансової безпеки на рівні і регіонів, і України, проведемо порівняльний аналіз результатів вирішення задач оптимізації рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» за умови негативного впливу зовнішнього середовища із реальними значеннями станом на 2008 р. Його результати дозволяють зробити такі узагальнення.

1. Величина інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки товариства знаходиться у межах його модельованого значення ($0,21 \leq (I_{\text{ФБП}} = 0,38) \leq 0,50$ – див табл. 4.8), що свідчить про збереження аналізованим підприємством припустимого запасу міцності фінансової безпеки та його спроможності щодо відстоювання своїх фінансових інтересів за умови негативного впливу зовнішнього середовища. Також у межах модельованих значень знаходилася величина коефіцієнта поточної заборгованості ($0,30 \leq (X_9 = 0,33) \leq 0,38$) та довгострокової фінансової незалежності ($0,72 \leq (X_{10} = 0,78) \leq 0,78$), а отже підприємство зберігає

припустиму за означених умов структуру своїх поточних позикових джерел фінансування відносно власних і забезпечує їх стійкість у стратегічному аспекті, що безумовно, є вагомим підґрунтям підтримання рівня фінансової безпеки.

Таблиця 4.8

Інтервальні оптимальні значення часткових показників та інтегральних індикаторів для ВАТ «Автрамат»

Назва (ідентифікатор)	Показник						
	реальне станом на 2008 р.	Значення					
		модельоване оптимальне на 2008 р. за умови стану зовнішнього середовища:					
		сприятливого		негативного		агресивного	
	X_i^{\max}	X_i^{\min}	X_i^{\max}	X_i^{\min}	X_i^{\max}	X_i^{\min}	
Питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі (X_1)	0,58	0,72	0,75	0,68	0,65	0,64	0,62
Тривалість фінансового циклу (X_2)	50,99	73,55	52,53	94,39	94,39	115,32	115,32
Коефіцієнт поточної ліквідності (X_3)	1,94	2,04	2,09	1,02	1,02	0,51	0,51
Рентабельність капіталу (X_4)	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,04	-0,04	-0,05
Рентабельність перманентного капіталу (X_5)	-0,01	-0,01	-0,02	-0,03	-0,04	-0,04	-0,06
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (X_6)	1,76	1,51	1,79	0,95	0,95	0,67	0,67
Коефіцієнт автономії (X_7)	0,66	0,76	0,80	0,71	0,67	0,67	0,63
Коефіцієнт фінансування (X_8)	0,52	0,33	0,34	0,41	0,48	0,48	0,56
Коефіцієнт поточної заборгованості (X_9)	0,33	0,22	0,30	0,30	0,38	0,38	0,46
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності (X_{10})	0,78	0,84	0,78	0,78	0,72	0,72	0,67
Коефіцієнт інвестування (X_{11})	1,13	1,06	1,07	0,99	0,91	0,91	0,83
Інтегральний індикатор фінансової безпеки ($I_{\text{ФБП}}$)	0,38	$I_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$I_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$I_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$I_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$I_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$I_{\text{ОАІ}}^{\min}$
		1,00	0,64	0,50	0,21	0,17	0,06

2. Більшість часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» має значення кращі, за модельовані ($X_2 - X_6$ та X_{11}), але це не дозволило підприємству досягти максимально можливого за несприятливого впливу зовнішнього середовища рівня фінансової безпеки (значення цільової функції, спрямоване не максимум, дорівнює 0,50 – див. табл. 4.8), причиною чого є (див. табл. 4.8) значно нижче за оптимальне значення часткового показника питомої ваги необоротних активів у їх загальному обсязі (X_1 у 2008 р. дорівнює 0,58 та виходить за межі інтервалу модельованих значень, який становить [0,65; 0,68]),

коефіцієнта фінансування (X_8 становить 0,52 за модельованих значень [0,41; 0,48]) та граничного значення коефіцієнта автономії (X_9 становить 0,66 за модельованих значень [0,67; 0,71]).

3. З огляду на невідповідність інтервалам модельованих значень, особливої уваги потребує тенденція зниження питомої ваги необоротних активів у їх загальному обсязі, оскільки така його величина не спостерігалася упродовж аналізованих 1997 – 2006 рр. та станом на 2007 і 2008 рр. потрапила за межі контрольної границі ($\bar{X} - 3\sigma$), що є ознакою втрати керованості динамікою означеної часткової характеристики фінансової безпеки ВАТ «Автрамат». За даними балансу можна стверджувати, що таку ситуацію було спричинено реалізацією значного обсягу довгострокових фінансових інвестицій у 2007 р. У 2008 р. за рахунок залучення довгострокового кредиту було придбано інвестиційну нерухомість, що можна вважати за адаптивні заходи щодо запобігання загрозі втрати ліквідності за умови високоризикового зовнішнього фінансового середовища, що призвело до погіршення коефіцієнтів фінансування та автономії (їх значення вийшли за межі попереджувальних границь: ($X_8 = 0,52$) \geq ($\bar{X} + 2\sigma = 0,48$) та ($X_9 = 0,66$) \leq ($\bar{X} - 2\sigma = 0,67$) – див. табл. 4.8). Отже, трансформація активів із форми довгострокових фінансових вкладень у менш ризиковану форму нерухомості, з одного боку, дозволило підприємству наблизити частину часткових показників фінансової безпеки до оптимальних границь, що можна вважати виправданим управлінським рішенням з огляду на зазначений стан зовнішнього середовища. Проте, зважаючи на можливе загострення кризових явищ у зовнішньому середовищі функціонування ВАТ «Автрамат», подальше погіршення структури фінансування може призвести до втрати керованості динамікою не тільки відповідних часткових показників, а, як наслідок, й інших часткових характеристик фінансової безпеки, а тому менеджмент підприємства має проаналізувати доцільність підвищення довгострокових коштів у структурі його інвестиційних ресурсів.

Для діагностування причин втрати та резервів збереження рівня захищеності фінансових інтересів досліджуваного підприємства розрахуємо запас міцності для реальних і модельованих значень рівня фінансової безпеки та її часткових показників для ВАТ «Автрамат» станом на 2008 р. (табл. 4.9).

Запас міцності показників стану фінансової безпеки ВАТ «Автрамат»

Запас міцності, %							
Ідентифікатор показника	Значення						
	реальне станом на 2008 р.	модельоване оптимальне на 2008 р. за умови стану зовнішнього середовища					
		сприятливого		негативного		агресивного	
		$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\min}$
X ₁	-27,3	100,0	70,0	63,6	36,4	27,3	9,1
X ₂	64,2	99,9	66,7	66,7	66,7	33,3	33,3
X ₃	92,3	98,7	98,1	33,3	33,3	0,6	0,6
X ₄	100,0	100,0	80,0	80,0	40,0	40,0	20,0
X ₅	100,0	100,0	80,0	60,0	40,0	40,0	0,0
X ₆	70,6	100,0	67,1	34,1	34,1	1,2	1,2
X ₇	23,1	100,0	69,2	61,5	30,8	30,8	0,0
X ₈	17,4	100,0	95,7	65,2	34,8	34,8	0,0
X ₉	54,2	100,0	66,7	66,7	33,3	33,3	0,0
X ₁₀	64,7	100,0	64,7	64,7	29,4	29,4	0,0
X ₁₁	70,8	100,0	95,8	69,6	34,8	34,8	0,0
ЗМ _{ФБП}	35,86	ζ_i^{\max}	ζ_i^{\min}	ζ_i^{\max}	ζ_i^{\min}	ζ_i^{\max}	ζ_i^{\min}
		100,00	62,76	48,28	18,28	14,14	2,76

Як видно з табл. 4.9, станом на 2008 р. ВАТ «Автрамат» характеризується запасом міцності фінансової безпеки на рівні 35,86 % та від'ємним значенням показника питомої ваги необоротних активів у їх загальному обсязі (ЗМЧП_{ФБП} (X₁) = -27,3 % – див. табл. 4.9), що й підтверджує вищенаведені узагальнення. Так, підприємство, додержуючись типового рівня рентабельності власного та перманентного капіталу (їх від'ємні значення пояснюються економічною сутністю інвестиційних процесів, які спричиняють тимчасові погіршення ефективності його діяльності), майже зовсім втрачає запас міцності показників фінансування та автономії (23,1 та 17,4 % відповідно для X₇ та X₈ – див. табл. 4.9).

Можливості збереження досліджуваним підприємством рівня його фінансової безпеки відбивають значення показників резерву запасу міцності, результати розрахунку яких за формулами (4.8) та (4.9) подано у табл. 4.10, а їх графічну інтерпретацію – на рис. 4.16 та 4.17.

Таким чином, відповідно до даних табл. 3.10 та рис. 3.16 і 3.17, можна констатувати, що ВАТ «Автрамат» може утримувати поточний рівень фінансової безпеки, знижуючи запас міцності її часткових показників X₃ – X₆ та X₉ – X₁₁ на величину його резерву (див. табл. 4.10 та рис. 4.16) за умови утримання поточних значень показників X₁, X₂,

X_7 і X_8 , які становлять реальну загрозу спроможності товариства захищати свої фінансові інтереси, оскільки реальні величини запасу міцності відповідних часткових показників є нижчими за мінімально допустимі за результатами моделювання з огляду на динаміку стану зовнішнього середовища з урахуванням стратегії розвитку ВАТ «Автрамат» (див. рис. 4.17).

Таблиця 4.10

Резерв запасу міцності фінансової безпеки ВАТ «Автрамат»

Показник	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}	$I_{\text{ФБП}}$
Резерв запасу міцності, %	-63,7	-2,5	59,0	60,0	60,0	36,5	-7,7	-17,4	20,9	35,3	36,0	17,6

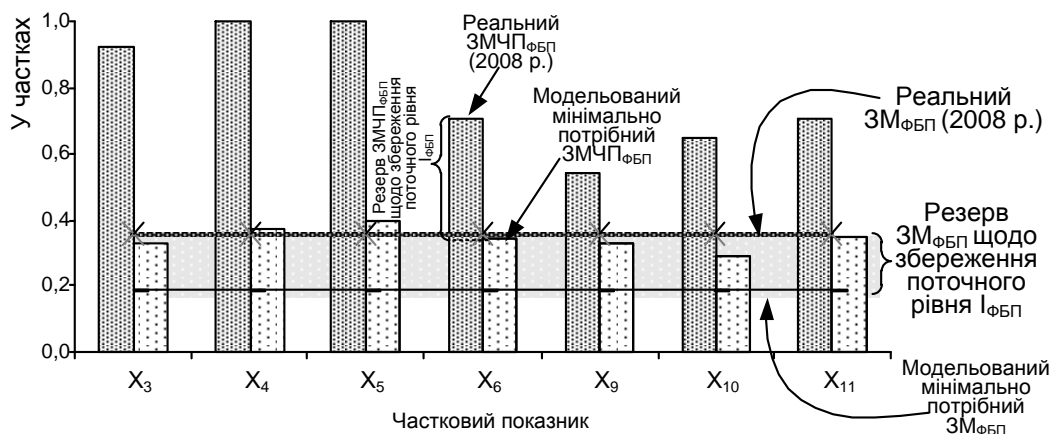

Рис. 4.16. Графічна інтерпретація резерву запасу міцності щодо збереження рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат»

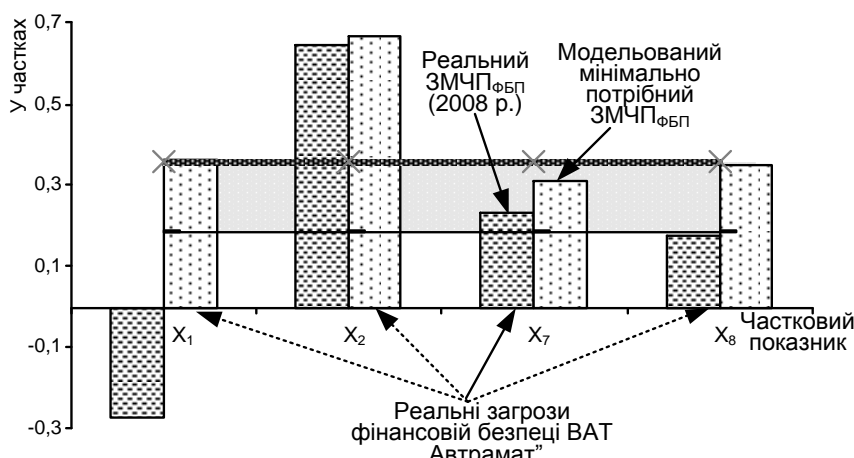

Рис. 4.17. Графічна інтерпретація загроз щодо втрати рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат»

Отже, результати діагностування можливості збереження та загроз втрати поточного рівня фінансової безпеки ВАТ «Автрамат» відповідно до запропонованого авторами методичного підходу дозволяють зробити висновок, що першочерговим завданням менеджменту підприємства у сфері захисту його фінансових інтересів з огляду на дотримання реалізованої товариством стратегії розвитку за умови посилення негативного впливу зовнішнього середовища є вирішення проблеми узгодження структури джерел фінансування його інвестиційної та поточної діяльності.

Аналогічно до попередньо досліджуваного підприємства проведемо оптимізацію значень часткових показників і рівня фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ» та визначимо межі маневрування їх запасом міцності з огляду на стан зовнішнього середовища. Економіко-математичну модель задач нелінійного програмування для ВАТ «ХТЗ» представлено нижче.

Цільова функція: $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \max$; $I_{\text{ФБП}} \rightarrow \min$;
система обмежень (див. табл. И.16):

сценарій 1: за умови сприятливого (одночасне збільшення рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів) негативного впливу стану зовнішнього середовища (зростання рівня захищеності фінансових інтересів держави супроводжується його зниженням в регіонах, або навпаки)

відповідно до моделі (4.3):
 $0,49 \leq X_1 \leq 0,53$; $0,62 \leq X_3 \leq 0,89$;
 $-0,04 \leq X_4 \leq -0,03$; $-0,10 \leq X_5 \leq -0,07$;
 $0,53 \leq X_6 \leq 0,89$; $0,22 \leq X_7 \leq 0,31$;
 $0,29 \leq X_{10} \leq 0,41$; $0,38 \leq X_{11} \leq 0,51$;

відповідно до моделі (4.4):
 $117,12 \leq X_2 \leq 142,26$;
 $2,91 \leq X_8 \leq 4,08$;
 $1,69 \leq X_9 \leq 2,35$;

сценарій 2: за умови агресивного впливу стану зовнішнього середовища (одночасне зниження рівнів фінансової безпеки держави та її регіонів):

відповідно до моделі (4.5):
 $0,45 \leq X_1 \leq 0,49$; $0,34 \leq X_3 \leq 0,62$;
 $-0,06 \leq X_4 \leq -0,04$; $-0,13 \leq X_5 \leq -0,10$;
 $0,17 \leq X_6 \leq 0,53$; $0,13 \leq X_7 \leq 0,22$;
 $0,17 \leq X_{10} \leq 0,29$; $0,253 \leq X_{11} \leq 0,38$.

відповідно до моделі (4.6):
 $142,26 \leq X_2 \leq 167,40$;
 $4,08 \leq X_8 \leq 5,25$;
 $2,35 \leq X_9 \leq 3,00$.

Результати оптимізації рівня фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ» та її часткових показників подано у табл. 4.11, які свідчать, що за умови сприятливого та негативного стану зовнішнього середовища значення більшості часткових показників фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ» знаходяться на однаковому рівні, що свідчить про відсутність у підприємства спроможності збільшити захист фінансових інтересів навіть при поліпшенні впливу його оточення.

Таблиця 4.11

**Інтервальні оптимальні значення
показників фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ»**

Показник					
Назва (ідентифікатор)	реальне станом на 2008 р.	Значення			
		модельовані оптимальні на 2008 р. за умови стану зовнішнього середовища			
		сприятливого та негативного		агресивного	
		X_i^{\max}	X_i^{\min}	X_i^{\max}	X_i^{\min}
Питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі (X_1)	0,44	0,53	0,53	0,49	0,45
Тривалість фінансового циклу (X_2)	173,02	142,26	142,26	142,26	142,26
Коефіцієнт покриття (X_3)	0,54	0,66	0,66	0,61	0,61
Рентабельність капіталу (X_4)	-0,05	-0,03	-0,04	-0,04	-0,06
Рентабельність перманентного капіталу (X_5)	-0,57	-0,07	-0,10	-0,10	-0,13
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (X_6)	0,52	0,54	0,54	0,53	0,53
Коефіцієнт автономії (X_7)	-0,18	0,29	0,29	0,22	0,21
Коефіцієнт фінансування (X_8)	-6,42	2,91	2,91	4,08	4,08
Коефіцієнт поточної заборгованості (X_9)	-5,63	1,69	1,69	2,35	2,35
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності (X_{10})	-0,04	0,41	0,40	0,29	0,27
Коефіцієнт інвестування (X_{11})	-0,42	0,43	0,43	0,37	0,37
Інтегральний індикатор фінансової безпеки ($I_{\text{ФБП}}$)	0,21	$I_{\text{ОАі}}^{\max}$	$I_{\text{ОАі}}^{\min}$	$I_{\text{ОАі}}^{\max}$	$I_{\text{ОАі}}^{\max}$
		0,64	0,60	0,55	0,47

Проведене співставлення реальних даних аналізованого підприємства та результатів моделювання (X_i^{\max} та X_i^{\min} за умов негативного стану зовнішнього середовища – табл. 4.11) підтверджує віднесення його до класу кризових – поточні значення більшості

показників не досягають мінімально необхідного їх рівня для забезпечення навіть контрольного рівня фінансової безпеки: значення $I_{\text{ФБП}}$ у 2008 р. становить 0,21, який згідно з градацією шкали рівня фінансової безпеки підприємств (див. табл. 4.2) свідчить про відсутність запасу міцності, що підтверджено відповідними розрахунками, результати яких подано у табл. 4.12.

Таблиця 4.12

**Запас міцності показників
стану фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ»**

Запас міцності					
Ідентифікатор показника	Значення				
	реальне станом на 2008 р.	модельоване оптимальне на 2008 р. за умови стану зовнішнього середовища			
		сприятливого або негативного		агресивного	
		$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\min}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\max}$	$\zeta_i \times i_{\text{ОАІ}}^{\max}$
X_1	-8,3	66,7	66,7	33,3	0,0
X_2	-7,5	33,3	33,3	33,3	33,3
X_3	24,4	39,0	39,0	32,9	32,9
X_4	25,0	75,0	50,0	50,0	0,0
X_5	-488,9	66,7	33,3	33,3	0,0
X_6	32,4	34,3	34,3	33,3	33,3
X_7	-114,8	59,3	59,3	33,3	29,6
X_8	-131,8	66,7	66,7	33,3	33,3
X_9	-240,3	66,8	66,8	33,2	33,2
X_{10}	-60,0	68,6	65,7	34,3	28,6
X_{11}	-176,3	47,4	47,4	31,6	31,6
$ZM_{\text{ФБП}}, \%$	-56,40	28,73	20,81	10,91	-4,93

Для наочного підтвердження відсутності резерву запасу міцності показників фінансової безпеки аналізованого підприємства наведемо графічну інтерпретацію означеної характеристики (рис. 4.18).

Отже, запропонований методичний підхід відкриває функціональним менеджерам можливість знайти «центри» оперативного керування показниками стану фінансової безпеки підприємства з урахуванням дотримуваної ним стратегії розвитку, своєчасне застосування якого є дієвим інструментом пом'якшення наслідків кризи за умови різної динаміки суб'єктів системи його фінансових відносин.

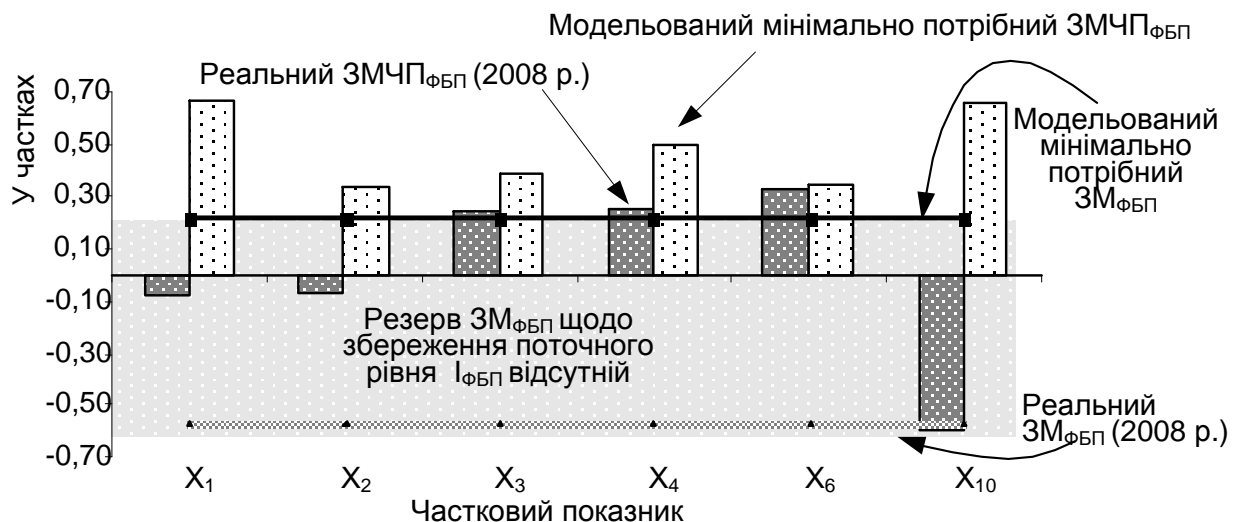

Рис. 4.18. Графічна інтерпретація резерву запасу міцності щодо збереження рівня фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ»

Для структуривання технології реалізації розробленого авторами комплексного методичного підходу до діагностування безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин послідовність виконання його етапів представлено у вигляді структурно-функціональної IDEF0 моделі, яка дозволяє наочно відобразити їх логіку та інформаційні взаємозв'язки і сприяє підвищенню якості виконання фінансовим менеджером підприємства своїх функцій при діагностуванні рівня, стану фінансової безпеки, запасу міцності та його резерву щодо збереження поточного рівня фінансової безпеки і загроз щодо його втрати за умови різного сполучення динаміки суб'єктів макро- та мезорівнів зовнішнього середовища (додаток М).

Таким чином, запропоновані у роботі пропозиції, підходи та методичні рекомендації щодо комплексного діагностування стану безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин з урахуванням особливостей його внутрішнього і зовнішнього середовищ та небезпек, що їй загрожують, надають дієві управлінські інструменти підвищення спроможності суб'єктів підприємництва до захисту власних фінансових інтересів з огляду на динаміку зовнішнього середовища їх функціонування.

ВИСНОВКИ

Подальший розвиток ринкової економіки вимагає від суб'єктів кожного економічного рівня застосування науково-обґрунтованого підходу до визначення своєї фінансової політики щодо створення безпечних умов функціонування та аналізу й оцінювання результатів їх діяльності. Слід зазначити, що сучасний стан української економіки є недостатньо стійким: існує потреба в удосконаленні як управління діяльністю господарюючих суб'єктів у цілому, так і їх фінансовою безпекою зокрема. Результати вирішення завдань, які було поставлено у роботі щодо зазначеної проблеми, дозволяють зробити такі висновки.

1. Сучасний етап розвитку України характеризується невизначеністю та постійними флуктуаціями ринкового середовища. Такі умови не сприяють сталому розвитку ні окремого економічного агента, ні всієї держави в цілому. А отже, забезпечення здатності підприємств щодо реалізації своїх інтересів взагалі та фінансових зокрема, має базуватися на гнучкій системі управління їх фінансовою безпекою.

Система фінансових інтересів кожного економічного агента виступає головним фактором суспільного розвитку та спричиняє фінансові відносини між суб'єктами макро-, мезо- та мікро рівня. Суперечність такої системи інтересів може бути подолана через їх узгодження та оптимізацію на усіх економічних рівнях, що потребує постійного взаємозв'язу суб'єктів макро-, мезо- та мікрорівня. Розглядаючи підприємство як суб'єкта фінансових відносин, варто підкреслити, що стан небезпеки є наслідком, по-перше, необґрунтованих власних дій щодо реалізації інтересів, а по-друге – діяльності регіону та держави (прямий або опосередкований вплив). З огляду на це, безпека суб'єктів зовнішнього середовища, з одного боку, гарантує економічним одиницям певну захищеність їх інтересів, а з іншого боку, є джерелом виникнення загроз.

2. В умовах постійної взаємодії та взаємного впливу суб'єктів усіх рівнів економіки, особливого значення набуває проблема передбачення функціонування і розвитку підприємства, що не можливо забезпечити без створення системи управління його фінансовою безпекою, головною умовою ефективної діяльності якої є науково-обґрунтований інформаційний базис оцінювання, аналізу й прогнозування стану досліджуваного об'єкта.

Під фінансовою безпекою суб'єкта макро-, мезо та мікрорівня, на думку авторів, слід розуміти не тільки спроможність реалізувати свої фінансові інтереси, а й об'єктивно існуючу потребу у їх захисті від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. З метою визначення кількісної характеристики спроможності підприємства реалізувати свої фінансові інтереси доцільно ввести таке поняття як запасу міцності фінансової безпеки – максимальне можливе відхилення її часткових характеристик від контрольного рівня та певний час, за яких суб'єкт фінансових відносин є здатним протидіяти деструктивному впливу загроз.

3. Спроможність економічного агента захищати своє стає функціонування залежить не тільки від рівня його фінансової стійкості, а й від своєчасної та адекватної реакції на появу певної загрози. Саме тому важливого значення набуває створення ефективного механізму діагностування фінансової безпеки як структурної одиниці механізму управління фінансовою безпекою, який передбачає комплекс дій щодо попередження виникнення потенційних та усунення негативного впливу існуючих загроз, що роблять неможливим реалізацію фінансових інтересів суб'єкта господарювання. Головними компонентами такого механізму є принципи (інтегрованість, дієвість, актуальність, адекватність та ієрархічність), функції (аналіз, оцінювання і прогнозування), види (експрес діагностування, фундаментальне діагностування, діагностування системи, елементне діагностування, ретроспективне та динамічне діагностування), методи (економіко-логічні, економіко-математичні, кількісні та якісні методи прогнозу, фактографічні експертні, комбіновані методи та ін.) і рівні (мікро-, мезо- та макрорівень) діагностування, а також його суб'єкт, об'єкт, цілі, завдання та етапи реалізації.

4. Висока мінливість умов функціонування суб'єктів підприємництва вимагає для проведення адекватного оцінювання рівня їх фінансової безпеки постійної актуалізації показників, що віддзеркалюють динаміку її часткових характеристик. На сьогоднішній день існує офіційна методика оцінювання рівня кожної складової економічної безпеки держави, але, на думку авторів, запропоноване у ній кількісне та якісне угруповання показників за такими складовими фінансової безпеки як бюджетна, грошово-кредитна, валютна, боргова, банківська безпека та безпека фондового та страхового ринків, є недостатньо коректним. Як наслідок отримані за цією методикою результати не достатньо повно відбивають реальні процеси української економіки.

Аналіз динаміки рівня фінансової безпеки держави та її регіонів свідчить, що підвищення рівня безпечності функціонування суб'єктів фінансових відносин мікрорівня не можливе без досягнення високого рівня фінансової безпеки держави та регіонів. В умовах глобалізаційних та інтеграційних фінансово-економічних процесів на перший план щодо покращення стану фінансової безпеки держави виходить активізація діяльності з узгодження внутрішньої бюджетної та грошово-кредитної політики з метою забезпечення прогнозованого рівня інфляції та стабільності національної грошової одиниці, зменшення державного боргу та спрямування кредитних ресурсів на розвиток реального сектору економіки, безпеку та фінансову стабільність банківської системи України, розвиток інфраструктури прозорого фондового та страхового ринків. А, отже задовільний рівень фінансової безпеки держави є головною передумовою підвищення рівня безпечності функціонування її регіонів. Тільки за умови їх ефективної взаємодії та подолання диференціації регіонів за рівнем їх фінансової безпеки стає можливим сталий розвиток трирівневої системи фінансових відносин країни.

5. Спираючись на теоретичний базис діагностування стану безпеки суб'єктів фінансових відносин та проведений аналіз існуючих методичних підходів щодо означеної проблематики, запропонований авторів комплексний методичний підхід щодо діагностування стану безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин, утворює методичне підґрунтя реалізації функцій аналізу, оцінювання та прогнозування, що є компонентами механізму діагностування, відповідно до яких відбувається визначення інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки, стану та її запасу міцності, прогнозування ймовірності його зміни та можливості утримання поточного рівня за умови різного сполучення динаміки суб'єктів фінансових відносин зовнішнього середовища.

6. Застосування багатомірного статистичного методу факторного аналізу з метою виявлення внутрішньої структури характеристик стану фінансової безпеки підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону (1997 – 2008 рр.), дозволило визначити показники, що мають найбільший вплив на рівень фінансової безпеки підприємства: питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі, тривалість фінансового циклу, коефіцієнт покриття, рентабельність власного капіталу, рентабельність перманентного капіталу, коефіцієнти оборотності дебіторської заборгованості, автономії, поточної заборгованості, довгострокової фінансової незалежності, фінансування та інвестування.

З огляду на їх угруповання у фактори, можна говорити, що найдієвішою з огляду на динаміку рівня безпеки підприємства є складова джерел фінансування діяльності підприємства, в структурі яких за умови сьогодення, має переважати власний капітал. Другою актуальною складовою (особливістю) динаміки стану фінансової безпеки машинобудівних підприємств є вимога раціонального співвідношення між певним рівнем ліквідності активів підприємства та обсягом коштів, що вилучається з поточної діяльності та спрямовується на інвестиції. Існування проблеми щодо узгодження цих двох складових унеможлиблюють реалізацію суб'єктами господарювання ефективної політики залучення позикових коштів, а отже й забезпечення підвищення їх бізнес активності.

7. Апробація методичного підходу до інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону за 1997 – 2008 рр. дозволяє зробити висновок, що спроможність до ефективного функціонування та протидії загрозам суб'єктів підприємницької діяльності машинобудування значною мірою має ґрунтуватися на їх внутрішньому потенціалі: найвагомішим підґрунтям його безпечного розвитку є наявність значного обсягу власного капіталу, за рахунок якого мають фінансуватися не тільки необоротні, а й переважна частина оборотних коштів. Підтвердженням цього є наявність значних відхилень стану їх фінансової безпеки від його оптимального та попереджувального рівня (за шкалою якісного оцінювання рівня, стану та запасу міцності) за умови зсуву акценту у структурі джерел ресурсів фінансування поточної та інвестиційної діяльності з власного на позиковий капітал без зміни напрямів використання останнього.

Застосування інструменту контрольних карт якості У. Шухарта дозволило визначити типові, оптимальні, попереджувальні та контрольні границі часткових показників, вихід за які є сигналом щодо появи розбалансування або повної втрати керованості їх динамікою, який відображає «місця» виникнення загроз. Так, достатньо невирішеною залишається проблема оновлювання матеріально-технічної бази та впровадження високотехнологічної конкурентноспроможної продукції підприємствами машинобудівної галузі Харківського регіону. Крім того, в умовах загострення кризових явищ економіки України, посилюються суперечності у збалансуванні стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку та поточного фінансування діяльності внаслідок звуження можливостей акумулювання коштів як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі.

8. Оскільки фінансова безпека підприємства як суб'єкта фінансових відносин є комплексною характеристикою його функціонування та відбиває потребу у захисті фінансових інтересів за умови постійного впливу реальних і потенційних загроз макро-, мезо- та внутрішнього середовища, важливого значення набуває застосування методів динамічного програмування, а саме ланцюгів Маркова, використання яких дозволило визначити, що за умови подальшого загострення кризових явищ, більшість підприємств, не маючи достатнього внутрішнього потенціалу щодо захисту фінансових інтересів з ймовірністю 80% опиняться у кризовому стані. У той же час, підприємства, джерелом більшості загроз яких є внутрішнє середовище, не у змозі підвищити рівень своєї фінансової безпеки навіть за умови його покращення у зовнішньому середовищі.

9. Для з'ясування можливості збереження поточного рівня фінансової безпеки підприємства та діагностування причин його втрати авторами запропоновано методику визначення резерву запасу міцності фінансової безпеки як величини можливого відхилення значень часткових показників та інтегрального індикатора рівня від модельованого мінімально допустимого рівня, застосування якої дозволяє підприємству своєчасно розробити заходи щодо підтримання спроможності до захисту своїх фінансових інтересів.

Визначення інтервалу маневрування запасом міцності фінансової безпеки підприємства з огляду на зміни зовнішнього середовища відбувалося із використанням нелінійного програмування, яке дозволило визначити максимально досяжні та мінімально допустимі значення часткових показників, дотримання меж яких відображає чинники збереження рівня фінансової безпеки та загрози щодо його втрати.

Отже, використання менеджерами суб'єктів господарювання у системі управління їх фінансовою безпекою запропонованих у роботі теоретичних положень і практичних рекомендацій, надає змогу обґрунтовано та комплексно діагностувати стан безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин, що сприяє активізації бізнес-процесів суб'єктів трирівневої системи фінансової відносин країни щодо узгодження своїх фінансових інтересів та підвищенню ефективності їх реалізації. Утім, автори не претендують на абсолютну вирішеність поставлених завдань та сподіваються, що викладені у монографії положення будуть сприяти подальшим дослідженням щодо підвищення ефективності управлінської діяльності у сфері фінансової безпеки підприємств реального сектору економіки.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Про основи національної безпеки : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – С. 351.
2. Адлер Ю. П. Интерпретация контрольных карт Шухарта / Ю. П. Адлер, В. Л. Шпер // Методы менеджмента качества. – 2003. – № 11. – С. 34–41.
3. Азаренкова Г. М. Діагностика результатів діяльності банківських установ Харківського регіону / Г. М. Азаренкова // Вісник НБУ. – 2006. – № 12. – С. 10–13.
4. Азаренкова Г. М. Фінансові ресурси та фінансові потоки (теоретичний аналіз) : монографія / Г. М. Азаренкова. – Х. : ПП Яковлева, 2003. – 104 с.
5. Айвазян С. А. Теория вероятности и прикладная статистика / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 656 с.
6. Александров И. А. Оценка финансовой безопасности промышленного предприятия / И. А. Александров, Е. А. Орлова, А. В. Половян // Наукові праці Донецького технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 12–19.
7. Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
8. Андрієць В. С. Дослідження основних сутнісних характеристик грошових потоків підприємства / В. С. Андрієць // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 167–171.
9. Андросенко О. С. Постановка и решение задач Марковских процессов на ЭВМ / О. С. Андросенко, Л. Д. Девятченко, Е. П. Маяченко. – Магнитогорск : МГТУ, 2007. – 52 с.
10. Антикризисное управление : учебник [для студ. высш. учебн. завед.] / под ред. проф. Э. М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 620 с.
11. Антоненко В. М. Методичні підходи до аналізу фінансової безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу України / В. М. Антоненко, Г. О. Портнова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – № 36-1. – 2009. – С. 287–294.
12. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європейського інституту, 2004. – 170 с.

13. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 36–44.

14. Баглей Д. Ю. Экономическая безопасность предприятия как составляющая успешного развития современного бизнеса / Д. Ю. Баглей // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2006. – № 2. – С. 165, 166.

15. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.

16. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2009. – 754 с.

17. Батрин Ю. Д. Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю. Д. Батрин, П. А. Фомин. – М. : Высшая школа, 2002. – 260 с.

18. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2008. – 392 с.

19. Бердникова Т. Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебн. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / Т. Б. Бердникова. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 224 с.

20. Бияков О. А. Региональные экономические интересы и проблемы измерения их согласованности : монография / О. А. Бияков, Н. Ю. Коломарова. – Кемерово : КузГТУ, 2003. – 116 с.

21. Білорус О. Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху / О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 54 с.

22. Благун І. С. Моделювання соціально-економічного розвитку регіону в ринкових умовах / І. С. Благун, Л. І. Дмитришин // У кн. : Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми науки та практики. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – С. 72–89.

23. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

24. Богониколос Н. Механизмы антисипативного управления финансовой безопасностью предприятия / Н. Богониколос // Новое в экономической кибернетике. – Донецк : ДонДУ, 2004. – № 1. – С. 33–41.

25. Бородіна О. О. Оцінка економічної безпеки підприємства / О. О. Бородіна // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – Вип. 183. – С. 135–144.

26. Бородкин К. В. Основы специальной теории и прикладные аспекты финансовой диагностики : монография / К. В. Бородкин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2003. – 138 с.
27. Бочаров В. В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В. В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 324 с.
28. Бречко О. В. Фінансовий механізм державного регулювання економіки регіону (на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / О. В. Бречко. – К., 2004. – 22 с.
29. Булеев И. П. Механизм хозяйствования предприятия и объединений трансформационной экономики : монография / И. П. Булеев, Н. Д. Прокопенко, Н. Е. Брюховецкая. – Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 2007. – 526 с.
30. Бурцев В. В. Факторы финансовой безопасности России / В. В. Бурцев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 55–70.
31. Вавдіюк Н. С. Діагностика забезпечення економічної безпеки держави на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Н. С. Вавдіюк. – Львів, 2005. – 20 с.
32. Ванькович Д. В. Забезпечення фінансової безпеки в процесі побудови системи управління фінансовими ресурсами підприємства / Д. В. Ванькович // Економічна система України: європейський вибір : мат-ли міжнар. наук. конф. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – С. 11, 12.
33. Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М. : Тайдекс Ко, 2002. – 184 с.
34. Винников А. С. Банк России и банковская безопасность / А. С. Винников // Регион. – 1997. – № 2. – С. 11–13.
35. Внукова Н. М. Фінансова безпека регіонів у контексті транс-кордонного співробітництва / Н. М. Внукова, М. Ю. Погосова // Системи обробки інформації. – 2010. – Вип. 3 (84). – С. 105, 106.
36. Выборова Е. Н. Финансовая диагностика: вопросы методологии / Е. Н. Выборова // Вестник С.-Петербур. ун-та. – 2004. – Вып. 4. – С. 100–112.
37. Гальчинський А. С. Основи економічних знань : навч. посібн. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 2002. – 544 с.

38. Гаскаров А. Р. Целевые программы как инструмент обеспечения финансово-экономической устойчивости субъекта Российской Федерации: на примере Республики Башкортостан : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. Р. Гаскаров. – М., 2007. – 25 с.
39. Герасимчук З. В. Управління фінансовими ресурсами регіону : монографія / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 244 с.
40. Гермогентова М. Н. Некоторые вопросы анализа сущности финансовых категорий / М. Н. Гермогентова // Вестник финансовой академии. – 2000. – № 2. – С. 26–34.
41. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки : монографія / О. М. Головченко. – Одесса : Букаєв, 2008. – 398 с.
42. Горбулін В. П. Національна безпека: український вимір / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 104 с.
43. Горбунов А. Р. Управление финансовыми потоками / А. Р. Горбунов. – М. : Глобус. – 2004. – 240 с.
44. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства, сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
45. Грибовский С. В. О повышении достоверности оценки рыночной стоимости методом сравнительного анализа / С. В. Грибовский, Н. П. Бариннов, И. Н. Анисимова // Вопросы оценки. – 2002. – № 1. – С. 2–10.
46. Гринюк Н. А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. А. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31–35.
47. Гришко Н. В. Методичні аспекти оцінки фінансової складової економічної безпеки підприємства / Н. В. Гришко // Регіональні перспективи. – 2002. – № 1. – С. 112–115.
48. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
49. Гухман В. Б. Информационная модель социальной динамики / В. Б. Гурман // Социология. – 2005. – № 20. – С. 96–120.
50. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание. Т. 4 / В. И. Даль. – М. : АСТ, Астрель, 2003. – 1144 с.

51. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. Г. Данільян, М. І. Дзьобань, О. П. Панов. – Х. : Фоліо, 2002. – 284 с.
52. Дарнопих Г. Ю. Сучасні проблеми економічної безпеки України / Г. Ю. Дарнопих // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 1. – С. 142–150.
53. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 143–153.
54. Дворкин В. И. Метрология и обеспечение качества количественного химического анализа / В. И. Дворкин. – М. : Химия, 2001. – 264 с.
55. Демківський А. В. Гроші та кредит : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.
56. Демьянова О. В. Методические основы стратегического анализа на промышленном предприятии (на примере мебельной промышленности Республики Татарстан) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О. В. Демьянова. – Казань, 2004. – 24 с.
57. Диагностика производственных систем / под ред. Ф. Ф. Аунапу. – Иркутск : ИЦНТИ, 1972. – 40 с.
58. Динаміка зростання та ризику нестабільності економіки України в 2008 р. / Я. А. Жаліло [та ін.] ; за заг. ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 108 с.
59. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за ред. А. Е. Воронкової. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 448 с.
60. Довбня С. Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 88–97.
61. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл ; пер. с англ. В. Лукашевича. – М. : Туран, 1996. – 448 с.
62. Долятовский В. А. Исследование систем управления : учебн.-практ. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / В. А. Долятовский, В. Н. Долятовская. – М. : МарТ, 2003. – 256 с.
63. Дудка Ю. П. Стратегія подолання ризиків та загроз економічної безпеки України в глобалізованій економіці / Ю. П. Дудка // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 23–28.

64. Дюженкова Н. В. Современные подходы к формированию региональной системы управления экономической безопасностью : монографія / Н. В. Дюженкова. – М. : Машиностроение-1, 2003. – 172 с.

65. Евдокимов Ф. И. Экономическая устойчивость предприятия как фактор его безопасности / Ф. И. Евдокимов, Е. В. Мизина // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – 2001. – Вип. 37. – С. 16–24.

66. Евдокимов Ф. І. Оцінка фінансової складової економічної безпеки підприємства / Ф. І. Евдокимов, І. В. Рябіна // Экономика и маркетинг XXI века : мат-лы V междун. науч. конф. – Донецк : ДонНТУ, 2004. – С. 12–17.

67. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А. М. Єрмошенко. – К., 2006. – 19 с.

68. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 308 с.

69. Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислового підприємства: теорія, практика, перспективи : монографія / О. В. Єрмошкіна. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2009. – 480 с.

70. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави : теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.

71. Журавльова Т. А. Забезпечення економічної безпеки фінансового розвитку підприємства / Т. А. Журавльова, М. Н. Кочевой, Л. І. Кочева // Вісник технол. ун-ту «Поділля». – 2004. – Вип. 1, Т. 2. – С. 169–172.

72. Загорельская Т. Ю. Финансовая безопасность предприятия как объект управления / Т. Ю. Загорельская // Наукові праці ДонНТУ. – 2004. – № 103-4. – С. 215–218.

73. Загорський В. С. Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку : монографія / В. С. Загорський. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 288 с.

74. Захарченко В. І. Обґрунтування територіальної концепції економічної безпеки / В. І. Захарченко // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 120–127.

75. Захарчин Г. М. Діагностика організаційної культури підприємства у механізмі забезпечення фінансової стійкості підприємства / Г. М. Захарчин // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 606. – С. 3–7.

76. Звіт про виконання обласного бюджету Харківської області за 2007 р. – Інформацію надано Головним фінансовим управлінням ХОДА.

77. Звіт про виконання обласного бюджету Харківської області за 2008 р. – Інформацію надано Головним фінансовим управлінням ХОДА.

78. Зеленков М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности Российского государства в XXI веке / М. Ю. Зеленков. – М. : Юридический институт МИИТа, 2002. – 210 с.

79. Зимин Н. Е. Анализ и диагностика финансового состояния предприятий : учебн. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / Н. Е. Зимин. – М. : ЭКМОС, 2002. – 240 с.

80. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–20.

81. Капітула С. В. Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / С. В. Капітула. – Кривий Ріг, 2009. – 24 с.

82. Карпінський Б. А. Методологія формування інтегрального індикатора збалансованості фінансової системи України в контексті фінансової безпеки / Б. А. Карпінський // Економічний простір. – 2008. – № 11. – С. 147–162.

83. Картавцев В. С. Концепція національної безпеки України (проблеми підготовки та основні положення) / В. С. Картавцев // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – № 4. – С. 25–34.

84. Картюхіна Н. В. Діагностика фінансового стану підприємства як основа для прийняття рішень у системі антикризового управління / Н. В. Картюхіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9 (88). – С. 19–24.

85. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. – К. : ІПНБ, 2004. – 472 с.

86. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12(90). – С. 53–65.

87. Ковалёв А. П. Диагностика банкротства / А. П. Ковалёв. – М. : Финстатформ, 1995. – 96 с.
88. Коженювські Л. Ф. Управління безпекою / Л. Ф. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 147–154.
89. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
90. Козлюк А. М. Про розмежування понять «фінансовий» та «грошовий» потоки / А. М. Козлюк // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 6 (24). – С. 17–19.
91. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы / Б. Коласс. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
92. Комплексная методика диагностики экономической безопасности территориальных образований Российской Федерации / А. И. Татаркин, А. А. Куклин [и др.]. – Москва ; Екатеринбург : УрО РАН, 1998. – 120 с.
93. Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы : монография / [Л. С. Шевченко, В. И. Торкатюк, Н. А. Кизим и др.]. – Х. : ИНЖЭК, 2008. – 240 с.
94. Концепции безопасности. Кн. 1 / [сост. Бурышев В. С., Лутаев И. В., Прохоров С. Л.]. – К. : А-ДЕПТ, 2005. – 364 с.
95. Коротков Э. М. Исследование систем управления / Э. М. Коротков. – М. : ДеКА, 2003. – 334 с.
96. Косевцов В. О. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів : монографія / В. О. Косевцов, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1996. – 78 с.
97. Костырко Л. А. Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия / Л. А. Костырко. – Х. : Фактор, 2008. – 336 с.
98. Котенок Г. М. Діагностика фінансового стану підприємства / Г. М. Котенок // Комунальное хозяйство городов. – 2009. – № 85. – С. 239–247.
99. Кракос Ю. Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Б. Кракос // Економіка фінанси і право. – 2006. – № 12. – С. 7–12.
100. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 450 с.

101. Лексин В. Н. Региональная диагностика: сущность, специфика применения в современной России / В. Н. Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 9, 10. – С. 64–87.
102. Либерман И. А. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности / И. А. Либерман. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 220 с.
103. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения / Б. Г. Литвак. – М. : Дело, 2004. – 416 с.
104. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 580 с.
105. Липкан В. А. Тероризм і національна безпека України / В. А. Липкан. – К. : Знання, 2000. – 184 с.
106. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – М. : АБФ, 1996. – 704 с.
107. Лукін С. О. Економічний потенціал регіону та регулювання його розвитку (в умовах ринкових перетворень) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / С. О. Лукін. – Львів, 2001. – 20 с.
108. Майборода О. В. Управління фінансовими потоками підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг та кредит» / О. В. Майборода. – Суми, 2006. – 19 с.
109. Максимов В. В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование) : монография / В. В. Максимов. – Луганск : ВНУ им. В. Даля, 2002. – 360 с.
110. Маркс К. Сочинения. Т. 18 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во политической литературы, 1961. – 842 с.
111. Марченко О. М. Системна оцінка фінансової безпеки підприємства: методи, показники та обґрунтування / О. М. Марченко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 1 (3). – С. 269–275.
112. Маслоу А. Х. Мотивация и личность / А. Х. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
113. Матвійчук А. В. Діагностика банкрутства підприємств / А. В. Матвійчук // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 20–28.

114. Медведєва І. Б. Діагностування як складова процесу управління фінансовою безпекою підприємства / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова // Економіка розвитку. – 2008. – № 1 (45). – С. 75–78.

115. Медведєва І. Б. Компонентний та структурний підхід до формування складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова // Економіка розвитку. – 2007. – № 2 (42). – С. 57–59.

116. Медвідь М. М. Фінансова безпека регіонів України (на прикладі Харківської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М. М. Медвідь. – Полтава, 2008. – 20 с.

117. Мельник В. І. Фінанси в системі економічної безпеки / В. І. Мельник // Збірник наукових праць АДПСУ. – 2000. – № 3. – С. 46–50.

118. Мельник О. Г. Системно-орієнтована діагностика діяльності підприємства / О. Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 143–150.

119. Митрохин В. В. Диагностика и мониторинг устойчивости банковской системы / В. В. Митрохин // Деньги и кредит. – 2005. – № 11. – С. 23–27.

120. Мікуліна М. О. Фінансова безпека розвитку сільськогосподарських формувань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. О. Мікуліна. – К., 2008. – 19 с.

121. Мних Є. В. Економічний аналіз діяльності підприємства / Є. В. Мних. – К. : КНТЕУ, 2008. – 514 с.

122. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І.] ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

123. Моделирование финансовых потоков предприятия в условиях неопределенности : монографія / Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, Н. Богониколос [и др.]. – Х. : ИНЖЭК, 2006. – 310 с.

124. Мороз О. В. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємстві : монографія / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 168 с.

125. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 463 с.

126. Мур Д. Экономическое моделирование в Microsoft Excel / Д. Мур, Л. Уэдерфорд. – М. : Вильямс, 2004. – 1024 с.

127. Нив Г. Пространство доктора Деминга: принципы построения устойчивого бизнеса / Г. Нив. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 360 с.

128. Никифорова А. А. Факторы финансовой устойчивости и безопасности местного бюджета : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. А. Никифорова. – Волгоград, 2008. – 16 с.

129. Новый экономический и юридический словарь: 10000 терминов / [авт.-сост. Азрилиян А. Н.]. – М. : Институт новой экономики, 2003. – 1144 с.

130. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь : НАДПСУ, 2004. – 434 с.

131. Орлова В. В. Моделювання механізмів управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / В. В. Орлова. – Хмельницький, 2008. – 19 с.

132. Орлов П. І. Основи економічної безпеки фірми / П. І. Орлов, В. Є. Духов. – Х. : Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

133. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 144 с.

134. Павлов Р. А. Рання діагностика банкрутства в системі антикризового регулювання банківського сектору національної економіки / Р. А. Павлов // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4. – С. 107–111.

135. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 320 с.

136. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія / Л. І. Піддубна. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 368 с.

137. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / В. Плюта ; пер. В. В. Иванова. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 176 с.

138. Погосова М. Ю. Аналіз тенденцій рівня фінансової безпеки України / М. Ю. Погосова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 5, Т. 1. – С. 164–169.

139. Погосова М. Ю. Визначення структури та компонентного складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства / М. Ю. Погосова // Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки : мат-ли II Міжн. наук.-практ. конф. – Сімферополь : Кримський інститут бізнесу, 2008. – С. 217–219.

140. Погосова М. Ю. Визначення сутності та основних характеристик діагностування фінансової безпеки підприємства / М. Ю. Погосова // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України : зб. наук. праць V Міжн. наук.-практ. конф. – Том 5. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – С. 27–30.

141. Погосова М. Ю. Діагностування безпеки суб'єктів ієрархічної системи фінансових відносин України / М. Ю. Погосова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2009. – Вип. 257, Т. 2. – С. 453–459.

142. Погосова М. Ю. Діагностування впливу загроз мікро- та макросередовища на фінансову безпеку підприємств / М. Ю. Погосова // Управління фінансами в умовах вступу до СОТ : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХНЕУ, 2009. – С. 118–121.

143. Погосова М. Ю. Методичний підхід до визначення резерву запасу міцності щодо збереження поточного рівня фінансової безпеки підприємства / М. Ю. Погосова // Вісник економіки транспорту і промисловості УДАЗТ. – 2010. – Вип. 29. – С. 351–355.

144. Погосова М. Ю. Методичний підхід до діагностування рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання // У кн. : «Теоретико-методичне забезпечення управління фінансовою діяльністю підприємств : монографія» / Л. С. Мартюшева, І. Б. Медведєва та ін. – Х. : АдВА, 2009. – С. 54–66.

145. Погосова М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» / М. Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – Вип. 3 (11). – С. 258–265.

146. Погосова М. Ю. Запас міцності фінансової безпеки підприємства як оперативний інструмент пом'якшення наслідків кризи / М. Ю. Погосова // Фінанси України: матеріали XIII Міжн. наук.-практ. конф. – Т. 2. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С. 73–75.

147. Погосова М. Ю. Аналіз сутнісних характеристик поняття «фінансова безпека підприємства» / М. Ю. Погосова // Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації : зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – С. 221–223.

148. Погосова М. Ю. Застосування контрольних карт У. Шухарта в діагностуванні стану фінансової безпеки підприємства / М. Ю. Погосова // Зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. «Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств». – Х. : НТУ «ХПІ», 2008. – С. 121, 122.

149. Подлужная Н. А. Выбор критерия экономической безопасности предприятия / Н. А. Подлужная // Наукові праці Донецького технічного університету. – 2002. – № 47. – С. 10–16.

150. Політологічний енциклопедичний словник / [авт.-упоряд. Горбатенко В. П. та ін.]. – 2-е вид., доп. і пероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
151. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
152. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 144 с.
153. Предприятие и финансовая безопасность региона / [А. А. Куклин, Г. П. Быстрой, А. А. Козицын, А. А. Рыбалко]; ред. А. А. Куклина. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2002. – 234 с.
154. Проект Концепції фінансової безпеки України / О. І. Барановський, Ю. О. Блащук [та ін.] // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 7. – С. 40–78.
155. Прокопішина О. В. Обґрунтування підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» / О. В. Прокопішина // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – № 4. – С. 23–25.
156. Раєвнева О. В. Моделювання антикризового управління регіоном : монографія / О. В. Раєвнева, Н. Ю. Голіяд. – Х. : ХНЕУ, 2007. – 300 с.
157. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
158. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 480 с.
159. Рапопорт В. Ш. Диагностика управления: практический опыт и реализации / В. Ш. Рапопорт. – М. : Экономика, 1988. – 128 с.
160. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 196 с.
161. Регіональна політика на рубіжі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / за ред. М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
162. Решетило В. П. Синергия становления и развития региональных экономических систем : монографія / В. П. Решетило. – Х. : Харьковская национальная академия городского хозяйства, 2009. – 218 с.
163. Розвиток економіки України в умовах глобалізації : монографія / за ред. В. С. Марцина. – К. : Національна академія управління, 2008. – 326 с.

164. Савчук Л. М. Діагностика фінансового забезпечення в процесі управління підприємством : монографія / Л. М. Савчук, І. Г. Сокиринська. – Дніпропетровськ : Зоря, 2005. – 128 с.
165. Сарымсаков Т. А. Основы теории процессов Маркова / Т. А. Сарымсаков. – М. : Государственное издательство технико-теоретической литературы, 1954. – 208 с.
166. Светлаков А. Г. Стратегия экономической безопасности регионального агропромышленного комплекса: теория, методология и практика : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Г. Светлаков. – Екатеринбург, 2007. – 44 с.
167. Сергиенко Е. А. Оценка уровня экономической безопасности предприятия / Е. А. Сергиенко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – Вип. 183, Т. 1. – С. 33–42.
168. Слипенчук М. В. Формирование финансово-промышленных кластеров: региональный фактор глобализации / М. В. Слипенчук. – М. : Экономика, 2009. – 264 с.
169. Смирнов С. М. Проблеми фінансової безпеки регіону / С. М. Смирнов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2 (56). – С. 113–120.
170. Смирнов С. М. Шляхи вдосконалення системи управління фінансовою безпекою регіону / С. М. Смирнов // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 2 (44). – С. 105–111.
171. Социально-экономический потенциал региона: проблемы оценки, использования и управления / под ред. А. И. Татаркина. – Екатеринбург : Институт экономики УрО РАН, 1997. – 380 с.
172. Статистичний збірник «Регіони України – 2003» / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2004. – Ч. 1. – 344 с.
173. Статистичний збірник «Регіони України – 2004» / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2005. – Ч. 1. – 348 с.
174. Статистичний збірник «Регіони України – 2008» / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2009. – Ч. 1. – 364 с.
175. Статистичний контроль. Контрольні карти Шухарта (ISO 8258:1991, IDT) : ДСТУ ISO 8258:2001 / М. Шарапов (пер. і наук.-техн. ред.). – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – V, 32 с. (Офіційне видання).
176. Статистичний щорічник України за 2006 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К : Техніка, 2007. – 552 с.

177. Степанкова Т. М. Фінанси в умовах перехідної економіки / Т. М. Степанкова // Фінанси України. – 1998. – № 2. – С. 5–19.
178. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України / М. В. Сунгуровський // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3, 4. – С. 48, 49.
179. Суховірський Б. І. Регіональна стратегія економічного розвитку України (теоретичні та прикладні основи геоeкономіки): монографія / Б. І. Суховірський. – К. : КНЕУ, 2000. – 154 с.
180. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков. – К. : НІПМБ, 2004. – 118 с.
181. Тамбовцев В. Л. Объект экономической безопасности России / В. Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45–53.
182. Таха Х. А. Введение в исследование операций / Х. А. Таха ; пер. с англ. Минько А. А. – М. : Вильямс, 2005. – 912 с.
183. Тейл Г. Экономические прогнозы и принятие решений / Г. Тейл. – М. : Статистика, 1977. – 282 с.
184. Трененков Е. М. Диагностика в антикризисном управлении / Е. М. Трененков, С. А. Дведенидова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – С. 3–25.
185. Трунцевский Ю. В. Финансовая безопасность: понятие и виды финансовых преступлений / Ю. В. Трунцевский // Вестник финансовой академии. – 2007. – № 2. – С. 11–22.
186. Уиллер Д. Статистическое управление процессами: оптимизация бизнеса с использованием контрольных карт Шухарта / Д. Уилер, Д. Чамберс. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. – 408 с. – (Серия «Модели менеджмента ведущих корпораций»).
187. Україна у цифрах у 2001 році: коротка статистична довідка / Держкомстат України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 2002. – 264 с.
188. Урманцев Ю. А. Общая теория систем: состояние, приложения и перспективы развития / Ю. А. Урманцев // В кн. Система. Симметрия. Гармония. – М. : Мысль, 1988. – С. 38–130.
189. Фетисов Г. Г. Монетарная политика и развитие денежно-кредитной системы России в условиях глобализации: национальный и региональные аспекты / Г. Г. Фетисов. – М. : Экономика, 2006. – 508 с.
190. Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности / под ред. А. Д. Данилова. – К. : ДКС центр, 2010. – 300 с.

191. Фінанси підприємств : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. А. М. Поддєрьогіна. – К. : КНЕУ, 2000. – 460 с.
192. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку : монографія / за ред. І. Я. Чугунова. – К. : ДНУ АФУ, 2009. – 848 с.
193. Фінансова безпека підприємства і банківських установ : монографія / за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. – 296 с.
194. Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації : монографія / за ред. Я. В. Белінської. – К. : Національна академія управління, 2008. – 212 с.
195. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України / К. А. Фісун. – Х. : ХНАМГ, 2007. – 400 с.
196. Фортов В. Глобальна енергетична безпека: проблеми і шляхи розв'язання / В. Фортов, А. Макаров, Т. Митрова // Вісник НАН України. – 2007. – № 8. – С. 40–50.
197. Франчук В. І. Основи економічної безпеки : навч. посібн. / В. І. Франчук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 204 с.
198. Фролова Л. В. Механізм управління поточними витратами торговельного підприємства : монографія / Л. В. Фролова, К. С. Хаврова. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 212 с.
199. Хавтур О. В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг та кредит» / О. В. Хавтур. – Тернопіль, 2004. – 20 с.
200. Хил Лафуенте А. М. Финансовый анализ в условиях неопределенности / А. М. Хил Лафуенте ; под ред. Е. И. Велесько, В. В. Краснопрошина, Н. А. Лепешинського. – Мн. : Тэхналогія, 1998. – 150 с.
201. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : навч. посібн. / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
202. Хоменко Я. В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України / Я. В. Хоменко. – К. : Друк-Інфо, 2008. – 390 с.
203. Хотомлянський О. Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства / О. Л. Хотомлянський, П. А. Знахуренко // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 111–117.
204. Хохлова О. А. Региональная диагностика как методологическая база статистического исследования экономики региона / О. А. Хохлова // Вопросы статистики. – 2006. – № 9. – С. 52–58.

205. Черевко В. О. Методологія формування та управління фінансовими потоками регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. О. Черевко. – К., 2006. – 20 с.

206. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діагностики підприємства : монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.

207. Шевченко Л. С. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська. – Х. : Право, 2010. – 448 с.

208. Шевченко Л. С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха. – Х. : Право, 2009. – 310 с.

209. Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого підприємства / В. В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 181–185.

210. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 432 с.

211. Экономическая безопасность России: общий курс / под ред. В. К. Сенчагова. – М. : Дело, 2005. – 896 с.

212. Экономическая и национальная безопасность: учебник [для студ. высш. учебн. завед.] / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

213. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика : монография / Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Кубах А. И., Давыскиба Е. В. – Х. : ИНЖЭК, 2005. – 176 с.

214. Этрилл П. Финансовый менеджмент для неспециалистов / П. Этрилл; пер. с англ. под ред. Е. Н. Бондаревской. – СПб. : Питер, 2006. – 608 с.

215. Ярочкин В. И. Основы безопасности бизнеса и предпринимательства / В. И. Ярочкин, Я. В. Бузанова. – М. : Мир, 2005. – 208 с.

216. Ястремська О. М. Факторний аналіз у дослідженні мезорівневих інвестиційних процесів / О. М. Ястремська, І. Б. Медведєва // Економіка розвитку. – 2002. – № 2 (22). – С. 19–26.

217. Buzan B. People, states and Fear / B. Buzan. – Brighton, 1983. – P. 13–14.

218. Graham B. Security Analysis. The Classic 1934 / B. Graham, D. Dodd. – NY : The McGraw-Hill Companies, Inc, 2000. – 736 p.

219. Morgenta H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. Morgenta, K. Thompson. – NY : McGraw-Hill, 2005. – 752 p.

220. Morgenthau H. J. Dilemmas of Politics / H. J. Morgenthau. – Chicago, 1958. – 380 p.

221. Puterman M. L. Markov Decision Processes: Discrete Stochastic Dynamic Programming / M. L. Puterman. – NY : John Wiley & Sons, 2005. – 650 p.

222. Rogers L. C. Diffusions, Markov Processes and Martingales / L. C. Rogers, D. Williams. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 406 p.

223. Shewhart W. Economic Control of Quality of Manufactured Product / W. Shewhart. – Milwaukee, WI : ASQ Quality Press, 1980. – 501 p.

224. Про засади державної регіональної політики: Проект Закону України від 21 вересня 2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Мінрегіонбуду України. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1372>.

225. Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та м. Севастополя : Постанова Кабінету Міністрів України № 833 від 20 червня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_00_00_00/KP00833.html.

226. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова КМУ № 1001 від 21 липня 2006 р. [Електронний ресурс] // Електронна повнотекстова інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України». – Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua>.

227. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 208-р від 1 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart74/idx74957.htm/>.

228. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.

229. Безпека бізнесу: інформаційні загрози [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.org.ua/index.php?p_id=53&page=3&id=144.

230. Бегун В. В. Системний аналіз безпеки як вирішення багатофакторної задачі аналізу ризику [Електронний ресурс] / В. В. Бегун, І. М. Науменко. – Режим доступу : <http://iee.org.ua/ua/detailed/ad/101>.

231. Богомоллов О. Т. Экономическая глобализация – характерная черта XXI-го века [Электронный ресурс] / О. Т. Богомоллов. – Режим доступа : <http://uz-left.narod.ru/economics/bogomolov/index.htm>.

232. Бугель Ю. В. Оптимізація кредитних відносин за умов ринкової трансформації економіки [Електронний ресурс] / Ю. В. Бугель // Вісник ТАНГ. – 2005. – № 4. – Режим доступа : <http://www.library.tane.edu.ua/.../D7Ji5f.pdf>.

233. Бюлетень Національного банку України. – 2002. – № 12 (119) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletten/2002/Bull-12_02.pdf.

234. Бюлетень Національного банку України. – 2003. – № 12 (131) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletten/2003/Bull-12_03.pdf.

235. Бюлетень Національного банку України. – 2005. – № 2 (143) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletten/2005/Bull-02_05.pdf.

236. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 2(179) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Buletten/2008/-bull_02-08.pdf.

237. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/Statist/electronic%20bulletin/pdf/el_bul_012008.pdf.

238. Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bank.gov.ua/Statist/electronic%20bulletin/data/staat.pdf>.

239. Выборова Е. Н. Финансовая диагностика на уровне субъекта хозяйствования (к постановке вопроса) [Электронный ресурс] / Е. Н. Выборова // Проблемы современной экономики. – 2004. – № 3. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=20236>.

240. Геєць В. М. Іноземний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс] / В. М. Геєць // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26 (605). – Режим доступа: // http://www.ief.org.ua/Text/DT_Inozkapital.pdf.

241. Державний та гарантований державою борг України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.minfin.gov.ua/document/216872/Sdebt_30_04_2009.pdf.

242. Зведений бюджет України у 1992 – 2006 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.treasury.gov.ua/>.

243. Зовнішній борг України на кінець 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Balance/Debt/ExtDebt_report_2008.pdf/.

244. Інформаційна довідка щодо розрахунку інтегрального індексу фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/>.

245. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України відповідно за роками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfr.gov.ua/>.

246. Керецман В. Ю. Проблеми формування регіональної політики та регіонального управління в Україні [Електронний ресурс] / В. Ю. Керецман. – Режим доступу : <http://www.sustainable-cities-net.org.ua/publicationshow.php?id=244>.

247. Методологія рейтингової оцінки органу місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Methodology/Methodology_Munic.pdf/.

248. Мунтіян В. І. Оборонна сфера в контексті економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Мунтіян. – Режим доступу : http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom/krugly_stil_28.12.99/muntian.htm.

249. Мунтіян В. І. Розвиток фінансового сектора економіки України в умовах глобалізації інвестиційних процесів [Електронний ресурс] / В. І. Мунтіян. – Режим доступу : http://ufin.com.ua/analit_mat/gkr/025.htm.

250. Нижник Н. Р. Про співвідношення категорій «процес» і «механізм» та їх використання в управлінській діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс] / Н. Р. Нижник, Г. І. Леліков, С. П. Мосов. – Режим доступу : http://www. &art_id=37655&cat_id=37402&ctime=1141128435765.

251. Організаційно-економічні заходи зміцнення безпеки підприємницької діяльності регіону (за матеріалами Львівської області) [Електронний ресурс] // Аналітична записка до Секретаріату Президента України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/2.htm/>.

252. Основні показники економічного і соціального стану України 2001 – 2008 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Macro/>.

253. Основні показники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.

254. Основні показники страхового ринку (таблиця) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfr.gov.ua/fileadmin/downloads/pokaznyki_sk.xls/.

255. Показники виконання Державного бюджету України за 2007 рік (відповідно до звіту Державного казначейства України від 25.01.2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/file/link/99073/file/Budget_2007.pdf/.

256. Показники виконання Державного та Зведеного бюджету України за 2008 рік (відповідно до звіту Державного казначейства України від 25.01.2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/file/link/192271/file/DBU_ZBU_2008.pdf/.

257. Прогнозирование национальной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inpos.com.ua/>.

258. Річний звіт Державної Комісії з цінних паперів та фондового ринку (2000 – 2008 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/>.

259. Річний звіт НБУ за 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2005.pdf.

260. Розвиток науки управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.standartization.com>.

261. Сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

262. Словарь по экономике и финансам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/>.

263. Соколов Я. В. Диагностика финансовой деятельности предприятия и возможности управления ею [Электронный ресурс] / Я. В. Соколов. – Режим доступа : <http://www.elitarium.ru/>.

264. Социально-экономическое положение Республики Коми : доклад Госкомстата Республики Коми [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://komi.gks.ru/bulletin/download.asp?id=1147>.

265. Соціально-економічний розвиток регіонів України (січень – грудень 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/file/link/129084/file/01-12_2008AP.rar/.

266. Стан державного боргу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/44988/Derg_borg.xls.

267. Шилова Л. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Л. І. Шилова, К. В. Болгова-Науменко. – Режим доступу : <http://www.masters.donntu.edu.ua/>.

268. Янковский С. Я. Концепции общей теории информации [Электронный ресурс] / С. Я. Янковский. – Режим доступа : <http://www.inteltec.ru/publish/articles/textan/ibook.shtml>.

269. Accounting, Business Studies and Economics Dictionary [Electronic resource]. – Mode of the access : <http://www.tuition.com.hk/dictionary/m.htm>.

270. Human Security and Resilience. Briefing Paper Chatham House and Economic Social Research Council [Electronic resource]. – Mode of the access : <http://www.chathamhouse.org.uk/research/security/papers/view>.

271. Morgenson G. The New York Times Dictionary of Money and Investing: The Essential A-to-Z Guide to the Language of the New Market [Electronic resource] / G. Morgenson, H. Campbell. – Mode of the access : <http://www.slovotolk.com/econom/finance/wpg/bfglosm.htm>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Загрози фінансовій безпеці промислового підприємства та методи і заходи щодо нейтралізації їх впливу

Таблиця А.1

Загрози фінансовій безпеці промислового підприємства

Групи загроз	Загрози
1	2
Зовнішні загрози підприємству (макро- та мезорівні)	
Держава	Дефіцит державного бюджету
	Розбалансування бюджету
	Відсутність достовірного прогнозування макроекономічних показників, на основі яких розраховується бюджет
	Незавершеність та частковість реформи міжбюджетних відносин
	Недосконалість бюджетної системи, низький рівень бюджетної дисципліни і надмірний дефіцит Державного бюджету
	Недоведеність до логічного завершення зміни ролі і функцій Державного казначейства України
	Недосконале або несвоєчасне наповнення джерел покриття бюджетного дефіциту
	Несвоєчасне прийняття Державного бюджету та затвердження звітів щодо його виконання
	Неефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів
	Непідготовленість судової системи до розгляду справ у податковій сфері
	Відмова від надання пільг
	Неефективність діючої податкової системи
	Зростання внутрішнього та зовнішнього боргів країни
	Неадекватна структура державного боргу України та незважена політика в галузі державних запозичень
Грошово-кредитна система	Недостатність та неефективність реально існуючих інструментів провадження грошово-кредитної політики
	Невідповідність статуту Національного банку України сучасній ситуації у фінансовій сфері та ролі, яка на нього покладається
	Недосконалість структур забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банківських установ
	Надмірний рівень доларизації
	Надмірний рівень інфляції
	Різде збільшення відсоткових ставок по депозитах і боргових цінних паперах в умовах стабільної ситуації на фінансових ринках
	Відмова від надання кредитів

1	2
	<p>Недосконалість структури власних коштів</p> <p>Недосконала оцінка кредитних ризиків</p> <p>Зростання активів низької якості</p> <p>Витік ділової інформації (недотримання банківської таємниці)</p> <p>Зловживання реальними активами клієнта</p> <p>Систематичні помилки персоналу, пов'язані з несвоєчасними зарахуваннями коштів на розрахункові розрахунки і затримками в переведенні значних сум</p>
Фондовий ринок	<p>Низька конкурентоспроможність фондового ринку</p> <p>Незахищеність національного емітента від деструктивних дій інвесторів</p> <p>Неадекватна інформаційна прозорість емітента</p> <p>Специфіка обігу на фондовому ринку грошей злочинного походження</p>
Страховий ринок	<p>Нереалізованість належним чином інвестиційної функції страхування</p> <p>Нерозвиненість страхування ризиків вітчизняних юридичних осіб</p> <p>Нерозвиненість страхування фінансових ризиків</p> <p>Неспроможність страхових компаній самостійно покривати ризики</p> <p>Високий рівень концентрації бізнесу у страховій діяльності</p> <p>Невеликі статутні фонди українських страховиків</p> <p>Неадекватна фінансово-економічна політика компанії</p> <p>Незбалансованість страхового портфелю</p> <p>Високий ступінь залежності вітчизняного страхового ринку від кон'юнктури та спекулятивних очікувань іноземних страховиків</p> <p>Надмірна залежність національних страхових галузей (особливо в галузі перестраховування) від іноземного капіталу</p>
Недержавного пенсійного забезпечення	<p>Недосконалість захисту прав учасників недержавних пенсійних фондів</p> <p>Неадекватна організаційна форма значної частки недержавних пенсійних фондів</p> <p>Обмеженість можливості інвестування недержавними пенсійними фондами вільних коштів</p>
Ломбарди та кредитні спілки	<p>Відсутність спеціалізованого законодавства для ломбардів й ефективного нагляду за їх діяльністю</p> <p>Непрозорість сфери небанківського кредитування та акумулювання коштів</p>

1	2
Інвестиційні фонди	Відсутність перспективної інвестиційної стратегії
	Підтримання високої дохідності фінансових операцій
	Збереження високих інвестиційних ризиків та ризикованість довгострокових вкладень у реальний сектор
	Зменшення частки прибутку у джерелах фінансування інвестицій
Лізингові компанії	Ступень розвиненості лізингу
	Відсутність можливості оцінити фактичний обсяг лізингових операцій
	Важкість отримання від банку або від постачальника кредит для здійснення лізингових операцій
Загрози, що походять з підприємства (мікрорівень)	
Державі	Невиконання юридичними особами-резидентами зобов'язань за іноземними кредитами, одержаними під гарантії КМУ
	Зниження господарючими суб'єктами оподаткованої бази
	Невключення окремих надходжень в об'єкт оподаткування (відсоток по позиках, отримані плати за кредитні ресурси, кошти від продажу іноземної валюти тощо)
	Неоднозначне трактування нормативних актів, що регулюють оподаткування
	Неправильне застосування пільг з податків
	Ухилення від подання декларацій доходів
	Невиконання вимог податкових органів з метою несплати податків
Фінансовому ринку	Незаконні підприємництво та угоди з валютою та валютними цінностями
	Прохання пролонгації депозитних угод та угод про переоформлення боргових зобов'язань на більш тривалий строк чи заміну на банківські акції нових емісій
	Затримки з платежами в особливо великих розмірах
	Неповернення виданих кредитів
	Зростання простроченої заборгованості
Внутрішні загрози підприємству (мікрорівень)	
Загрози, що пов'язано з фінансовою діяльністю підприємства	Зменшення рентабельності і зростання збитковості господарюючих суб'єктів
	Надлишкові виробничі потужності. Падіння виробництва
	Зниження якості дебіторської заборгованості
	Брак власних обігових коштів
	Використання неефективних форм фінансування відновлення основних фондів
	Прорахунки в інвестиційній політиці підприємства
	Дефіцит у фінансуванні
Використання неефективних інструментів управління ризиком у контрактах	

**Карта загроз фінансовій безпеці промислових підприємств
з конкретизацією методів та заходів щодо нейтралізації їх впливу**

Вид загрози	Вплив	Метод	Характеристика	Недоліки	Заходи
1	2	3	4	5	6
Загрози фінансування реального інвестиційного проекту, обігових активів, поточних потреб підприємства	Виправдааний	Пом'якшення	Зменшення ймовірності виникнення та (або) величини можливих втрат від настання негативних ситуацій, що сприяє мінімізації ступеню впливу ризику. При цьому джерело ризику не усувається	Позбавляє підприємство додаткових прибутків від розширення об'ємів продажу продукції в кредит і частково породжує нові ризики, пов'язані з порушенням ритмічності операційного процесу із-за зниження розміру страхових запасів сировини, матеріалів, готової продукції;	Встановлення граничного розміру обсягу позикових коштів, що використовується у господарській діяльності
Загроза непогашення невідкладних фінансових зобов'язань підприємства					Встановлення мінімального розміру активів у високоліквідній формі
Загроза концентрації кредитних ризиків при формуванні політики надання товарного кредиту покупцям продукції					Встановлення максимального розміру комерційного або споживчого кредиту, що надається одному покупцеві.
Загроза концентрації депозитних ризиків					Встановлення максимального розміру депозитного вкладу, що розміщується в одному банку
Загроза концентрації несистематичних фінансових ризиків при формуванні портфеля цінних паперів					Встановлення максимального розміру вкладення коштів у цінні папери одного емітента
Інфляційні загрози, загрози неплатоспроможності та концентрації кредитних ризиків					Встановлення максимального періоду відвернення коштів у дебіторську заборгованість
Загрози поточної діяльності	Неприйнятний	Ухиляння	Повне усунення певної загрози або джерела ризику через виключення потенційно можливих негативних ситуацій	Позбавляє підприємство додаткових прибутків від розширення об'ємів продажу продукції в кредит і частково породжує нові ризики, пов'язані з порушенням ритмічності операційного процесу із-за зниження розміру страхових запасів сировини, матеріалів, готової продукції;	Відмова від здійснення фінансових операцій, рівень загроз по яких надмірно високий
Загрози від контрагентів					Відмова від продовження господарських стосунків з партнерами, що систематично порушують контрактні зобов'язання
Загроза втрати фінансової стійкості підприємства					Відмова від використання значних обсягів позикового капіталу

1	2	3	4	5	6
Загроза неплатоспроможності підприємства					Відмова від надмірного використання оборотних активів у низколіквідних формах
Загрози концентрації депозитних і процентних ризиків, проте породжує					Відмова від використання тимчасово вільних грошових активів в короткострокових фінансових інвестиціях
Загрози реального інвестування (невиконання календарного плану будівельно-монтажних робіт, низька якість цих робіт, розкрадання будівельних матеріалів та ін.)	Виправданий	Передача	Перенесення відповідальності за управління ризиком на інших учасників без усунення джерела ризику	Не надає ефекту нейтралізації переважної частини систематичних загроз - інфляційних, податкових та ін.	Розподіл загроз між учасниками інвестиційного проекту
Загрози операційної діяльності (втрата (псування) майна (активів) у процесі їх транспортування і здійснення вантажно-розвантажувальних робіт та ін.)					Розподіл загроз між підприємством і постачальниками сировини і матеріалів
Загрози морального застарівання активу, втрати ним технічної продуктивності та ін.					Розподіл загроз між учасниками лізингової операції
Загрози концентрації кредитних ризиків					Розподіл загроз між учасниками факторингової (форфейтингової) операції
Загрози отримання збитків від фінансових операцій (короткострокові фінансові вкладення, формування кредитного портфеля, здійснення реального інвестування, формування портфеля довгострокових фінансових вкладень)					Диверсифікація
Загрози концентрації валютних ризиків		Диверсифікація валютного портфеля підприємства			
Загрози концентрації депозитних ризиків без зміни дохідності операцій		Диверсифікація депозитного портфеля			
Загрози концентрації кредитних ризиків		Диверсифікація кредитного портфеля			
Несистематичні загрози формування портфелю цінних паперів із збереженням його прибутковості		Диверсифікація портфеля цінних паперів			
Загрози концентрації інвестиційних ризиків					Диверсифікація програми реального інвестування

1	2	3	4	5	6
	Прийнятний	Прийняття	Підтвердження можливості негативних ситуацій та усвідомлене рішення прийняти їх наслідки і компенсувати збитки за рахунок власних коштів		

Декомпозиційний аналіз поняття «діагностування»

197

Визначення	Об'єкт	Дія	Джерело
1	2	3	4
Виявлення позитивних та негативних рис діючої системи управління та організації	Позитивні та негативні риси системи управління	Виявлення	[106]
Виявлення, аналіз із наступною локалізацією причин, що можуть викликати порушення стабільності, сталості і поступового розвитку	Причини порушення стабільності, сталості і поступового розвитку	Виявлення, аналіз, локалізація	[74]
Певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначати кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єкта підприємництва та фактори, що їх викликали	Кризові ситуації, ступінь їх загрози, фактори, що їх викликали	Визначення, оцінювання	[193]
Оцінювання і класифікація станів об'єкта дослідження як у ретроспективному, так і у прогностичному періодах	Стан об'єкта у ретроспективному та прогностичному періодах	Оцінювання і класифікація	[157]
Частина фінансового аналізу, що акумулює знання про фінансовий стан об'єкта діагностування, причини і перспективи його зміни та забезпечує відповідні висновки	Стан об'єкта діагностування, причини і перспективи його зміни, відповідні висновки	Акумуляція, забезпечення	[36]
Пізнання методів діагностування, суті і причин відхилень від нормального стану	Методи діагностування, суть і причини відхилення від нормального стану	Пізнання	[239]
Своєчасне розпізнавання симптомів, чинників і причин кризи, що наближається, її класифікація і вироблення заходів, які необхідно прийняти	Симптоми, чинники і причини кризи	Розпізнавання	[184]
Етап управлінського процесу, що дозволяє на ранній стадії виявляти порушення на підприємстві і встановлювати причини, що їх викликали	Порушення на підприємстві та причини, що їх викликали	Виявлення, встановлення	[133]
Метод розпізнавання причин проблем підприємства	Причини проблем підприємства	Розпізнавання	[117]
Розгляд фінансового стану підприємства для виявлення в динаміці симптомів явищ, які можуть затримати досягнення цілей і рішення завдань, піддаючи небезпеці плановану діяльність	Фінансовий стан, симптоми явищ, які можуть затримати досягнення цілей і рішення завдань	Розгляд	[151]

Продовження додатка Б

1	2	3	4
Функція економічного аналізу, яка полягає у встановленні причинно-наслідкових змін економічної системи у кількісному та якісному вимірюваннях впливу факторів на цю зміну й розвиток	Причинно-наслідкові зміни економічної системи у кількісному та якісному вимірюванні впливу факторів на цю зміну й розвиток	Встановлення	[121]
Діяльність, спрямована на вимірювання та збір даних про стан, обробку цих даних, оцінку стану об'єкта відповідно до розроблених норм і стандартів, прогнозування стану об'єкта та прийняття рішень	Стан	Вимірювання, оцінювання, прогнозування	[3]
Цілеспрямоване оцінювання ретроспективного, поточного і перспективного станів з метою виявлення проблем та шансів середовища функціонування, розроблення відповідних реактивних заходів і прийняття адекватних рішень	Ретроспективний, поточний і перспективний стани, проблеми та шанси середовища функціонування	Оцінювання виявлення розроблення	[118]
Сукупність прийомів та методів виявлення на основі індикаторів загроз на стадії їх виникнення, що дозволяє виробити заходи, адекватні їх рівню	Загрози на стадії їх виникнення	Виявлення	[134]
Спосіб встановлення характеру порушень нормального перебігу економічних процесів на основі типових ознак, які властиві лише для даного порушення	Характер порушень нормального перебігу економічних процесів	Встановлення	[164]
Оцінка стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації з метою виявлення проблем розвитку і перспективних напрямів їх рішення, а також вивчення режимів функціонування цих систем	Стан економічних об'єктів, проблеми розвитку, режими функціонування систем, перспективні напрями вирішення проблем розвитку системи	Оцінювання	[19]
Практична діяльність, пов'язана з систематичним збором і обробленням інформації про господарювання підприємства, оцінкою її поточного стану, передбачення небезпек, розроблення заходів протидії	Стан, небезпечні явища	Оцінювання, передбачення, розроблення	[93]
Аналіз та оцінювання ситуації, виявлення позитивних та негативних факторів, що здатні викликати зміни у стані об'єкта в близькій перспективі	Стан, негативні фактори	Оцінювання, аналіз, виявлення	[119]

Продовження додатка Б

199

Оцінка (на основі комплексу методичних прийомів) стану об'єкта, предмета, явища чи процесу управління, що дає змогу виявити в них слабкі ланки та «вузькі місця»	Стан об'єкта, слабкі ланки та «вузькі місця»	Оцінювання	[10]
Сукупність спеціальних інформаційно-аналітичних технологій, що дозволяють описати ситуацію, яка досліджується, та проблеми у системі характерних для них ознак, ідентифікувати такі ситуації, надати їм кількісну та якісну оцінки, встановити й оцінити внутрішні та зовнішні причини діагностованого стану	Стан об'єкта, внутрішні та зовнішні причини проблем об'єкта	Ідентифікація, встановлення, оцінювання	[204]
Аналіз й оцінка економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків поточних управлінських рішень	Економічні показники роботи підприємства, можливих перспектив розвитку підприємства і наслідків поточних управлінських рішень	Аналіз й оцінка, виявлення	[158]
Встановлення і вивчення ознак, що визначають розвиток ситуації і дозволяють запобігати небажаному відхиленню в її розвитку	Ознаки, що визначають розвиток ситуації, небажані відхилення в розвитку ситуації	Встановлення і вивчення, запобігання	[103]
Виявлення проблем і «вузьких місць» системи управління підприємством	Проблеми і «вузькі місця» системи управління підприємством	Виявлення	[159]
Розпізнавання стану, постановки діагнозу й ухвалення рішень щодо підтримання системи у робочому стані	Стан, рішення щодо підтримання системи у робочому стані	Розпізнавання, ухвалення	[17]
Оцінка стану господарюючого суб'єкта щодо встановлених оптимальних на поточний момент критеріїв	Стан господарюючого суб'єкта щодо встановлених оптимальних на поточний момент критеріїв	Оцінювання	[17]
Спосіб виявлення порушень в економіці підприємства на основі економічних ознак	Порушення в економіці підприємства	Виявлення	[183]
Здатність розпізнавати стан та встановлювати діагноз обраного об'єкта за певними параметрами у будь-якому часі (минулий, теперішній, майбутній)	Стан	Розпізнавання	[98]
Метод аналізу стану виробничої системи для виявлення й усунення в ній диспропорцій, що сприятимуть появі «вузьких місць», тобто «хвороб» виробничого організму	Стан виробничої системи, диспропорції, «вузькі місця», «хвороби» виробничого організму	Виявлення й усунення, сприяння	[57]

Продовження додатка Б

	1	2	3	4
	Визначення показників, що відбивають картину фінансового стану підприємства на основі бухгалтерської документації	Фінансовий стан підприємства	Визначення	[262]
	Вид фінансового аналізу, що націлений на виявлення якомога раніше різноманітних збоїв та недоліків у діяльності підприємства, потенційно небезпечних з погляду можливості настання банкрутства	Збої та недоліки у діяльності підприємства	Виявлення	[87]
	Процес розпізнавання стану й виявлення проблем функціонування об'єкта за непрямими ознаками, пов'язаний із розробкою шляхів та напрямів їх можливого розв'язання	Стан, проблеми функціонування об'єкта	Розпізнавання, виявлення розроблення	[97]
	Встановлення «слабких місць» фінансового механізму підприємств, передбачення на основі спостережуваних тенденцій можливого розвитку подій, розроблення необхідних управлінських рішень	«Слабкі місця» фінансового механізму, можливий розвиток подій, необхідні управлінські рішення	Становлення, передбачення, розроблення	[79]
	Виявлення аномалій або віднесення реального стану деякої системи до одного із відомих класів на основі набору ознак або симптомів	Аномалії стану системи	Виявлення та класифікація	[62]
	Дослідження недоліків системи управління	Недоліки системи управління	Дослідження	[62]
	Вид аналізу, що визначає ситуації, в яких знаходиться підприємство, тобто обставини, що впливають на хід його виробничої, господарської і фінансової діяльності	Ситуації, у яких знаходиться підприємство, обставини, що впливають на хід його діяльності	Визначення	[152]
	Спосіб організації управління на основі систем діагностичних показників, що дозволяють визначити причини неефективної поведінки на ринку	Причини неефективної поведінки на ринку	Визначення	[102]
	Дослідження минулого і теперішнього станів, перспективний аналіз ймовірності розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього середовищ й обґрунтування заходів щодо досягнення цілей	Стан, ймовірність розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього середовища	Дослідження, обґрунтування	[124]
	Виявлення можливості настання кризи, визначення можливості її подальшого розвитку, обрання найбільш оптимальних заходів, відповідних даному становищу на підприємстві	Можливості настання кризи та її розвитку	Виявлення, визначення, обрання	[84]

Закінчення додатка Б

1	2	3	4
Дослідження минулого і теперішнього стану, перспективний аналіз ймовірності розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього середовищ й обґрунтування заходів щодо досягнення цілей	Стан, ймовірність розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього середовищ	Дослідження, обґрунтування	[104]
Прийом встановлення і визначення ознак і причин деформацій та відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, мети та ін.	Ознаки і причини деформацій та відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, мети	Встановлення, визначення	[95]

Дані для діагностування фінансової безпеки підприємства

Таблиця В.1

Сукупність первісних та часткових показників
фінансової безпеки підприємства

Найменування показника	Ідентифікатор показника	
	як первісного щодо факторного аналізу	як часткового щодо діагностування фінансової безпеки
Питома вага необоротних активів у їх загальному обсязі	X1	X1
Тривалість фінансового циклу	X2	X2
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	X3	—
Коефіцієнт швидкої ліквідності	X4	—
Коефіцієнт загальної ліквідності	X5	X3
Рентабельність капіталу	X6	—
Рентабельність власного капіталу	X7	X4
Рентабельність перманентного капіталу	X8	X5
Рентабельність діяльності (продажів)	X9	—
Коефіцієнт оборотності капіталу	X10	—
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	X11	—
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	X12	—
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	X13	X6
Коефіцієнт автономії	X14	X7
Коефіцієнт маневреності капіталу	X15	—
Коефіцієнт фінансового левериджу	X16	—
Коефіцієнт забезпечення запасів та витрат власними джерелами фінансування	X17	—
Коефіцієнт фінансування	X18	X8
Коефіцієнт заборгованості	X19	—
Коефіцієнт поточної заборгованості	X20	X9
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності	X21	X10
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	X22	—
Коефіцієнт інвестування	X23	X11

Перелік досліджуваних підприємств

Ідентифікатор	Найменування підприємства
П1	ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» (ВАТ «Укрелектромаш»)
П2	ВАТ «Електромашина»
П3	ВАТ «Харківський завод «Гідропривід» (ВАТ «Гідропривід»)
П4	ВАТ «РОСС»
П5	ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. С. В. Косіора» (ВАТ «Харверст»)
П6	ВАТ «Харківський завод штамів та пресформ»
П7	ЗАТ «Харківський велосипедний завод ім. Г. І. Петровського» (ЗАТ «ХВЗ»)
П8	ВАТ «Завод ім. Фрунзе»
П9	ВАТ «Автрамат»
П10	ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь» (ЗАТ «Трактородеталь»)
П11	ВАТ «Форез»
П12	ВАТ «Лозівський завод металоконструкцій» (ВАТ «ЛЗМК»)
П13	АТЗТ «Харківський завод електромонтажних виробів № 1» (АТЗТ «ХЗЕМВ № 1»)
П14	АТ «Харківський завод електромонтажних виробів» (АТ «ХЗЕМВ»)
П15	ВАТ «Завод «Електромаш»
П16	ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» (ВАТ «ХТЗ»)
П17	ВАТ «Турбоатом»
П18	ВАТ «Точприлад»
П19	ВАТ «Харківський електроапаратний завод» (ВАТ «ХЕАЗ»)
П20	ВАТ «Харківський підшипниковий завод»
П21	ЗАТ «Харківський інструментальний завод»

**Динаміка значень складових фінансової безпеки
машинобудівних підприємств Харківського регіону**

Підприємство	Рік	Складова				Підприємство	Рік	Складова			
		1	2	3	4			1	2	3	4
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
П1	1997	0,84	-1,24	-0,24	-0,23	П2	1997	0,07	-0,75	1,05	1,28
	1998	0,47	-1,19	-0,77	0,94		1998	-0,49	-0,50	1,15	0,68
	1999	-0,01	-1,32	-1,14	1,07		1999	-0,75	-0,38	2,15	0,26
	2000	-0,41	-0,85	-2,70	1,94		2000	0,16	0,05	0,01	-0,05
	2001	-0,15	-2,14	2,41	1,05		2001	0,37	0,35	0,82	0,02
	2002	0,27	-1,28	0,28	0,40		2002	0,42	0,74	-1,61	-0,33
	2003	0,28	-0,96	-0,27	0,34		2003	0,43	0,99	-2,69	0,63
	2004	0,06	-0,11	0,02	-0,09		2004	-0,04	-0,08	-1,03	1,09
	2005	-0,12	-0,18	0,09	-0,06		2005	-0,08	0,39	-0,16	1,08
	2006	-0,20	-0,25	0,09	0,37		2006	-0,46	0,21	-1,46	1,29
	2007	-0,49	0,12	1,04	-0,21		2007	-0,47	-0,47	3,03	0,60
2008	-1,17	1,18	-2,93	-0,57	2008	-1,31	1,39	0,95	-0,91		
П3	1997	0,74	-0,40	0,38	0,91	П4	1997	0,75	-0,34	0,03	-0,26
	1998	0,49	-0,23	-0,04	0,60		1998	0,26	-0,29	0,11	-0,34
	1999	0,58	-0,08	-0,05	-0,10		1999	0,20	-0,13	-0,03	0,75
	2000	0,73	-0,06	-0,06	-0,27		2000	-0,06	-0,07	-0,48	0,90
	2001	1,00	0,54	0,16	-0,46		2001	0,03	-0,27	0,46	1,33
	2002	0,92	0,56	-0,31	0,01		2002	-0,37	0,13	0,45	1,22
	2003	0,67	0,64	-0,23	-0,42		2003	-0,67	-0,28	0,49	2,26
	2004	0,65	0,65	-0,21	-0,60		2004	-1,29	-0,13	0,65	1,50
	2005	0,68	0,52	-0,22	-0,13		2005	-1,55	-0,06	0,16	1,91
	2006	0,60	0,53	-0,26	0,47		2006	-2,21	0,00	0,73	2,19
	2007	-0,21	0,70	-0,11	0,45		2007	-2,67	0,26	0,28	2,34
2008	-0,08	-0,02	-0,48	0,69	2008	-1,63	0,53	0,07	1,64		
П5	1997	0,89	-0,55	-0,01	0,17	П6	1997	0,77	0,34	-0,63	-0,63
	1998	0,87	-0,51	0,00	-0,03		1998	0,62	0,28	-0,11	-0,72
	1999	0,93	-0,38	-0,02	-0,36		1999	0,09	0,68	-0,13	-0,01
	2000	0,66	-0,28	0,00	-0,27		2000	0,18	1,03	-1,12	-1,01
	2001	0,72	0,03	-0,14	0,12		2001	0,22	1,02	0,28	-0,80
	2002	0,62	-0,11	-0,06	0,05		2002	0,02	1,12	-0,79	1,11
	2003	-0,39	0,56	0,03	-0,51		2003	-0,61	1,49	-2,23	1,85
	2004	-0,53	0,82	-0,45	-1,65		2004	-0,80	0,98	-0,14	1,34
	2005	-0,34	0,71	-0,51	-0,65		2005	-0,73	0,82	0,38	1,11
	2006	-0,83	0,53	0,13	-1,56		2006	-0,94	0,18	0,00	1,82
	2007	-0,97	0,72	0,09	-1,18		2007	-1,76	0,55	1,13	0,91
2008	-1,62	2,02	-0,99	-3,12	2008	-1,37	-0,03	1,16	1,02		
П7	1997	0,71	-0,88	-0,79	-0,21	П8	1997	0,77	2,37	0,04	1,79
	1998	0,06	-1,01	-0,75	1,05		1998	0,75	1,61	0,97	0,06
	1999	-0,97	-0,66	-2,09	1,24		1999	0,33	1,67	3,45	-0,04
	2000	-1,80	-0,73	-1,80	-0,18		2000	0,14	1,94	4,41	0,16

Продовження додатка Д

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	2001	-1,24	-2,02	2,40	0,13		2001	0,16	1,20	3,03	0,41
	2002	-0,88	-1,76	1,59	-0,16		2002	0,80	0,46	1,16	0,04
	2003	-0,07	-1,04	-0,64	-0,63		2003	0,07	0,17	1,40	0,22
	2004	-0,67	-0,97	-0,55	-0,33		2004	-0,18	0,73	0,80	0,87
	2005	-0,93	-1,07	-0,99	0,43		2005	-0,13	0,99	1,41	0,91
	2006	-2,20	-0,89	-0,85	1,62		2006	0,02	1,64	1,75	1,00
	2007	-3,04	-0,79	-0,08	-0,43		2007	-0,20	0,24	1,33	0,88
	2008	-3,96	-0,60	0,11	-1,99		2008	-0,28	0,48	0,17	1,89
П9	1997	0,65	-1,10	0,63	0,60	П10	1997	0,47	1,91	1,68	1,53
	1998	0,37	-1,22	0,73	0,39		1998	0,62	1,85	1,81	1,14
	1999	0,27	-1,00	-0,71	0,11		1999	0,75	2,37	0,73	0,91
	2000	0,72	-1,17	0,24	-0,62		2000	0,77	2,42	-0,76	1,45
	2001	0,62	-1,18	0,75	-0,74		2001	0,74	2,69	0,01	1,76
	2002	0,49	-0,70	-0,28	-1,14		2002	0,80	2,70	-0,39	1,19
	2003	0,97	0,56	-2,43	-0,32		2003	0,93	2,38	-0,30	0,91
	2004	0,60	-0,11	-0,15	0,27		2004	0,76	2,98	0,06	0,80
	2005	0,71	-0,29	-0,57	0,42		2005	0,99	2,61	0,14	0,50
	2006	0,50	-0,41	-0,04	0,44		2006	0,54	1,60	-0,46	0,52
П11	1997	0,67	-1,68	0,40	-0,60	П12	1997	1,32	-1,79	0,32	-0,47
	1998	0,64	-1,40	-0,10	-1,67		1998	1,39	-1,18	-0,39	-0,02
	1999	0,51	-1,37	-0,10	-1,34		1999	1,30	-1,26	-0,32	-0,28
	2000	0,44	-1,70	0,44	-0,70		2000	1,26	-1,42	-0,83	0,93
	2001	0,49	-1,30	-0,11	-1,56		2001	1,25	-1,26	-0,40	0,60
	2002	0,16	-1,13	0,86	-1,79		2002	1,25	-1,08	0,08	-0,07
	2003	-0,59	-0,83	-0,56	-0,64		2003	1,03	-1,32	0,17	0,34
	2004	-1,40	-0,68	0,46	0,06		2004	0,97	-1,20	-0,82	0,78
	2005	-1,88	-0,24	0,97	-0,71		2005	0,82	-1,32	-0,29	0,73
	2006	-1,76	0,07	0,39	-0,65		2006	0,82	-1,42	0,11	1,74
П13	1997	0,26	-0,24	1,03	-0,34	П14	1997	1,10	-0,75	0,07	-0,59
	1998	0,43	-0,36	1,05	-0,76		1998	1,13	-0,67	-0,87	-1,17
	1999	0,64	-0,43	2,39	-0,14		1999	0,96	-0,85	-0,35	-0,65
	2000	1,02	0,24	-0,25	0,43		2000	1,02	-0,90	-0,32	-1,06
	2001	1,12	1,01	-0,51	0,25		2001	0,91	-0,97	0,16	-0,57
	2002	0,73	0,43	-0,22	0,05		2002	0,90	-0,89	-0,32	-0,74
	2003	0,92	0,83	-0,41	0,38		2003	0,28	-0,84	-0,72	-0,45
	2004	0,43	0,16	-0,15	0,82		2004	-0,21	-0,75	-0,21	-0,06
	2005	-0,70	-0,49	0,17	1,15		2005	-0,34	-0,74	0,31	-0,50
	2006	-0,87	-0,47	0,23	0,70		2006	-0,28	-0,81	0,33	-0,74
П15	1997	0,78	-1,14	0,60	0,77	П16	1997	0,33	-1,22	0,67	1,16
	1998	0,31	-0,79	0,69	-0,48		1998	0,16	-0,64	0,11	0,39
	1999	0,46	-0,87	0,21	-0,40		1999	-0,17	-0,40	0,56	0,25
	2000	0,13	-0,67	-0,30	0,23		2000	-0,07	-0,04	-0,90	-0,25
	2001	-0,14	-0,80	1,19	0,35		2001	-0,21	-0,56	0,71	-0,59
	2002	-0,12	-0,36	0,19	-0,66		2002	-0,50	-0,18	-1,25	-0,09
	2003	-0,66	0,02	-1,20	-1,30		2003	-1,42	-0,09	-1,57	0,00

Закінчення додатка Д

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	2004	-0,87	-0,29	0,36	-1,83		2004	-2,27	-0,02	-0,99	0,79
	2005	-0,80	-0,38	0,36	-1,72		2005	-2,64	0,20	0,03	0,23
	2006	-0,30	-0,26	0,27	-2,31		2006	-3,36	0,06	0,28	-0,25
	2007	-0,57	-0,34	0,72	-2,18		2007	-4,29	0,70	-1,13	-0,66
	2008	-0,45	-0,84	-2,28	-3,30		2008	-0,56	-0,13	-2,61	-1,43
П17	1997	1,02	0,74	0,13	-0,98	П18	1997	0,61	-0,84	-0,89	1,08
	1998	0,88	0,80	0,71	-1,62		1998	0,65	-0,40	-1,89	0,34
	1999	0,65	1,32	0,21	-2,32		1999	0,63	-1,10	0,15	0,52
	2000	0,75	0,45	0,36	-1,69		2000	1,22	-0,71	-1,42	0,04
	2001	0,89	0,28	0,80	-1,38		2001	0,97	-1,06	0,12	0,01
	2002	1,16	0,85	0,60	-1,72		2002	0,82	-0,38	0,37	0,69
	2003	1,05	1,18	0,07	-1,46		2003	1,13	-0,31	-0,19	0,58
	2004	0,67	0,61	0,29	-1,05		2004	0,98	-0,56	-0,57	0,95
	2005	0,67	1,47	0,11	-1,77		2005	1,22	0,37	-2,34	0,68
	2006	0,60	1,16	0,22	-2,26		2006	0,16	-1,26	1,26	-0,01
П19	2007	0,34	0,54	0,42	-1,86	П20	2007	-0,62	-0,91	-0,59	0,11
	2008	-0,14	-0,03	1,57	-1,34		2008	-0,62	-1,53	0,03	0,27
	1997	1,05	0,02	-0,22	0,23		1997	0,41	-0,27	-0,53	1,08
	1998	0,99	-0,07	-0,20	0,52		1998	0,13	-0,16	-1,11	2,35
	1999	0,54	-0,08	-0,69	1,87		1999	0,01	-0,21	-0,85	-0,09
	2000	0,47	-0,41	-0,54	1,45		2000	-0,45	-0,19	0,63	0,26
	2001	0,43	0,49	-1,90	0,90		2001	0,06	0,24	0,84	0,40
	2002	0,28	0,49	0,37	-0,30		2002	-0,33	0,41	-0,07	0,27
	2003	0,76	1,33	-0,88	-0,64		2003	-0,83	0,51	0,05	-0,27
	2004	0,32	1,84	-0,47	-0,58		2004	-0,77	-0,04	1,14	-0,59
П21	2005	0,56	1,51	0,55	-0,63	2005	-0,56	-0,13	0,16	-0,75	
	2006	0,66	1,44	0,10	-0,79	2006	-1,21	-0,12	-0,18	-0,50	
	2007	0,19	1,73	2,03	-1,11	2007	-1,25	-0,02	0,23	-0,32	
	2008	0,29	3,19	-0,25	-1,62	2008	-2,03	0,23	0,34	-0,15	
	1997	0,28	-0,54	0,16	-0,39		-				
	1998	0,27	-0,29	0,11	-0,89						
	1999	-0,08	-0,10	0,58	-0,42						
	2000	0,18	0,01	-0,88	-1,34						
	2001	0,45	-0,16	1,43	-0,60						
	2002	0,48	0,29	-1,03	-0,52						
2003	0,25	0,20	-0,51	-0,17							
2004	-0,18	0,44	-0,93	-0,87							
2005	-0,71	0,42	-1,32	-0,47							
2006	-1,99	0,64	-1,12	-0,64							
2007	-2,81	0,95	-1,99	-0,69							
2008	-3,67	0,72	0,07	-0,77							

Додаток Е

Дані щодо оцінювання оцінювання фінансової безпеки України

Обґрунтування внесення змін щодо нормування первісних показників оцінювання фінансової безпеки України

Показник	Нижня границя ($X^H_{гр}$)	Нижній поріг ($X^H_{пор}$)	Норма нижня ($X^H_{опт}$)	Норма верхня ($X^B_{опт}$)	Верхній поріг ($X^B_{пор}$)	Верхня границя ($X^B_{гр}$)	Вагові коефіцієнти (a_{ij})
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	5	15	20	25	30	35	0,17

[5 – 15] [15 – 20] [20 – 25] (25 – 30) (30 – 35]

$$Z_{ij2} = \begin{cases} \frac{\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^i}{\tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i - \tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^i}, \tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^i \leq \tilde{O}_{ij} < \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i; \\ \frac{(\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i) + \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i (\tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i - \tilde{O}_{ij})}{\tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i - \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i}, \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i \leq \tilde{O}_{ij} < \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i; \\ 1, \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i \leq \tilde{O}_{ij} \leq \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}}; \\ \frac{\tilde{O}_{\tilde{a}}^i (\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}}) + (\tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}} - \tilde{O}_{ij})}{\tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}} - \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^i}, \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}} < \tilde{O}_{ij} < \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}}; \\ \frac{\tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^{\hat{a}} - \tilde{O}_{ij}}{\tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^{\hat{a}} - \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}}}, \tilde{O}_{\tilde{i}\tilde{i}\tilde{\delta}}^{\hat{a}} < \tilde{O}_{ij} < \tilde{O}_{\tilde{a}\tilde{b}}^{\hat{a}}. \end{cases}$$

Наприклад:

$x_{ij} = 14$

нормоване значення:

$$Z_{ij} = \frac{14 - 5}{15 - 5} = 0,9;$$

$x_{ij} = 16$

нормоване значення:

$$Z_{ij} = \frac{(16 - 15) + 0,5 \times (20 - 16)}{20 - 15} = 0,6.$$

Тобто, коли значення індикатора потрапляє у крайній (лівий або правий) інтервал – його нормоване значення перевищує нормоване значення індикатора, який за своєю величиною потрапляє в інтервал між нижнім (верхнім) пороговим і відповідним оптимальним значеннями.

А отже, гірше значення індикатора отримує вище значення нормованого показника і навпаки.

На думку авторів, проблема нормування за формулами для крайніх інтервалів полягає в тому, що індикатори, які потрапляють у ці інтервали, при нормуванні можуть отримати значення від 0 до 1, оскільки порогові значення цих інтервалів при такому нормуванні стають оптимальними.

Трохи інша проблема для інтервалів – нижнє (верхнє) порогове і відповідне оптимальне значення – проте індикатори, які потрапляють у ці інтервали, при нормуванні також можуть отримати значення від 0 до 1.

А тоді немає різниці між первісними значеннями індикаторів (окрім випадку, коли вони потрапляють в оптимальні межі), оскільки їх нормовані значення, у кращому випадку, можуть бути просто однаковими.

Не претендуючи на абсолютність думки, пропонуємо такий підхід до нормування.

Позначимо нормоване значення через H .

Оскільки нормоване значення належить інтервалу від 0 до 1, то доцільним буде вважати:

$$I_{\text{лів}}^{\text{лі}} = I_{\text{лів}}^{\text{пра}} = 0,5; \quad I_{\text{пра}}^{\text{лі}} = I_{\text{пра}}^{\text{пра}} = 0; \quad I_{\text{лів}}^{\text{пра}} = I_{\text{пра}}^{\text{лі}} = 1.$$

Тоді:

1) $I_{\text{лів}}^{\text{лі}} = I_{\text{пра}}^{\text{лі}} = 0,5$, оскільки верхньою межею для крайнього лівого інтервалу є $I_{\text{лів}}^{\text{лі}}$, а не $I_{\text{лів}}^{\text{пра}} = 1$, то

$$(I_{\text{лів}}^{\text{лі}} - I_{\text{пра}}^{\text{лі}}) \frac{\tilde{O}_{ij}^{\text{лі}} - \tilde{O}_{\text{пра}}^{\text{лі}}}{\tilde{O}_{\text{лів}}^{\text{лі}} - \tilde{O}_{\text{пра}}^{\text{лі}}}, \text{ при } (X^{\text{H}}_{\text{гр}}) \leq x_{ij} < (X^{\text{H}}_{\text{пор}}),$$

так само і для крайнього правого інтервалу:

$$(I_{\text{пра}}^{\text{пра}} - I_{\text{лів}}^{\text{пра}}) \frac{\tilde{O}_{\text{пра}}^{\text{пра}} - \tilde{O}_{ij}^{\text{пра}}}{\tilde{O}_{\text{пра}}^{\text{пра}} - \tilde{O}_{\text{лів}}^{\text{пра}}}, \text{ при } (X^{\text{B}}_{\text{пор}}) < x_{ij} \leq (X^{\text{B}}_{\text{гр}});$$

2) $(I_{\text{лів}}^{\text{пра}} - I_{\text{пра}}^{\text{лі}}) = 0,5$, оскільки нижньою межею є $I_{\text{лів}}^{\text{пра}} = 0,5$, а не $I_{\text{пра}}^{\text{лі}} = 0$, то:

$$\left(\overset{\hat{a}}{I}_{ij} - \overset{\hat{a}}{I}_{ij} \right) + \frac{\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{ij}}{\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{ij}} \left(\overset{\hat{a}}{I}_{ij} - \overset{\hat{a}}{I}_{ij} \right), \text{ при } (X^H_{\text{пор}}) \leq x_{ij} < (X^H_{\text{опт}}),$$

так само і для дзеркального інтервалу:

$$\left(\overset{\hat{a}}{I}_{ij} - \overset{\hat{a}}{I}_{ij} \right) \frac{\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{ij}}{\tilde{O}_{ij} - \tilde{O}_{ij}} + \left(\overset{\hat{a}}{I}_{ij} - \overset{\hat{a}}{I}_{ij} \right), \text{ при } (X^B_{\text{опт}}) < x_{ij} \leq (X^B_{\text{пор}}).$$

Для оптимальних значень формула не змінюється:

$$1, \text{ при } (X^H_{\text{опт}}) \leq x_{ij} < (X^B_{\text{опт}}).$$

Показники	Нижня границя ($X^H_{\text{гр}}$)	Нижній поріг ($X^H_{\text{пор}}$)	Норма нижня ($X^H_{\text{опт}}$)	Норма верхня ($X^B_{\text{опт}}$)	Верхній поріг ($X^B_{\text{пор}}$)	Верхня границя ($X^B_{\text{гр}}$)	Вагові коефіцієнти (a_{ij})
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	5	15	20	25	30	35	0,17

[5 – 15] [15 – 20] [20 – 25] [25 – 30] [30 – 35]

Наприклад:

$$x_{ij} = 14$$

$$\text{нормоване значення: } Z_{ij} = 0,5 \cdot \frac{14 - 5}{15 - 5} = 0,45,$$

$$x_{ij} = 16$$

$$\text{нормоване значення: } Z_{ij} = \frac{(16 - 15) + 0,5 \cdot (20 - 16)}{20 - 15} = 0,6.$$

Значення, розраховані за вищенаведеними формулами, не відображають значимість одиниці інтервалу. Тому значення $\overset{\hat{a}}{I}_{ij}$ та $\overset{\hat{a}}{I}_{ij}$ мають залежати від ступеня загрози. Якщо ступінь загрози високий, тобто її наслідки викликають погіршення не тільки в одній точці, то доцільним є підвищення $\overset{\hat{a}}{I}_{ij}$ і зниження $\overset{\hat{a}}{I}_{ij}$ – при цьому рівень первісних порогових значень збільшується.

Вихідні дані та результати оцінювання стану фінансової безпеки України

Таблиця Е.2.1

Вихідні дані щодо оцінювання стану фінансової безпеки України

№ п/п	Складові фінансової безпеки	Значення за роками								
		2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Бюджетна безпека										
1.1	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	28,90	26,90	27,40	28,20	26,50	30,40	32,00	31,00	31,30
1.2	Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	0,00	-0,30	0,00	-0,20	-3,20	-1,80	-0,70	-1,17	-1,03
1.3	Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	17,00	68,70	17,00	84,3	10,81	35,48	84,21	53,49	21,82
1.4	Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	2,09	0,48	1,58	-0,48	4,82	-1,29	-7,00	-9,74	-12,32
1.5	Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	2,57	3,54	3,91	4,39	4,87	5,29	6,28	6,29	6,22
1.6	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	31,86	30,67	21,94	25,74	27,27	28,85	24,98	35,55	37,49
2. Безпека грошового ринку та інфляційних процесів										
2.1	Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП, %	18,96	22,41	28,73	35,55	36,45	43,96	47,98	55,84	54,20
2.2	Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2, кількість обертів	6,26	5,24	4,08	3,34	3,13	2,66	2,10	1,81	1,86
2.3	Обсяг готівки, % до ВВП	7,53	9,53	11,71	12,39	12,27	13,64	13,78	15,66	16,26
2.4	Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	125,80	106,10	99,40	108,20	112,30	110,30	111,60	116,60	122,30
2.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	17,90	21,70	28,30	45,00	54,20	61,80	64,90	69,19	69,75
3. Валютна безпека										
3.1	Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	104,18	97,50	100,64	99,98	99,51	95,19	100,00	100,00	152,48
3.2	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів	38,36	32,25	32,03	31,91	36,40	34,31	38,07	32,11	44,08
3.3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	0,90	1,70	1,90	2,40	2,60	4,50	3,70	3,80	3,50

Закінчення табл. Е.2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4. Боргова безпека										
4.1	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	45,30	36,50	33,50	29,00	24,70	17,70	14,80	12,51	19,90
4.2	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	61,10	53,60	51,10	47,50	47,20	45,80	50,60	57,60	56,7
4.3	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	161,30	160,65	167,70	174,30	185,11	182,26	271,70	298,47	402,13
4.4	Відношення загального зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	99,23	96,74	92,70	82,24	74,22	89,28	108,51	128,42	120,59
4.5	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	14,50	14,60	12,00	11,80	10,70	14,70	17,30	18,00	18,20
4.6	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	14,35	9,85	12,78	14,22	11,78	7,62	5,68	4,04	2,28
4.7	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	12,22	10,29	9,47	7,68	6,07	4,35	3,05	2,65	4,90
4.8	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	9,18	6,14	7,15	4,17	6,73	8,85	3,78	1,87	1,95
4.9	Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	13,54	10,92	10,76	10,02	8,92	6,50	6,17	5,68	8,59
5. Безпека страхового ринку										
5.1	Показник проникнення страхування, %	1,30	1,50	1,96	3,42	5,63	2,91	2,54	2,54	2,52
5.2	Показник «щільності страхування», дол. США	8,03	11,64	17,37	35,97	77,26	53,44	58,77	76,85	67,64
5.3	Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	0,00	1,13	0,50	0,80	0,96	2,50	3,30	4,35	4,56
5.4	Рівень валових страхових виплат, %	19,06	13,99	12,23	9,42	7,93	14,70	18,80	23,40	29,40
5.5	Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, %	24,30	25,90	29,70	34,80	10,00	5,00	4,06	4,27	4,32
5.6	Частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	13,40	13,00	20,70	25,50
6. Безпека фондового ринку										
6.1	Відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП, %	27,30	33,50	36,00	37,10	40,00	34,52	36,01	34,67	30,69
6.2	Дохідність облігацій внутрішньої державної позики, %	20,49	15,68	10,81	9,75	11,24	7,25	9,26	6,71	11,86
6.3	Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	9,15	7,95	13,32	5,66	10,52	37,28	9,62	19,26	20,94
7. Банківська безпека										
7.1	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	11,10	12,10	12,30	12,10	12,10	21,30	27,60	35,00	40,5
7.2	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	11,51	13,90	18,62	25,37	25,67	32,49	45,07	60,17	59,67

Результати оцінювання стану фінансової безпеки України

№ п/п	Показник, одиниця виміру	Нормалізовані значення за роками (Z_{ij})									Вага
		2000 р.	2001р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Бюджетна безпека											
1.1	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	0,61	0,81	0,76	0,68	0,85	0,23	0,15	0,20	0,18	0,17
1.2	Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	1,00	0,95	1,00	0,97	0,45	0,70	0,88	0,81	0,83	0,17
1.3	Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	1,00	0,00	1,00	0,00	0,58	0,00	0,00	0,00	0,82	0,17
1.4	Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	0,79	0,95	0,84	0,95	0,52	0,87	0,30	0,03	0,00	0,16
1.5	Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	0,00	0,14	0,23	0,35	0,47	0,55	0,71	0,72	0,70	0,16
1.6	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	0,91	0,97	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,72	0,63	0,17
Індикатор бюджетної безпеки		0,73	0,65	0,82	0,67	0,66	0,57	0,52	0,42	0,56	–
2. Грошово-кредитна безпека											
2.1	Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП, %	0,45	0,56	0,72	0,89	0,91	1,00	1,00	0,88	0,92	0,20
2.2	Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2, кількість обертів	0,00	0,00	0,12	0,21	0,23	0,29	0,36	0,59	0,57	0,20
2.3	Обсяг готівки, % до ВВП	0,71	0,54	0,26	0,24	0,24	0,20	0,19	0,14	0,12	0,19
2.4	Рівень інфляції, %	0,00	0,73	0,44	0,39	0,26	0,32	0,28	0,11	0,00	0,20
2.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	0,26	0,39	0,83	1,00	0,79	0,30	0,25	0,18	0,17	0,20
Індикатор грошово-кредитної безпеки		0,28	0,44	0,47	0,55	0,49	0,43	0,42	0,38	0,36	–

Продовження табл. Е.2.2

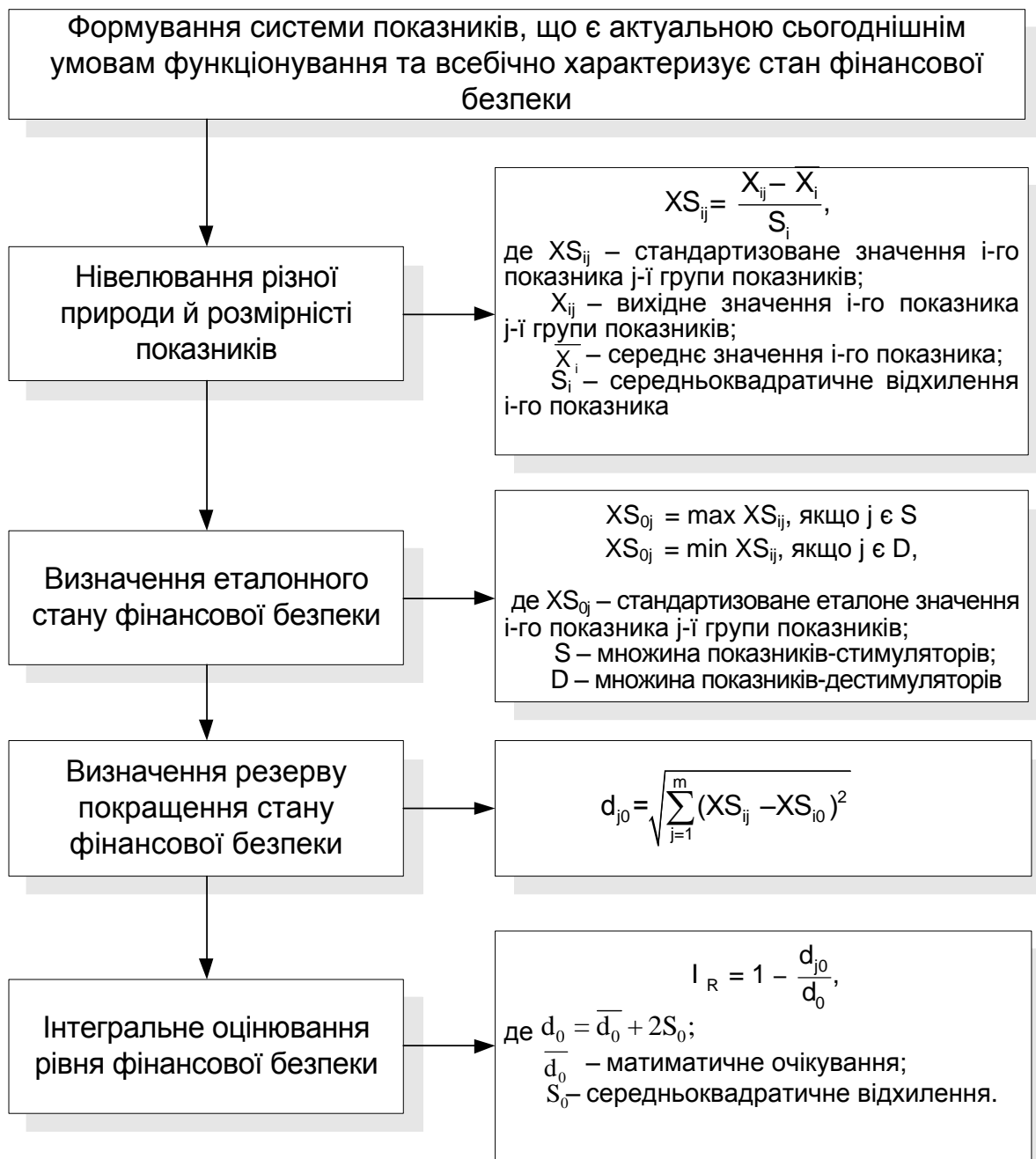
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3. Валютна безпека											
3.1	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	0,76	0,50	1,00	1,00	0,90	0,35	1,00	1,00	0,00	0,34
3.2	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, %	0,03	0,16	0,16	0,16	0,07	0,11	0,04	0,16	0,00	0,33
3.3	Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	0,08	0,24	0,28	0,38	0,42	0,75	0,62	0,63	0,58	0,33
Індикатор валютної безпеки		0,30	0,30	0,49	0,52	0,47	0,40	0,56	0,60	0,19	–
4. Боргова безпека											
4.1	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	0,87	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,98	0,75	1,00	0,17
4.2	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,17
4.3	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,14	0,01	0,00	0,21
4.4	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	0,00	0,00	0,00	0,10	0,20	0,01	0,00	0,00	0,00	0,04
4.5	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	0,21	0,21	0,50	0,52	0,63	0,20	0,10	0,08	0,07	0,03
4.6	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	1,00	0,98	1,00	1,00	1,00	0,76	0,57	0,38	0,16	0,03
4.7	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	1,00	1,00	1,00	0,95	0,68	0,43	0,31	0,27	0,49	0,16
4.8	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	0,92	0,61	0,72	0,42	0,67	0,89	0,38	0,19	0,20	0,04
4.9	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	0,85	0,59	0,58	0,50	0,39	0,15	0,12	0,07	0,36	0,16
Індикатор боргової безпеки		0,72	0,69	0,70	0,67	0,63	0,53	0,30	0,20	0,32	–

Закінчення табл. Е.2.2

215

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
5. Безпека страхового ринку											
5.1	Показник проникнення страхування, %	0,00	0,00	0,00	0,24	0,61	0,15	0,09	0,09	0,09	0,17
5.2	Показник «щільності страхування», дол. США	0,00	0,00	0,00	0,15	0,69	0,52	0,56	0,69	0,63	0,17
5.3	Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,17
5.4	Рівень страхових виплат, %	0,45	0,20	0,11	0,00	0,00	0,24	0,44	0,67	0,97	0,17
5.5	Частка премій, що належать перестраховикам нерезидентам, %	0,93	1,00	1,00	0,76	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,167
5.6	Частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі, %	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,17	0,15	0,57	1,00	0,167
Індикатор безпеки страхового ринку		0,23	0,20	0,19	0,19	0,22	0,18	0,21	0,34	0,45	–
6. Безпека фондового ринку											
6.1	Відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП, %	0,00	0,18	0,30	0,36	0,50	0,23	0,30	0,23	0,03	0,340
6.2	Доходність облігацій внутрішньої державної позики, %	0,00	0,00	0,19	0,24	0,17	0,35	0,26	0,55	0,14	0,330
6.3	Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	0,00	0,00	0,17	0,00	0,03	0,64	0,00	0,46	0,59	0,330
Індикатор безпеки фондового ринку		0	0,01	0,22	0,20	0,24	0,40	0,19	0,419	0,26	–
7. Банківська безпека											
7.1	Частка іноземного банківського капіталу в обсязі статутного капіталу банків, %	0,06	0,11	0,12	0,11	0,11	0,63	1,00	0,75	0,24	0,45
7.2	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	0,00	0,07	0,32	1,00	1,00	0,88	0,12	0,00	0,00	0,55
Індикатор банківської безпеки		0,02	0,09	0,23	0,60	0,60	0,77	0,52	0,34	0,11	–
Інтегральний індикатор стану фінансової безпеки України		0,36	0,38	0,49	0,54	0,51	0,50	0,43	0,39	0,33	–

Етапи інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки регіону

Додаток 3

Дані щодо оцінювання фінансової безпеки регіону

Система первісних показників складових фінансової безпеки регіону

Складова		Первісний показник		Тип показника або критеріальне значення
назва	індикатор	назва	позна- чення	
1	2	3	4	5
Бюджетна	І _{БР}	Валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на одну особу, грн / осіб	Б ₁	стимулятор
		Індекс фізичного обсягу ВРП, % до попереднього року	Б ₂	стимулятор
		Частка ВРП регіону в загальному обсязі ВВП України, %	Б ₃	стимулятор
		Середній рівень доходів бюджету на одну особу наявного населення (без урахування міжбюджетних трансфертів), грн / осіб	Б ₄	стимулятор
		Середній рівень видатків бюджету на одну особу наявного населення (без урахування міжбюджетних трансфертів), грн / осіб	Б ₅	стимулятор
		Частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у загальнодержавних, %	Б ₆	стимулятор
		Обсяг доходів місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) до ВРП, %	Б ₇	стимулятор
		Забезпеченість видатків доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів), %	Б ₈	стимулятор
		Обсяг трансфертів з державного бюджету до доходів місцевого бюджету (з урахуванням міжбюджетних трансфертів), %	Б ₉	стимулятор
		Відношення дефіциту, профіциту місцевого бюджету до ВРП, %	Б ₁₀	стимулятор
		Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	Б ₁₁	стимулятор
Інвестиційна	І _{ІНР}	Індекс інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	ІН ₁	стимулятор
		Обсяг інвестицій в основний капітал на одну особу, грн / осіб	ІН ₂	стимулятор
		Частка інвестицій в основний капітал, що було профінансовано за рахунок коштів державного бюджету, %	ІН ₃	стимулятор
		Обсяг інвестицій в основний капітал до ВРП, %	ІН ₄	стимулятор

Закінчення додатка 3.1

212

1	2	3	4	5
Ефективності підприємницької діяльності	I _{ФРР}	Питома вага збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, %	ФР ₁	дестимулятор
		Відношення сальдо фінансових результатів підприємств до ВРП, %	ФР ₂	стимулятор
		Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	ФР ₃	стимулятор
		Темпи приросту, зниження обсягів промислової продукції по регіонах, % до попереднього року	ФР ₄	стимулятор
		Відношення кредиторської заборгованості організацій до ВРП, %	ФР ₅	дестимулятор
		Відношення дебіторської заборгованості організацій до ВРП, %	ФР ₆	дестимулятор
		Частка простроченої дебіторської заборгованості у загальній її сумі за регіонами, %	ФР ₇	дестимулятор
		Частка простроченої кредиторської заборгованості у загальній її сумі за регіоном, %	ФР ₈	дестимулятор
Відкритість фінансової системи регіону	I _{ВРР}	Прямі іноземні інвестиції в регіон на одну особу, дол. США	ВР ₁	стимулятор
		Темпи зростання, зниження прямих іноземних інвестицій в регіони України у % до попереднього року	ВР ₂	стимулятор
		Прямі іноземні інвестиції в регіон до ВРП, %	ВР ₃	стимулятор
Банківська	I _{БКР}	Кількість діючих регіональних банків, одиниць	БК ₁	стимулятор
		Середній розмір статутного капіталу на 1 діючий банк, млн грн	БК ₂	стимулятор
		Частка довгострокових кредитів, у загальній кількості кредитних операцій банків, %	БК ₃	стимулятор
		Частка кредитів, наданих в економіку у загальній кількості кредитних операцій банків, %	БК ₄	стимулятор
		Частка вкладів населення у загальній кількості зобов'язань банків за залученими коштами, %	БК ₅	стимулятор
		Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВРП	БК ₆	30
		Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	БК ₇	5
		Рівень доларизації	БК ₈	0,15

**Динаміка часткових індикаторів рівня фінансової безпеки
регіонів України у часовому розрізі**

Таблиця 3.2.1

**Динаміка часткового індикатора рівня бюджетної складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон		Значення за роками								
№	Назва	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1.	АРК	0,12	0,27	0,33	0,35	0,34	0,37	0,44	0,57	0,30
Область										
2.	Вінницька	0,16	0,16	0,26	0,33	0,25	0,27	0,36	0,36	0,49
3.	Волинська	0,21	0,28	0,37	0,33	0,31	0,33	0,39	0,64	0,55
4.	Дніпропетровська	0,18	0,25	0,31	0,25	0,32	0,32	0,32	0,40	0,58
5.	Донецька	0,22	0,25	0,25	0,19	0,32	0,34	0,36	0,39	0,56
6.	Житомирська	0,27	0,22	0,29	0,34	0,42	0,48	0,65	0,58	0,45
7.	Закарпатська	0,20	0,35	0,34	0,22	0,28	0,33	0,36	0,45	0,61
8.	Запорізька	0,22	0,28	0,34	0,29	0,37	0,31	0,34	0,40	0,66
9.	Ів.-Франківська	0,19	0,26	0,24	0,30	0,26	0,33	0,38	0,45	0,56
10.	Київська	0,28	0,28	0,30	0,30	0,35	0,34	0,39	0,51	0,68
11.	Кіровоградська	0,21	0,22	0,29	0,26	0,18	0,33	0,44	0,26	0,49
12.	Луганська	0,18	0,30	0,31	0,31	0,33	0,33	0,39	0,38	0,64
13.	Львівська	0,21	0,21	0,29	0,24	0,31	0,31	0,37	0,46	0,55
14.	Миколаївська	0,24	0,28	0,38	0,35	0,34	0,30	0,49	0,67	0,56
15.	Одеська	0,27	0,29	0,35	0,34	0,34	0,33	0,36	0,47	0,71
16.	Полтавська	0,16	0,29	0,34	0,29	0,24	0,32	0,34	0,47	0,56
17.	Рівненська	0,29	0,29	0,35	0,35	0,42	0,42	0,40	0,78	0,46
18.	Сумська	0,25	0,14	0,29	0,29	0,28	0,22	0,31	0,51	0,41
19.	Тернопільська	0,24	0,24	0,30	0,24	0,31	0,30	0,36	0,61	0,44
20.	Харківська	0,28	0,35	0,40	0,38	0,39	0,36	0,37	0,45	0,80
21.	Херсонська	0,28	0,31	0,34	0,28	0,30	0,34	0,41	0,65	0,58
22.	Хмельницька	0,23	0,27	0,32	0,33	0,29	0,26	0,34	0,63	0,44
23.	Черкаська	0,22	0,31	0,32	0,26	0,37	0,33	0,46	0,63	0,53
24.	Чернівецька	0,27	0,36	0,36	0,35	0,39	0,38	0,48	0,80	0,51
25.	Чернігівська	0,23	0,35	0,38	0,39	0,39	0,44	0,61	0,77	0,53

**Динаміка часткового індикатора рівня інвестиційної складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,20	0,26	0,51	0,55	0,40	0,34	0,54	0,69	0,50
Область									
Вінницька	0,17	0,26	0,18	0,28	0,42	0,31	0,40	0,52	0,30
Волинська	0,27	0,40	0,23	0,35	0,47	0,35	0,61	0,68	0,55
Дніпропетровська	0,36	0,31	0,31	0,52	0,55	0,44	0,72	0,80	0,42
Донецька	0,16	0,31	0,22	0,43	0,52	0,36	0,37	0,57	0,44
Житомирська	0,21	0,21	0,28	0,22	0,24	0,22	0,33	0,41	0,50
Закарпатська	0,34	0,30	0,30	0,40	0,38	0,31	0,64	0,61	0,66
Запорізька	0,31	0,29	0,35	0,52	0,54	0,52	0,59	0,87	0,59
Ів.-Франківська	0,37	0,34	0,26	0,33	0,37	0,31	0,49	0,56	0,73
Київська	0,34	0,31	0,18	0,43	0,43	0,30	0,36	0,67	0,38
Кіровоградська	0,22	0,28	0,26	0,31	0,60	0,28	0,45	0,51	0,40
Луганська	0,18	0,32	0,29	0,40	0,47	0,45	0,43	0,62	0,24
Львівська	0,25	0,29	0,27	0,39	0,37	0,40	0,49	0,70	0,53
Миколаївська	0,18	0,26	0,28	0,34	0,58	0,49	0,55	0,49	0,39
Одеська	0,22	0,34	0,22	0,30	0,59	0,31	0,46	0,52	0,38
Полтавська	0,28	0,18	0,37	0,50	0,43	0,42	0,51	0,71	0,53
Рівненська	0,21	0,29	0,31	0,47	0,60	0,26	0,50	0,53	0,56
Сумська	0,27	0,35	0,36	0,37	0,43	0,50	0,45	0,78	0,65
Тернопільська	0,23	0,35	0,33	0,47	0,48	0,46	0,57	0,69	0,75
Харківська	0,37	0,40	0,38	0,48	0,57	0,41	0,59	0,96	0,57
Херсонська	0,31	0,31	0,24	0,33	0,34	0,31	0,51	0,66	0,54
Хмельницька	0,22	0,27	0,29	0,40	0,55	0,27	0,47	0,53	0,58
Черкаська	0,23	0,26	0,29	0,34	0,66	0,31	0,47	0,45	0,42
Чернівецька	0,26	0,34	0,33	0,46	0,41	0,36	0,57	0,56	0,77
Чернігівська	0,27	0,30	0,31	0,42	0,47	0,36	0,42	0,76	0,42

Динаміка часткового індикатора рівня складової ефективності підприємницької діяльності фінансової безпеки регіонів України

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,42	0,34	0,41	0,59	0,81	0,80	0,86	0,79	0,40
Область									
Вінницька	0,29	0,37	0,35	0,63	0,71	0,77	0,74	0,82	0,48
Волинська	0,11	0,42	0,29	0,40	0,28	0,39	0,43	0,54	0,27
Дніпропетровська	0,16	0,30	0,34	0,34	0,46	0,60	0,57	0,56	0,39
Донецька	0,19	0,31	0,32	0,50	0,70	0,53	0,61	0,57	0,44
Житомирська	0,25	0,30	0,31	0,55	0,72	0,62	0,57	0,62	0,38
Закарпатська	0,08	0,36	0,38	0,61	0,50	0,44	0,47	0,49	0,41
Запорізька	0,18	0,29	0,45	0,48	0,62	0,61	0,69	0,71	0,52
Ів.-Франківська	0,25	0,43	0,42	0,71	0,69	0,74	0,64	0,63	0,29
Київська	0,31	0,35	0,42	0,53	0,62	0,72	0,74	0,67	0,27
Кіровоградська	0,20	0,36	0,32	0,53	0,78	0,62	0,61	0,53	0,53
Луганська	0,22	0,44	0,31	0,46	0,62	0,57	0,67	0,77	0,42
Львівська	0,22	0,30	0,36	0,48	0,49	0,51	0,66	0,71	0,38
Миколаївська	0,13	0,39	0,37	0,36	0,61	0,52	0,61	0,57	0,38
Одеська	0,19	0,29	0,51	0,54	0,66	0,64	0,51	0,67	0,35
Полтавська	0,16	0,34	0,48	0,39	0,67	0,68	0,59	0,61	0,46
Рівненська	0,25	0,32	0,41	0,55	0,67	0,71	0,59	0,87	0,59
Сумська	0,20	0,43	0,33	0,50	0,67	0,75	0,64	0,73	0,49
Тернопільська	0,24	0,39	0,29	0,58	0,57	0,66	0,77	0,69	0,47
Харківська	0,17	0,39	0,36	0,31	0,47	0,55	0,49	0,71	0,54
Херсонська	0,14	0,32	0,38	0,39	0,57	0,55	0,50	0,68	0,48
Хмельницька	0,26	0,30	0,31	0,40	0,56	0,55	0,60	0,75	0,61
Черкаська	0,20	0,36	0,27	0,47	0,51	0,52	0,51	0,75	0,54
Чернівецька	0,25	0,31	0,34	0,49	0,48	0,47	0,57	0,82	0,53
Чернігівська	0,17	0,41	0,40	0,60	0,66	0,77	0,59	0,75	0,50

**Динаміка часткового індикатора рівня складової відкритості
фінансової системи регіону фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,33	0,31	0,36	0,47	0,70	0,61	0,61	0,57	0,23
Область									
Вінницька	0,29	0,18	0,56	0,47	0,35	0,43	0,59	0,68	0,44
Волинська	0,41	0,33	0,36	0,54	0,41	0,40	0,87	0,70	0,53
Дніпропетровська	0,28	0,33	0,42	0,47	0,45	0,82	0,62	0,57	0,34
Донецька	0,44	0,35	0,42	0,38	0,34	0,28	0,54	0,81	0,44
Житомирська	0,19	0,42	0,62	0,65	0,44	0,41	0,66	0,80	0,45
Закарпатська	0,45	0,39	0,43	0,69	0,77	0,42	0,47	0,46	0,19
Запорізька	0,13	0,47	0,45	0,57	0,29	0,37	0,32	0,36	0,28
Ів.-Франківська	0,33	0,34	0,48	0,49	0,46	0,40	0,51	0,92	0,63
Київська	0,40	0,39	0,31	0,31	0,32	0,37	0,49	0,50	0,79
Кіровоградська	0,40	0,54	0,49	0,68	1,00	0,38	0,46	0,47	0,47
Луганська	0,29	0,33	0,37	0,33	0,71	0,76	0,53	0,51	0,47
Львівська	0,48	0,25	0,53	0,63	0,47	0,47	0,47	0,96	0,59
Миколаївська	0,44	0,47	0,44	0,96	0,33	0,56	0,42	0,58	0,45
Одеська	0,28	0,32	0,46	0,61	0,71	0,51	0,61	0,67	0,25
Полтавська	0,22	0,11	0,19	0,29	0,23	0,33	0,28	0,28	0,44
Рівненська	0,45	0,43	0,43	0,41	0,46	0,37	0,52	0,96	0,63
Сумська	0,19	0,74	0,43	0,48	0,40	0,49	0,38	0,42	0,29
Тернопільська	0,41	0,22	0,42	0,24	0,62	0,24	0,38	0,33	0,31
Харківська	0,41	0,31	0,26	0,50	0,46	0,42	0,84	0,61	0,58
Херсонська	0,47	0,46	0,50	0,46	0,40	0,46	0,49	0,94	0,31
Хмельницька	0,19	0,36	0,42	0,65	0,67	0,49	0,57	0,78	0,43
Черкаська	0,55	0,12	0,50	0,51	0,55	0,26	0,39	0,53	0,38
Чернівецька	0,21	0,45	0,54	0,51	0,51	0,35	0,60	0,86	0,46
Чернігівська	0,47	0,46	0,59	0,77	0,93	0,60	0,25	0,51	0,46

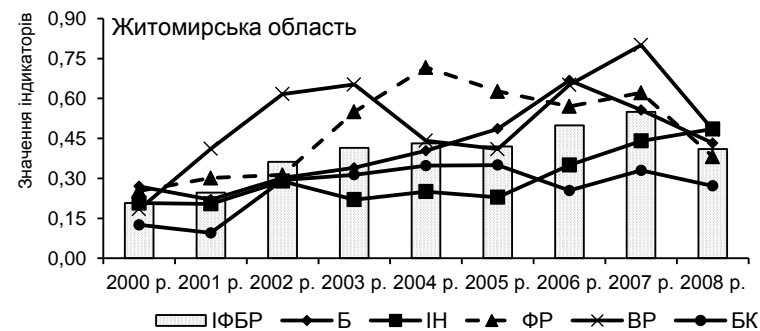
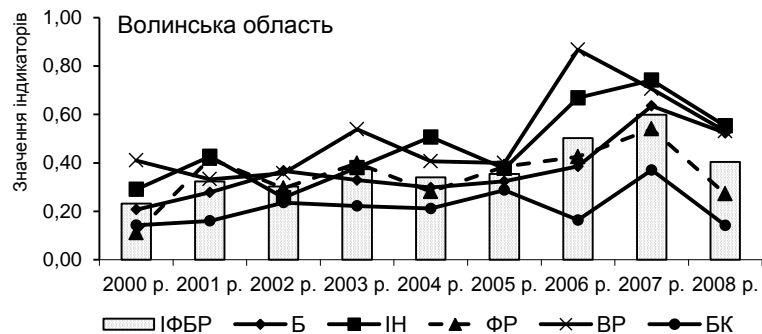
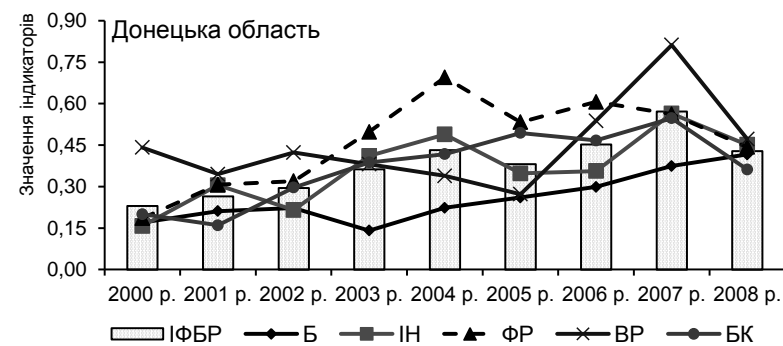
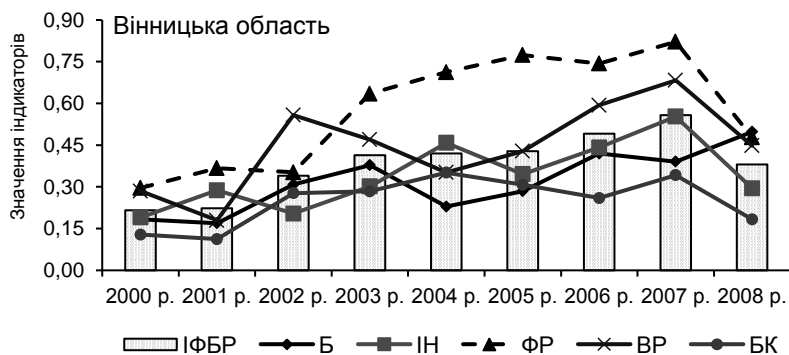
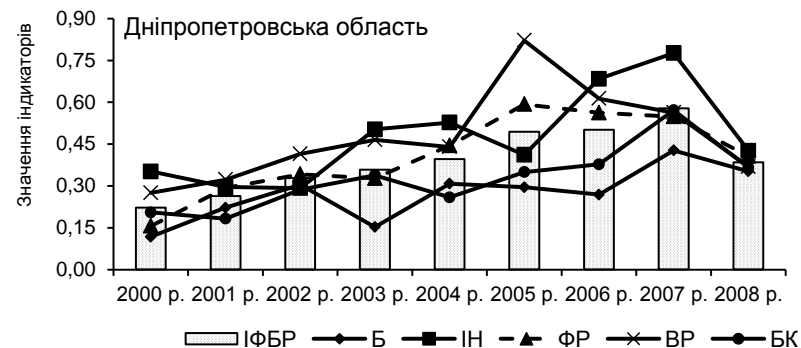
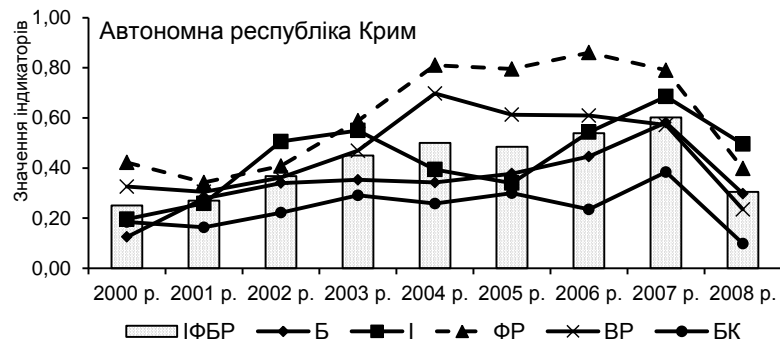
**Динаміка часткового індикатора рівня банківської складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,18	0,16	0,23	0,30	0,27	0,31	0,25	0,40	0,12
Область									
Вінницька	0,13	0,11	0,28	0,29	0,35	0,31	0,28	0,36	0,19
Волинська	0,14	0,15	0,23	0,22	0,21	0,29	0,16	0,37	0,15
Дніпропетровська	0,20	0,18	0,29	0,34	0,26	0,35	0,38	0,57	0,39
Донецька	0,20	0,16	0,30	0,39	0,42	0,50	0,47	0,56	0,38
Житомирська	0,13	0,10	0,29	0,32	0,35	0,35	0,27	0,34	0,26
Закарпатська	0,15	0,14	0,21	0,25	0,25	0,31	0,21	0,42	0,23
Запорізька	0,13	0,12	0,20	0,24	0,28	0,28	0,23	0,29	0,10
Ів.-Франківська	0,15	0,13	0,22	0,26	0,29	0,36	0,21	0,32	0,14
Київська	0,17	0,22	0,29	0,30	0,35	0,43	0,36	0,55	0,26
Кіровоградська	0,12	0,12	0,27	0,31	0,30	0,31	0,29	0,40	0,24
Луганська	0,15	0,15	0,29	0,35	0,35	0,46	0,38	0,47	0,32
Львівська	0,13	0,20	0,34	0,39	0,39	0,48	0,38	0,53	0,32
Миколаївська	0,12	0,11	0,20	0,21	0,15	0,20	0,16	0,33	0,18
Одеська	0,18	0,18	0,26	0,37	0,39	0,42	0,47	0,49	0,25
Полтавська	0,11	0,12	0,22	0,28	0,32	0,27	0,31	0,30	0,16
Рівненська	0,14	0,12	0,29	0,30	0,28	0,34	0,32	0,41	0,21
Сумська	0,17	0,16	0,26	0,37	0,45	0,43	0,26	0,44	0,37
Тернопільська	0,22	0,06	0,16	0,20	0,20	0,21	0,17	0,28	0,11
Харківська	0,15	0,14	0,21	0,24	0,17	0,24	0,25	0,40	0,21
Херсонська	0,26	0,08	0,18	0,23	0,19	0,26	0,17	0,32	0,15
Хмельницька	0,12	0,10	0,36	0,24	0,25	0,27	0,27	0,32	0,19
Черкаська	0,16	0,14	0,53	0,41	0,37	0,36	0,37	0,36	0,43
Чернівецька	0,18	0,16	0,23	0,28	0,12	0,24	0,17	0,33	0,12
Чернігівська	0,10	0,10	0,14	0,19	0,18	0,20	0,13	0,27	0,11

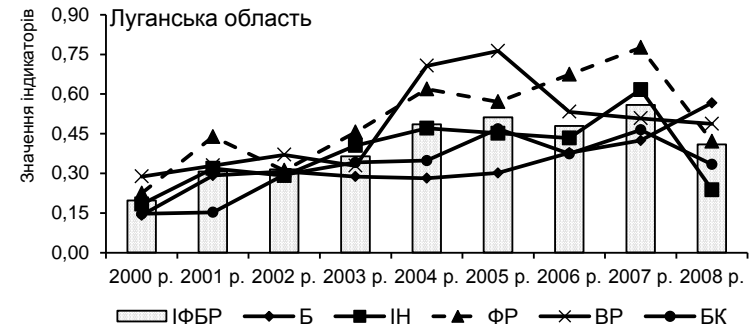
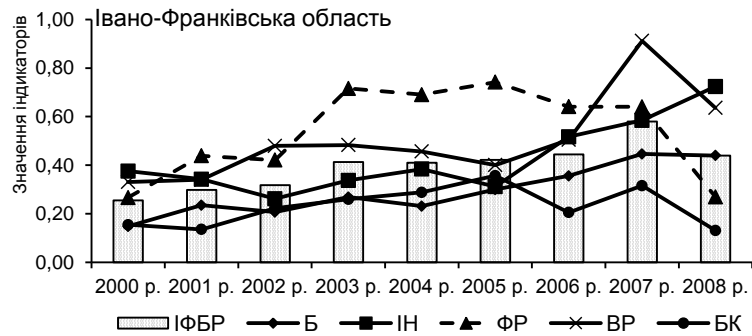
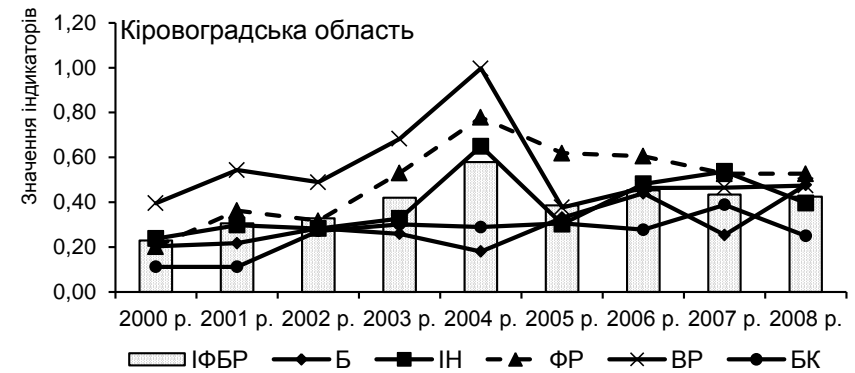
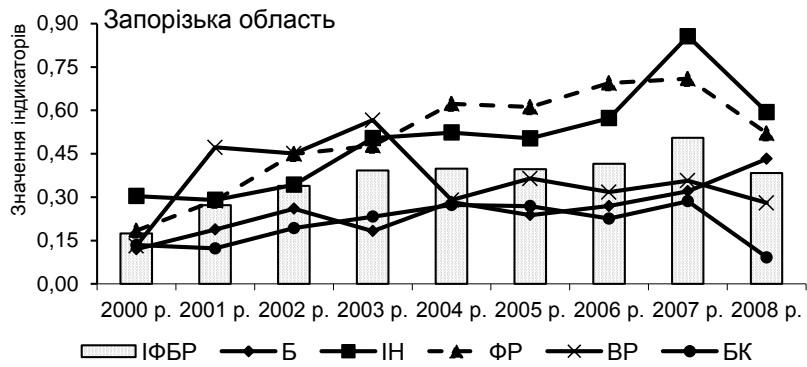
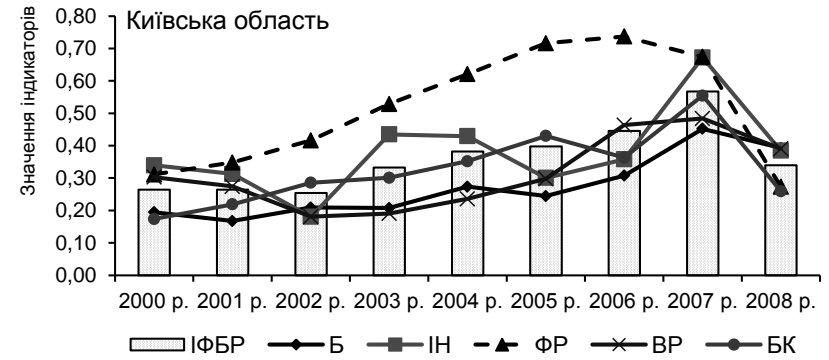
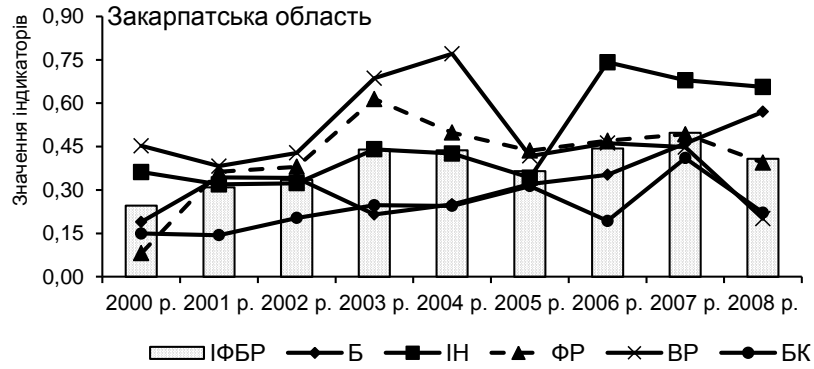
**Динаміка інтегрального показника рівня фінансової
безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,25	0,27	0,37	0,45	0,50	0,49	0,54	0,60	0,31
Область									
Вінницька	0,21	0,22	0,33	0,40	0,42	0,42	0,47	0,55	0,38
Волинська	0,23	0,32	0,30	0,37	0,33	0,35	0,49	0,59	0,41
Дніпропетровська	0,24	0,27	0,33	0,38	0,41	0,51	0,52	0,58	0,43
Донецька	0,24	0,28	0,30	0,38	0,46	0,40	0,47	0,58	0,45
Житомирська	0,21	0,25	0,36	0,41	0,43	0,42	0,49	0,55	0,41
Закарпатська	0,24	0,31	0,33	0,43	0,44	0,36	0,43	0,49	0,42
Запорізька	0,20	0,29	0,36	0,42	0,42	0,42	0,43	0,53	0,43
Ів.-Франківська	0,26	0,30	0,33	0,42	0,42	0,43	0,45	0,58	0,47
Київська	0,30	0,31	0,30	0,37	0,42	0,43	0,47	0,58	0,48
Кіровоградська	0,23	0,30	0,33	0,42	0,57	0,38	0,45	0,43	0,43
Луганська	0,20	0,31	0,32	0,37	0,49	0,52	0,48	0,55	0,42
Львівська	0,26	0,25	0,36	0,43	0,41	0,43	0,48	0,67	0,47
Миколаївська	0,22	0,30	0,34	0,45	0,40	0,42	0,45	0,53	0,39
Одеська	0,23	0,28	0,36	0,43	0,54	0,44	0,48	0,56	0,39
Полтавська	0,19	0,21	0,32	0,35	0,38	0,40	0,41	0,47	0,43
Рівненська	0,27	0,29	0,36	0,41	0,49	0,42	0,47	0,71	0,49
Сумська	0,21	0,36	0,33	0,40	0,45	0,48	0,41	0,57	0,44
Тернопільська	0,27	0,25	0,30	0,35	0,43	0,37	0,45	0,52	0,42
Харківська	0,27	0,32	0,32	0,38	0,41	0,40	0,51	0,63	0,54
Херсонська	0,29	0,30	0,33	0,34	0,36	0,38	0,42	0,65	0,41
Хмельницька	0,20	0,26	0,34	0,40	0,46	0,37	0,45	0,60	0,45
Черкаська	0,27	0,24	0,38	0,40	0,49	0,36	0,44	0,54	0,46
Чернівецька	0,24	0,32	0,36	0,42	0,38	0,36	0,48	0,67	0,48
Чернігівська	0,25	0,32	0,36	0,47	0,53	0,48	0,40	0,61	0,41

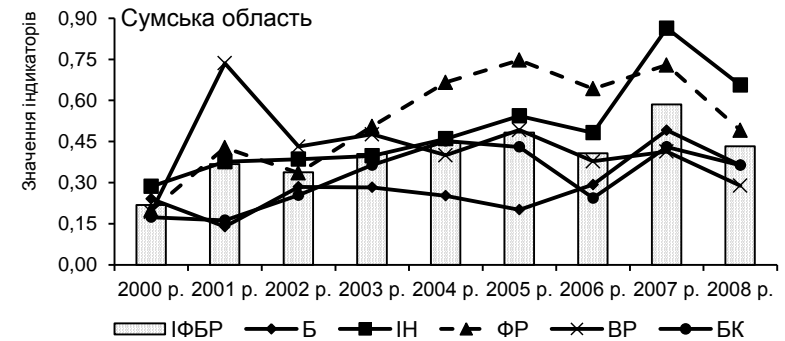
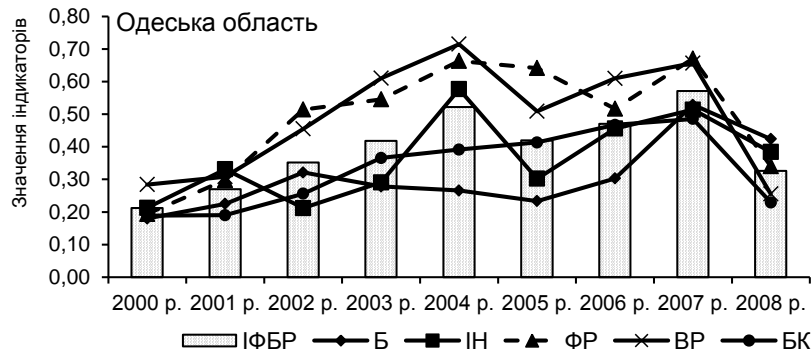
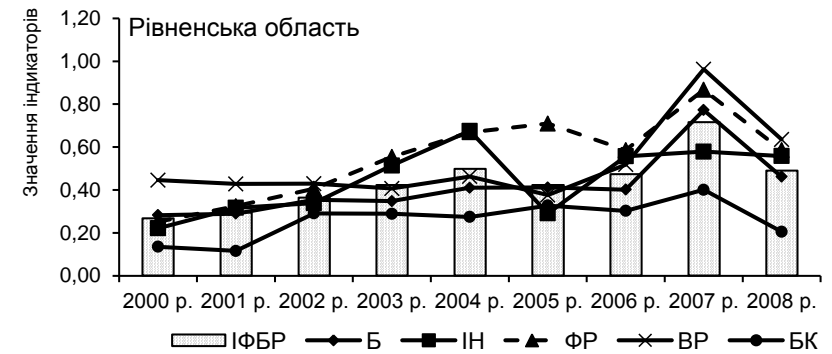
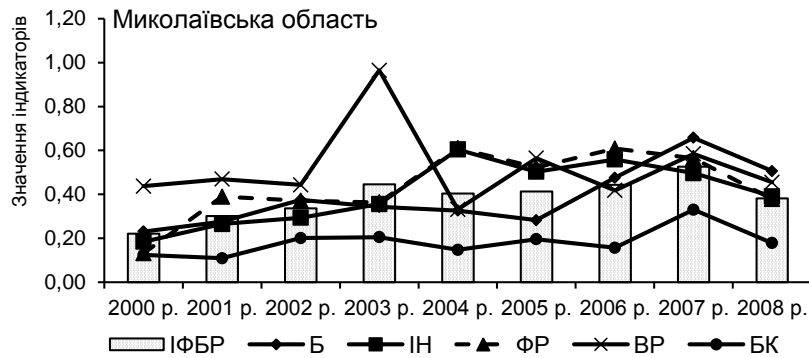
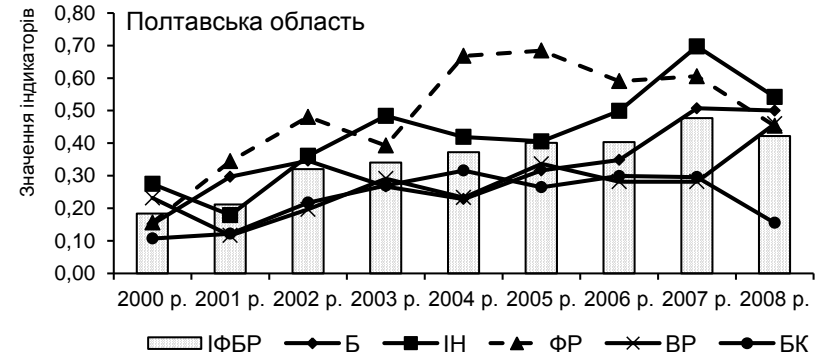
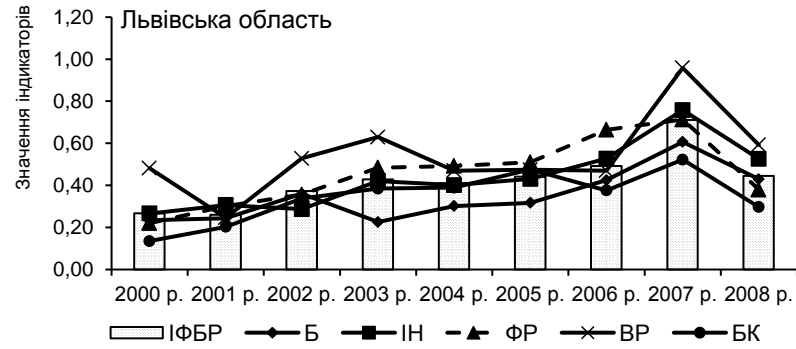
Динаміка інтегрального та часткових індикаторів* рівня фінансової безпеки регіонів України

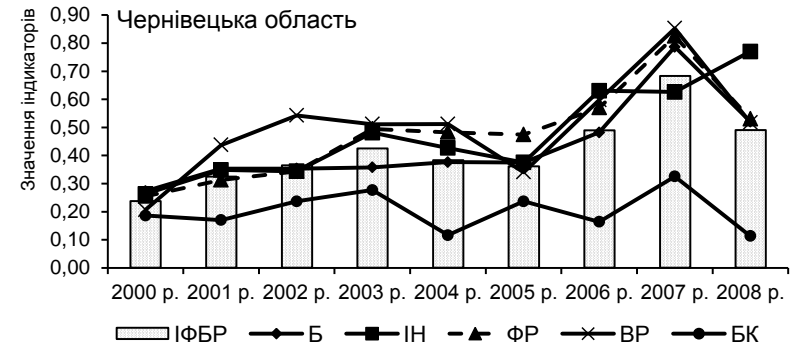
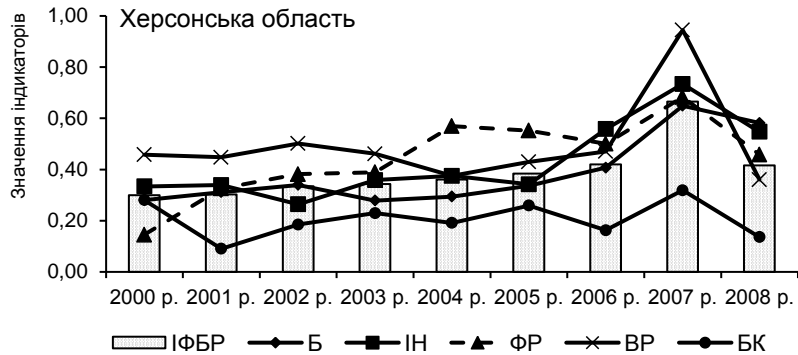
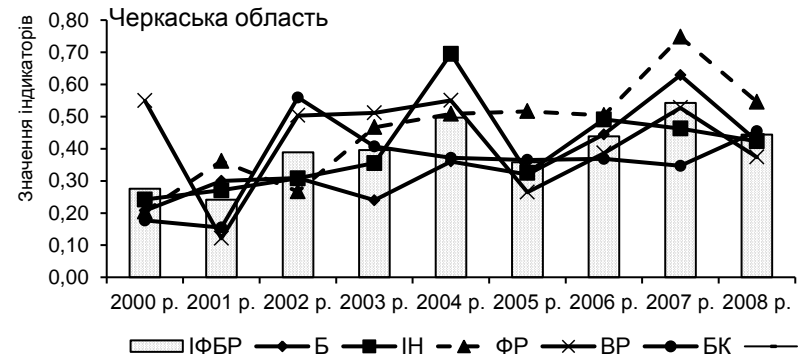
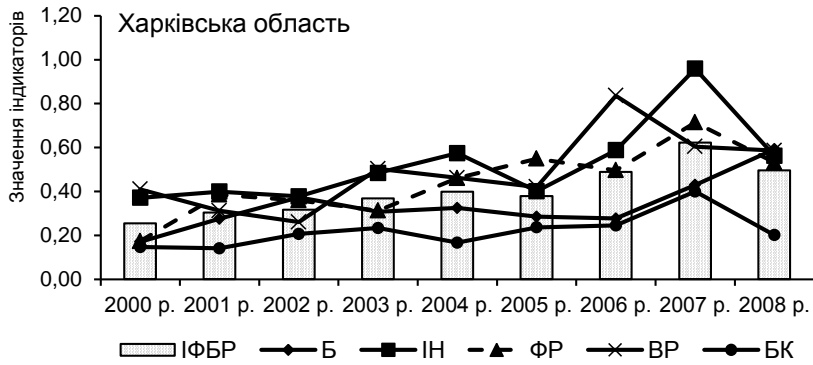
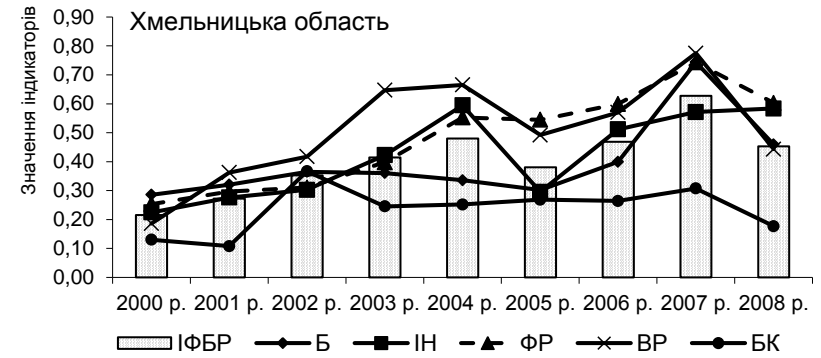
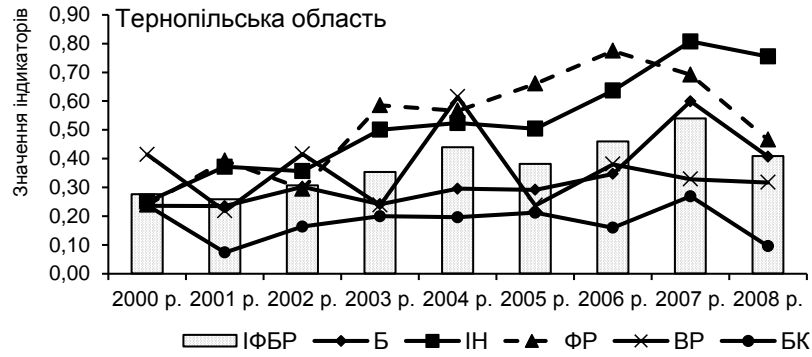
Продовження додатка 3.3

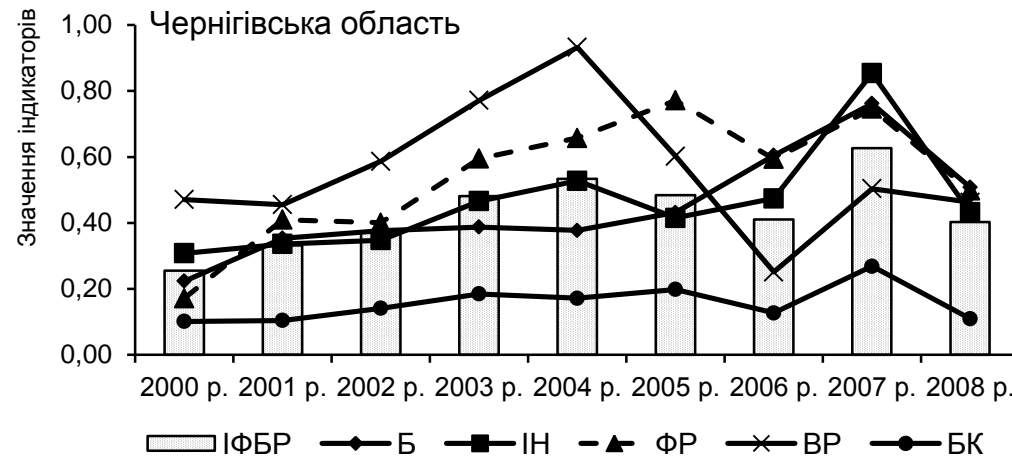

Продовження додатка 3.3

Продовження додатка 3.3

Примітка: * ІФБР – інтегральний індикатор рівня фінансової безпеки регіону;

Б – частковий індикатор рівня бюджетної складової фінансової безпеки регіону;

ІН – частковий індикатор рівня інвестиційної складової фінансової безпеки регіону;

ФР – частковий індикатор рівня складової ефективності підприємницької діяльності фінансової безпеки регіону;

ВР – частковий індикатор рівня складової відкритості фінансової системи регіону фінансової безпеки регіону;

БК – частковий індикатор рівня банківської складової фінансової безпеки регіону

**Динаміка часткових індикаторів рівня фінансової безпеки
регіонів України у порівняльному розрізі**

Таблиця 3.4.1

**Динаміка часткового індикатора рівня бюджетної складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,10	0,18	0,22	0,24	0,24	0,29	0,31	0,40	0,36
Область									
Вінницька	0,09	0,08	0,12	0,14	0,10	0,10	0,14	0,16	0,23
Волинська	0,09	0,09	0,15	0,15	0,07	0,08	0,11	0,18	0,19
Дніпропетровська	0,11	0,17	0,18	0,16	0,20	0,22	0,24	0,29	0,37
Донецька	0,13	0,14	0,14	0,09	0,19	0,18	0,21	0,28	0,26
Житомирська	0,10	0,09	0,13	0,14	0,14	0,16	0,21	0,24	0,24
Закарпатська	0,12	0,12	0,12	0,10	0,08	0,10	0,11	0,15	0,23
Запорізька	0,15	0,18	0,21	0,18	0,20	0,17	0,19	0,24	0,40
Ів.-Франківська	0,07	0,07	0,08	0,10	0,05	0,06	0,09	0,07	0,15
Київська	0,14	0,13	0,14	0,13	0,19	0,11	0,11	0,19	0,28
Кіровоградська	0,12	0,08	0,13	0,09	0,03	0,07	0,10	0,08	0,14
Луганська	0,12	0,18	0,18	0,20	0,23	0,24	0,30	0,31	0,40
Львівська	0,12	0,09	0,14	0,13	0,17	0,17	0,22	0,26	0,26
Миколаївська	0,08	0,09	0,15	0,13	0,10	0,07	0,17	0,19	0,17
Одеська	0,16	0,16	0,20	0,21	0,22	0,22	0,26	0,33	0,43
Полтавська	0,14	0,18	0,20	0,20	0,16	0,18	0,21	0,26	0,39
Рівненська	0,10	0,07	0,15	0,14	0,12	0,11	0,12	0,21	0,22
Сумська	0,09	0,07	0,11	0,11	0,07	0,05	0,08	0,13	0,16
Тернопільська	0,07	0,06	0,11	0,12	0,06	0,07	0,08	0,13	0,16
Харківська	0,10	0,16	0,15	0,15	0,18	0,13	0,15	0,21	0,32
Херсонська	0,12	0,12	0,16	0,15	0,08	0,11	0,15	0,22	0,25
Хмельницька	0,12	0,12	0,15	0,15	0,12	0,12	0,15	0,24	0,27
Черкаська	0,09	0,12	0,14	0,14	0,10	0,09	0,14	0,19	0,23
Чернівецька	0,09	0,09	0,10	0,12	0,09	0,12	0,18	0,22	0,14
Чернігівська	0,05	0,10	0,14	0,14	0,09	0,10	0,15	0,18	0,19

**Динаміка часткового індикатора рівня інвестиційної складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,06	0,08	0,19	0,18	0,11	0,10	0,13	0,16	0,14
Область									
Вінницька	0,08	0,12	0,08	0,12	0,16	0,13	0,17	0,24	0,18
Волинська	0,11	0,11	0,06	0,11	0,14	0,11	0,18	0,22	0,15
Дніпропетровська	0,08	0,06	0,08	0,14	0,13	0,07	0,13	0,14	0,06
Донецька	0,06	0,11	0,09	0,17	0,17	0,09	0,09	0,14	0,11
Житомирська	0,10	0,08	0,12	0,09	0,10	0,09	0,13	0,17	0,21
Закарпатська	0,12	0,08	0,09	0,11	0,14	0,11	0,19	0,18	0,22
Запорізька	0,07	0,07	0,07	0,12	0,14	0,13	0,15	0,18	0,18
Ів.-Франківська	0,09	0,08	0,06	0,08	0,08	0,09	0,10	0,11	0,18
Київська	0,08	0,09	0,06	0,07	0,07	0,03	0,03	0,06	0,05
Кіровоградська	0,10	0,12	0,12	0,13	0,22	0,15	0,20	0,24	0,26
Луганська	0,06	0,13	0,12	0,17	0,18	0,15	0,15	0,25	0,13
Львівська	0,03	0,06	0,03	0,05	0,04	0,06	0,07	0,08	0,08
Миколаївська	0,05	0,11	0,11	0,12	0,21	0,17	0,19	0,19	0,18
Одеська	0,12	0,19	0,11	0,15	0,31	0,15	0,23	0,27	0,23
Полтавська	0,08	0,05	0,11	0,19	0,11	0,10	0,12	0,17	0,12
Рівненська	0,09	0,12	0,12	0,19	0,24	0,13	0,21	0,23	0,26
Сумська	0,05	0,06	0,08	0,09	0,10	0,10	0,10	0,16	0,13
Тернопільська	0,05	0,05	0,05	0,09	0,10	0,07	0,11	0,12	0,11
Харківська	0,04	0,05	0,04	0,05	0,06	0,04	0,05	0,09	0,08
Херсонська	0,09	0,09	0,08	0,09	0,09	0,08	0,14	0,19	0,12
Хмельницька	0,10	0,12	0,13	0,18	0,26	0,14	0,21	0,23	0,28
Черкаська	0,14	0,15	0,16	0,18	0,29	0,21	0,29	0,32	0,35
Чернівецька	0,13	0,17	0,17	0,23	0,21	0,18	0,30	0,29	0,39
Чернігівська	0,04	0,04	0,07	0,06	0,07	0,05	0,06	0,10	0,04

**Динаміка часткового індикатора рівня складової ефективності
підприємницької діяльності фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,09	0,05	0,06	0,08	0,12	0,12	0,11	0,12	0,05
Область									
Вінницька	0,08	0,05	0,03	0,09	0,10	0,10	0,10	0,10	0,05
Волинська	0,05	0,25	0,16	0,25	0,19	0,21	0,24	0,29	0,16
Дніпропетровська	0,07	0,09	0,10	0,10	0,16	0,19	0,18	0,21	0,15
Донецька	0,06	0,08	0,05	0,10	0,17	0,14	0,12	0,13	0,12
Житомирська	0,15	0,12	0,11	0,18	0,25	0,18	0,17	0,17	0,05
Закарпатська	0,07	0,17	0,10	0,12	0,10	0,08	0,06	0,07	0,07
Запорізька	0,11	0,04	0,14	0,18	0,22	0,18	0,19	0,19	0,13
Ів.-Франківська	0,11	0,17	0,17	0,31	0,22	0,24	0,21	0,22	0,08
Київська	0,11	0,16	0,14	0,15	0,20	0,26	0,21	0,17	0,07
Кіровоградська	0,03	0,05	0,03	0,04	0,09	0,06	0,05	0,04	0,04
Луганська	0,02	0,06	0,05	0,06	0,07	0,08	0,07	0,08	0,04
Львівська	0,06	0,05	0,07	0,11	0,07	0,11	0,11	0,11	0,04
Миколаївська	0,05	0,07	0,05	0,04	0,10	0,08	0,10	0,12	0,06
Одеська	0,08	0,10	0,10	0,09	0,12	0,12	0,08	0,08	0,02
Полтавська	0,04	0,05	0,05	0,02	0,06	0,07	0,03	0,07	0,05
Рівненська	0,06	0,03	0,05	0,05	0,07	0,05	0,02	0,08	0,06
Сумська	0,08	0,10	0,03	0,07	0,12	0,12	0,11	0,13	0,06
Тернопільська	0,08	0,09	0,06	0,12	0,13	0,13	0,14	0,15	0,05
Харківська	0,04	0,08	0,04	0,03	0,08	0,07	0,06	0,09	0,07
Херсонська	0,02	0,07	0,05	0,04	0,10	0,08	0,06	0,08	0,06
Хмельницька	0,07	0,05	0,05	0,06	0,08	0,04	0,06	0,09	0,12
Черкаська	0,07	0,06	0,03	0,06	0,10	0,06	0,07	0,10	0,11
Чернівецька	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,04	0,06	0,11	0,06
Чернігівська	0,01	0,06	0,05	0,07	0,06	0,07	0,06	0,08	0,05

**Динаміка часткового індикатора рівня складової відкритості
фінансової системи регіону фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,06	0,05	0,06	0,07	0,10	0,11	0,13	0,14	0,10
Область									
Вінницька	0,01	0,01	0,02	0,03	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04
Волинська	0,09	0,09	0,09	0,11	0,10	0,11	0,18	0,20	0,19
Дніпропетровська	0,13	0,14	0,17	0,19	0,19	0,34	0,31	0,33	0,24
Донецька	0,07	0,05	0,06	0,06	0,04	0,04	0,07	0,11	0,09
Житомирська	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,06	0,05
Закарпатська	0,03	0,03	0,03	0,06	0,07	0,05	0,06	0,08	0,07
Запорізька	0,01	0,07	0,06	0,07	0,04	0,06	0,06	0,08	0,08
Ів.-Франківська	0,07	0,08	0,09	0,10	0,10	0,09	0,11	0,17	0,18
Київська	0,16	0,13	0,09	0,09	0,15	0,18	0,25	0,25	0,19
Кіровоградська	0,01	0,02	0,02	0,02	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02
Луганська	0,03	0,03	0,04	0,04	0,05	0,07	0,07	0,07	0,07
Львівська	0,08	0,05	0,09	0,11	0,09	0,09	0,09	0,17	0,14
Миколаївська	0,02	0,03	0,03	0,06	0,03	0,04	0,04	0,06	0,05
Одеська	0,04	0,04	0,06	0,09	0,11	0,07	0,09	0,10	0,06
Полтавська	0,05	0,04	0,05	0,06	0,06	0,08	0,07	0,08	0,12
Рівненська	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,12	0,12
Сумська	0,01	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,04	0,04
Тернопільська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02
Харківська	0,13	0,11	0,10	0,15	0,15	0,15	0,25	0,24	0,26
Херсонська	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,03	0,06	0,04
Хмельницька	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,04	0,05	0,05
Черкаська	0,02	0,01	0,02	0,02	0,03	0,02	0,03	0,04	0,04
Чернівецька	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02
Чернігівська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02

**Динаміка часткового індикатора рівня банківської складової
фінансової безпеки регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,14	0,14	0,23	0,30	0,28	0,33	0,22	0,36	0,15
Область									
Вінницька	0,13	0,11	0,24	0,28	0,34	0,29	0,24	0,34	0,18
Волинська	0,14	0,12	0,22	0,24	0,24	0,31	0,15	0,33	0,17
Дніпропетровська	0,19	0,20	0,27	0,36	0,26	0,41	0,34	0,55	0,30
Донецька	0,21	0,20	0,33	0,40	0,45	0,57	0,52	0,54	0,31
Житомирська	0,13	0,09	0,25	0,32	0,34	0,33	0,24	0,33	0,26
Закарпатська	0,12	0,11	0,19	0,22	0,20	0,24	0,13	0,32	0,17
Запорізька	0,16	0,15	0,23	0,28	0,32	0,34	0,27	0,37	0,13
Ів.-Франківська	0,16	0,14	0,22	0,27	0,35	0,39	0,29	0,30	0,16
Київська	0,11	0,13	0,20	0,24	0,29	0,33	0,28	0,36	0,23
Кіровоградська	0,13	0,13	0,24	0,32	0,30	0,31	0,29	0,43	0,25
Луганська	0,14	0,14	0,31	0,38	0,37	0,40	0,38	0,49	0,33
Львівська	0,11	0,09	0,25	0,28	0,28	0,33	0,23	0,30	0,23
Миколаївська	0,14	0,12	0,18	0,21	0,15	0,20	0,16	0,35	0,20
Одеська	0,19	0,18	0,29	0,38	0,39	0,40	0,42	0,41	0,15
Полтавська	0,12	0,13	0,24	0,29	0,32	0,33	0,34	0,31	0,16
Рівненська	0,15	0,13	0,25	0,29	0,28	0,33	0,30	0,44	0,22
Сумська	0,15	0,13	0,27	0,31	0,38	0,36	0,17	0,35	0,32
Тернопільська	0,10	0,08	0,21	0,25	0,22	0,24	0,18	0,29	0,20
Харківська	0,16	0,15	0,23	0,26	0,18	0,25	0,25	0,44	0,23
Херсонська	0,16	0,12	0,27	0,34	0,28	0,36	0,24	0,44	0,27
Хмельницька	0,14	0,10	0,24	0,28	0,28	0,30	0,29	0,38	0,21
Черкаська	0,19	0,16	0,35	0,46	0,40	0,38	0,39	0,43	0,59
Чернівецька	0,14	0,11	0,19	0,24	0,12	0,24	0,16	0,31	0,15
Чернігівська	0,10	0,10	0,15	0,17	0,18	0,20	0,12	0,27	0,11

**Динаміка інтегрального показника рівня фінансової безпеки
регіонів України**

Регіон	Значення за роками								
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
АРК	0,09	0,10	0,15	0,18	0,17	0,19	0,18	0,24	0,16
Область									
Вінницька	0,08	0,07	0,10	0,13	0,14	0,13	0,14	0,18	0,14
Волинська	0,10	0,13	0,14	0,17	0,15	0,16	0,17	0,24	0,17
Дніпропетровська	0,11	0,13	0,16	0,19	0,19	0,24	0,24	0,30	0,22
Донецька	0,10	0,12	0,13	0,16	0,20	0,20	0,20	0,24	0,18
Житомирська	0,10	0,08	0,13	0,15	0,17	0,16	0,16	0,19	0,16
Закарпатська	0,09	0,10	0,11	0,12	0,12	0,12	0,11	0,16	0,15
Запорізька	0,10	0,10	0,14	0,17	0,18	0,18	0,17	0,21	0,19
Ів.-Франківська	0,10	0,11	0,13	0,17	0,16	0,18	0,16	0,17	0,15
Київська	0,12	0,13	0,13	0,14	0,18	0,18	0,17	0,21	0,16
Кіровоградська	0,08	0,08	0,11	0,12	0,13	0,12	0,13	0,16	0,14
Луганська	0,07	0,11	0,14	0,17	0,18	0,19	0,20	0,24	0,19
Львівська	0,08	0,07	0,12	0,14	0,13	0,15	0,14	0,19	0,15
Миколаївська	0,07	0,08	0,11	0,11	0,12	0,11	0,13	0,18	0,13
Одеська	0,12	0,13	0,15	0,18	0,23	0,19	0,22	0,24	0,18
Полтавська	0,09	0,09	0,13	0,15	0,14	0,15	0,15	0,18	0,17
Рівненська	0,09	0,08	0,13	0,15	0,15	0,14	0,15	0,22	0,18
Сумська	0,07	0,08	0,10	0,12	0,14	0,13	0,10	0,16	0,14
Тернопільська	0,06	0,06	0,09	0,12	0,11	0,10	0,11	0,14	0,11
Харківська	0,09	0,11	0,11	0,13	0,13	0,13	0,15	0,21	0,19
Херсонська	0,08	0,08	0,12	0,13	0,11	0,13	0,13	0,20	0,15
Хмельницька	0,09	0,08	0,12	0,14	0,15	0,13	0,15	0,20	0,19
Черкаська	0,10	0,10	0,14	0,17	0,18	0,15	0,18	0,22	0,27
Чернівецька	0,09	0,09	0,10	0,13	0,10	0,12	0,14	0,19	0,15
Чернігівська	0,04	0,06	0,08	0,09	0,08	0,09	0,08	0,13	0,08

Границі часткових показників фінансової безпеки підприємств за контрольними картами У. Шухарта

Таблиця И.1

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Укрелектромаш»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,85	0,80	0,75	0,70	0,65	0,60	0,55
X2	109,72	92,44	75,16	57,88	40,59	23,31	6,03
X3	2,41	2,00	1,60	1,20	0,79	0,39	-0,02
X4	0,07	0,04	0,02	-0,01	-0,03	-0,06	-0,08
X5	0,10	0,07	0,03	-0,01	-0,05	-0,09	-0,13
X6	3,54	3,00	2,46	1,93	1,39	0,86	0,32
X7	0,89	0,80	0,71	0,62	0,53	0,44	0,35
X8	1,23	1,03	0,82	0,61	0,40	0,20	-0,01
X9	0,79	0,67	0,54	0,42	0,30	0,18	0,05
X10	0,93	0,86	0,80	0,74	0,67	0,61	0,55
X11	1,25	1,13	1,02	0,91	0,80	0,69	0,58

Таблиця И.2

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Електромашина»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,65	0,71	0,65	0,58	0,51	0,44	0,38
X2	110,83	91,25	71,67	52,09	32,51	12,93	-6,65
X3	3,43	2,95	2,48	2,00	1,53	1,05	0,58
X4	0,09	0,06	0,03	0,01	-0,02	-0,05	-0,08
X5	0,11	0,08	0,05	0,01	-0,02	-0,06	-0,09
X6	4,07	3,43	2,79	2,15	1,51	0,87	0,23
X7	0,95	0,86	0,76	0,67	0,57	0,48	0,38
X8	1,13	0,92	0,72	0,51	0,31	0,10	-0,11
X9	0,90	0,74	0,58	0,42	0,26	0,10	-0,06
X10	0,98	0,90	0,81	0,73	0,65	0,57	0,49
X11	2,07	1,84	1,61	1,38	1,15	0,92	0,69

Таблиця И.3

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Гідропривід»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,68	0,64	0,60	0,56	0,52	0,48	0,44
X2	112,86	96,62	80,39	64,16	47,92	31,69	15,45
X3	4,77	4,18	3,60	3,01	2,43	1,84	1,26
X4	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01
X5	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01
X6	2,78	2,40	2,02	1,64	1,26	0,89	0,51
X7	0,93	0,89	0,86	0,83	0,79	0,76	0,73
X8	0,32	0,28	0,24	0,20	0,15	0,11	0,07
X9	0,29	0,25	0,21	0,17	0,13	0,09	0,05
X10	0,95	0,92	0,88	0,85	0,81	0,78	0,74
X11	1,75	1,66	1,57	1,48	1,39	1,30	1,21

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «РОСС»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,64	0,60	0,56	0,51	0,47	0,43	0,39
X2	46,84	40,78	34,73	28,67	22,62	16,56	10,51
X3	2,18	1,95	1,72	1,49	1,26	1,02	0,79
X4	0,02	0,02	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,02
X5	0,04	0,03	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02
X6	5,65	4,88	4,12	3,35	2,59	1,83	1,06
X7	0,80	0,74	0,67	0,60	0,54	0,47	0,41
X8	1,42	1,21	1,00	0,79	0,59	0,38	0,17
X9	1,46	1,23	1,00	0,77	0,54	0,31	0,08
X10	0,81	0,75	0,69	0,63	0,56	0,50	0,44
X11	1,51	1,40	1,28	1,16	1,04	0,92	0,80

Таблиця І.5

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Харверст»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,66	0,61	0,56	0,51	0,47	0,42	0,37
X2	289,93	237,16	184,39	131,62	78,85	26,08	-26,69
X3	3,30	2,93	2,56	2,20	1,83	1,46	1,10
X4	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01	-0,02
X5	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,02	-0,02
X6	1,72	1,46	1,20	0,93	0,67	0,41	0,15
X7	0,84	0,79	0,73	0,68	0,62	0,57	0,51
X8	1,01	0,88	0,74	0,61	0,47	0,34	0,20
X9	0,78	0,66	0,55	0,44	0,33	0,21	0,10
X10	0,94	0,88	0,81	0,75	0,68	0,62	0,56
X11	1,65	1,55	1,44	1,34	1,24	1,14	1,04

Таблиця І.6

Границі часткових показників фінансової безпеки
ВАТ «Харківський завод штампів та пресформ»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,57	0,52	0,46	0,41	0,35	0,30	0,25
X2	140,03	114,69	89,35	64,01	38,67	13,32	-12,02
X3	2,98	2,68	2,38	2,09	1,79	1,49	1,20
X4	0,04	0,03	0,01	0,00	-0,02	-0,03	-0,05
X5	0,06	0,04	0,02	0,00	-0,02	-0,04	-0,06
X6	4,70	3,91	3,13	2,34	1,56	0,77	-0,01
X7	0,80	0,75	0,71	0,66	0,61	0,57	0,52
X8	0,94	0,82	0,69	0,56	0,44	0,31	0,19
X9	0,93	0,80	0,68	0,55	0,42	0,29	0,16
X10	0,83	0,78	0,73	0,68	0,62	0,57	0,52
X11	2,11	1,95	1,80	1,65	1,50	1,34	1,19

Границі часткових показників фінансової безпеки ЗАТ «ХВЗ»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,87	0,85	0,83	0,80	0,78	0,76	0,73
X2	217,27	174,66	132,06	89,45	46,85	4,24	-38,36
X3	1,19	0,98	0,77	0,56	0,35	0,15	-0,06
X4	0,03	0,02	0,00	-0,02	-0,03	-0,05	-0,07
X5	0,10	0,05	0,00	-0,04	-0,09	-0,14	-0,19
X6	4,01	3,16	2,30	1,45	0,59	-0,26	-1,11
X7	0,70	0,60	0,50	0,40	0,30	0,19	0,09
X8	3,84	3,21	2,59	1,96	1,33	0,71	0,08
X9	2,54	2,10	1,66	1,22	0,78	0,34	-0,10
X10	0,95	0,82	0,69	0,57	0,44	0,32	0,19
X11	0,87	0,74	0,62	0,49	0,37	0,24	0,12

Таблиця И.8

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Завод ім. Фрунзе»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,61	0,52	0,44	0,36	0,28	0,20	0,11
X2	65,56	56,59	47,61	38,64	29,66	20,69	11,72
X3	6,00	5,32	4,64	3,97	3,29	2,61	1,93
X4	0,11	0,09	0,07	0,04	0,02	0,00	-0,02
X5	0,12	0,10	0,07	0,05	0,03	0,00	-0,02
X6	4,71	4,04	3,37	2,70	2,03	1,36	0,69
X7	0,98	0,93	0,87	0,81	0,76	0,70	0,65
X8	0,55	0,46	0,36	0,26	0,17	0,07	-0,03
X9	0,33	0,28	0,23	0,17	0,12	0,07	0,02
X10	0,98	0,94	0,91	0,87	0,83	0,80	0,76
X11	4,55	3,87	3,19	2,52	1,84	1,16	0,48

Таблиця И.9

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Автрамат»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,82	0,79	0,75	0,72	0,68	0,64	0,61
X2	136,25	115,32	94,39	73,46	52,53	31,60	10,67
X3	3,61	3,09	2,58	2,06	1,54	1,02	0,50
X4	0,05	0,03	0,01	-0,01	-0,02	-0,04	-0,06
X5	0,04	0,03	0,01	-0,01	-0,02	-0,04	-0,05
X6	2,36	2,08	1,79	1,51	1,23	0,95	0,66
X7	0,89	0,84	0,80	0,76	0,71	0,67	0,63
X8	0,56	0,48	0,41	0,33	0,25	0,18	0,10
X9	0,46	0,38	0,30	0,22	0,14	0,06	-0,02
X10	1,01	0,95	0,89	0,84	0,78	0,72	0,67
X11	1,30	1,22	1,14	1,06	0,99	0,91	0,83

Таблиця И.10

Границі часткових показників фінансової безпеки ЗАТ «Трактородеталь»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,37	0,35	0,33	0,30	0,28	0,26	0,24
X2	44,89	40,72	36,55	32,37	28,20	24,02	19,85
X3	8,49	7,52	6,54	5,56	4,59	3,61	2,64
X4	0,05	0,04	0,03	0,02	0,01	-0,01	-0,02
X5	0,05	0,04	0,03	0,02	0,00	-0,01	-0,02
X6	4,61	4,11	3,62	3,13	2,64	2,15	1,66
X7	1,03	1,00	0,97	0,94	0,91	0,88	0,85
X8	0,15	0,12	0,09	0,06	0,03	0,01	-0,02
X9	0,17	0,13	0,10	0,06	0,03	-0,01	-0,04
X10	1,04	1,01	0,97	0,94	0,91	0,88	0,84
X11	3,90	3,64	3,38	3,12	2,87	2,61	2,35

Таблиця И.11

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Форез»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,83	0,79	0,74	0,70	0,65	0,61	0,56
X2	313,06	258,76	204,45	150,15	95,84	41,54	-12,77
X3	0,98	0,88	0,78	0,68	0,59	0,49	0,39
X4	0,03	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,03
X5	0,04	0,03	0,01	0,00	-0,02	-0,03	-0,05
X6	1,48	1,22	0,95	0,68	0,42	0,15	-0,12
X7	0,70	0,66	0,63	0,59	0,55	0,51	0,47
X8	1,30	1,16	1,02	0,88	0,75	0,61	0,47
X9	1,29	1,15	1,01	0,88	0,74	0,60	0,46
X10	0,71	0,67	0,63	0,59	0,55	0,52	0,48
X11	0,99	0,94	0,89	0,84	0,79	0,74	0,68

Таблиця И.12

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «ЛЗМК»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,98	0,96	0,93	0,90	0,87	0,85	0,82
X2	130,32	106,01	81,71	57,40	33,10	8,79	-15,51
X3	4,02	3,27	2,53	1,79	1,04	0,30	-0,45
X4	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03
X5	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,03	-0,04
X6	4,89	3,97	3,04	2,12	1,20	0,28	-0,64
X7	1,00	0,97	0,95	0,93	0,91	0,88	0,86
X8	0,16	0,13	0,11	0,08	0,05	0,02	0,00
X9	0,16	0,13	0,10	0,08	0,05	0,02	0,00
X10	1,00	0,98	0,95	0,93	0,91	0,89	0,86
X11	1,13	1,09	1,06	1,03	1,00	0,97	0,93

Таблиця И.13

Границі часткових показників фінансової безпеки АТЗТ «ХЗЕМВ №1»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,66	0,64	0,61	0,59	0,57	0,55	0,52
X2	116,45	96,70	76,96	57,21	37,47	17,73	-2,02
X3	5,24	4,36	3,48	2,59	1,71	0,83	-0,06
X4	0,04	0,03	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,01
X5	0,04	0,03	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02
X6	3,53	2,97	2,41	1,85	1,29	0,73	0,18
X7	1,06	0,98	0,90	0,82	0,74	0,66	0,58
X8	0,73	0,57	0,42	0,26	0,11	-0,05	-0,20
X9	0,55	0,44	0,33	0,22	0,11	0,01	-0,10
X10	1,06	0,98	0,90	0,82	0,74	0,66	0,57
X11	1,65	1,54	1,44	1,33	1,23	1,12	1,02

Таблиця И.14

Границі часткових показників фінансової безпеки АТ «ХЗЕМВ»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,83	0,81	0,78	0,76	0,73	0,70	0,68
X2	218,67	186,03	153,40	120,77	88,13	55,50	22,87
X3	1,87	1,70	1,53	1,36	1,19	1,02	0,85
X4	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03
X5	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,03	-0,04
X6	1,49	1,25	1,01	0,77	0,53	0,29	0,05
X7	0,87	0,84	0,80	0,76	0,73	0,69	0,66
X8	0,55	0,48	0,41	0,35	0,28	0,21	0,15
X9	0,51	0,45	0,39	0,33	0,27	0,21	0,15
X10	0,87	0,84	0,81	0,78	0,74	0,71	0,68
X11	1,10	1,07	1,04	1,01	0,98	0,94	0,91

Таблиця И.15

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ завод «Електромаш»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,79	0,74	0,70	0,66	0,61	0,57	0,52
X2	305,75	262,01	218,28	174,55	130,82	87,08	43,35
X3	2,55	2,11	1,67	1,23	0,79	0,35	-0,10
X4	0,04	0,03	0,01	-0,01	-0,02	-0,04	-0,05
X5	0,05	0,03	0,01	0,00	-0,02	-0,04	-0,06
X6	1,87	1,51	1,15	0,79	0,43	0,07	-0,29
X7	0,87	0,77	0,68	0,58	0,48	0,38	0,29
X8	1,95	1,49	1,04	0,59	0,14	-0,31	-0,77
X9	0,98	0,80	0,62	0,45	0,27	0,09	-0,08
X10	1,06	0,92	0,78	0,63	0,49	0,35	0,20
X11	1,30	1,17	1,03	0,90	0,76	0,63	0,50

Таблиця И.16

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «ХТЗ»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,69	0,65	0,61	0,57	0,53	0,49	0,45
X2	167,40	142,26	117,12	91,98	66,84	41,70	16,55
X3	1,99	1,71	1,44	1,16	0,89	0,62	0,34
X4	0,03	0,01	0,00	-0,02	-0,03	-0,04	-0,06
X5	0,05	0,02	-0,01	-0,04	-0,07	-0,10	-0,13
X6	2,34	1,98	1,62	1,25	0,89	0,53	0,17
X7	0,66	0,57	0,49	0,40	0,31	0,22	0,13
X8	5,25	4,08	2,91	1,74	0,57	-0,61	-1,78
X9	3,00	2,35	1,69	1,04	0,39	-0,27	-0,92
X10	0,87	0,75	0,64	0,52	0,41	0,29	0,17
X11	1,02	0,89	0,76	0,63	0,51	0,38	0,25

Таблиця И.17

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Турбоатом»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,65	0,60	0,54	0,48	0,43	0,37	0,32
X2	356,04	306,75	257,46	208,17	158,88	109,59	60,29
X3	6,00	5,25	4,51	3,76	3,01	2,27	1,52
X4	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00
X5	0,04	0,03	0,02	0,02	0,01	0,00	-0,01
X6	0,77	0,67	0,56	0,46	0,35	0,24	0,14
X7	0,97	0,93	0,90	0,86	0,83	0,80	0,76
X8	0,28	0,24	0,20	0,16	0,12	0,07	0,03
X9	0,28	0,24	0,19	0,15	0,11	0,07	0,03
X10	0,97	0,94	0,90	0,87	0,83	0,80	0,77
X11	2,55	2,30	2,05	1,81	1,56	1,31	1,06

Таблиця И.18

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «Точприлад»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,92	0,88	0,83	0,79	0,75	0,70	0,66
X2	85,01	73,20	61,40	49,59	37,78	25,98	14,17
X3	4,66	3,81	2,97	2,12	1,27	0,43	-0,42
X4	0,05	0,03	0,01	-0,01	-0,03	-0,06	-0,08
X5	0,06	0,04	0,01	-0,02	-0,04	-0,07	-0,09
X6	3,48	2,98	2,48	1,98	1,48	0,98	0,48
X7	0,98	0,91	0,85	0,79	0,73	0,66	0,60
X8	0,58	0,48	0,38	0,28	0,18	0,08	-0,02
X9	0,44	0,36	0,29	0,21	0,13	0,05	-0,02
X10	1,01	0,95	0,90	0,84	0,79	0,73	0,67
X11	1,30	1,20	1,10	1,00	0,90	0,81	0,71

Границі часткових показників фінансової безпеки ВАТ «ХЕАЗ»

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,64	0,58	0,52	0,47	0,41	0,35	0,29
X2	142,33	123,55	104,77	85,99	67,22	48,44	29,66
X3	5,46	4,87	4,29	3,70	3,12	2,53	1,95
X4	0,06	0,04	0,02	0,00	-0,02	-0,03	-0,05
X5	0,08	0,05	0,03	0,00	-0,02	-0,05	-0,07
X6	3,06	2,59	2,13	1,66	1,19	0,73	0,26
X7	1,01	0,94	0,87	0,80	0,73	0,67	0,60
X8	0,62	0,50	0,38	0,27	0,15	0,03	-0,09
X9	0,26	0,23	0,19	0,16	0,12	0,09	0,05
X10	0,96	0,93	0,90	0,88	0,85	0,82	0,79
X11	2,46	2,28	2,09	1,91	1,73	1,55	1,36

Таблиця И.20

**Границі часткових показників фінансової безпеки
ВАТ «Харківський підшипниковий завод»**

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,65	0,61	0,57	0,53	0,49	0,46	0,42
X2	131,49	113,04	94,60	76,15	57,71	39,26	20,82
X3	3,37	2,92	2,48	2,04	1,59	1,15	0,70
X4	0,03	0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,03
X5	0,04	0,03	0,01	0,00	-0,02	-0,03	-0,05
X6	3,05	2,55	2,06	1,56	1,07	0,57	0,07
X7	0,70	0,64	0,58	0,53	0,47	0,41	0,35
X8	2,17	1,86	1,55	1,24	0,93	0,63	0,32
X9	1,18	0,98	0,78	0,58	0,38	0,18	-0,02
X10	0,96	0,89	0,81	0,74	0,66	0,59	0,51
X11	1,32	1,21	1,10	0,98	0,87	0,76	0,65

Таблиця И.21

**Границі часткових показників фінансової безпеки
ЗАТ «Харківський інструментальний завод»**

Показник	(Хср. + 3σ)	(Хср. + 2σ)	(Хср. + 1σ)	Хср.	(Хср. – 1σ)	(Хср. – 2σ)	(Хср. – 3σ)
X1	0,63	0,59	0,55	0,50	0,46	0,42	0,37
X2	242,21	204,46	166,72	128,98	91,23	53,49	15,75
X3	2,70	2,31	1,93	1,54	1,16	0,78	0,39
X4	0,04	0,02	0,01	-0,01	-0,03	-0,05	-0,06
X5	0,06	0,03	0,00	-0,04	-0,07	-0,11	-0,14
X6	1,44	1,21	0,98	0,75	0,52	0,29	0,07
X7	0,81	0,73	0,65	0,57	0,50	0,42	0,34
X8	1,85	1,54	1,24	0,94	0,64	0,34	0,04
X9	1,58	1,34	1,11	0,87	0,64	0,41	0,17
X10	0,85	0,77	0,69	0,61	0,53	0,45	0,37
X11	1,51	1,37	1,22	1,08	0,93	0,79	0,64

Закінчення додатка К

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
ВАТ «Лозівський завод металокопункцій»				X	X			X				X		X			X		
ВАТ «РОСС»	X	X		X							X								
ВАТ «Харківський підшипниковий завод»	X	X		X		X			X						X	X	X	X	X
ВАТ «Завод ім. Фрунзе»											X								
ВАТ «Турбоатом»				X					X		X	X		X					X
ВАТ «Точприлад»												X							
ЗАТ «Харківський велосипедний завод ім. Г. І. Петровського»																			
ВАТ «Харківський дослідний завод технологічного оснащення»	X	X										X							
ВАТ «Харківський електроапаратний завод»				X			X								X		X		
ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»										X		X		X			X		
ЗАТ «Лозівський завод «Трактородеталь»	немає даних																		

Додаток Л

Загрози стану фінансової безпеки промислових підприємств, що надходять із зовнішнього середовища

Таблиця Л.1

Складові фінансової безпеки макрорівня, що формують загрози стану фінансової безпеки промислових підприємств (2000 – 2008 рр.)

Найменування підприємства	Фактори фінансової безпеки промислових підприємств			
	Структура джерел фінансування діяльності підприємства з переважанням акцентом на власний капітал	Узгодженість інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів	Ефективність діяльності підприємства	Оперативне регулювання поточного фінансування діяльності підприємства
ВАТ «Укрелектромаш»	ББ	ББ, СБ, БанкБ		ГрКБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «Електромашина»	ББ, СБ			ГрКБ
ВАТ «Гідропривід»	ВБ, ББ	ГрКБ		СБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «РОСС»	ВБ, ББ, СБ, ФБ, БанкБ	ББ	ГрКБ	ГрКБ, ВБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «Харверст»	ББ, СБ, ФБ, БанкБ	СБ		ББ, СБ
ВАТ «Харківський завод штамів та пресформ»	ББ, СБ, ФБ, БанкБ	ББ, СБ, ФБ,	БюджБ, ББ, СБ	ГрКБ, БанкБ
ЗАТ «ХВЗ»	ББ, СБ			
ВАТ «Завод ім. Фрунзе»	СБ		ГрКБ	ББ, СБ
ВАТ «Автрамат»				ББ, СБ, ФБ, БанкБ
ЗАТ «Трактородеталь»				ББ, СБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «Форез»	ББ, СБ, ФБ, БанкБ	ББ, СБ, ФБ, БанкБ		
ВАТ «ЛЗМК»	ГрКБ, ВБ, ББ, СБ, ФБ			
АТЗТ «ХЗЕМВ № 1»	СБ	ББ, СБ	ББ, СБ	
АТ «ХЗЕМВ»	ГрКБ, ВБ, ББ, СБ, ФБ, БанкБ			ГрКБ
ВАТ «Завод «Електромаш»	ГрКБ, БанкБ	ВБ		ББ, СБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «ХТЗ»	ВБ, СБ, ФБ, БанкБ	ББ		
ВАТ «Турбоатом»	ББ, СБ			
ВАТ «Точприлад»	ББ, СБ, ФБ			
ВАТ «ХЕАЗ»				ГрКБ, ББ, СБ, ФБ, БанкБ
ВАТ «Харківський підшипниковий завод»	ББ, СБ			БанкБ
ЗАТ «Харківський інструментальний завод»	ББ, СБ, ФБ, БанкБ	ББ, СБ, ФБ, БанкБ		ГрКБ

Примітка: складові фінансової безпеки макрорівня: БюджБ – бюджетна; ГрКБ – грошово-кредитна; ВБ – валютна; ББ – боргова; СБ – страхова; ФБ – фондова; БанкБ – банківська.

**Складові фінансової безпеки мезорівня, що формують загрози
стану фінансової безпеки промислових підприємств (2000 – 2008 рр.)**

Найменування підприємства	Фактори фінансової безпеки промислових підприємств			
	Структура джерел фінансування діяльності підприємства з переважаючим акцентом на власний капітал	Узгодженість інвестиційної стратегії та стратегії фінансування поточних активів	Ефективність діяльності підприємства	Оперативне регулювання поточного фінансування діяльності підприємства
ВАТ «Укрелектромаш»		БюджБ, ІнБ		БюджБ, ІнБ, ФрБ, БанкБ
ВАТ «Електромашина»	БюджБ			ФрБ
ВАТ «Гідропривід»	БюджБ, ІнБ			БюджБ
ВАТ «РОСС»	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ	БюджБ		ІнБ, ФрБ, ВрБ
ВАТ «Харверст»	БюджБ, ІнБ, ФрБ			ІнБ
ВАТ «Харківський завод штампів та пресформ»	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ	БюджБ	БюджБ	ФрБ, ВрБ
ЗАТ «ХВЗ»	БюджБ			
ВАТ «Завод ім. Фрунзе»				БюджБ
ВАТ «Автрамат»	БюджБ	ВрБ БанкБ		ІнБ, ФрБ
ЗАТ «Трактородеталь»				БюджБ, ІнБ, ФрБ, БанкБ
ВАТ «Форез»	БюджБ, ІнБ, ФрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ		ІнБ
ВАТ «ЛЗМК»	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ			
АТЗТ «ХЗЕМВ № 1»		БюджБ, ІнБ	БюджБ	
АТ «ХЗЕМВ»	ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ			
ВАТ «Завод «Електромаш»	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ
ВАТ «ХТЗ»	ФрБ	ІнБ, ВрБ, БанкБ		
ВАТ «Турбоатом»	БюджБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ
ВАТ «Точприлад»	БюджБ, ІнБ			
ВАТ «ХЕАЗ»		БюджБ, ІнБ	БюджБ, ВрБ, БанкБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ
ВАТ «Харківський підшипниковий завод»	БюджБ, ІнБ			ФрБ, БанкБ
ЗАТ «Харківський інструментальний завод»	БюджБ, ІнБ	БюджБ, ІнБ, ФрБ, ВрБ, БанкБ	БанкБ	

Примітка: складові фінансової безпеки мезорівня: БюджБ – бюджетна; ІнБ – інвестиційна; ФрБ – складова ефективності підприємницької діяльності; ВрБ – складова відкритості фінансової системи регіону; БанкБ – банківська.

Структурно-функціональна модель діагностування стану безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин

248

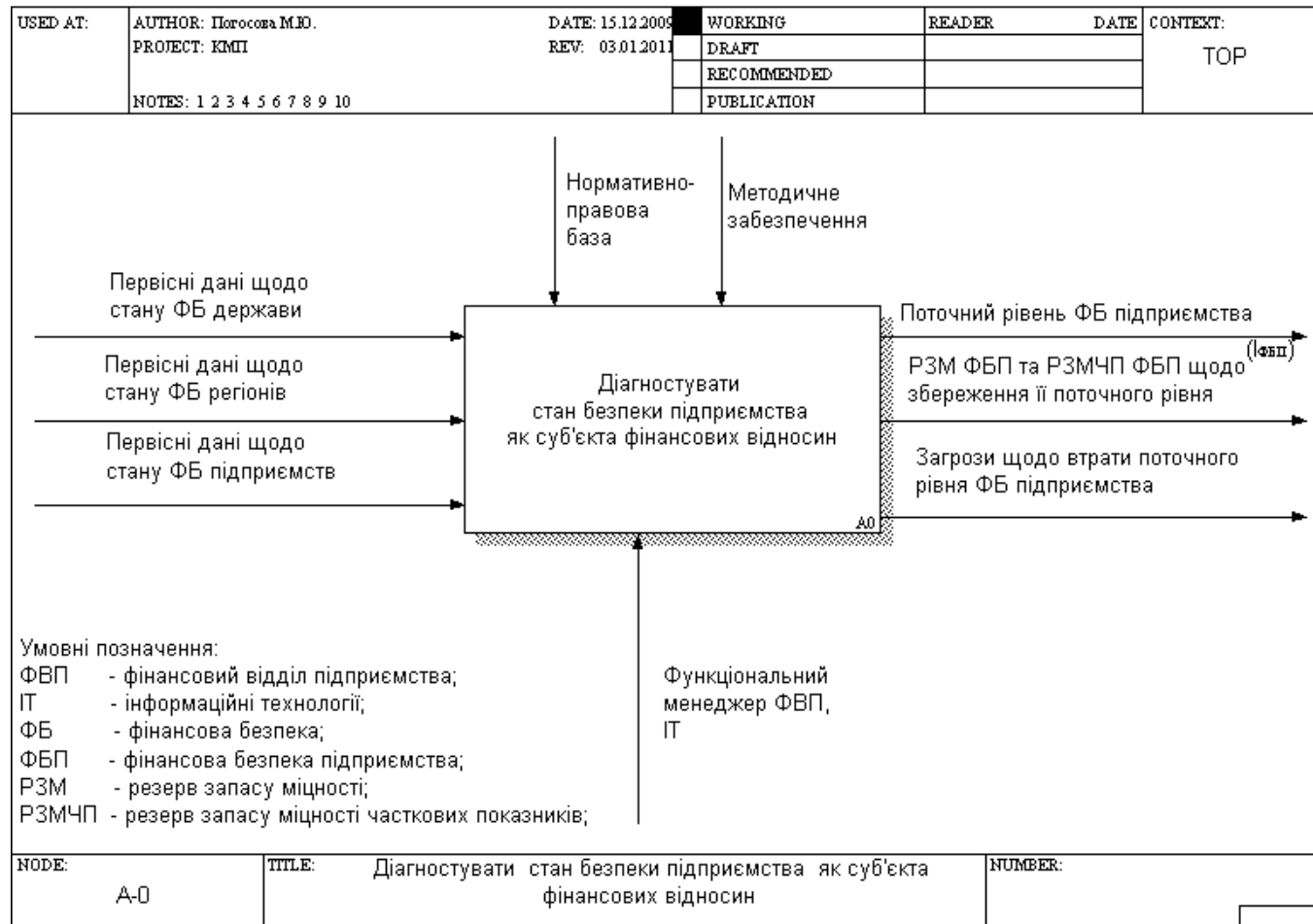

Рис. М.1. Контекстна діаграма процесу діагностування

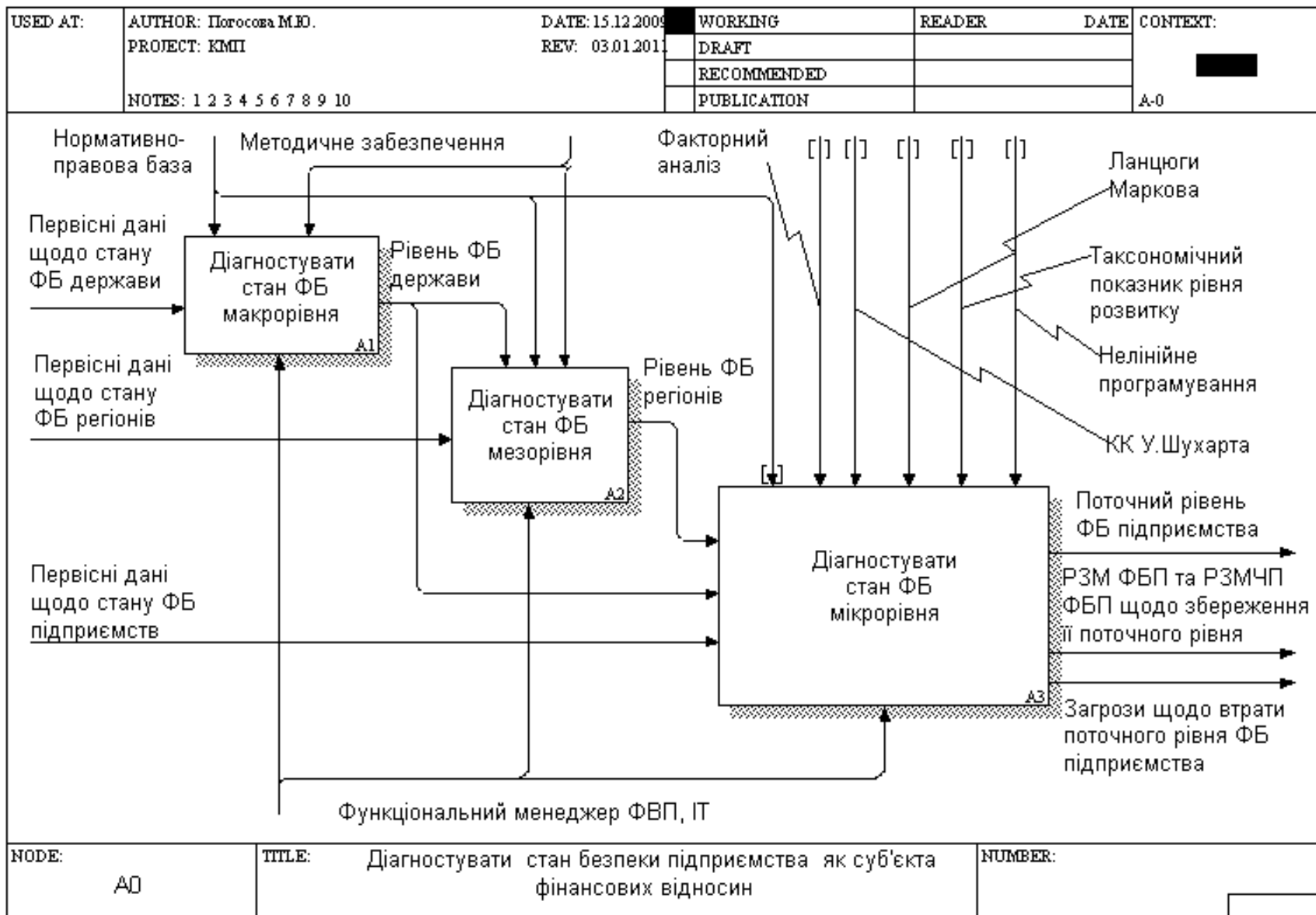

Рис. М.2. Діаграма декомпозиції процесу діагностування

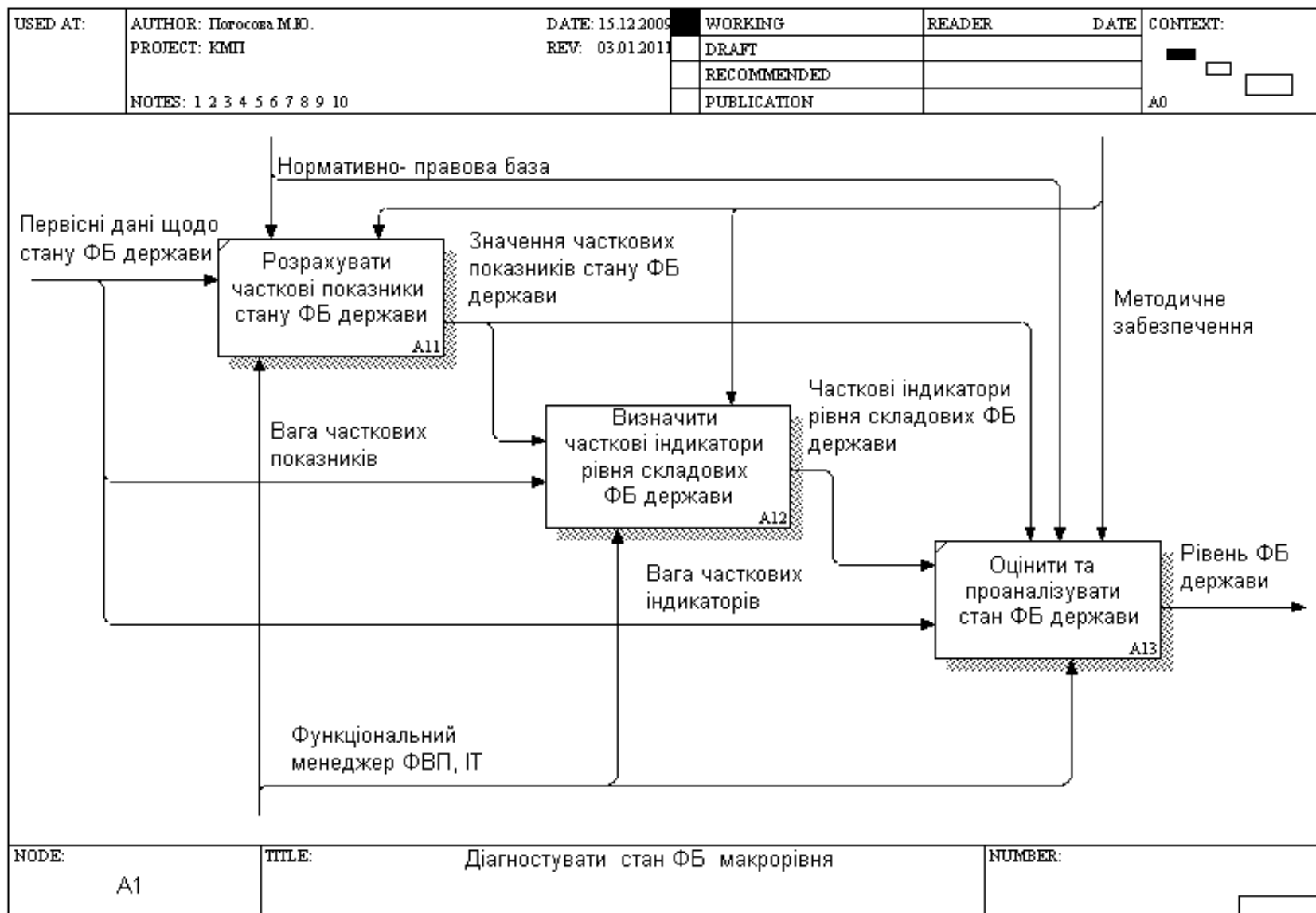

Рис. М.3. **Діаграма декомпозиції процесу діагностування стану фінансової безпеки макrorівня**

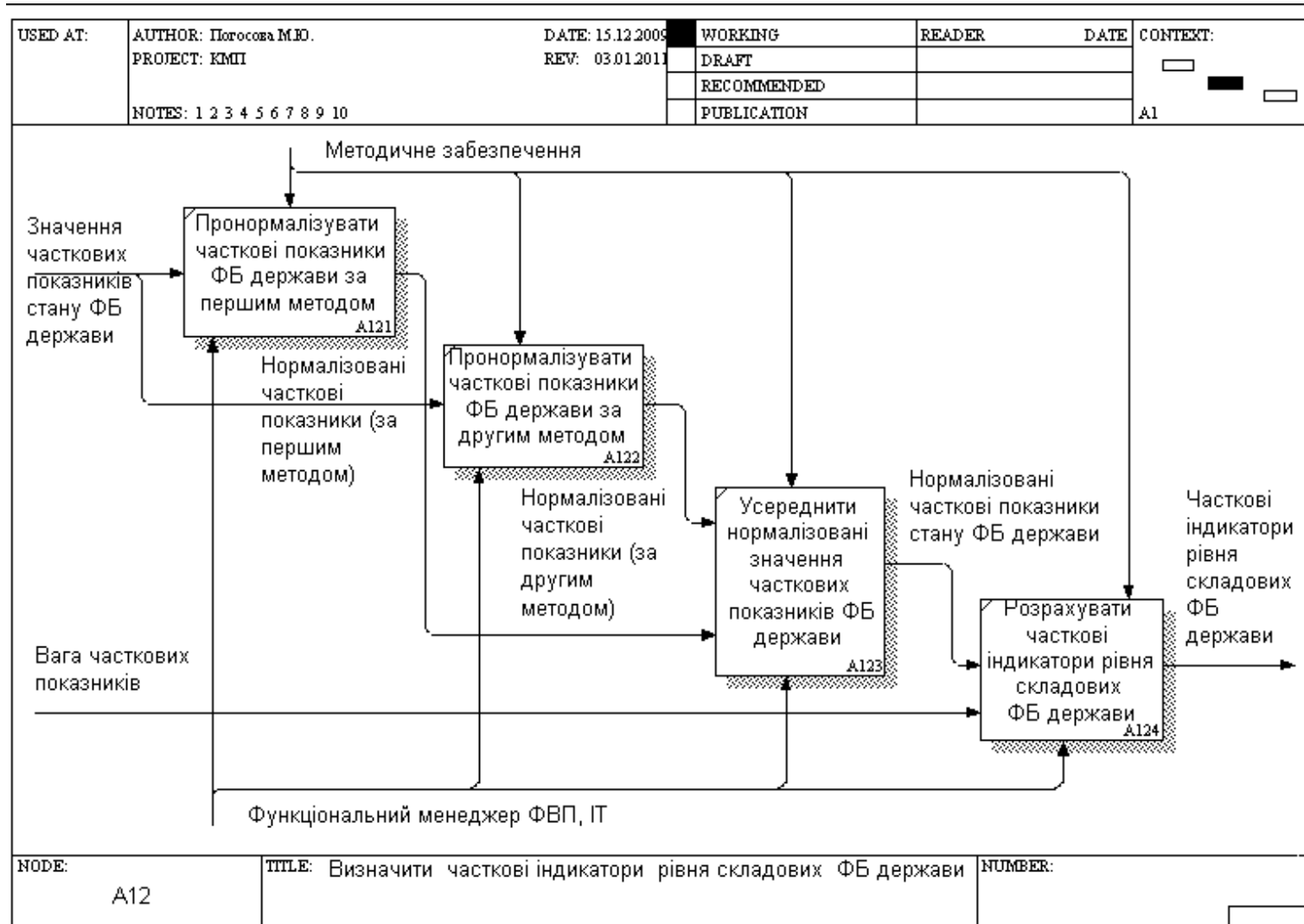

Рис. М.4. Діаграма декомпозиції визначення часткових індикаторів рівня складових фінансової безпеки держави

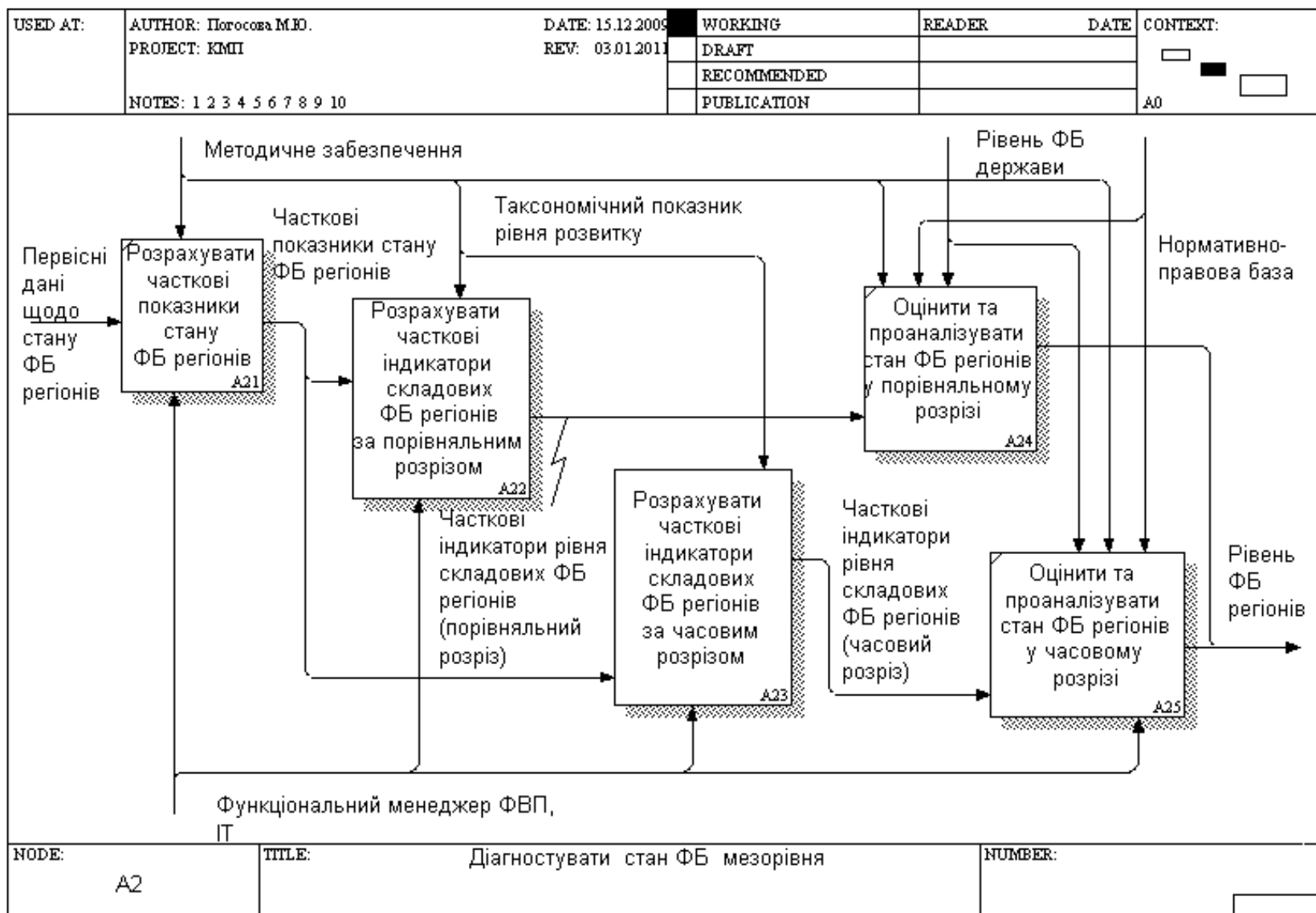

Рис. М.5. Діаграма декомпозиції процесу діагностування стану фінансової безпеки регіонів

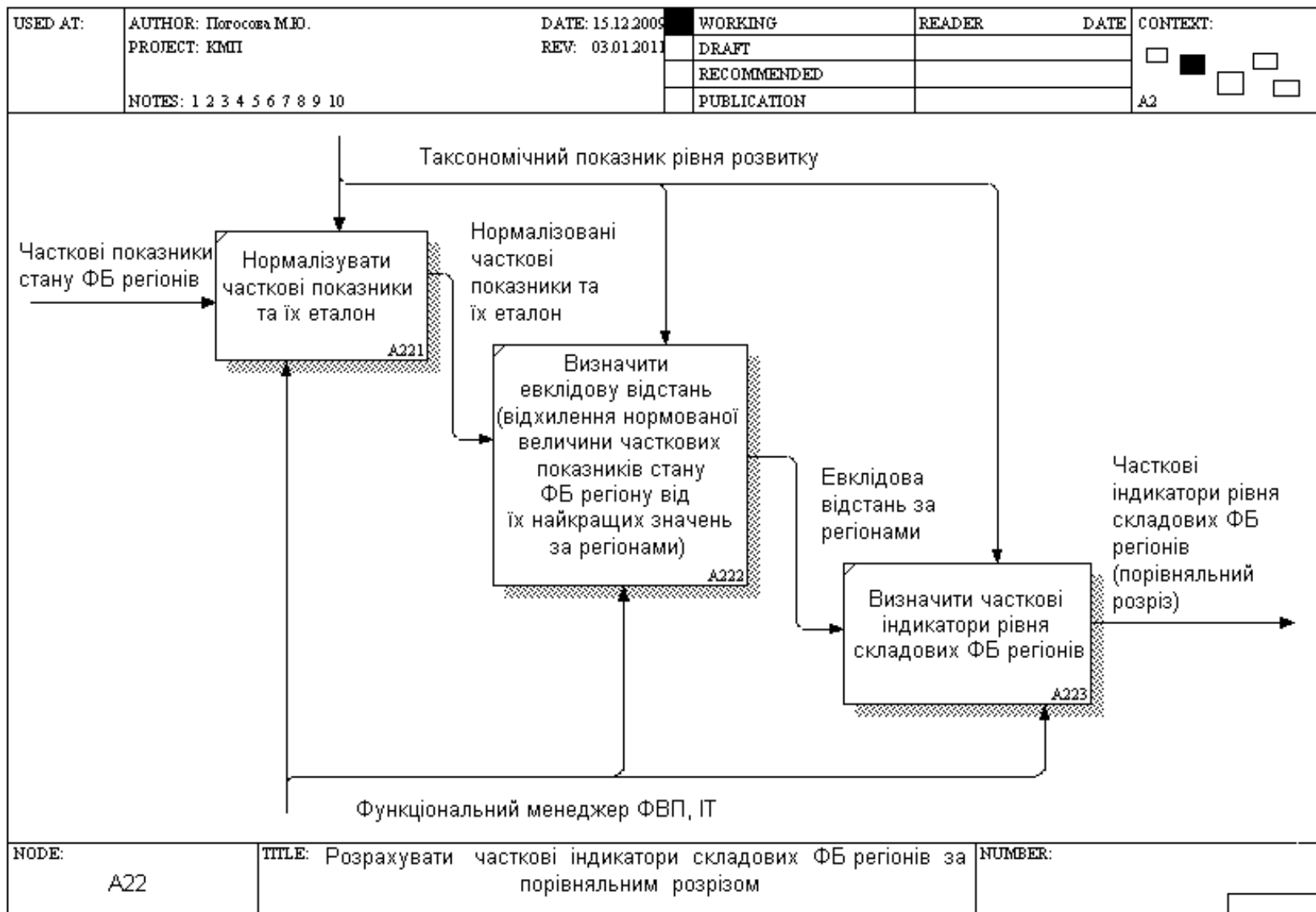

Рис. М.6. **Діаграма декомпозиції розрахунку часткових індикаторів рівня складових фінансової безпеки регіонів у порівняльному розрізі**

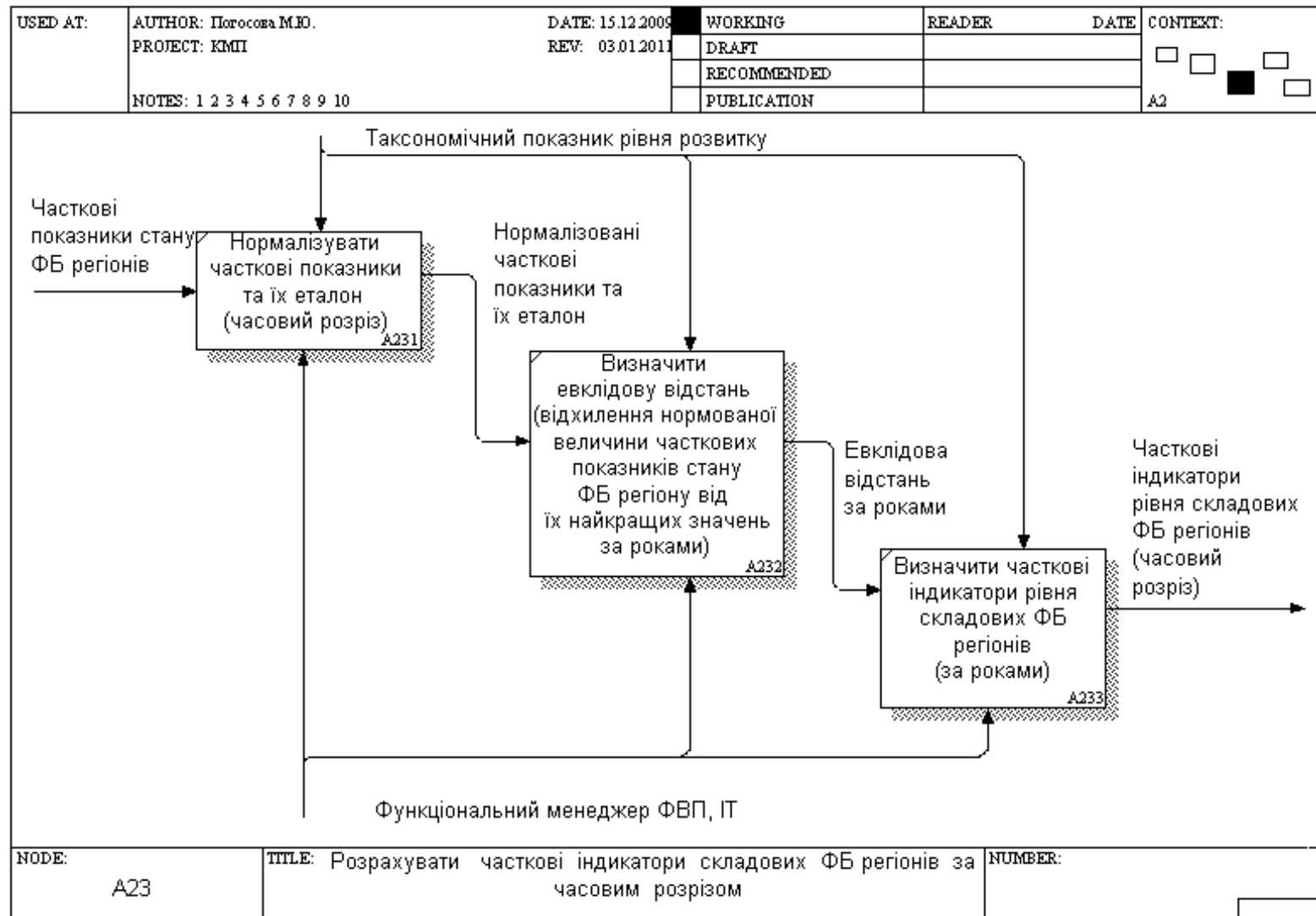

Рис. М.7. Діаграма декомпозиції розрахунку часткових індикаторів рівня складових фінансової безпеки регіонів у часовому розрізі

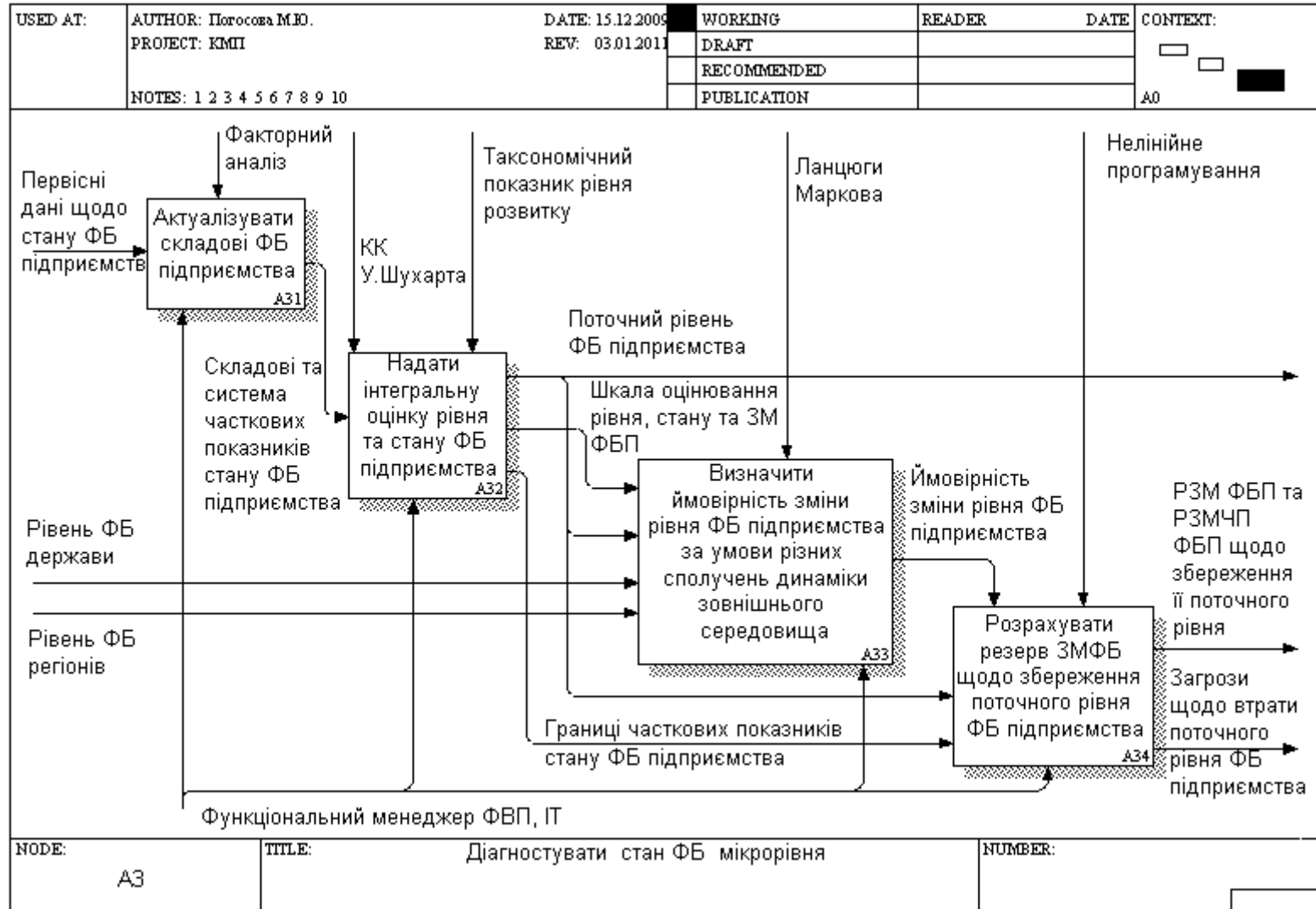

Рис. М.8. Діаграма декомпозиції процесу діагностування стану фінансової безпеки суб'єктів мікрорівня

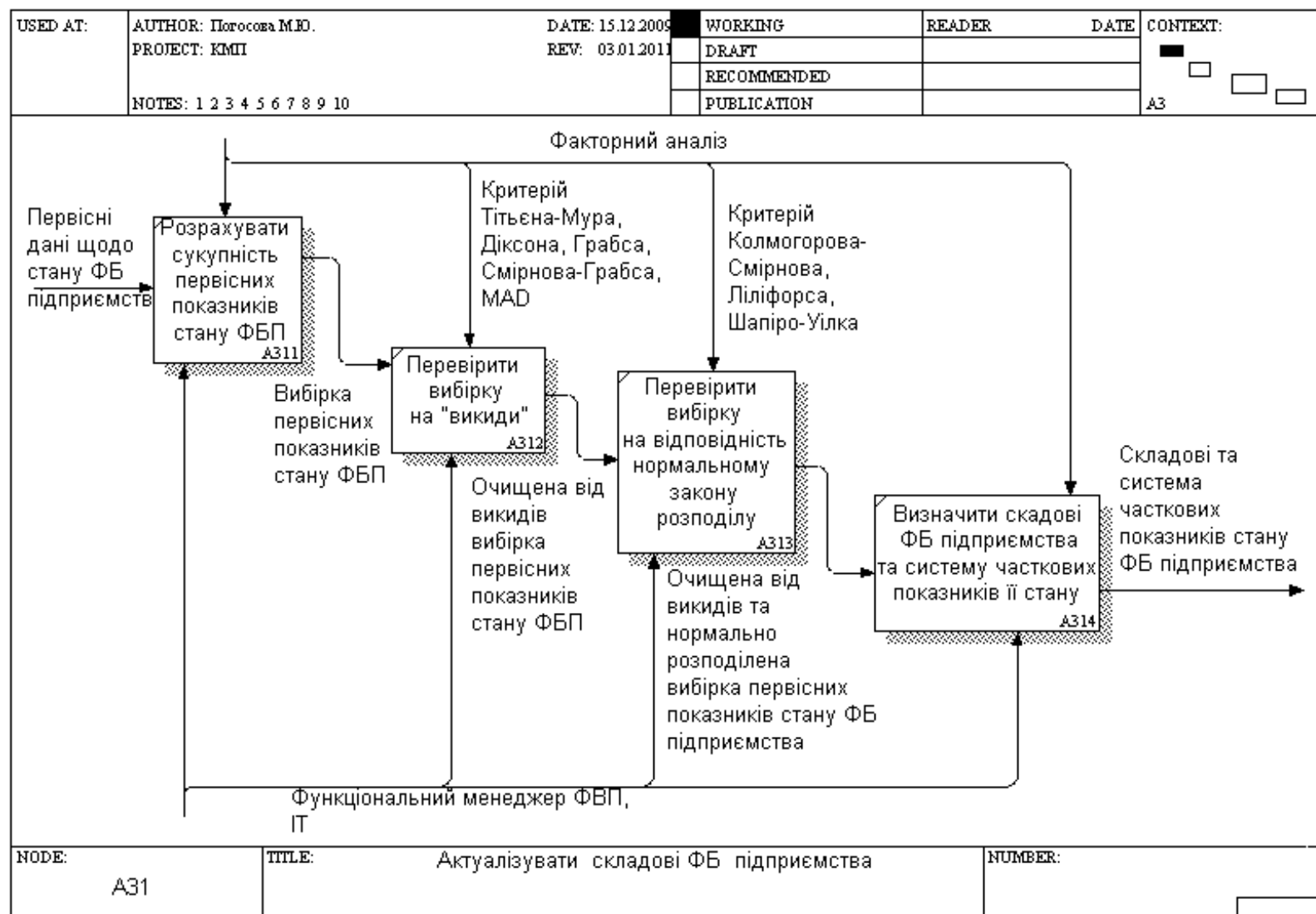

Рис. М.9. **Діаграма декомпозиції процесу актуалізації складових фінансової безпеки підприємства**

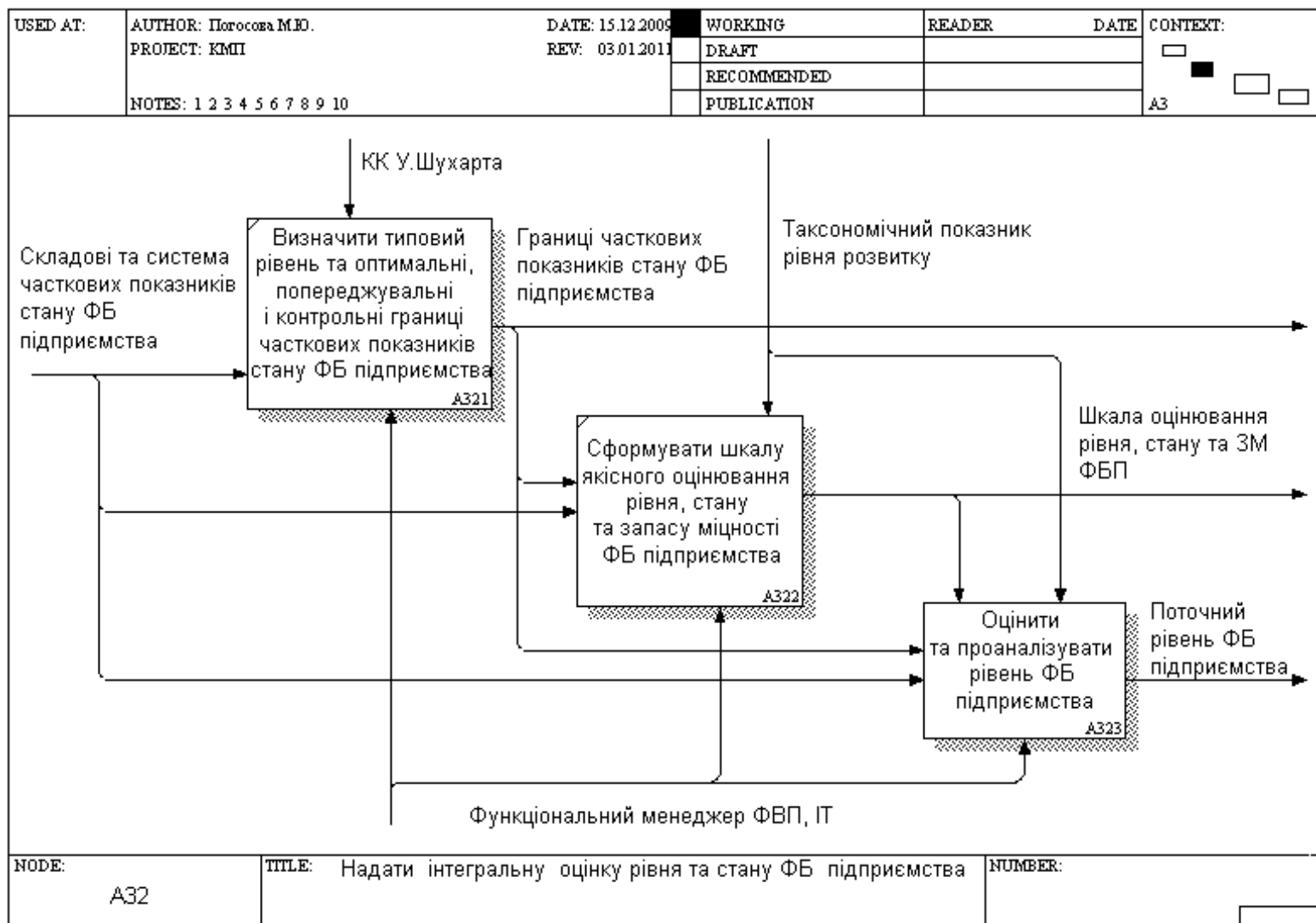

Рис. М.10. Діаграма декомпозиції інтегрального оцінювання рівня та стану фінансової безпеки підприємства

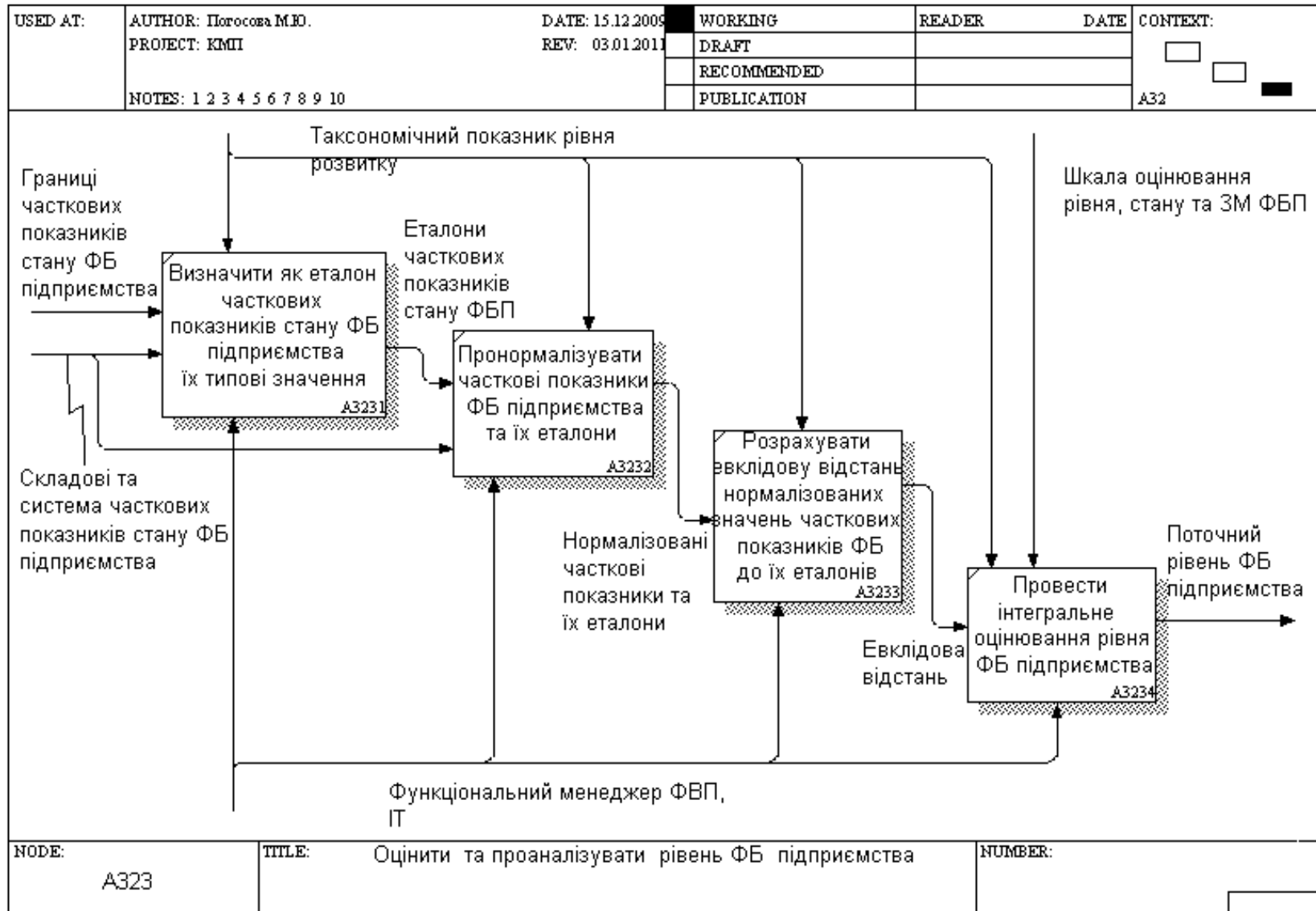

Рис. М.11. Діаграма декомпозиції інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

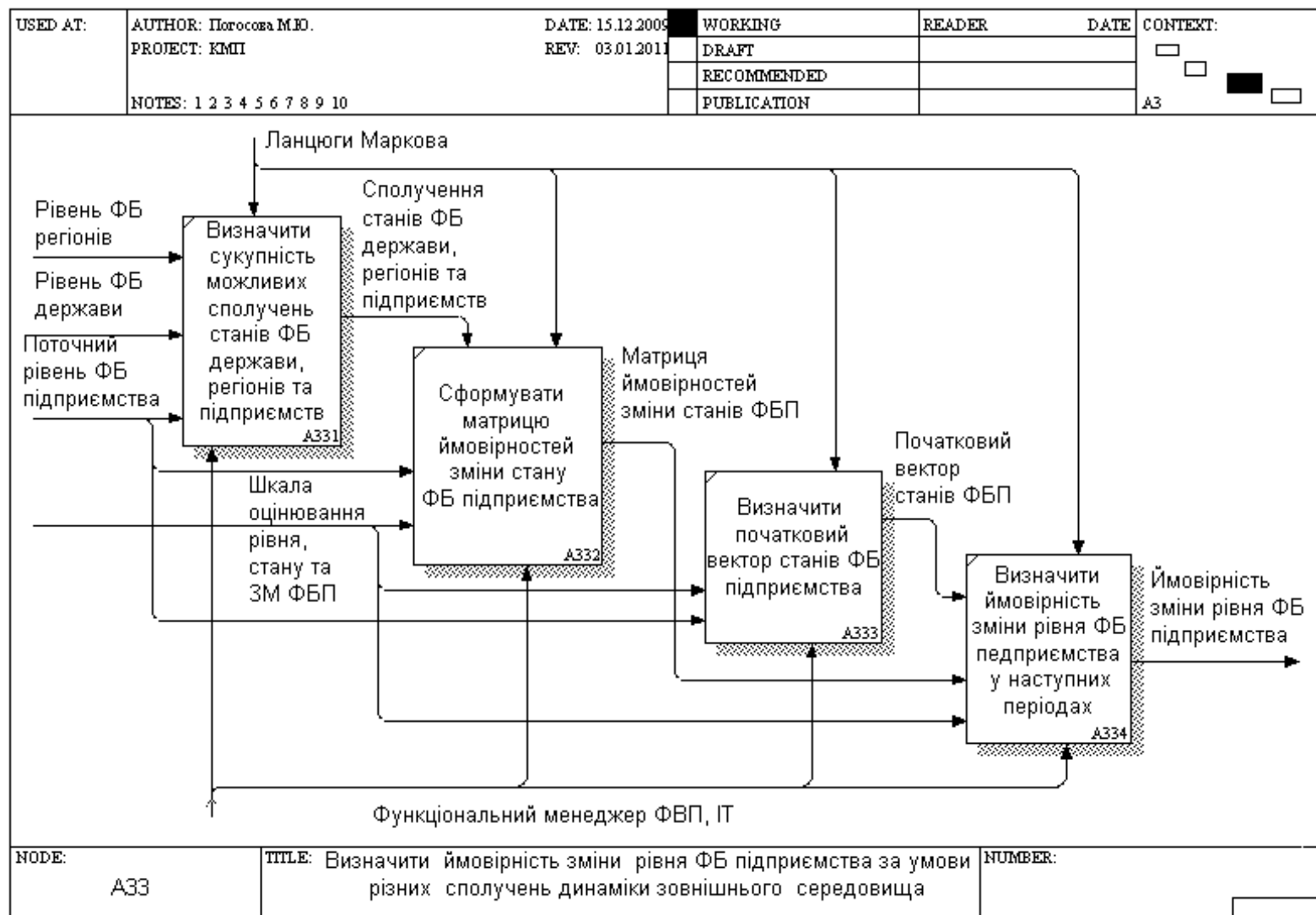

Рис. М.12. Діаграма декомпозиції визначення ймовірностей зміни рівня фінансової безпеки підприємства

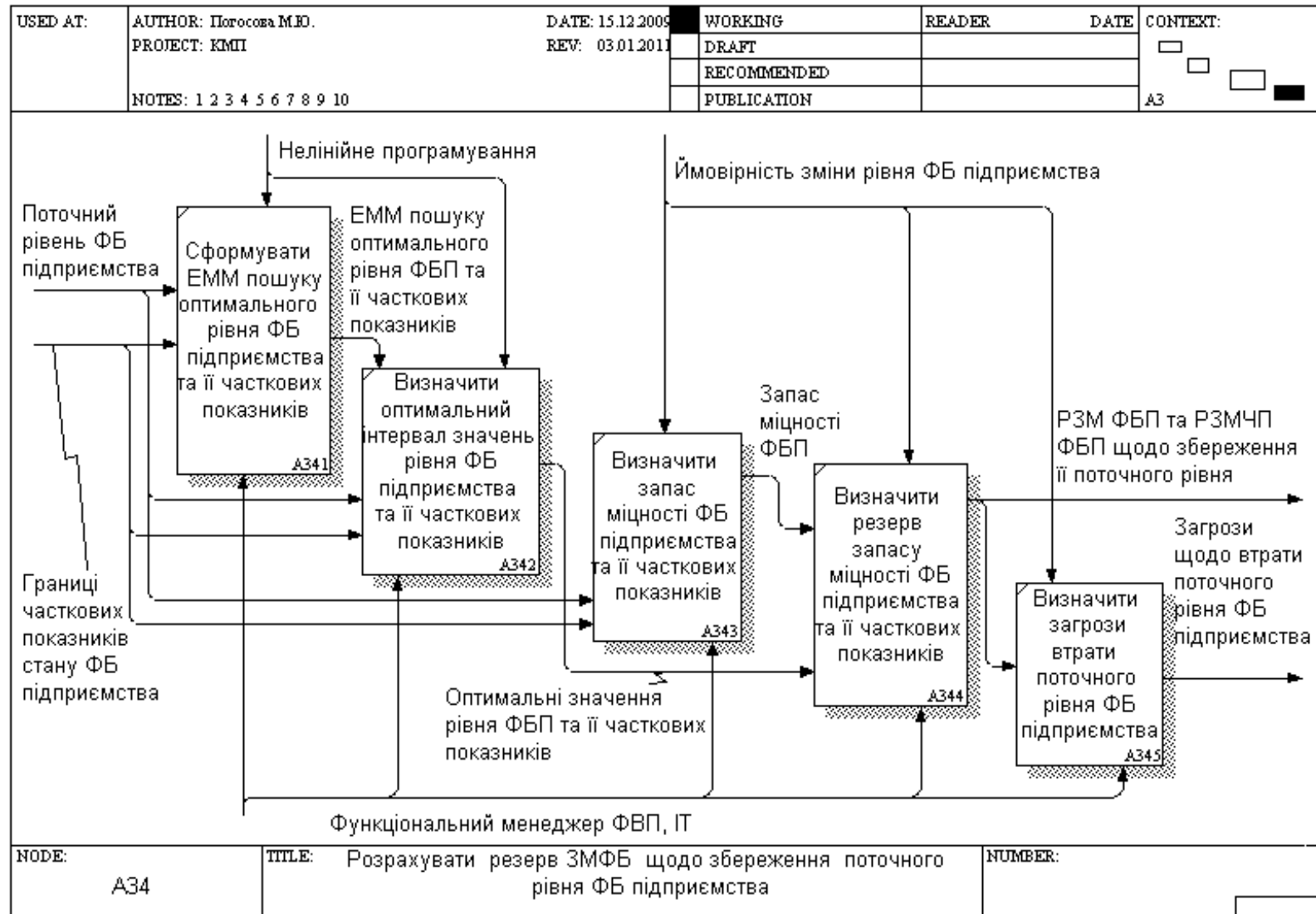

Рис. М.13. Діаграма декомпозиції визначення резерву запасу міцності фінансової безпеки підприємства щодо збереження її поточного рівня та загроз щодо його втрати

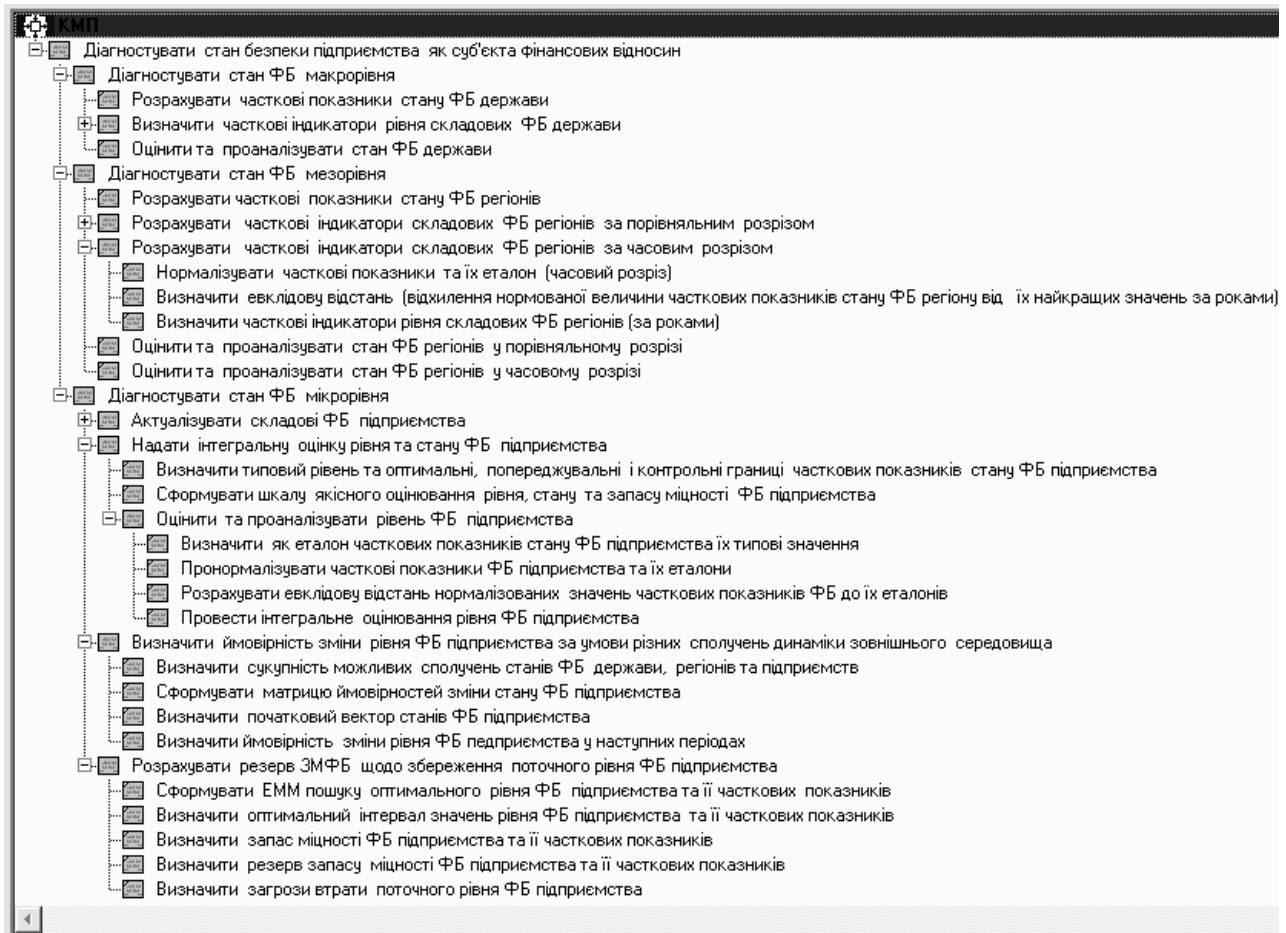

Рис. М.14. Вікно ієрархії процесу реалізації комплексного методичного підходу (КМП) до діагностування стану фінансової безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Вступ.....	4
Розділ 1. уточнення понятійного апарату діагностування фінансової безпеки підприємства.....	7
1.1. Особливості зв'язків підприємства як суб'єкта фінансових відносин.....	7
1.2. Сутність понять «загроза», «небезпека» та «безпека».....	15
1.3. Ієрархічність структурної побудови поняття безпеки.....	21
1.4. Економічна сутність фінансової безпеки підприємства як суб'єкта фінансових відносин.....	26
1.5. Запас міцності фінансової безпеки підприємства як критерій її стану.....	34
Розділ 2. Діагностування як складова системи управління фінансовою безпекою підприємства.....	38
2.1. Система та механізм управління фінансовою безпекою підприємства.....	38
2.2. Економічна сутність поняття діагностування стану фінансової безпеки підприємства.....	43
2.3. Компонентний склад механізму діагностування фінансової безпеки підприємства.....	47
Розділ 3. Ідентифікування загроз фінансовій безпеці підприємства з огляду на динаміку її стану на макро- та мезорівнях.....	51
3.1. Комплексний методичний підхід до діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства.....	51
3.2. Актуалізація інформаційної бази діагностування фінансової безпеки підприємства.....	57
3.3. Визначення загроз макросередовища фінансовій безпеці підприємства.....	66
3.4. Визначення загроз мезорівня фінансовій безпеці підприємства...	87
Розділ 4. Методичне забезпечення діагностування стану фінансової безпеки промислового підприємства.....	110
4.1. Методичний підхід до інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.....	110

4.2. Визначення впливу складових макро- та мезорівнів на стан фінансової безпеки підприємства.....	132
4.3. Моделювання резерву запасу міцності щодо збереження поточного рівня фінансової безпеки підприємства.....	147
Висновки.....	164
Використана література.....	169
Додатки.....	191

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ДІАГНОСТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА У ТРИРІВНЕВІЙ СИСТЕМІ
ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН**

Укладачі: **Медведєва Ірина Борисівна**
Погосова Марія Юріївна

Відповідальний за випуск – **Внукова Н. М.**

Редактор **Дуднік О. М.**

Коректор

План 2011 р. Поз. № 119-Н

Підп. до друку _____. Формат 60×90 1/16. Папір MultiCopy. Друк Riso.

Ум.-друк. арк. _____. Обл.-вид. арк. _____. Наклад 50 прим. Зам № _____.

***Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої
справи Дк №481 від 13.06.2001р.***

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ, 61001, м. Харків, пр. Леніна, 9а

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ДІАГНОСТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА У ТРИРІВНЕВІЙ СИСТЕМІ
ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН**

Укладачі:

Медведєва І. Б.

Погосова М. Ю.

Відповідальний за випуск:

Внукова Н. М.

Поз.

Зам.

Тир.

Харків, Вид. ХНЕУ, 2011